

**ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ**
ΤΜΗΜΑ ΔΙΕΘΝΩΝ, ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ & ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ:

«ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΕΣ ΣΠΟΥΔΕΣ ΑΣΦΑΛΕΙΑΣ»

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**“ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΑΙ ΤΟΥΡΚΙΚΗ ΥΨΗΛΗ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ ΚΑΤΑ
ΤΗ ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΙΚΗ ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑ (1919-1922)”**

ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ ΝΕΜΤΣΑΣ (ΑΜ:1214Μ206)

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ: ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ ΠΑΠΑΣΩΤΗΡΙΟΥ

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ 2016

ΣΕΛΙΔΑ ΣΚΟΠΙΜΑ ΚΕΝΗ

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ	5
ΚΕΦΑΛΑΙΟ "1" : ΘΕΩΡΙΑ ΥΨΗΛΗΣ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗΣ	9
ΚΕΦΑΛΑΙΟ "2": ΙΣΤΟΡΙΚΟ, ΓΕΩΠΟΛΙΤΙΚΟ ΚΑΙ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΠΡΙΝ ΤΗ ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΙΚΗ ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑ	15
2.1. Η Ελληνική Πλευρά	15
2.2. Η Οθωμανική Αυτοκρατορία	23
2.3. Οι Μεγάλες Δυνάμεις και η Ανατολία	27
2.4. Συνδιάσκεψη Ειρήνης των Παρισίων (1919)	32
ΚΕΦΑΛΑΙΟ "3" : Η ΔΙΑΣΤΑΣΗ ΤΗΣ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΗΣ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗΣ ΣΤΗ ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΙΚΗ ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑ.....	35
3.1. Το Μικρασιατικό Θέατρο του Πολέμου	35
3.2. Η Ελληνική Στρατιωτική Στρατηγική	36
3.3. Η Τουρκική Στρατιωτική Στρατηγική	51
ΚΕΦΑΛΑΙΟ "4" : Η ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΔΙΑΣΤΑΣΗ ΣΤΗ ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΙΚΗ ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑ	61
4.1. Η Οικονομική Διάσταση της Ελληνικής Πλευράς	61
4.2. Η Οικονομική Διάσταση της Τουρκικής Πλευράς	60
ΚΕΦΑΛΑΙΟ "5" : Η ΔΙΑΣΤΑΣΗ ΤΗΣ ΕΣΩΤΕΡΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΣΤΗ ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΙΚΗ ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑ	67
5.1. Η Ελληνική Εσωτερική Πολιτική	67
5.2. Η Τουρκική Εσωτερική Πολιτική	71
ΚΕΦΑΛΑΙΟ "6" : Η ΔΙΑΣΤΑΣΗ ΤΗΣ ΔΙΕΘΝΗΣ ΝΟΜΙΜΟΠΟΙΗΣΗΣ ΣΤΗ ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΙΚΗ ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑ	78
6.1. Η Διεθνής Νομιμοποίηση της Ελλάδας	78
6.2. Η Διεθνής Νομιμοποίηση της Τουρκίας	81
ΚΕΦΑΛΑΙΟ "7" : Η ΔΙΑΣΤΑΣΗ ΤΗΣ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΑΣ ΣΤΗ ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΙΚΗ ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑ	85

7.1. Η Ελληνική Διπλωματία	85
7.2. Η Τουρκική Διπλωματία	96
ΚΕΦΑΛΑΙΟ "8" : ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΚΑΙ ΤΟΥΡΚΙΚΗΣ ΥΨΗΛΗΣ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗΣ ΚΑΤΑ ΤΗ ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΙΚΗ ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑ	100
8.1. Καταλληλότητα ή Εσωτερική και Εξωτερική Προσαρμοστικότητα	100
8.2. Εσωτερική Συνοχή	101
8.3. Αποδοτικότητα - Αποτελεσματικότητα	103
8.4. Συσχετισμός Ικανοτήτων - Στόχων	104
8.5. Αντοχή στα Σφάλματα	105
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	108
ΕΠΙΛΟΓΟΣ.....	109
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	111

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΑΙ ΤΟΥΡΚΙΚΗ ΥΨΗΛΗ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ ΚΑΤΑ ΤΗ ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΙΚΗ ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑ (1919-1922)

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η περιοχή της Μικράς Ασίας και ιδιαίτερα τα δυτικά παράλια, κατά την ιστορική περίοδο της αρχαιότητας αποτελούνταν από Αιολικές, Δωρικές και Ιωνικές αποικίες. Αργότερα, με την εκστρατεία του Μεγάλου Αλεξάνδρου και των διαδόχων του, μεταδόθηκαν στην περιοχή αυτή οι αστικοί θεσμοί του Ελληνικού πολιτισμού και η έννοια της ένωσης όλων των ελληνικών φυλών, με στοιχεία κυρίως την ελληνική γλώσσα και τη θρησκεία (δωδεκάθεο), συστατικά που τους διαφοροποιούσαν έντονα από τους υπόλοιπους γειτονικούς λαούς. Κατόπιν, η διάδοση του χριστιανισμού και ιδιαίτερα η ορθόδοξη χριστιανική πίστη, εκτόπισε την αρχαία ελληνική θρησκεία και διαφοροποίησε ακόμη περισσότερο τα ελληνικά φύλα από τους άλλους λαούς.

Κατά την περίοδο της «Βυζαντινής Αυτοκρατορίας» (Ανατολική Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία), επήλθε ο εξελληνισμός του προγενέστερου ανατολικού τμήματος της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας σταδιακά και μακρόχρονα. Έτσι, οι πληθυσμοί που κατοικούσαν στα εδάφη της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας είχαν ως επίσημη γλώσσα την ελληνική και ως επίσημη θρησκεία τον ορθόδοξο χριστιανισμό. Ιδιαίτερα εκτός από την περιοχή της σημερινής ηπειρωτικής Ελλάδας, ανεπτύχθησαν συμπαγείς ελληνικοί πληθυσμοί στην περιοχή της Μικράς Ασίας, στα νησιά του Αιγαίου και του Ιονίου πελάγους και στην Κύπρο. Η Κωνσταντινούπολη αποτελούσε την κοιτίδα του χριστιανικού ελληνισμού και το σύμβολο της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας, στην οποία ταυτίστηκε ο ελληνισμός με τον ορθόδοξο χριστιανισμό. Κατόπιν με την κατάρρευση της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας, οι ελληνικοί πληθυσμοί συνέχισαν να ακμάζουν στα εδάφη της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και ταυτόχρονα αναπτύχθηκε με τους μύθους, τις παραδόσεις, τη γλώσσα, τη θρησκεία και την κοινή καταγωγή μία έντονη ελληνική εθνική συνείδηση σε όλους τους υπόδουλους Έλληνες.

Ιδεαλιστικά φιλελεύθερα κινήματα, πολιτικές εξελίξεις και επιρροές από το εξωτερικό, όπως η συνθήκη της Βεσφαλίας, που καθιέρωσε το νέο έθνος-κράτος καθώς επίσης και η γαλλική επανάσταση, ενίσχυσαν την εθνική συνείδηση των υπόδουλων Ελλήνων και τον πόθο τους για αποτίναξη τους τουρκικού ζυγού.

Ο δημιουργούμενος εθνικισμός των Ελλήνων αναφερόταν κυρίως στην αναβίωση της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας, δηλαδή στην απελευθέρωση της Κωνσταντινούπολης, της Αγίας Σοφίας και όλων των εδαφών που κατοικούνταν από ελληνικούς πληθυσμούς και ήταν τμήματα της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας. Ο μύθος του «Μαρμαρωμένου Βασιλιά» καθώς επίσης και της δακρυσμένης εικόνας της Παναγίας με τη διαβεβαίωση «...Σώπασε κυρα Δέσποινα και μην πολύ δακρύζεις, πάλι με χρόνους με καιρούς πάλι δικά μας θα' ναι...», πέρασε από γενιά σε γενιά και έγινε ο κοινός πόθος όλων των Ελλήνων. Πόθος που δημιούργησε την αποκαλούμενη «Μεγάλη Ιδέα» του έθνους.

Η αρχή για την πραγματοποίηση της «Μεγάλης Ιδέας» έγινε με την ελληνική επανάσταση του 1821, η οποία δημιούργησε το 1832 ένα ελεύθερο κυρίαρχο και ανεξάρτητο κράτος με την ονομασία «Βασίλειο της Ελλάδος», το οποίο όμως περιλάμβανε ένα πολύ μικρό κομμάτι της οραματιζόμενης Μεγάλης

Ελλάδας. Πράγματι το μεγαλύτερο μέρος των περιοχών που κατοικούνταν από Έλληνες ήταν ακόμη εκτός του Ελληνικού Βασιλείου. Περιοχές όπως η Θεσσαλία, η Ήπειρος, η Μακεδονία, η Ανατολική Ρωμυλία, η Μικρά Ασία, τα νησιά του Αιγαίου και του Ιονίου πελάγους, η Κρήτη και η Κύπρος, έπρεπε να απελευθερωθούν. Οι ελεύθεροι πλέον Έλληνες είχαν ηθική υποχρέωση να απελευθερώσουν τους σκλαβωμένους αδερφούς τους και να κάνουν πραγματικότητα το όραμα της «Μεγάλης Ιδέας».

Έτσι άρχισε μία μακρά περίοδος αγώνων, οι οποίοι οδήγησαν στην σταδιακή απελευθέρωση και προσάρτηση των σκλαβωμένων ελληνικών περιοχών, με βαρύ όμως αντάλλαγμα σε ανθρώπινες θυσίες των Ελλήνων. Απελευθερώθηκαν η Θεσσαλία, η Μακεδονία, η Ήπειρος, η Κρήτη, πολλά από τα νησιά του Αιγαίου και του Ιονίου και τελικά ήρθε η σειρά του ελληνισμού της Μικράς Ασίας και γιατί όχι και της Κωνσταντινούπολης. Η εκπλήρωση της Μεγάλης Ιδέας ήταν τώρα πολύ κοντά. Για να γίνει όμως αυτή πραγματικότητα έπρεπε να εκπληρωθεί και κάτι ακόμη. Η διάλυση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Αυτό απαιτούνταν, ώστε αφ' ενός το δημιουργούμενο κενό ισχύος στην περιοχή να καλυφθεί από μια Μεγάλη Ελλάδα και αφ' ετέρου να απαλλαγεί η Ελλάδα αλλά και ολόκληρη η Ευρώπη από τον «κίνδυνο του Τούρκου».

Όταν το 1918 δόθηκε η ευκαιρία στην Ελλάδα να πραγματοποιήσει το όνειρο της «Μεγάλης Ιδέας» ουδείς μπορούσε να πιστέψει τι θα επακολουθούσε, αν και μερικοί επιφανείς άνδρες της Ελλάδας και της Ευρώπης είχαν τις επιφυλάξεις τους για το επιχείρημα. Η εκστρατεία της Ελλάδας στη Μικρά Ασία είχε ολέθρια αποτελέσματα για τους Έλληνες και κυρίως για τον ελληνισμό της Μικράς Ασίας. Εκατοντάδες χιλιάδες Έλληνες έχασαν την ζωή τους και ακόμη περισσότεροι ξεριζώθηκαν από τα σπίτια τους ζητώντας καταφύγιο, ρακένδυτοι, στην «Παλαιά Ελλάδα». Το ελληνικό στοιχείο εξαφανίστηκε μονομιάς σε μια περιοχή που ανθούσε επί 3000 χρόνια.

Πολλά είναι τα ερωτηματικά και οι απόψεις για τα αίτια αυτής της τραγωδίας. Η εύκολη αιτιολόγησή της από τους περισσότερους Έλληνες είναι ότι υπαίτιοι της μικρασιατικής τραγωδίας είναι οι Μεγάλες Δυνάμεις, οι οποίες για μια ακόμη φορά έδειξαν τα ανθελληνικά τους αισθήματα ή ακόμη και τον φόβο τους για την «ανερχόμενη» ελληνική δύναμη στην περιοχή. Άλλοι, θεωρούν ως υπαίτιο για την καταστροφή τη διχόνοια (Εθνικός Διχασμός), που κυριεύει την ελληνική φυλή και λειτουργώντας ως αντίβαρο της ελληνικής γενναιότητας και αυτοθυσίας για την πατρίδα, δεν αφήνει τους Έλληνες να μεγαλουργήσουν.

Στην παρούσα εργασία, δεν έχω ως σκοπό να διαψεύσω ή να αντικρούσω τις παραπάνω αιτιολογήσεις. Απεναντίας, αναλύοντας και ταυτόχρονα συνθέτοντας όλα τα παραπάνω, θα προσπαθήσω να δείξω ότι όλα αποτελούν επιμέρους τμήματα της υψηλής στρατηγικής που υιοθέτησε η Ελλάδα και η Τουρκία και ως εκ τούτου συνετέλεσαν αθροιστικά στην τραγωδία της Μικράς Ασίας.

Σε ένα άναρχο διεθνές σύστημα, στο οποίο ισχύει η αρχή της αυτοβοήθειας μεταξύ των κρατών και στο οποίο τα διλήμματα ασφαλείας, ο φόβος των σχετικών κερδών, η άνιση ανάπτυξη, χαρακτηρίζουν τις συμπεριφορές των κρατών, το κάθε κράτος πρέπει να προστατεύει το εθνικό του συμφέρον και να μεριμνά για την ασφάλειά του. Σε ένα διεθνές σύστημα στο οποίο η διεθνής ηθική ταυτίζεται με την ηθική του ισχυρού, είναι αφελές να πιστεύει κάποιος ότι η

επίκληση των ηθικών αξιών και του δικαίου θα υπερισχύσουν του εθνικού συμφέροντος. Στο άναρχο διεθνές σύστημα τα νομικά/ηθικά επιχειρήματα έχουν σημασία μόνο όταν ο συσχετισμός ισχύος δεν επιτρέπει σε καμία πλευρά να επιβάλει τη θέλησή της. Αν όμως υπάρχει ασυμμετρία ισχύος, τότε ο αδύνατος δεν σώζεται από την επίκληση των αρχών του δικαίου και της ηθικής. Τότε «ο ισχυρός επιβάλλει ότι του επιτρέπει η δύναμή του και ο αδύνατος υποχωρεί όσο του επιβάλλει η αδυναμία του»¹.

Στο άναρχο διεθνές σύστημα επομένως ισχύει ο απόλυτος νόμος της φύσης, δηλαδή ο νόμος του ισχυρότερου. Το κάθε κράτος θα πρέπει από μόνο του να μεριμνά για την ασφάλειά του, διαγνώνοντας τις συνθήκες του διεθνούς συστήματος και τις πιθανές απειλές που δύναται να αντιμετωπίσει. Θα πρέπει επομένως να φροντίζει ώστε να μην βρεθεί ποτέ στη θέση των Μήλειων που περιγράφει ο Θουκυδίδης, οι οποίοι επικαλέσθηκαν την ηθική και το δίκαιο για να σωθούν από τους Αθηναίους. Διότι το μόνο που θα εισπράξουν θα είναι μια ανάλογη απάντηση με αυτή που πήραν οι Μήλειοι από τους Αθηναίους, όταν οι πρώτοι τους εξέφρασαν την βεβαιότητά τους ότι οι Λακεδαιμόνιοι θα τους βοηθούσαν από αίσθημα τιμής: «...σας μακαρίζουμε για την απλοϊκότητά σας, αλλά δεν σας ζηλεύουμε για την ανοησία σας...».

Επομένως τα κράτη θα πρέπει από μόνα τους να παράγουν ασφάλεια για τον εαυτό τους. Ο τρόπος με τον οποίο τα κράτη επιλέγουν να παράγουν ασφάλεια για αυτά, αποτελεί τον πυρήνα της υψηλής στρατηγικής και η επιτυχία τους ως προς αυτόν το στόχο αποτελεί την «κρίσιμη διαδικασία» της εκάστοτε υψηλής στρατηγικής².

Επειδή η στρατηγική είναι έννοια που αφορά τις συγκρούσεις δύο ή περισσότερων αντίπαλων θελήσεων, η ανάλυση θα περιλάβει και την υψηλή στρατηγική των Τούρκων. Έτσι, από την μία πλευρά έχουμε τη θέληση της Ελλάδος, όχι μόνο να απελευθερώσει τους Έλληνες της περιοχής της Μικράς Ασίας και να ενσωματώσει την περιοχή αυτή στον κύριο κορμό της Ελλάδος, αλλά και να καταστρέψει τελείως τον τουρκικό στρατό (απεριόριστοι σκοποί). Από την άλλη πλευρά έχουμε τη θέληση των Τούρκων να αρνηθούν τους ελληνικούς σκοπούς (περιορισμένος σκοπός).

Αναλυτικότερα η εργασία δομείται ως εξής:

Το πρώτο κεφάλαιο αφιερώνεται σε ορισμένα βασικά θεωρητικά στοιχεία και ορισμούς, που αφορούν την ανάλυση της υψηλής στρατηγικής και τα οποία κρίνονται απαραίτητα για την ανάλυση, κατανόηση και την αξιολόγηση των εκάστοτε επιλογών.

Το δεύτερο κεφάλαιο αναφέρεται στο ιστορικό, γεωπολιτικό και στρατηγικό πλαίσιο, που επικρατούσε πριν την έναρξη της Μικρασιατικής Εκστρατείας. Μέσα από την εξέταση της εσωτερικής κατάστασης που επικρατούσε σε Ελλάδα και Τουρκία, της στρατηγικής σημασίας που είχε η γεωγραφική θέση των δύο κρατών, των συμφερόντων των Μεγάλων Δυνάμεων στην περιοχή της εγγύς Ανατολής, καθώς και των εξελίξεων της ειρηνευτικής συνδιάσκεψης των Παρισίων, έως τη στιγμή που πάρθηκε η διασυμμαχική απόφαση για απόβαση του ελληνικού στρατού κατοχής στη Σμύρνη, διαμορφώνουμε το πλαίσιο των σχέσεων, την ισχύ

¹ Αθανάσιος Πλατιάς, *Διεθνείς Σχέσεις και Στρατηγική στον Θουκυδίδη*, 4η έκδοση, (Αθήνα: Εστία, 2007), σελ. 44.

² Στο ίδιο, σελ. 82.

και τις επιδιώξεις όλων των εμπλεκομένων δρώντων του διεθνούς συστήματος στον ελληνοτουρκικό πόλεμο του 1919-1922, χωρίς τη γνώση των οποίων θα ήταν αδύνατη η κατανόηση των εξελίξεων της εκστρατείας και η ανάλυση των διαστάσεων της ελληνικής και της τουρκικής υψηλής στρατηγικής.

Τα κεφάλαια τρία έως επτά αποτελούν το κυρίως θέμα της μελέτης, διότι σε αυτά αναλύονται οι διαστάσεις της υψηλής στρατηγικής των δύο εμπολέμων, δηλαδή της στρατιωτικής στρατηγικής, της οικονομικής διάστασης, της εσωτερικής πολιτικής, της διεθνούς νομιμοποίησης και της διπλωματίας. Παράλληλα θα εξετάζω και την εφαρμογή των μακροσκοπικών ιδεατών τύπων της υψηλής στρατηγικής, δηλαδή της στρατηγικής της στρατιωτικής ανάσχεσης-επέκτασης, της στρατηγικής των συμμαχιών, της στρατηγικής των εξισορροπήσεων και της στρατηγικής του κατευνασμού³.

Τέλος το όγδοο κεφάλαιο αναφέρεται στην αξιολόγηση της ελληνικής και τουρκικής υψηλής στρατηγικής κατά τη διάρκεια της Μικρασιατικής Εκστρατείας, καθώς επίσης και στις συνέπειες που είχε για την μετέπειτα πορεία της Ελλάδας και των σχέσεων μεταξύ των δύο κρατών.

³ Χαράλαμπος Παπασωτηρίου, *Βυζαντινή Υψηλή Στρατηγική 6^{ος} - 11^{ος} αιώνας*, (Αθήνα: Ποιότητα, 2001), σελ. 22-23.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

ΘΕΩΡΙΑ ΥΨΗΛΗΣ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗΣ

Κατ' αρχήν κρίνεται σκόπιμο όπως επισημανθούν οι κυριότεροι ορισμοί, που αφορούν στη θεωρία της υψηλής στρατηγικής και οι οποίοι θα χρησιμοποιηθούν στην παρούσα εργασία.

Η έννοια της στρατηγικής έχει αλλάξει με το χρόνο. Παραδοσιακό γνωστικό αντικείμενο της στρατηγικής ανάλυσης, αποτελούσε η μελέτη των πολέμων υπό το πρίσμα της στρατιωτικής στρατηγικής. Έτσι για τον Κλαούζεβιτς (Clausewitz) στρατηγική ήταν «η χρήση της συμπλοκής για τους στόχους του πολέμου»⁴ αλλά σήμερα έχει ευρύτερη σημασία. Κατά τον Μποφρ (Beaufre) είναι «η τέχνη της διαλεκτικής δύο αντιτιθέμενων θελήσεων που χρησιμοποιούν βία, για να επιλύσουν τη διαφορά τους»⁵, ενώ κατά τον Λίντελ Χαρτ (Liddell Hart) «είναι η τέχνη της κατανομής και της χρησιμοποίησεως στρατιωτικών μέσων για την επιτυχία των σκοπών της πολιτικής»⁶.

Με τον όρο «υψηλή στρατηγική» εννοούμε στην ουσία τη θεωρία ενός κράτους για το πώς μπορεί να προκαλέσει ασφάλεια για τον εαυτό του. Έτσι η υψηλή στρατηγική, θα πρέπει να γίνει αντιληπτή ως μια πολιτικο-στρατιωτική αλυσίδα μέσων και σκοπών, στην οποία οι στρατιωτικές δυνατότητες συσχετίζονται με πολιτικούς σκοπούς⁷.

Βασικός στόχος της υψηλής στρατηγικής είναι η εκμετάλλευση των πλεονεκτημάτων που διαθέτει το κράτος και ο περιορισμός των πλεονεκτημάτων του αντιπάλου. Επομένως, ένα άλλο χαρακτηριστικό και σημαντικότερο στοιχείο της υψηλής στρατηγικής είναι ότι απευθύνεται πάντοτε προς έναν ή περισσότερους αντιπάλους, οι οποίοι διαμορφώνουν αντίστοιχα τη δική τους στρατηγική.

Ένα από τα πολλαπλά μέσα που χρησιμοποιεί η υψηλή στρατηγική είναι και ο πόλεμος. Ο Κλαούζεβιτς στο έργο του *Περί Πολέμου*, συνδέει τον πόλεμο με την πολιτική και ορίζει τον πόλεμο «ως τη συνέχεια της πολιτικής με άλλα μέσα».

Οι πολιτικοί λόγοι για τους οποίους διεξάγεται ένας πόλεμος, καθορίζουν και τα μέσα που χρησιμοποιούνται για αυτόν, τα οποία πρέπει να είναι ανάλογα του αντικειμενικού σκοπού. Ο πολιτικός σκοπός θα πρέπει να καθορίζει το στρατιωτικό, χωρίς να αποκλείεται να ταυτίζονται μεταξύ τους. Επομένως, είναι εύλογο το συμπέρασμα ότι, αφού η υψηλή στρατηγική περιλαμβάνει ένα σύνολο από μέσα εκτός του πολέμου, αυτή διεξάγεται όχι μόνο σε περίοδο πολέμου, αλλά και σε περίοδο ειρήνης και επομένως περιλαμβάνει και άλλες δραστηριότητες εκτός από την ένοπλη σύγκρουση.

Η ανάλυσή μου όσον αφορά την υψηλή στρατηγική κατά τη διάρκεια της Εκστρατείας στη Μικρά Ασία, θα επικεντρωθεί κυρίως στην ανάλυση των παρακάτω πέντε βασικών διαστάσεων της υψηλής στρατηγικής στον πόλεμο⁸.

⁴ Carl von Clausewitz, *Περί του πολέμου*, 5η ανατύπωση, (Θεσσαλονίκη: Βάνιας, 1999), σελ. 119.

⁵ Κωνσταντίνος Κολιόπουλος, *Η υψηλή στρατηγική της αρχαίας Σπάρτης (750-192 π.Χ.)*, 4η έκδοση, (Αθήνα: Ποιότητα, 2005), σελ. 27.

⁶ Basil Liddell Hart, *Στρατηγική της Έμμεσης Προσεγγίσεως*, (Θεσσαλονίκη: Βάνιας, 1995), σελ. 500.

⁷ Πλατιάς, *Διεθνείς Σχέσεις και Στρατηγική στον Θουκυδίδη*, σελ. 82-84.

⁸ Παπασωτηρίου, *Βυζαντινή Υψηλή Στρατηγική 6^{ος} - 11^{ος} αιώνας*, σελ. 16-22.

Στρατιωτική Στρατηγική⁹

Ο όρος αναφέρεται στη χρήση ένοπλης βίας σε ξηρά, θάλασσα και αέρα για την προώθηση των πολιτικών σκοπών των εμπολέμων. Η χρήση της ένοπλης βίας ασκείται μόνο εφ' όσον ο επιδιωκόμενος πολιτικός σκοπός δεν μπορεί να επιτευχθεί χωρίς αυτήν. Εφ' όσον ασκηθεί ένοπλη βία, αυτή έχει τρεις βασικούς επιχειρησιακούς στόχους. Πρώτον την καταστροφή των ενόπλων δυνάμεων του αντιπάλου, δεύτερον την κατάκτηση και υπεράσπιση εδάφους και τρίτον την καταστροφή των συντελεστών ισχύος του αντιπάλου, πέρα των ενόπλων του δυνάμεων (π.χ. οικονομία, πληθυσμός, ηθικό του πληθυσμού, πολιτική και διοικητική συνοχή).

Επομένως το κύριο μέσο ασκήσεως της στρατιωτικής στρατηγικής είναι ο πόλεμος. Ο Κλαούζεβιτς ορίζοντας την διττή φύση του πολέμου, τον διακρίνει στον «*απόλυτο πόλεμο*», ο οποίος έχει ως στόχο την ολική καταστροφή του αντιπάλου και στον «*περιορισμένο πόλεμο*», ο οποίος έχει έναν πιο περιορισμένο στόχο και επιδιώκει μέσα από περιορισμένα αποτελέσματα (π.χ. κατάληψη εδαφών, καταστροφή ορισμένων συντελεστών ισχύος κλπ), να επιτύχει τον πολιτικό του σκοπό.

Ο Ντέλμπρικ (Delbruck) αποδεχόμενος τη διάκριση αυτή του Κλαούζεβιτς αποφάσισε να ερευνήσει τις αρχές της καθεμιάς από αυτές τις μεθόδους. Την πρώτη μέθοδο την ονόμασε «*στρατηγική της εκμηδένισης*» (Niederwerfungsstrategie). Μοναδικός σκοπός ήταν η αποφασιστική μάχη και ο επικεφαλής στρατηγός εκαλείτο απλώς να κρίνει αν, κάτω από τις δεδομένες συνθήκες, υπήρχαν οι πιθανότητες για μια τέτοια μάχη. Τη δεύτερη μέθοδο στρατηγικής την ονόμασε «*στρατηγική της εξουθένωσης*» (Ermattungsstrategie) και άλλοτε «*στρατηγική των δύο πόλων*» και τη διέκρινε από τη στρατηγική της εκμηδένισης το γεγονός ότι είχε δύο πόλους, τη μάχη και τους ελιγμούς (δηλαδή την κατάληψη εδαφών, την καταστροφή καλλιέργειών ή του εμπορίου, τον αποκλεισμό κλπ), μεταξύ των οποίων κυμαινόταν οι αποφάσεις του στρατηγού¹⁰. Οι δύο αυτές μορφές στρατηγικής μπορούν να χρησιμοποιηθούν και για τη διάκριση της υψηλής στρατηγικής.

Στην υψηλή στρατηγική εκμηδένισης το κράτος βασίζεται κυρίως στη στρατιωτική στρατηγική, ενώ όλες οι άλλες στρατηγικές (οικονομική, διπλωματική κλπ.) είναι βασικά υποδεέστερες από αυτή. Η υψηλή στρατηγική εξουθένωσης κάνει ταυτόχρονη χρήση όλων των δυνατών μέσων, με έμφαση στα οικονομικά μέτρα κατά του αντιπάλου, προκειμένου να επιτύχει τους στόχους που έχουν τεθεί από κρατική πολιτική¹¹.

Στο σημείο αυτό είναι σκόπιμο να διευκρινιστούν τα επίπεδα ασκήσεως της στρατιωτικής στρατηγικής¹²:

⁹ Παπασωτηρίου, *Βυζαντινή Υψηλή Στρατηγική 6^{ος} - 11^{ος} αιώνας*, σελ. 17.

¹⁰ Peter Paret, *Οι Δημιουργοί της Σύγχρονης Στρατηγικής*, (Αθήνα: Κωνσταντίνου Τουρίκη, 2004), σελ. 408.

¹¹ Πλατιάς, *Διεθνείς Σχέσεις και Στρατηγική στον Θουκυδίδη*, σελ. 81.

¹² Κολιόπουλος, *Η υψηλή στρατηγική της αρχαίας Σπάρτης (750-192 π.Χ.)*, σελ. 29.

Στρατηγικό Επίπεδο

Είναι η χρήση όλων των στρατιωτικών μέσων ενός κράτους για την επίτευξη των πολιτικών σκοπών του εν' όψει πραγματικής ή ενδεχόμενης σύγκρουσης.

Επιχειρησιακό Επίπεδο

Είναι η χρήση μεγάλων στρατιωτικών μονάδων (συμβατικά ξεκινώντας από το Σώμα Στρατού), για την επίτευξη των σκοπών που έχουν τεθεί στα πλαίσια μιας εκστρατείας ή ενός θεάτρου επιχειρήσεων.

Τακτικό Επίπεδο

Είναι η χρήση των στρατιωτικών μονάδων για την επίτευξη των σκοπών που έχουν τεθεί στα πλαίσια μιας μάχης.

Πρέπει να σημειωθεί εδώ ότι, τα παραπάνω επίπεδα εκλαμβάνονται γενικά ως τμήματα ενός φάσματος και όχι ως αυστηρά διαχωρισμένες και διαμετρικά αντίθετες κατηγορίες. Επίσης πρέπει να γίνει σαφές, που σταματά η στρατηγική και η επιχειρησιακή τέχνη και που αρχίζει η τακτική.

Σύμφωνα με το Μάχαν (Mahan), η στρατηγική τελειώνει και η τακτική αρχίζει τη στιγμή που οι αντίπαλες δυνάμεις έρχονται σε επαφή. Με άλλα λόγια ενώ η στρατηγική (ή η επιχειρησιακή τέχνη) ορίζει το πού, τότε και με τί δυνάμεις θα εκτελεστεί μια ενέργεια, η τακτική διέπει το πώς η ενέργεια αυτή θα εκτελεσθεί¹³.

Ο Λίντελ Χαρτ (*Στρατηγική, Η Τακτική της Έμμεσης Προσέγγισης*), υποστηρίζει ότι ο πιο αποδοτικός τρόπος για την επίτευξη του αντικειμενικού σκοπού μιας στρατηγικής είναι αυτός της «έμμεσης προσέγγισης», ή αλλιώς «της επιλογής της γραμμής της ήσσονος αντιστάσεως του αντιπάλου». Σύμφωνα με αυτή την προσέγγιση πρέπει να επιζητείται η παράκαμψη των ισχυρών εχθρικών σημείων και η αποφυγή της κατατριβής των φίλιων δυνάμεων. «Σε επίπεδο υψηλής στρατηγικής η έμμεση προσέγγιση μπορεί να θεωρηθεί ότι συνίσταται σε παράκαμψη του κύριου αντιπάλου, με κατεύθυνση της πολεμικής προσπάθειας εναντίον των δευτερευόντων αντιπάλων, αναβάλλοντας το καίριο χτύπημα γι' ευθεότερο χρόνο»¹⁴.

Στον αντίποδα αυτής της προσέγγισης βρίσκεται η θέση του Κλαούζεβιτς (*Περί Πολέμου*), ο οποίος είναι οπαδός της «άμεσης προσέγγισης», δηλαδή στην κατεύθυνση της πολεμικής προσπάθειας εναντίον του κύριου αντιπάλου (εφ' όσον μιλάμε για υψηλή στρατηγική), ή εναντίον του κέντρου βάρους του εχθρού (εφ' όσον πρόκειται για το επίπεδο της στρατιωτικής στρατηγικής).

Κατά την ανάλυση της στρατιωτικής διάστασης της στρατηγικής, σημαντικό στοιχείο παίζει η στρατηγική αποτελεσματικότητα. Η στρατηγική αποτελεσματικότητα μιας δύναμης ή ενός οπλικού συστήματος μπορεί να ορισθεί ως το δίκτυο της επίδρασής τους πάνω στη διεξαγωγή και στο αποτέλεσμα της

¹³ Κολιόπουλος, *Η υψηλή στρατηγική της αρχαίας Σπάρτης (750-192 π.Χ.)*, σελ. 29.

¹⁴ Στο ίδιο, σελ. 64.

σύγκρουσης¹⁵. «Με άλλα λόγια η στρατηγική αποτελεσματικότητα είναι η βασική μονάδα αξιολόγησης στη στρατηγική ανάλυση επισκιάζοντας όλες τις άλλες βασικές παραμέτρους (βεληνεκές, μαχητικής αξία, τακτική και επιχειρησιακή δεξιότητα κλπ)»¹⁶.

Οικονομική Διάσταση¹⁷

Η οικονομική διάσταση στον πόλεμο παίζει σημαντικό ρόλο διότι απαιτείται σημαντική οικονομική υποστήριξη για την διεξαγωγή των επιχειρήσεων. Η οικονομία του πολέμου αφορά τη μέθοδο χρηματοδότησης των ενόπλων δυνάμεων, την αγορά ή κατασκευή εξοπλισμού και τη γενικότερη επιμελητεία (στέγαση και σιτισμό των ενόπλων δυνάμεων). Επίσης σημαντικό στοιχείο στην οικονομική διάσταση της υψηλής στρατηγική είναι όχι μόνο η ενίσχυση της οικονομίας της μίας πλευράς, αλλά και η αποδυνάμωση της οικονομίας του αντιπάλου ώστε τα έξοδα του πολέμου να αποβούν δυσβάστακτα γι' αυτόν και επομένως να μην δύναται να συνεχίσει τον πόλεμο, ή εφ' όσον αυτός επιλέξει την συνέχισή του, να διεξάγεται υπό τέτοιες συνθήκες οι οποίες θα τον οδηγήσουν στην ήττα. Η προσπάθεια υπονόμευσης της οικονομίας του αντιπάλου θα πρέπει να γίνεται σε τομείς που επηρεάζουν άμεσα τις ένοπλες δυνάμεις του αντιπάλου και όχι σε έμμεσες πηγές, καθ' όσον σε περίοδο πολέμου οι πολίτες μιας χώρας είναι έτοιμοι να υποστούν στερήσεις και θυσίες προκειμένου να υποστηριχθεί ο αγώνας της χώρας τους.

Εσωτερική Πολιτική¹⁸

Η διάσταση αυτή της υψηλής στρατηγικής περιλαμβάνει δύο τομείς. Πρώτον αφορά την *«ικανότητα ενός πολιτικού συστήματος να αντλεί πόρους από τον πληθυσμό του για τις ένοπλες δυνάμεις του και να οργανώνει την αμυντική- ή επεκτατική- πολιτική του. Συμπεριλαμβάνει την κρατική οργάνωση και τη συνοχή του πολιτικού συστήματος»*. Δεύτερον και εξίσου σημαντικό με το πρώτο αφορά την εσωτερική νομιμοποίηση της πολεμικής προσπάθειας, δηλαδή κατά πόσο ο πόλεμος που διεξάγει ένα κράτος υποστηρίζεται από την κοινή γνώμη και ως εκ τούτου κατά πόσο ο πληθυσμός είναι πρόθυμος αγόγγυστα να υποστεί τις θυσίες, τόσο σε έμπυχο όσο και σε άψυχο υλικό που απαιτούνται. Όπως και η οικονομική διάσταση, έτσι και η εσωτερική πολιτική περιλαμβάνει όχι μόνο το εσωτερικό της μίας πλευράς, αλλά και την υπονόμευση της εσωτερικής νομιμοποίησης της άλλης πλευράς, η οποία γίνεται κυρίως με τον ψυχολογικό πόλεμο και την προπαγάνδα.

Διεθνής Νομιμοποίηση

Η διάσταση αυτή έχει να κάνει με την εικόνα που παρουσιάζει η πολεμική προσπάθεια ενός κράτους στη διεθνή κοινή γνώμη. Αφορά σε μεγάλο βαθμό κατά πόσο συμβαδίζει με το πνεύμα και τις διεθνείς αξίες και αρχές που επικρατούν στην εκάστοτε χρονική περίοδο. Μπορεί να επηρεάσουν κατά σημαντικό βαθμό την στάση τρίτων δυνάμεων στην υποστήριξη ή όχι της πολεμικής ενέργειας. Έτσι πολλές φορές η μία πλευρά προσπαθεί να προβάλει ή να αποκρύψει γεγονότα, τα οποία εξυπηρετούν την προβολή προς τα έξω μιας συγκεκριμένης ευμενούς

¹⁵ Colin Gray, *Weapons don't Make War*, (University Press of Kansas, 2000), σελ. 10.

¹⁶ Κολιόπουλος, *Η Υψηλή Στρατηγική της Αρχαίας Σπάρτης*, σελ. 31.

¹⁷ Παπασωτηρίου, *Βυζαντινή Υψηλή Στρατηγική 6^{ος} - 11^{ος} αιώνας*, σελ. 19.

¹⁸ Στο ίδιο, σελ. 20.

εικόνας του αγώνα της μίας πλευράς, ενώ αντίθετα μιας δυσμενούς για την αντίπαλη.

Διπλωματία

Η διπλωματία αφορά κυρίως τις προσπάθειες των εμπολέμων να επηρεάσουν την στάση τρίτων δυνάμεων υπέρ τους, ή τουλάχιστον την έμμεση υποστήριξη τους. Η διαφορά της από την διεθνή νομιμοποίηση είναι ότι, προσπαθεί να πείσει τις τρίτες δυνάμεις ότι το εθνικό τους συμφέρον συγκλίνει με το συμφέρον ενός των εμπολέμων ή τουλάχιστον δεν εξυπηρετείται από μια πιθανή επικράτηση του αντιπάλου. Δηλαδή επικεντρώνεται στο εθνικό συμφέρον του κάθε κράτους. Επίσης αφορά τη σύναψη μιας ευνοϊκής συνθήκης τερματισμού του πολέμου, με την οποία γίνονται αποδεκτοί οι πολιτικοί σκοποί του πολέμου του νικητού. Οπωσδήποτε μια διεθνώς νομιμοποιημένη πολεμική προσπάθεια έχει μεγαλύτερη πιθανότητα να υποστηριχθεί διπλωματικά από μια που στερείται νομιμοποίησης.

Ταυτόχρονα με την εξέταση των διαστάσεων της υψηλής στρατηγικής, θα επιχειρήσω να διακρίνω την εφαρμογή ή όχι των τεσσάρων αρχέτυπων στρατηγικών, που αφορούν τη μακροσκοπική υψηλή στρατηγική και οι οποίες είναι¹⁹:

Στρατηγική της στρατιωτικής ανάσχεσης-επέκτασης

Ο δρων αναπτύσσει τις δικές του δυνάμεις, ώστε είτε να του εξασφαλίζουν την άμυνά του, είτε να του επιτρέπουν να επιβληθεί σε αυτούς που τον απειλούν.

Στρατηγική των συμμαχιών

Ο δρων συμμαχεί με άλλες μονάδες που αντιμετωπίζουν μια κοινή απειλή ή έχουν άλλου είδους κοινά συμφέροντα.

Στρατηγική των εξισορροπήσεων

Ο δρων εξουδετερώνει απειλές μέσω ισορροπιών μεταξύ των άλλων μονάδων, ώστε ένας αντίπαλος του να μην είναι σε θέση να συγκεντρώσει τις προσπάθειες του εναντίον του.

Στρατηγική του κατευνασμού

Ο δρων αμβλύνει μια απειλή μέσω παραχωρήσεων, είτε μονομερών είτε αμοιβαίων αποσκοπώντας, στην πιο φιλόδοξη εκδοχή της στρατηγικής αυτής, να καταλήξει στη συνολική υπέρβαση της αντιπαλότητας.

Ολοκληρώνοντας την ανάλυση της υψηλής στρατηγικής θα διατυπώσουμε τα παρακάτω πέντε διαχρονικής αξίας και εφαρμογής κριτήρια αξιολόγησής²⁰ της, που εξετάζουν τόσο το σχεδιασμό όσο και τις επιμέρους διαστάσεις της.

¹⁹ Παπασωτηρίου, *Βυζαντινή Υψηλή Στρατηγική* 6^{ος} - 11^{ος} αιώνας, σελ. 22-23.

²⁰ Στο ίδιο, σελ. 33-35.

Καταλληλότητα

Αναφέρεται στο κατά πόσο η επιλεγόμενη υψηλή στρατηγική είναι προσαρμοσμένη και σύμφωνη με τις επικρατούσες συνθήκες του διεθνούς περιβάλλοντος καθώς επίσης και με τις εσωτερικές πολιτικές συνθήκες της ίδιας της χώρας.

Εσωτερική συνοχή

Αναφέρεται στο κατά πόσο οι επιμέρους παράγοντες της υψηλής στρατηγικής αλληλοσυμπληρώνονται ή αλληλοϋπονομεύονται.

Αποδοτικότητα

Αναφέρεται στο κατά πόσο τα χρησιμοποιούμενα μέσα συμβάλλουν στην επίτευξη του πολιτικού σκοπού του πολέμου, λαμβάνοντας πάντοτε υπ' όψη την αρχή της οικονομίας των μέσων.

Συσχετισμός Ικανοτήτων και Στόχων

Αναφέρεται στο κατά πόσο ο επιδιωκόμενος πολιτικός στόχος είναι αντίστοιχος με τις δυνατότητες της χώρας. Υπερβολικά υψηλοί στόχοι χωρίς την αντίστοιχη ύπαρξη πραγματικών δυνατοτήτων οδηγεί στην υπερεξάπλωση με καταστροφικά αποτελέσματα.

Αντοχή σε Σφάλματα

Αναφέρεται στην ικανότητα μιας υψηλής στρατηγικής να απορροφά αρνητικές εξελίξεις, λόγω σφαλμάτων ή κακοτυχιών, χωρίς καταστρεπτικές συνέπειες για την αντίστοιχη χώρα ή χωρίς να χρειασθεί να αναδιπλωθεί αποφασιστικά.

Βασικό ζήτημα στη χάραξη της υψηλής στρατηγικής, αποτελεί η ύπαρξη σύμπτωσης μεταξύ της μακροσκοπικής υψηλής στρατηγικής και της υψηλής στρατηγικής σε καιρό πολέμου (ή μικροσκοπικής υψηλής στρατηγικής). Έλλειψη ισορροπίας μεταξύ των δύο στρατηγικών, στην καλύτερη περίπτωση τις καθιστά αναποτελεσματικές και στη χειρότερη επιφέρει την κατάρρευσή τους. Συνεπώς η χάραξη προσανατολισμών, τάσεων και πολιτικών της μακροσκοπικής στρατηγικής, θα πρέπει να λαμβάνει υπόψη της το αν δύναται να στηριχθούν από τις διαστάσεις της μικροσκοπικής υψηλής στρατηγικής

Πριν εξετασθεί η υψηλή στρατηγική των αντιπάλων κατά τη Μικρασιατική Εκστρατεία, θα παρουσιαστεί μία σύντομη ανάλυση των ιστορικών γεγονότων καθώς και του γεωπολιτικού και γεωστρατηγικού περιβάλλοντος που επικρατούσε πριν την έναρξη αυτής, εστιάζοντας στην ελληνική πλευρά, στην Οθωμανική Αυτοκρατορία καθώς επίσης και στα συμφέροντα των Μεγάλων Δυνάμεων στην ευρύτερη περιοχή της Μικράς Ασίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

ΙΣΤΟΡΙΚΟ, ΓΕΩΠΟΛΙΤΙΚΟ ΚΑΙ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

ΠΡΙΝ ΤΗ ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΙΚΗ ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑ

2.1 Η Ελληνική Πλευρά

2.1.1 Ο Ελληνισμός της Μικράς Ασίας

Οι ιωνικές ακτές ήταν από τις πρώτες περιοχές που οι αρχαίοι Έλληνες διείσδυσαν ως άποικοι, εξερευνητές και εκμεταλλευτές²¹. Ο ελληνισμός της περιοχής ευημέρησε, επεκτάθηκε και κυριάρχησε κατά την αρχαιότητα, αποτέλεσε την καρδιά του Βυζαντίου και σε αντίθεση με άλλες περιοχές, δεν αντιμετώπισε κίνδυνο αφανισμού ούτε μετά την άλωση της Κωνσταντινούπολης και την εγκατάσταση των Τούρκων. Το 18ο και 19ο αι. μάλιστα γνώρισε μεγάλη οικονομική και εμπορική ανάπτυξη, που ενισχύθηκε από το άνοιγμα της Μικράς Ασίας στο δυτικό εμπόριο και τη διείσδυση του δυτικού κεφαλαίου. Η δε κατασκευή σιδηροδρόμων αύξησε τόσο το εξαγωγικό εμπόριο της Σμύρνης, περιοχή που συγκέντρωνε αμιγή ελληνικό πληθυσμό, όσο και το τοπικό εμπόριο με την ενδοχώρα²². Παράλληλα προς την οικονομική άνθηση υπήρξε και πολιτιστική. Ελληνικά σχολεία ιδρύθηκαν σε όλη την Ανατολή αποσκοπώντας στην ανάπτυξη εθνικών ιδεωδών, ενώ η ίδρυση του ελληνικού ανεξάρτητου κράτους έδωσε νέα ώθηση στη μικρασιατική αναγέννηση με την εισροή μεταναστών από ελληνικές περιοχές²³.

Όμως, παρά την άνθησή του, ο μικρασιατικός ελληνισμός του 19ου αι. και των αρχών του 20ου αι. δεν αποτελούσε ομοιογενές σύνολο. Στα παράλια του Εύξεινου Πόντου υπήρχαν ορθόδοξοι κάτοικοι που μιλούσαν μία πανάρχαια ελληνική διάλεκτο, στο βιλαέτι του Ικονίου μιλούσαν τουρκικά, ενώ μία τρίτη κατηγορία περιλάμβανε το συμπαγή πληθυσμό της Σμύρνης και των ιστορικών πόλεων της μικρασιατικής ακτής, μέσω των οποίων διαδιδόταν η ελληνική γλώσσα και η Μεγάλη Ιδέα. Βάση της ζωής των Ελλήνων της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας ήταν η κοινότητα, μία συλλογική οντότητα με δικαιώματα αυτοδιάθεσης. Η κοινότητα είχε τους δικούς της αντιπροσώπους, που ρύθμιζαν τις δικαστικές διαφορές και τις σχέσεις με την οθωμανική διοίκηση²⁴.

Από τα μέσα του 19ου αι. οι εσωτερικές εξελίξεις στην αυτοκρατορία και οι συνεχείς απώλειες εδαφών είχαν ως αποτέλεσμα την αύξηση των διωγμών εναντίον των μειονοτήτων, κυρίως εναντίον Ελλήνων και Αρμενίων. Παρόλα αυτά μεταξύ της Ελληνικής Επανάστασης και των πρώτων ετών του 20ου αι. το μικρασιατικό ελληνικό στοιχείο πολλαπλασιάστηκε, επεκτάθηκε, εδαφικά και επιχειρηματικά και επίσης προπαγάνδιζε εθνικιστικές ιδέες χωρίς να παρενοχλείται έντονα από τους Οθωμανούς. Η επανάσταση όμως των Νεότουρκων (1908) σε συνδυασμό με τους Βαλκανικούς πολέμους και το πρόβλημα των μουσουλμάνων προσφύγων, ανέτρεψαν την κατάσταση.

²¹ Michael Llewellyn Smith, *Το όραμα της Ιωνίας*, 2η ανατύπωση, (Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, 2009), σελ. 65.

²² Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τόμος ΙΔ, (Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών, 1977), σελ. 368-372.

²³ Στο ίδιο, σελ. 374-375.

²⁴ Smith, *Το όραμα της Ιωνίας*, σελ. 74-76.

Αρχικά η επανάσταση των Νεότουρκων, με την επιβολή κοινοβουλίου και Συντάγματος, δημιούργησε ελπίδες στους Έλληνες, που γρήγορα διαψεύστηκαν. Οι Νεότουρκοι με το πρόσχημα της ισότητας όλων των υπηκόων, καταπάτησαν τα διοικητικά, εκπαιδευτικά και στρατιωτικά προνόμια των χριστιανών, καταργώντας ουσιαστικά την αυτονομία των κοινοτήτων ήδη από το 1910, ενώ η επικράτηση του ριζοσπαστικού και ακραίου κινήματος του Παντουρκισμού, οδήγησε σε μία πολιτική βίαιου εξοθωμανισμού των μειονοτήτων. Στην Τουρκία δεν υπήρχε χώρος για μη μουσουλμανικές μειονότητες, αλλά και για μη Τούρκους μουσουλμάνους²⁵. Παράλληλα, η βαθμιαία συρρίκνωση της αυτοκρατορίας, που κορυφώθηκε με τον πρώτο Βαλκανικό πόλεμο, διόγκωσε τον τουρκικό εθνικισμό και έτσι οι μειονότητες αντιμετώπιζονταν με απροκάλυπτη εχθρότητα. Επιπλέον οι διωγμοί εξυπηρετούσαν την εγκατάσταση Τούρκων προσφύγων από τα Βαλκάνια σε σπίτια εκδιωχθέντων²⁶. Πέρα όμως από τις προαναφερθέντες αιτίες, στη δίωξη του ελληνικού στοιχείου συνετέλεσαν και οικονομικοί λόγοι, καθώς η οικονομική και εμπορική ανάπτυξη των Ελλήνων στεκόταν εμπόδιο στη γερμανική διείσδυση. Πολλές μάλιστα εκκαθαριστικές επιχειρήσεις έγιναν ύστερα από υποδείξεις των Γερμανών και με γερμανικές μεθόδους²⁷.

Οι συστηματικοί διωγμοί των Ελλήνων, που άρχισαν μετά το τέλος των Βαλκανικών πολέμων, δηλαδή μετά την υπογραφή της συνθήκης του Βουκουρεστίου (1913)²⁸, μπορούν να χωριστούν σε τρεις φάσεις ανάλογα με την έκταση και τη μορφή των καταπίεσεων. Η πρώτη αρχίζει το 1913 και τελειώνει με την έξοδο της Τουρκίας στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο (Α΄ΠΠ). Στόχος της ήταν η αλλοίωση της εθνολογικής σύστασης του πληθυσμού της δυτικής Μικράς Ασίας. Η δεύτερη καλύπτει τη διάρκεια του Α΄ΠΠ, κατά τον οποίο επιχειρείται η εξόντωση των Ελλήνων παράλληλα με τη γενοκτονία των Αρμενίων. Τέλος, η τρίτη εγκαινιάζεται με την απόβαση των Ελλήνων στη Σμύρνη και κυριαρχείται από τη δράση του Μουσταφά Κεμάλ και τη συντριβή του μικρασιατικού ελληνισμού²⁹.

Η κατάσταση του μικρασιατικού ελληνισμού ήταν ένα ζήτημα που καμία ελληνική κυβέρνηση δε γινόταν να αγνοήσει, όπως δε μπορούσαν να αγνοηθούν και οι πιέσεις που ασκούσαν στους Έλληνες πολιτικούς, προκειμένου να ενστερνιστούν την υπόθεση των Μικρασιατών, οι οποίοι ζητούσαν την ένωση ως λύση στα προβλήματά τους. Κατά τη διάρκεια των Βαλκανικών πολέμων ο πρωθυπουργός Βενιζέλος αρχικά διαμαρτυρήθηκε έντονα για τους διωγμούς του ελληνικού στοιχείου, χωρίς ωστόσο να υιοθετήσει τα κελεύσματα περί ένωσης για να μην προκαλέσει τους Τούρκους. Εκείνη την περίοδο επιθυμούσε ειρηνική λύση βασισμένη στην αναγνώριση από την Τουρκία της ελληνικής επικυριαρχίας στα νησιά του Αιγαίου, τη Μυτιλήνη, τη Χίο και τη Σάμο. Για το λόγο αυτό δέχθηκε να διαπραγματευθεί με την Υψηλή Πύλη μία εθελούσια ανταλλαγή Ελλήνων της Ανατολικής Θράκης και του βιλαετίου³⁰ του Αιδινίου, με μουσουλμάνους της Μακεδονίας και της Ηπείρου, ενώ δημιουργήθηκε και μεικτή επιτροπή για την εκτίμηση της περιουσίας των ανταλλαξίμων. Η έναρξη όμως του Α΄ΠΠ και η συμμετοχή της Τουρκίας στο πλευρό των κεντρικών δυνάμεων έθεσαν τέρμα στις διαπραγματεύσεις³¹.

²⁵ Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τόμος ΙΕ, (Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών, 1978), σελ. 98.

²⁶ Smith, *Το όραμα της Ιωνίας*, σελ. 80-81.

²⁷ Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τόμος ΙΕ, σελ. 99-103.

²⁸ Θάνος Βερέμης, *Ιστορία των Ελληνοτουρκικών Σχέσεων 1453-1998*, 2η έκδοση, (Αθήνα: ΕΛΙΑΜΕΠ- Σιδέρη, 1999), σελ. 77.

²⁹ Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τόμος ΙΕ, σελ. 99.

³⁰ Ιωάννης Κάλφογλου, *Ιστορική Γεωγραφία της Μικρασιατικής Χερσονήσου*, (Αθήνα: Κέντρο Μικρασιατικών Σπουδών, 2002), σελ. 69-180.

³¹ Smith, *Το όραμα της Ιωνίας*, σελ. 84-85.

Οι εξελίξεις αυτές δημιουργούσαν μία μοναδική ευκαιρία για την απελευθέρωση του ελληνισμού της Μικράς Ασίας, που προϋπέθετε την είσοδο της Ελλάδας στον πόλεμο στο πλευρό της Τριπλής Συνεννόησης (Αντάντ). Με τη διπλωματική, οικονομική και στρατιωτική βοήθεια από Αγγλία και Γαλλία, θα μπορούσε να αποσπαστεί η Σμύρνη από την Τουρκία. Ακόμα και η συμμαχική απόφαση για αποστολή ελληνικού εκστρατευτικού σώματος στη Σμύρνη, εντασσόταν στη λογική της προστασίας των ελληνικών πληθυσμών, αν και τελικός στόχος για την Ελλάδα ήταν η προσάρτηση της περιοχής. Φυσικά τα κίνητρα των ελληνικών εδαφικών διεκδικήσεων στη Μικρά Ασία διέφεραν από τα ιμπεριαλιστικά συμφέροντα των μεγάλων ευρωπαϊκών δυνάμεων, καθώς στόχευαν στην πραγμάτωση της Μεγάλης Ιδέας.

Πρώτη πράξη για την πραγματοποίηση της Μεγάλης Ιδέας αποτελεί η επανάσταση του 1821, η οποία δημιούργησε ένα ελεύθερο, ανεξάρτητο και κυρίαρχο κράτος το 1832, ενώ ακολούθησε μια μακρά περίοδος αγώνων και θυσιών για την απελευθέρωση των υπόλοιπων «αλύτρωτων» Ελλήνων. Αρχικά απελευθερώθηκαν τα νησιά του Ιονίου, έπειτα η Θεσσαλία, η Μακεδονία, η Ήπειρος, η Κρήτη, πολλά από τα νησιά του Αιγαίου και το 1918 φαινόταν ότι είχε έρθει η σειρά του ελληνισμού της Ιωνίας και ενδεχομένως και της Κωνσταντινούπολης (Κων/πολης). Η Μικρασιατική Εκστρατεία όμως αντί για ελευθερία επέφερε το θάνατο σε εκατοντάδες χιλιάδες Έλληνες και τον ξεριζωμό ακόμα περισσότερων, οι οποίοι ζήτησαν καταφύγιο ως ρακένδυτοι πρόσφυγες στο ελληνικό κράτος. Με αυτόν το βάνανσο τρόπο το ελληνικό στοιχείο εξαφανίστηκε από μία περιοχή στην οποία ανθούσε πάνω από 3000 χρόνια. Για να αναλύσουμε και να κατανοήσουμε όμως τις εξελίξεις στη Μικρά Ασία την περίοδο 1919-1922, θα πρέπει πρώτα να μελετήσουμε τους κύριους στρατηγικούς παίκτες, το ελληνικό κράτος, την Οθωμανική Αυτοκρατορία, καθώς και τον καθοριστικό ρόλο των δευτερευόντων, δηλαδή των Μεγάλων Δυνάμεων.

2.1.2. Το Ελληνικό Κράτος

Η γεωπολιτική θέση και η γεωστρατηγική σημασία της Ελλάδας, στο περιφερειακό υποσύστημα των Βαλκανίων και της ανατολικής Μεσογείου, την καθιστούσαν ανέκαθεν μήλον της έριδος για τις μεγάλες ευρωπαϊκές δυνάμεις. Συνεπώς η κατανομή και ανακατανομή ισχύος και συμφερόντων στο ευρωασιατικό υποσύστημα, επηρέαζαν άμεσα την ελληνική υψηλή στρατηγική σε όλες τις ιστορικές της φάσεις³². Άλλωστε η Ελλάδα όντας μικρή χώρα δε μπορούσε να στηριχθεί στις δικές της δυνάμεις, για να υλοποιήσει τους στόχους της εξωτερικής της πολιτικής. Στην περίοδο δε που μελετούμε (1919-1922), η έντονη διαφορά μεταξύ των πολιτικών στόχων που έθετε επέκταση στην Ιωνία και των μέσων που διέθετε, προσέδιδε ακόμα μεγαλύτερη βαρύτητα στην υποστήριξη των Μεγάλων Δυνάμεων.

Η πορεία της νεοελληνικής υψηλής στρατηγικής³³, η οποία έθετε ως αξονικό πολιτικό στόχο την εδαφική ολοκλήρωση του έθνους, τη Μεγάλη Ιδέα, ξεκίνησε ουσιαστικά το 1830 και έφτασε στο αποκορύφωμα της με τη Μικρασιατική Εκστρατεία, καθώς το αρχικό ελληνικό κράτος ασκούσε την κυριαρχία του, σε μία μικρή και φτωχή περιοχή, που περιείχε μικρό μέρος του ελληνισμού.

³² Διονύσιος Τσιριγώτης, *Η ελληνική στρατηγική στη Μικρά Ασία 1919-1922*, (Αθήνα: Ποιότητα, 2010), σελ. 117-118.

³³ Στο ίδιο, σελ. 61-80.

Η έννοια βέβαια της Μεγάλης Ιδέας³⁴ είχε τις ρίζες της στην άλωση της Κων/πολης³⁵, αλλά οριοθετήθηκε τέσσερις αιώνες αργότερα από τον Ιωάννη Κωλέττη³⁶ (14/1/1844) και πήρε σάρκα και οστά, δηλαδή τέθηκαν οι πολιτικοστρατηγικές βάσεις πραγμάτωσής της, μόλις το 1912 στις μυστικές συνομιλίες του Λονδίνου, μεταξύ του Έλληνα πρωθυπουργού Βενιζέλου, του Βρετανού υπουργού στρατιωτικών Λόυντ Τζωρτζ, του πρώτου λόρδου του βρετανικού ναυαρχείου Ουίστον Τσώρτσιλ και του γενικού πρόξενου της Ελλάδας στο Λονδίνο Τζων Σταυρίδη. Στη συνέχεια θα παραθέσουμε εν συντομία την ελληνική υψηλή στρατηγική μέχρι το 1912.

Την περίοδο του Όθωνα (1843-1862) τα κύρια χαρακτηριστικά της υψηλής στρατηγικής ήταν η οργάνωση αντάρτικων εξεγέρσεων του αλύτρωτου ελληνισμού και η αναζήτηση προστατών στις Μεγάλες Δυνάμεις, θεωρώντας ότι η αυτοθυσία κατά των Οθωμανών, θα οδηγούσε στο επιθυμητό αποτέλεσμα και ότι οι Μεγάλες Δυνάμεις όφειλαν να υποστηρίξουν τις ελληνικές επιδιώξεις ανεξάρτητα από τα συμφέροντά τους. Η συλλογιστική αυτή συνεχίστηκε από το Δηλιγιάννη, ενώ στον αντίποδα βρισκόταν η θέση του Τρικούπη, σύμφωνα με την οποία για την προώθηση της Μεγάλης Ιδέας ήταν απαραίτητη η βελτίωση των συντελεστών ισχύος της χώρας, χωρίς ωστόσο να δίνεται ιδιαίτερη βαρύτητα στη διπλωματική διάσταση προς εξασφάλιση συμμαχιών, προϋποθέτοντας βραχυπρόθεσμα καλές σχέσεις με την Οθ. Αυτοκρατορία και δημιουργώντας κόστος στις σχέσεις με τα υπόλοιπα βαλκανικά έθνη, τα οποία είχαν εκφράσει αντίστοιχες αλυτρωτικές διεκδικήσεις από τα μέσα του 19ου αι., ώστε να υλοποιήσουν τη δική τους μεγάλη ιδέα, γεγονός που επέτεινε τις συγκρούσεις ανάμεσά τους για τη μοιρασιά των οθωμανικών εδαφών σε Μακεδονία, Θράκη και Ήπειρο, με απότοκο τη διαίρεση της χριστιανικής κοινότητας της αυτοκρατορίας στη βάση εθνικιστικών ιδεών³⁷.

Στη συνέχεια η εξωτερική πολιτική της Ελλάδας επηρεάστηκε σημαντικά από τον ατυχή ελληνοτουρκικό πόλεμο του 1897. Η πολεμική αποτυχία σε συνδυασμό με την αυξανόμενη βουλγαρική επιθετικότητα στη Μακεδονία, καθώς και η ενδυνάμωση των ενόπλων δυνάμεων της Βουλγαρίας και της Σερβίας, έκαναν το στρατό να συνειδητοποιήσει ότι η ανοικτή σύγκρουση με την Τουρκία ήταν απαγορευμένη και ότι η αντιμετώπιση της βουλγαρικής απειλής απαιτούσε ριζική αναδιοργάνωσή του. Επιπλέον, ο πολιτικός κόσμος πίστευε ότι το Ανατολικό ζήτημα, μετά την προσέγγιση Αγγλίας-Ρωσίας, τη γαλλορωσική συμμαχία και την εγκατάλειψη του δόγματος της ακεραιότητας της Οθ. Αυτοκρατορίας, βρισκόταν στην τελευταία φάση του. Συνεπώς η Ελλάδα ως νόμιμος διάδοχος αυτής έπρεπε να διαθέτει αξιόλογο και αξιόμαχο στρατό. Έτσι η κυβέρνηση Θεοτόκη (1906-1909) προχώρησε σε αναδιοργάνωση του στρατού³⁸, η οποία όμως αντιμετώπισε έντονη κριτική από μερίδα αξιωματικών. Η σημαντικότερη κατηγορία ήταν ότι οι θεσμοί του γενικού διοικητή και των γενικών επιτελών δημιούργησαν μία «αυλική καμαρρίλα» που με την ευνοιοκρατία της κλόνισε την πειθαρχία στο στράτευμα³⁹. Αυτό συνδυαζόμενο με τις αλλεπάλληλες αποτυχίες στην οικονομική πολιτική, την πλαδαρή στάση των κυβερνήσεων ως προς τις εθνικές διεκδικήσεις και κυρίως την ταπεινωτική ήττα του 1897, οδήγησε μία ομάδα μεσαίων και κατώτερων αξιωματικών στη συγκρότηση του Στρατιωτικού

³⁴ Smith, *Το όραμα της Ιωνίας*, σελ. 36-38.

³⁵ Edouard Driault, *Η Μεγάλη Ιδέα: Η αναγέννηση του Ελληνισμού*, (Αθήνα: Κάτοπτρο, 1998), σελ. 15.

³⁶ Τσιριγώτης, *Η ελληνική στρατηγική στη Μικρά Ασία 1919-1922*, σελ. 62.

³⁷ Γιώργος Πρεβελάκης, *Γεωπολιτική της Ελλάδας*, (Αθήνα: Libro, 1998), σελ. 109.

³⁸ Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, *τόμος ΙΔ*, σελ. 186-190.

³⁹ Στο ίδιο, σελ. 189.

Συνδέσμου (5/1909) απαιτώντας αναδιοργάνωση του στρατού και του στόλου, πολιτικές μεταρρυθμίσεις και απομάκρυνση των πριγκίπων από τη διοίκηση μεγάλων μονάδων. Διαπιστώνοντας δε την άρνηση των πολιτικών αρχών να αποδεχτούν τους όρους τους, προχώρησαν σε πραξικόπημα (8/1909) με το οποίο ανάγκασαν το βασιλιά Γεώργιο και την κυβέρνηση Μαυρομιχάλη να συγκατανεύσουν στα περισσότερα. Κατόπιν, αδυνατώντας να χειριστούν τα πολιτικά, κάλεσαν στην Ελλάδα τον, ήδη γνωστό για την πολιτική του δράση στην Κρήτη, Βενιζέλο⁴⁰.

Η άφιξη του Βενιζέλου σηματοδότησε την έναρξη μίας περιόδου συνταγματικών μεταρρυθμίσεων, κοινωνικής νομοθεσίας και στρατιωτικής αναδιοργάνωσης⁴¹, κατά την οποία η στρατιωτική ισχύς αποτέλεσε τη συνισταμένη της διπλωματικής δύναμης, της οικονομικής αντοχής και της πολιτικής σταθερότητας της χώρας. Ο Βενιζέλος προχώρησε στην ενίσχυση της αριθμητικής ισχύς του στρατού, στην πληρέστερη εκπαίδευση των στελεχών του και στη βελτίωση του εξοπλισμού του, με αποτέλεσμα το ύψος των κρατικών δαπανών να ξεπεράσει κάθε προηγούμενο. Ο αριθμός των μεραρχιών από τρεις ανήλθε σε τέσσερις και παραμονές των Βαλκανικών πολέμων σε οκτώ. Παραλήφθηκαν νέα εφόδια και όπλα, οργανώθηκαν ειδικές σχολές για την εκμάθηση του χειρισμού τους και η εκπαίδευση των στελεχών του στρατού ανατέθηκε σε Γάλλους ενώ του ναυτικού σε Άγγλους, παρότι ο βασιλιάς προτιμούσε Γερμανούς και Αυστριακούς⁴².

Όσον αφορά την υψηλή στρατηγική, ο Βενιζέλος αρχικά τέθηκε υπέρ της συνέχισης της πολιτικής Τρικούπη, των καλών σχέσεων με την Οθ. Αυτοκρατορία, υπολογίζοντας ότι ο εκδημοκρατισμός της θα οδηγούσε στην τελική επικράτηση του ελληνικού στοιχείου έναντι του τουρκικού και του σλαβικού⁴³. Οι εξελίξεις ωστόσο, σε Βαλκανική και Δωδεκάνησα ματαίωσαν τους αρχικούς του σχεδιασμούς. Η σύναψη σερβοβουλγαρικής αμυντικής συμμαχίας εναντίον της Τουρκίας και της Αυστροουγγαρίας και επιθετικής εναντίον της Τουρκίας καθιστούσαν προβληματική τη διατήρηση του βαλκανικού status quo⁴⁴. Παράλληλα, ο ιταλοτουρκικός πόλεμος του 1911-12 και η ιταλική κατοχή των Δωδεκανήσων δημιούργησε ανησυχία μήπως και οι υπόλοιπες ευρωπαϊκές δυνάμεις ζητούσαν αντιστάθμισμα στα οθωμανικά εδάφη. Υπό αυτές της συνθήκες η Ελλάδα όφειλε να συμμετάσχει στις βαλκανικές διεργασίες, για να εξασφαλίσει μερίδιο στη μοιρασιά των οθωμανικών εδαφών. Έτσι έλαβε μέρος στους Βαλκανικούς πολέμους με τους οποίους διπλασίασε έδαφος και πληθυσμό. Η επέκτασή της, οφειλόμενη κυρίως στην αύξηση της ένοπλης ισχύος και στη διπλωματία του Βενιζέλου, θεωρείται η πρώτη μεγάλη επιτυχία της ελληνικής υψηλής στρατηγικής μετά την επανάσταση του 1821.

Φτάνουμε έτσι στο 1912, έτος κατά το οποίο οι ελληνικές επιτυχίες στους Βαλκανικούς πολέμους και η αναμενόμενη κατάρρευση της Οθ. Αυτοκρατορίας κίνησαν το ενδιαφέρον της βρετανικής κυβέρνησης για την Ελλάδα, με την οποία άλλωστε είχε συνεργαστεί ναυτικά προ των Βαλκανικών, συμβάλλοντας στις ελληνικές ναυτικές νίκες στο Αιγαίο. Την περίοδο εκείνη η Αγγλία, η ισχυρότερη ναυτική δύναμη του κόσμου, επιθυμούσε μία ναυτική βάση κοντά στην Αδριατική και η Ελλάδα, μία μικρή αλλά ναυτική χώρα, ήταν ικανή να της την προσφέρει. Το

⁴⁰ Στέφανος Παπαγεωργίου, *Το ελληνικό κράτος (1821-1909)*, (Αθήνα: Παπαζήσης, 1988), σελ. 157-158.

⁴¹ Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τόμος ΙΔ, σελ. 271-279.

⁴² Στο ίδιο, σελ. 278.

⁴³ Στο ίδιο, σελ. 255-256.

⁴⁴ Θεόδωρος Χριστοδουλίδης, *Διπλωματική Ιστορία Τριών Αιώνων: Από τη Βιέννη στις Βερσαλλίες 1815-1919*, 3η έκδοση, τόμος Β, (Αθήνα: Ι. Σιδέρης, 1997), σελ. 419-422.

γεγονός αυτό άνοιγε το δρόμο για ευρύτερη συνεργασία μεταξύ Ελλάδας-Αγγλίας και κατά επέκταση Γαλλίας, προοπτική που από τον Βενιζέλο θεωρήθηκε ως ευκαιρία, η οποία θα μετέτρεπε τη χώρα του σε περιφερειακή δύναμη της Ανατολής.

Εκείνο που έλκυε το Βενιζέλο και το Λούντ Τζωρτζ ήταν η ιδέα μίας ευρύτερης αγγλοελληνικής συνεννόησης⁴⁵. Η Ελλάδα θα γινόταν η ανερχόμενη δύναμη της ανατολικής Μεσογείου και ως αντικαταστάτης της καταρρέουσας Οθ. Αυτοκρατορίας, ο στυλοβάτης της βρετανικής πολιτικής και ο προστάτης των συγκοινωνιών της Βρετανικής Αυτοκρατορίας. Σε αντάλλαγμα η Ελλάδα θα απολάμβανε διπλωματική και υλική στήριξη, που καθοριζόταν αόριστα, αλλά που δυνάμει θα ήταν πολύ σημαντική⁴⁶. Στον αντίποδα των αρχικών φιλελληνικών σχεδίων του Τζωρτζ βρίσκονταν οι ρεαλιστικοί σχεδιασμοί του Τσώρτσιλ, ο οποίος επιθυμούσε απλά μία συμφωνία, βάση της οποίας η Αγγλία θα μπορούσε να χρησιμοποιεί το λιμάνι του Αργοστολίου στην Κεφαλονιά, τόσο σε καιρό ειρήνης όσο και σε καιρό πολέμου, ώστε να εγκλωβίσει τον ιταλικό και αυστριακό στόλο στην Αδριατική⁴⁷. Ως αντάλλαγμα γι' αυτό προσέφερε την Κύπρο, ενώ παράλληλα συμβούλευε επίμονα τον Βενιζέλο να αποφύγει την παραγγελία μεγάλων θωρηκτών, προκειμένου να παραγγείλει μικρά και γρήγορα ταχύπλοα σκάφη, που θα ήταν σε θέση να περιπολούν την ανατολική Μεσόγειο και τα νησιά⁴⁸. Συνεπώς, ο ρόλος του ελληνικού ναυτικού θα ήταν η περιπολία της ανατολικής Μεσογείου, προς εξασφάλιση ελευθερίας δράσης του αγγλικού και γαλλικού στόλου.

Τα παραπάνω ώθησαν το Βενιζέλο στην εφαρμογή μίας πιο φιλόδοξης και μακροπρόθεσμης υψηλής στρατηγικής που στόχευε πρώτον, στην επέκταση της Ελλάδας, ώστε να περιλαμβάνει όσο το δυνατόν περισσότερους Έλληνες και δεύτερον, στην εξέλιξή της σε μεγάλη μεσογειακή δύναμη. Τα διπλωματικά ερείσματα για την άσκησή της προσέφερε η Βρετανία. Για το λόγο αυτό όταν ξέσπασε ο Α΄ΠΠ ο Βενιζέλος ζητούσε την πολεμική σύμπραξη της Ελλάδας με την Αντάντ. Ο πόλεμος για αυτόν ήταν μία μοναδική ευκαιρία για ευόδωση των στόχων της υψηλής του στρατηγικής. Η σταθερή κλίση του προς συνεργασία με το αγγλικό συμμαχικό δίκτυο, οφειλόταν στην πεποίθησή του ότι η Αντάντ θα νικούσε τις Κεντρικές Αυτοκρατορίες, ακόμα όμως κι αν έχανε η Αγγλία θα εξακολουθούσε να είναι κυρίαρχη ναυτική δύναμη στη Μεσόγειο και στην εγγύς Ανατολή⁴⁹. Επιπρόσθετα, θεωρούσε σίγουρο το διαμελισμό της Οθ. Αυτοκρατορίας, που θα έδινε στην Ελλάδα τη δυνατότητα πραγμάτωσης της Μεγάλης Ιδέας, ενσωματώνοντας τον αλύτρωτο ελληνισμό της Θράκης και της Μικράς Ασίας στον εθνικό της κορμό⁵⁰. Συνεπώς η πολιτική του από το 1915 ως το 1917, αποσκοπούσε τόσο στη διασφάλιση των εθνικών-ζωτικών συμφερόντων, όσο και στην ανάσχεση των άμεσων βουλγαρικών και οθωμανικών απειλών, μέσω εξωτερικής εξισορρόπησης και είχε ως τελικό στόχο την πραγμάτωση της Μεγάλης Ιδέας, ενώ μέχρι τότε το ενδεχόμενο επέκτασης στη Μικρά Ασία δεν είχε τεθεί. Οι Βαλκανικοί πόλεμοι είχαν εξαντλήσει την οικονομία και το διοικητικό δυναμικό της χώρας, με απότοκο τη διακοπή της πορείας για ολοκλήρωση της Μεγάλης Ελλάδας και την επιδίωξη ανοικοδόμησης και ανάπτυξης. Επιπλέον, στις περιοχές που είχαν μείνει για κατάκτηση (Θράκη, Κων/πολη και μικρασιατικά παράλια) οι

⁴⁵ Smith, *Το όραμα της Ιωνίας*, σελ. 52-61.

⁴⁶ Στο ίδιο, σελ. 19-20.

⁴⁷ Στο ίδιο, σελ. 55-57.

⁴⁸ Στο ίδιο, σελ. 58.

⁴⁹ Κωνσταντίνος Σβολόπουλος, *Η Ελληνική Εξωτερική Πολιτική 1900-1945*, 10η έκδοση, τόμος Α, (Αθήνα: Βιβλιοπωλείον της Εστίας, 2003), σελ. 109.

⁵⁰ Χριστοδουλίδης, *Διπλωματική Ιστορία Τριών Αιώνων: Από τη Βιέννη στις Βερσαλλίες 1815-1919*, σελ. 489.

Έλληνες δεν αποτελούσαν την πλειοψηφία και άρα απαιτούνταν μακρόχρονη προετοιμασία του εδάφους και αγώνας, που όμως δεν προηγήθηκαν⁵¹.

Από την άλλη, η δύσκολη θέση των Ελλήνων της Μικρασίας (τάγματα καταναγκαστικής εργασίας, καταστροφές ολόκληρων πόλεων), που επιδεινώθηκε με τον Α΄ΠΠ, απασχολούσε σοβαρά τις ελληνικές κυβερνήσεις. Οι πιθανές λύσεις ήταν είτε σύμπραξη με τους αντιπάλους των Οθωμανών και συνεπώς προσωρινή επιδείνωση της κατάστασης του μικρασιατικού ελληνισμού, με ανταμοιβή την απελευθέρωση και την ένωσή του με την Ελλάδα, που υποστήριζαν οι βενιζελικοί, είτε ουδετερότητα και αποφυγή προκλήσεων έναντι της Πύλης, για το συμφέρον του ελληνισμού, λύση που υποστήριζαν οι αντιβενιζελικοί, ο βασιλιάς Κωνσταντίνος και το Γενικό Επιτελείο Στρατού από το 1914 ως το 1917⁵². Η τελική επιλογή του συμμαχικού μετώπου οδήγησε σε διάσταση απόψεων μεταξύ Βενιζέλου-βασιλιά, προκαλώντας έντονους εσωτερικούς κραδασμούς με αποκορύφωμα τον Εθνικό Διχασμό. Ο Κων/νος θεωρούσε πιθανότερη την επικράτηση των κεντρικών δυνάμεων, αλλά επειδή η Ελλάδα δε θα άντεχε την πίεση του αγγλικού στόλου, η αποχή εγκυμονούσε τους λιγότερους κινδύνους για το έθνος.

Τον Αύγουστο του 1914, λίγο μετά την έναρξη του Α΄ΠΠ πολέμου, η Αγγλία απέρριψε την πρόταση ελληνικής συμμετοχής, για να μην ωθηθούν η Βουλγαρία και η Τουρκία στο πλευρό των κεντρικών δυνάμεων. Η συμμετοχή όμως της Τουρκίας στον πόλεμο με τη Γερμανία και οι δισταγμοί της Ιταλίας να προσχωρήσει στο συμμαχικό στρατόπεδο ανάγκασαν την Αντάντ να αλλάξει στάση και στις 24/1/1915, ο Άγγλος πρέσβης στην Ελλάδα Φράνσις Έλιοτ, διαβίβασε στον Βενιζέλο τηλεγράφημα του υπουργού εξωτερικών Έντουαρντ Γκρέυ, το οποίο ζητούσε την είσοδο της χώρας στον πόλεμο έναντι σημαντικών εδαφικών παραχωρήσεων στη Μικρά Ασία. Ταυτόχρονα η Αγγλία αποσκοπούσε και στη συνεργασία της Βουλγαρίας ή έστω στην τήρηση ευμενούς ουδετερότητας από αυτή, με αντάλλαγμα ελληνικές και σερβικές παραχωρήσεις στη Μακεδονία. Για να πειστούν όμως οι Έλληνες να παραδώσουν την Καβάλα και την Ξάνθη, έπρεπε να πάρουν εδάφη αλλού κι αυτό το αλλού έμελε να ήταν η δυτική Μικρά Ασία⁵³, προσφορά που στην πραγματικότητα είχε εκμαιεύσει ο ίδιος ο Βενιζέλος⁵⁴.

Ανακεφαλαιώνοντας η βενιζελική υψηλή στρατηγική είχε δύο στόχους. Πρώτον ολοκλήρωση της Μεγάλης Ιδέας και δεύτερον εξέλιξη της Ελλάδας σε μεγάλη περιφερειακή δύναμη της ανατολικής Μεσογείου. Μετά τους Βαλκανικούς πολέμους επικράτησε ο δεύτερος, καθώς ο Βενιζέλος προσέβλεπε σε μία περίοδο ειρήνης, σταθερότητας και ανοικοδόμησης, κατά την οποία η βελτίωση των συντελεστών ισχύος θα διευκόλυνε την ανάδειξή της στο μεσογειακό χώρο. Ωστόσο, με το ξέσπασμα του Α΄ΠΠ κυριάρχησε ο πρώτος, καθώς η εκμετάλλευση της συγκυρίας θεωρήθηκε μοναδική ευκαιρία για επέκταση. Σύμφωνα με τον πρωθυπουργό, η Ελλάδα θα κέρδιζε νέους οικονομικούς πόρους και ανθρώπινο δυναμικό, που θα τη μεταμόρφωναν σε σημαντική "δύναμη δευτέρας κατηγορίας"⁵⁵. Ο σχεδιασμός όμως της πολιτικής του ήταν ριψοκίνδυνος, διότι η νίκη της Αντάντ ήταν αβέβαιη, ενώ η έκβαση του πολέμου μέχρι την παρέμβαση των ΗΠΑ παρέμενε αμφίροπη.

Οι αντιρρήσεις του βασιλιά και του επιτελείου στη μικρασιατική πολιτική του Βενιζέλου ήταν σαφείς. Οι δυνάμεις της Αντάντ θα έπρεπε να ικανοποιήσουν

⁵¹ Smith, *Το όραμα της Ιωνίας*, σελ. 62-64.

⁵² Στο ίδιο, σελ. 85.

⁵³ Στο ίδιο, σελ. 89-90.

⁵⁴ Στο ίδιο, σελ. 104-105.

⁵⁵ Στο ίδιο, σελ. 92.

μία σειρά από ελληνικά αιτήματα: να εγγυηθούν εδαφική ακεραιότητα (εδαφικές παραχωρήσεις στη Βουλγαρία αποκλείονταν ασυζητητί) και στρατιωτική βοήθεια σε περίπτωση βουλγαρικής απειλής και επιπλέον να προσφέρουν πειστικά τεκμήρια, ως προς τη δυνατότητά τους να κερδίσουν τον πόλεμο και ως προς το ότι ένας στόχος του πολέμου θα ήταν η κατάλυση της Οθ. Αυτοκρατορίας⁵⁶. Ο υπαρχηγός του στρατιωτικού επιτελείου Ιωάννης Μεταξάς σε υπόμνημά του στον Βενιζέλο, τόνιζε τις στρατιωτικές και πολιτικές δυσκολίες της επιχείρησης. Κατά την άποψή του θα ήταν εξαιρετικά δύσκολο για οποιαδήποτε Δύναμη να εγκατασταθεί μόνιμα στη Μικρά Ασία και να χαράξει με ικανοποιητικό τρόπο τα σύνορα μιας δυτικής ζώνης⁵⁷. Επισήμανε μάλιστα ότι η ελληνική παρουσία στην περιοχή θα προκαλούσε την αντίδραση των Τούρκων και ότι ο στρατός θα χρειαζόταν πολλά χρόνια για να αντιμετωπίσει τις εσωτερικές αυτές αντιδράσεις.

Η διάσταση απόψεων μεταξύ Βενιζέλου αφενός και βασιλιά-επιτελείου αφετέρου κορυφώθηκε με την απόφαση του πρώτου να συμμετάσχει στη συμμαχική εκστρατεία στα Δαρδανέλια. Ο Μεταξάς διέγνωσε τις αδυναμίες της επιχείρησης, ο Κων/νος αρνήθηκε να εγκαταλείψει την ουδετερότητα και ο Βενιζέλος εξαναγκάστηκε σε παραίτηση (6/3/1915). Η κυβέρνηση Γούναρη συνέχισε τις διαπραγματεύσεις με την Αντάντ, χωρίς όμως να καταλήξει κάπου, εξαιτίας των αιτημάτων που ζητούσε προς ικανοποίηση, ανάμεσα στα οποία και ο καθορισμός συγκεκριμένης ζώνης κατοχής στη Μικρά Ασία και επίσης της ευόδωσης των διαπραγματεύσεων των συμμάχων με την Ιταλία. Οι διεκδικήσεις άλλωστε της Ιταλίας στην περιοχή της Σμύρνης συγκρούονταν με τις ελληνικές, καθώς η περιοχή είχε προσφερθεί και στους Ιταλούς από τον Λούντ Τζωρτζ⁵⁸.

Στις εκλογές που ακολούθησαν (13/7/1915) αναδείχθηκε νικητής ο Βενιζέλος, ο οποίος όμως εξαναγκάστηκε σύντομα σε δεύτερη παραίτηση (5/10), ύστερα από την οποία οργανώθηκε το κίνημα της Εθνικής Άμυνας στη Θεσσαλονίκη και η χώρα ουσιαστικά χωρίστηκε στα δύο, με έναν πόλο εξουσίας στην Αθήνα και έναν άλλο στη Θεσ/νίκη. Τελικά, η κρίση εκτονώθηκε με την εκθρόνιση του Κων/νου, μετά από συμμαχική επέμβαση και την επάνοδο του Βενιζέλου στην Αθήνα (1917), αλλά η εκτόνωση ήταν μόνο επιφανειακή, καθώς η πόλωση των πολιτικών δυνάμεων και του εκλογικού σώματος ήταν τεράστια και επηρέασε τα γεγονότα με δραματικό τρόπο. Η Ελλάδα έκτοτε και μέχρι τη Μικρασιατική Καταστροφή ήταν εσωτερικά διαιρεμένη.

Η υιοθέτηση αυστηρής ουδετερότητας από τους αντιβενιζελικούς, απονομιμοποιούσε διεθνώς τον αξονικό πολιτικό στόχο της υψηλής στρατηγικής και επίσης λειτουργούσε ως παράθυρο ευκαιρίας, για την πραγμάτωση των ανταγωνιστικών ιταλικών διεκδικήσεων στην Ιωνία. Από την άλλη η σύμπραξη Βουλγαρίας και Οθ. Αυτοκρατορίας με τις κεντρικές δυνάμεις, αποτελούσε παράθυρο ευκαιρίας για την ελληνική υψηλή στρατηγική. Η επάνοδος δε του Βενιζέλου στην εξουσία έδωσε τη δυνατότητα συμμετοχής όλου του ελληνικού στρατού, στις αποφασιστικές σημασίας επιχειρήσεις του μακεδονικού μετώπου⁵⁹. Η Ελλάδα δηλαδή, ως ενιαίο κράτος, κήρυξε πόλεμο στις κεντρικές δυνάμεις τον Ιούνιο 1917 και το Σεπτέμβριο 1918 ελληνικές, σερβικές, αγγλικές και γαλλικές δυνάμεις εξαπέλυσαν μεγάλη επίθεση κατά της Βουλγαρίας, η επιτυχία της οποίας σηματοδότησε την απαρχή του τερματισμού των εχθροπραξιών, εξαναγκάζοντας

⁵⁶ Smith, *Το όραμα της Ιωνίας*, σελ. 95.

⁵⁷ Στο ίδιο, σελ. 111.

⁵⁸ Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τόμος ΙΕ, σελ. 109.

⁵⁹ Στο ίδιο, σελ. 55-74.

σε συνθηκολόγηση τη Βουλγαρία και την Τουρκία, ενώ το Νοέμβριο συνθηκολόγησε και η Γερμανία. Επιπλέον, στις αρχές του 1919, οι ελληνικές δυνάμεις έλαβαν μέρος και στην εκστρατεία της Αντάντ στην Ουκρανία. Με αυτό τον τρόπο η Ελλάδα βρέθηκε μεταξύ των νικητών στη Διάσκεψη Ειρήνης των Παρισίων, κατά τη διάρκεια της οποίας ο Βενιζέλος χρησιμοποίησε μεθοδικά τη διπλωματική διάσταση της υψηλής στρατηγικής⁶⁰. Το αποτέλεσμα ήταν να της ανατεθεί η προστασία της Σμύρνης και της γύρω περιοχής, όπου ανθούσε μεγάλος ελληνικός πληθυσμός, ενώ είχε προηγηθεί η ανακωχή του Μούδρου (30/10/1918), η οποία έθετε την Οθ. αυτοκρατορία στο έλεος των συμμαχικών δυνάμεων. Συνεπώς οι ελληνικές διεκδικήσεις στη Μικρά Ασία και η ελληνοτουρκική σύγκρουση δεν ήταν ένα διμερές πρόβλημα μεταξύ Ελλάδας-Τουρκίας, αλλά εντασσόταν στην ευρύτερη πολιτική των Μεγάλων Δυνάμεων στην εγγύς Ανατολή⁶¹.

2.2. Η Οθωμανική Αυτοκρατορία

Η περίοδος επέκτασης των Οθωμανών ξεκίνησε το 13ο και τερματίστηκε το 17ο αι. Η άνοδός τους οφείλεται κυρίως στο ότι η εξωτερική τους πολιτική καθρέφτιζε τις γεωπολιτικές τάσεις της εποχής και η γεωστρατηγική τους εστίαζε στην Ευρώπη, η οποία ήταν σε θέση να τους προσφέρει τα εχέγγυα που θα μετέτρεπαν το κράτος τους σε αυτοκρατορία. Η δε εγκατάλειψη της ευρωκεντρικής γεωστρατηγικής σήμανε την παρακμή της αυτοκρατορίας τους και σηματοδοτείται με τη μάχη της Βιέννης (1683), η οποία κατέδειξε τα γεωγραφικά και φυσικά όριά τους (απόσταση από Κων/πολη, διοικητικά προβλήματα σε Βαλκάνια, χειμώνες) καθώς και τη σχετική δύναμη των ευρωπαίων⁶².

Το σύστημα της Οθ. Αυτοκρατορίας θεμελιώθηκε πάνω στην κατακτητική ορμή και το θρησκευτικό μένος ενός νομαδικού λαού⁶³. Η εύρυθμη λειτουργία του εξασφαλιζόταν με την απονομή των κατεκτημένων εδαφών στο στράτευμα κι όταν αυτό σταμάτησε το σύστημα άρχισε να καταρρέει⁶⁴. Οι ένοπλες άλλωστε δυνάμεις αποτελούσαν (και αποτελούν) κυρίαρχο παράγοντα διαμόρφωσης της κοινωνικής, οικονομικής και πολιτικής δομής των Τούρκων⁶⁵. Η απαρχή της παρακμής της αυτοκρατορίας τοποθετείται το 1683, ενώ στις αιτίες της περιλαμβάνεται και η αδυναμία των Οθωμανών να ακολουθήσουν την πολιτική, οικονομική και επιστημονική εξέλιξη καθώς και την πνευματική αναγέννηση της δυτικής Ευρώπης του 17ου και 18ου αι. Η τελευταία και αποτυχημένη πολιορκία της Βιέννης σήμανε το τέλος της προέλασής τους στη Δύση και τη σταδιακή αναδίπλωσή τους. Μετά δε τη Συνθήκη του Κάρλοβιτς (1699) που τους ανάγκαζε να παραιτηθούν από μέρη της Ουγγαρίας, της Τρανσυλβανίας και της Σλοβενίας και με την οποία άρχισε η φυγή τους από την Ευρώπη, διάρκειας δύο αιώνων, οι ευρωπαίοι δε συγκρατούσαν πλέον την οθωμανική επέκταση, αλλά διαχειρίζονταν την οθωμανική παρακμή (αρχή Ανατολικού ζητήματος). Ταυτόχρονα, οι ίδιοι οι Οθωμανοί αποκομμένοι από σημαντικές πηγές ευημερίας άλλαξαν την κύρια στρατηγική τους προς την Ευρώπη, από επεκτατική σε αμυντική. Η απώλεια ευρωπαϊκών εδαφών, έστω και μικρών, έφερε την πτώση και τελικά την καταστροφή της αυτοκρατορίας (1918), διότι μπορεί γεωγραφικά να ήταν ασιατική

⁶⁰ Τσιριγώτης, *Η ελληνική στρατηγική στη Μικρά Ασία 1919-1922*, σελ. 79.

⁶¹ Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τόμος ΙΕ, σελ. 97.

⁶² Jacob Grygiel, *Great Powers and Geopolitical Change*, (Baltimore: John Hopkins University Press, 2006), σελ. 88-122.

⁶³ Βερέμης, *Ιστορία των Ελληνοτουρκικών σχέσεων 1453-1998*, σελ. 28.

⁶⁴ Χαράλαμπος Παπασωτηρίου, *Ο Αγώνας για την Ελληνική Ανεξαρτησία*, (Αθήνα: Σιδέρη, 1996), σελ. 34-40.

⁶⁵ Γεράσιμος Καραμπελιάς, *Η Πολιτική Ηγεμονία των Ενόπλων Δυνάμεων στην Τουρκία, Θέματα Πολιτικής και Άμυνας*, (Αθήνα: Ινστιτούτο Αμυντικών Αναλύσεων, 2000), σελ. 9.

και βορειοαφρικανική, αλλά γεωστρατηγικά ήταν μία ευρωπαϊκή μεγάλη δύναμη, στην Ευρώπη βρίσκονταν τόσο τα πιο απειλούμενα σύνορά της, όσο και οι πιο πλούσιες σε φυσικούς πόρους περιοχές της⁶⁶.

Ακρογωνιαίος λίθος της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και κύριο εμπόδιο προς την πρόοδο της αποτελούσε το Ισλάμ. Ωστόσο από τα τέλη του 18ου αι. και μετά, η ελίτ κατέληξε στο συμπέρασμα ότι οι Οθωμανοί δεν ήταν εκ γενετής ανώτεροι έναντι των ευρωπαϊών αντιπάλων τους και ως εκ τούτου αποφάσισαν να χρησιμοποιήσουν τα όπλα των απίστων προκειμένου να επικρατήσουν⁶⁷. Έτσι κατά την πτωτική πορεία της αυτοκρατορίας, έλαβαν χώρα αρκετές μεταρρυθμιστικές προσπάθειες⁶⁸ σε στρατό, διοίκηση και εκπαίδευση, που όμως δεν απέτρεψαν τη διάλυσή. Το μεταρρυθμιστικό έργο του σουλτάνου Σελίμ Γ' (1789-1807), στο στρατιωτικό κυρίως τομέα, που διακόπηκε από το βίαιο θάνατό του, συνεχίστηκε από τον Μαχμούτ Β' και στόχευε σε: ενίσχυση της κεντρικής εξουσίας, περιστολή της δύναμης των τοπικών-περιφερειακών ηγετών και κατάργηση του σώματος των Γενίτσαρων⁶⁹. Οι δε μεταρρυθμίσεις των διαδόχων του, που έδρασαν σε εποχή υποταγής της οθωμανικής πολιτικής στις μεγάλες δυνάμεις, 1839-1876, έμειναν γνωστές ως Τανζιμάτ και επηρεάστηκαν έντονα από τους ξένους ρυθμιστές.

Οι μεταρρυθμίσεις του Τανζιμάτ συνδέονται άμεσα με το Ανατολικό ζήτημα και τον αγγλορωσικό ανταγωνισμό. Από τα μέσα του 19ου αι. και μετά η Ρωσία επιθυμούσε τη διάλυση του ασθενή της Ευρώπης, ώστε τα εδάφη του να περιέλθουν σε αυτή ή σε άλλα μικρότερα κράτη προστατευόμενα από αυτή. Αντίθετα η βρετανική πολιτική «δεν ήταν απαραίτητως φιλοτουρκική, ήταν όμως αποφασιστικά αντιρωσική»⁷⁰. Για την Αγγλία ο ασθενής έπρεπε να διατηρηθεί στη ζωή με φιλελεύθερες μεταρρυθμίσεις, προκειμένου να εμποδίζει την έξοδο της Ρωσίας στο Αιγαίο και να εξασφαλίζει τη μεσογειακή της κυριαρχία, ενώ οι μεταρρυθμίσεις, που σε αρκετές περιπτώσεις στράφηκαν κατά των Τούρκων⁷¹, θα διευκόλυναν την ξένη διείσδυση και τη βελτίωση της θέσης των χριστιανών⁷². Παράδειγμα η μείωση των δασμών των εισαγόμενων προϊόντων έπληξε τις οθωμανικές βιοτεχνίες και αποθάρρυνε την ανάπτυξη εγχώριας βιομηχανίας, ενώ η αύξηση των εμπορικών σχέσεων με τη Δύση, ευνόησε τους χριστιανούς που ασχολούνταν κυρίως με το εμπόριο και τη ναυτιλία. Επιπροσθέτως, η δημιουργία συγκεντρωτικής δημόσιας διοίκησης, απαιτούσε πόρους που η αυτοκρατορία δε διέθετε, με συνέπεια τη σύναψη επαχθών δανείων από Αγγλία και Γαλλία, που την οδήγησαν σε πτώχευση. Συνεπώς η εκδυτικοποίηση, η αυξανόμενη ξένη διείσδυση και κυρίως η οικονομική ισχύς των χριστιανών, προκάλεσαν την αντίδραση των συντηρητικών στοιχείων, που θεωρούσαν ότι οι χριστιανοί στη χώρα τους αποτελούσαν την προφυλακή των ξένων συμφερόντων. Το αποτέλεσμα ήταν η ίδρυση, μετά το 1865, της οργάνωσης των Νέων Οθωμανών από μια τάξη μορφωμένων αστών, δημιουργήμα των μεταρρυθμίσεων. Η οργάνωση άσκησε αυστηρή πατριωτική κριτική κατά του Τανζιμάτ, αποκορύφωμα του οποίου ήταν το Σύνταγμα του 1876 και των υπουργών, που το πραγματοποίησαν⁷³.

⁶⁶ Grygiel, *Great Powers and Geopolitical Change*, σελ. 120.

⁶⁷ Θάνος Βερέμης, Θάνος Ντόκος (επιμέλεια), *Η Σύγχρονη Τουρκία: Πολιτικό Σύστημα, οικονομία και Εξωτερική Πολιτική*, ΕΛΙΑΜΕΠ, (Αθήνα: Παπαζήσης, 2002), σελ. 17.

⁶⁸ Βερέμης, *Ιστορία των Ελληνοτουρκικών Σχέσεων 1453-1998*, σελ. 34-46.

⁶⁹ Παπασωτηρίου, *Ο Αγώνας για την Ελληνική Ανεξαρτησία*, σελ. 34-40.

⁷⁰ Στο ίδιο, σελ. 31.

⁷¹ Βερέμης, Ντόκος, *Η Σύγχρονη Τουρκία: Πολιτικό Σύστημα, οικονομία και Εξωτερική Πολιτική*, σελ. 18.

⁷² Βερέμης, *Ιστορία των Ελληνοτουρκικών Σχέσεων 1453-1998*, σελ. 36-37.

⁷³ Βερέμης, *Ιστορία των Ελληνοτουρκικών Σχέσεων 1453-1998*, σελ. 38-39.

Από το Μάιο 1876 παρατηρείται πολιτική αναταραχή (αλλαγή σουλτάνων) που κατέληξε στην ενθρόνιση του Αβδούλ Χαμίτ Β' (1876-1909), ο οποίος κατάργησε το Σύνταγμα, καταδίωξε κάθε πολιτική ελευθερία και αποκατέστησε το γόητρο των συντηρητικών θεσμών. Η περίοδος της βασιλείας του χαρακτηρίζεται από την οικονομική εξάρτηση της αυτοκρατορίας σε δυτικούς πιστωτές, την εισαγωγή δυτικής τεχνολογίας (κατασκευή σιδηροδρόμων και τηλεγραφικών δικτύων) και την προσπάθεια αποκλεισμού των δυτικών ιδεών. Ο απολυταρχισμός του εκδηλώθηκε με τους διωγμούς των προοδευτικών ομοθρήσκων του και με τις σφαγές των χριστιανών Αρμενίων, χωρίς όμως να αποκτήσει τη μεθοδικότητα του κατοπινού καθεστώτος των Νεότουρκων. Έτσι κατόρθωσε να οργανωθεί μέσα στην ίδια την πρωτεύουσα αντίδραση κατά του σουλτάνου, η οποία εξαπλώθηκε σε πολλές επαρχίες. Ο όρος Νεότουρκοι, άλλωστε, αναφέρεται στο σύνολο των φιλελευθέρων που αντιτάχθηκαν στη σουλτανική δεσποτεία.

Το 1889 ιδρύεται από τέσσερις σπουδαστές της Ιατρικής Στρατιωτικής Σχολής Κων/πόλεως η «Επιτροπή Ενώσεως και Προόδου», που αποτέλεσε μαζί με τους εξόριστους Οθωμανούς φιλελεύθερους στο Παρίσι, την απαρχή του κινήματος των Νεότουρκων. Η κίνηση περιλάμβανε ποικιλία απόψεων, που εξέφραζαν την ανομοιογένεια των οπαδών της (πρίγκιπες, μικροαστοί, στρατιωτικοί, ορθόδοξοι, Αρμένιοι κ.ά.), ενώ από το 1902 έγινε φανερή η διάσταση ανάμεσα στις δύο επικρατέστερες τάσεις. Οι μεν φιλελεύθεροι τάσσονταν υπέρ ενός ομοσπονδιακού συστήματος, όπου οι θρησκευτικές κοινότητες θα απολάμβαναν σχετική αυτονομία, οι δε εθνικιστές υπέρ της επιβολής του τουρκικού στοιχείου μέσα από ένα σύστημα κεντρικής και συγκεντρωτικής εξουσίας. Τελικά επικράτησε η εθνικιστική τάση, διότι είχε απήχηση στους Τούρκους αξιωματικούς, οι οποίοι έδωσαν τον τόνο στο καθεστώς που προέκυψε με την επιβολή του κινήματος⁷⁴. Να σημειώσουμε παρενθετικά ότι στην οθωμανική κοινωνία των αρχών του 20ου αι. επικρατούσαν τρεις ιδεολογικές τάσεις: ο Πανισλαμισμός, ο πιο φιλελεύθερος Οθωμανισμός και ο Παντουρανισμός ή Παντουρκισμός, ο οποίος επικράτησε καθώς ήταν μία κοσμική ιδεολογία ταιριαστή με το νεοτουρκικό φυλετικό εθνικισμό και ανεκτή από τις ευρωπαϊκές δυνάμεις, παρότι τελικά υπαγόρευσε την εξάλειψη των μειονοτήτων⁷⁵.

Παρά την αναστολή των μεταρρυθμιστικών διαδικασιών από τον Αβδούλ Χαμίτ, τα ευεργετικά αποτελέσματα του Τανζιμάτ για τους μη μουσουλμάνους της αυτοκρατορίας δεν απαλείφθηκαν τελείως. Η οικονομική ευρωστία των χριστιανών τους εξέθετε στο φθόνο των μουσουλμάνων. Οι Νεότουρκοι αν και αρχικά στρέφονταν εναντίον όλων των οπισθοδρομικών θεσμών του συστήματος και συνεπώς εναντίον της μουσουλμανικής θρησκείας, πέτυχαν τελικά τη σύζευξη της ιδιότητας του πιστού του Ισλάμ με την εθνικιστική ταυτότητα του Τούρκου.⁷⁶ Το κίνημά τους εκδηλώθηκε στη Μακεδονία, τον Ιούνιο 1908, με πρωτεργάτες τους αξιωματικούς του 3ου Σώματος Στρατού. Η εσπευσμένη εκδήλωσή του οφειλόταν στο ότι είχε αρχίσει η διάβρωσή του από πράκτορες της Πύλης και στο ότι οι Μεγάλες Δυνάμεις σχεδίαζαν να επέμβουν για να τερματίσουν τις συγκρούσεις, ενώ προωθούσαν την αυτονόμηση της Μακεδονίας. Το κίνημα ωστόσο δεν αποτελεί πραξικόπημα, αλλά στρατιωτική στάση, διότι οι αξιωματικοί δε σφετερίστηκαν απευθείας την εξουσία στην πρωτεύουσα, ανατρέποντας αιφνιδιαστικά τις νόμιμες αρχές, αλλά παρέμειναν στη Μακεδονία από όπου απηύθυναν στο σουλτάνο τελεσίγραφο με το οποίο ζητούσαν την επαναφορά του

⁷⁴ Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τόμος ΙΔ, σελ. 254.

⁷⁵ Στο ίδιο, σελ. 254.

⁷⁶ Στο ίδιο, σελ. 254-255.

Συντάγματος του 1876 εντός 24 ωρών⁷⁷. Ο Χαμίτ υποκύπτοντας στις πιέσεις, αναγνώρισε την ισχύ του Συντάγματος (7/1908) με την υστεροβουλία να κερδίσει χρόνο για να οργανώσει τη συντριβή των κινηματιών. Τον Απρίλιο όμως του 1909 εκθρονίστηκε και τότε η στρατιωτική στάση μετατράπηκε σε πραξικόπημα και επανάσταση. «Ο διάδοχος του σουλτάνου Μεχμέτ Ρεσίτ ήταν δέσμιος και υποχείριο των Νεότουρκων»⁷⁸, ενώ οι εξουσίες του περιορίστηκαν δραστικά. Η κυριαρχία του δεν ήταν πια απόλυτη, αλλά εξαρτιόταν από τη συνεργασία του με τη Βουλή και τη γενικότερη συμμόρφωσή του με τις διατάξεις του Συντάγματος, καθώς και από τη συνεχιζόμενη αφοσίωσή του στην πατρίδα και το έθνος⁷⁹.

Οι αρχικές εξαγγελίες των Νεότουρκων είχαν ενσταλάξει στους αλύτρωτους χριστιανούς της βαλκανικής την ελπίδα της πραγματοποίησης φιλελεύθερων μεταρρυθμίσεων. Ωστόσο, το καθεστώς που επέβαλαν ακολούθησε την καταπιεστική και απολυταρχική πολιτική του προκατόχου του. Πολύ σύντομα η αρχική ιδέα περί ελευθερίας, ισονομίας και ισότητας των πολιτών όλων των εθνικοτήτων εγκαταλείφθηκε και υιοθετήθηκε η πολιτική εκτουρκισμού. Μη μουσουλμάνοι υποχρεούνταν πλέον να υπηρετούν στο στρατό, ενώ απαγορεύτηκαν η οπλοφορία και οι πολιτικές οργανώσεις των διαφόρων εθνικοτήτων και σχηματίστηκαν ειδικά καταδιωκτικά τάγματα. Το 1909-10 το καθεστώς των Νεότουρκων έγινε τυραννικότερο από το καθεστώς του σουλτάνου, τον οποίο είχε αρχικά περιορίσει και στη συνέχεια εκθρονίσει για την τυραννική του εξουσία⁸⁰.

Ο στρατιωτικός νόμος, που ίσχυε από το 1909, δεν άφηνε πολλά περιθώρια αντίδρασης σε όσους διαφωνούσαν με τη νεοτουρκική πολιτική. Παρόλα αυτά οι πολεμικές συρράξεις της περιόδου (ιταλοτουρκικός και Βαλκανικοί πόλεμοι) προκάλεσαν τριγμούς στην εξουσία τους. Τον Ιούνιο όμως του 1913, ύστερα από διαδοχικά πραξικοπήματα και με αφορμή τη δολοφονία του βεζίρη από την αντιπολίτευση, επειδή είχε αποδεχτεί την ταπεινωτική Συνθήκη του Λονδίνου, οι Νεότουρκοι εγκαθίδρυσαν δικτατορία. Τα κόμματα της αντιπολίτευσης καταργήθηκαν, οι ηγέτες τους φυλακίστηκαν ή εξορίστηκαν και μία νέα εποχή αδιάστακτης πολιτικής καταπίεσης άρχισε. Την εξουσία ασκούσαν οι τρεις ισχυροί ηγέτες της Επιτροπής Ενώσεως και Προόδου: ο Τάλαατ, ο Τζεμάλ και ο Ενβέρ. Τελικά, η κυριαρχία των Νεότουρκων έληξε με τη στρατιωτική ήττα της Τουρκίας το 1918, όταν η Επιτροπή αυτοδιαλύθηκε, οι ηγέτες της δραπετεύσαν στο εξωτερικό και την εξουσία ανέλαβαν οι φιλελεύθεροι αντίπαλοί τους, οι οποίοι άρχισαν να φιλονικούν μεταξύ τους για το ποιος θα προΐσταται του διαμελισμού της αυτοκρατορίας⁸¹.

Για την Οθ. Αυτοκρατορία η λήξη των Βαλκανικών πολέμων σήμανε την οριστική φυγή της από τα εδάφη της ευρωπαϊκής ηπείρου, με την εξαίρεση μίας μικρής περιοχής⁸². Την εποχή εκείνη βέβαια η εδαφική της συρρίκνωση ήταν γενική⁸³ και έντονη με αποτέλεσμα την ένταση του τουρκικού εθνικισμού, που αντιμετώπιζε με απροκάλυπτη εχθρότητα τις μειονότητες. Λαμβάνοντας λοιπόν υπόψη την αποδυνάμωση λόγω εξωτερικών πληγμάτων και την παράλληλη εσωτερική αποδιοργάνωση, αντιλαμβανόμαστε ότι από το 1913 η Τουρκία ήταν

⁷⁷ Δημήτριος Κιτσίκης, *Συγκριτική Ιστορία Ελλάδος και Τουρκίας στον 20^ο αιώνα*, 3η έκδοση, (Αθήνα: Εστία, 1990), σελ. 92.

⁷⁸ Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τόμος ΙΔ, σελ. 279.

⁷⁹ Αλέξανδρος Κούτσης, *Μέση Ανατολή, Διεθνείς Σχέσεις και Πολιτική Ανάπτυξη*, τόμος Α, (Αθήνα: Παπαζήσης, 1992), σελ. 55-56.

⁸⁰ Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τόμος ΙΔ, σελ. 279.

⁸¹ Κούτσης, *Μέση Ανατολή, Διεθνείς Σχέσεις και Πολιτική Ανάπτυξη*, σελ. 57-61.

⁸² Σβολόπουλος, *Η Ελληνική Εξωτερική Πολιτική 1900-1945*, σελ. 82-88.

⁸³ Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τόμος ΙΕ, σελ. 99.

τόσο αδύναμη, που δημιουργούσε κενό ισχύος στην περιφέρειά της, πυροδοτώντας νέες αναφλέξεις. Παρόλα αυτά κατάφερε να κρατήσει υπό την κυριαρχία της τα Στενά και έτσι να διατηρήσει σχεδόν ακέραιη τη γεωπολιτική και γεωστρατηγική της σημασία, την οποία επιβεβαίωσε ο Α΄ΠΠ. Εντούτοις η διατήρηση της σημασίας της δεν αναιρούσε το ενδεχόμενο κατάρρευσής της, που είχε ενισχυθεί λόγω της εμφάνισης των αραβικών εθνικιστικών κινήματων. Για το λόγο αυτό η Τουρκία, ως ορθολογικός δρων του διεθνούς συστήματος, έσπευσε να αναζητήσει ισχυρό σύμμαχο στο πρόσωπο της Γερμανίας, στην οποία ήταν έτοιμη να παραδώσει ακόμα και την ανεξαρτησία της για να διασφαλίσει την ακεραιότητά της. Έτσι στις 27/11/1913 υπογράφηκε γερμανοτουρκική συμφωνία, με την οποία ο Γερμανός στρατηγός Λίμαν φον Σάντερς, επικεφαλής αποστολής πενήντα αξιωματικών, θα επέτρεπε το στρατό, οχυρωματικά έργα και σιδηρόδρομους σε ολόκληρη την οθωμανική επικράτεια και επιπλέον θα διοικούσε το 1ο Σώμα Στρατού με έδρα την Κων/πολη. Αργότερα ανατέθηκε σε Γερμανούς και ο έλεγχος του στόλου, ενώ την περίοδο του Α΄ΠΠ η γερμανική επιρροή έφτασε στο απόγειό της. Με αυτόν τον τρόπο η Γερμανία αποσκοπούσε να αυξήσει και να ισχυροποιήσει τα ερείσματα και την οικονομική της δειξίση, τόσο στην υπανάπτυκτη Τουρκία όσο και στην ευρύτερη περιοχή της εγγύς Ανατολής.

Κατά την άποψη των Τούρκων κυβερνώντων, η χώρα τους βρισκόταν απέναντι σε δύο παραδοσιακούς εχθρούς: τη Ρωσία και τη Βρετανία. Η πρώτη επιζητούσε έξοδο στη Μεσόγειο και η δεύτερη καινούργιες αγορές για τα προϊόντα της, επιβάλλοντας οικονομική και πολιτική ηγεμονία στην Οθ. Αυτοκρατορία. Αντίθετα, θεωρούσαν τη Γερμανία ως τη μόνη δύναμη που υπεράσπισε συστηματικά τα εθνικά τους συμφέροντα κατά τα τέλη του 19ου και αρχές του 20ου αι. Ταυτόχρονα πίστευαν ότι οι Κεντρικές Αυτοκρατορίες θα κέρδιζαν σίγουρα τον πόλεμο και ότι η σύμπραξη της Τουρκίας με αυτές θα της επέτρεπε την ανάκτηση των επαρχιών Καρς, Αρνταχάν και Μπατούμ, που είχαν παραχωρηθεί στην τσαρική Ρωσία με τη συνθήκη του Βερολίνου, την επέκταση σε Καύκασο και κεντρική Ασία και τέλος την εγκατάσταση στις παλιές αφρικανικές της κτήσεις⁸⁴. Η δε επεκτατική υψηλή της στρατηγική στηριζόταν κυρίως στη διπλωματία και στη στρατιωτική στρατηγική. Ωστόσο η επιλογή συμμαχικού στρατοπέδου προς εξασφάλιση των στόχων της υψηλής στρατηγικής, όπως και στην περίπτωση της Ελλάδας, ήταν ένα ριψοκίνδυνο στοίχημα για το ποια παράταξη των Μεγάλων Δυνάμεων θα επικρατούσε τελικά στον Α΄ΠΠ και η ιστορία έδειξε ότι η επιλογή της Τουρκίας ήταν λανθασμένη.

Με την έναρξη της παγκόσμιας σύρραξης η Τουρκία υπέγραψε μυστική συνθήκη αμυντικής και επιθετικής συμμαχίας με τη Γερμανία, ο μυστικός χαρακτήρας της οποίας της επέτρεπε να ολοκληρώσει τη στρατιωτική της προπαρασκευή, συντηρώντας ταυτόχρονα στις δυνάμεις της Αντάντ την ελπίδα ότι θα παρέμενε ουδέτερη αν και το στρατιωτικό επεισόδιο με τα δύο γερμανικά θωρηκτά (Γκέμπεν και Μπρέσλαου), στις 10/8/1914 δεν άφηνε αμφιβολίες για τη στάση της. Ακολούθησαν η κατάργηση των διομολογήσεων (7/9), που έπληξε βαρύτατα τα οικονομικά συμφέροντα των συμμαχικών δυνάμεων, το κλείσιμο των Στενών (26/9) για τα εμπορικά πλοία, που διέκοψε τη ροή του πολεμικού υλικού από τη δυτική Ευρώπη προς τη Ρωσία και ο βομβαρδισμός της Οδησσού και της Σεβαστούπολης (29/10), από τις ισχυρότερες μονάδες του τουρκικού στόλου και υπό τη διοίκηση του Γερμανού ναυάρχου Σουσών⁸⁵. Δύο μέρες μετά οι πρεσβευτές της Αγγλίας, της Γαλλίας και της Ρωσίας εγκατέλειψαν την Κων/πολη,

⁸⁴ Paul Dumont, *Κεμάλ: Ο Δημιουργός της Νέας Τουρκίας*, (Αθήνα: Κούριερ Εκδοτική, 1998), σελ. 7-8.

⁸⁵ Dumont, *Κεμάλ: Ο Δημιουργός της Νέας Τουρκίας*, σελ. 8-9.

ενώ την 1η Νοεμβρίου η Τουρκία κήρυξε πόλεμο στην Αντάντ. Πέρα όμως από τις συμμαχικές δυνάμεις, επίφοβος παράγοντας για τους Οθωμανούς αποτελούσε και ο εσωτερικός εχθρός: Έλληνες και Αρμένιοι.

Από τα τέλη του 1916 οι ήττες για τους Οθωμανούς γίνονταν όλο και περισσότερες (Βαγδάτη, Παλαιστίνη κ.ά.), ενώ είχαν απολέσει το σύνολο σχεδόν των αραβικών τους εδαφών. Μοναδική ευχάριστη είδηση ήταν η επανάσταση των Μπολσεβίκων (1917), συνακόλουθο της οποίας ήταν η συνθήκη ειρήνης με τη Ρωσία, γνωστή ως Μπρεστ Λιτόβσκ (3/3/1918). Στη συνέχεια ήρθαν μερικές επιτυχίες, όπως η κατάληψη του Μπακού και των πετρελαιοπηγών του, οι οποίες όμως αποδείχτηκαν παροδικές, καθώς από το φθινόπωρο του 1918 ήταν πλέον ξεκάθαρο ότι η Γερμανία και οι σύμμαχοί της θα έχαναν τον πόλεμο⁸⁶. Η εξέλιξη αυτή ανέτρεψε τους στρατηγικούς και πολιτικούς σχεδιασμούς της αυτοκρατορίας και κατέστησε σίγουρη τη διάλυσή της. Υπό αυτές τις συνθήκες η κυβέρνηση των Νεότουρκων παραιτήθηκε (8/10/1918) και μερικές μέρες αργότερα ανέλαβε νέα φιλοσυμμαχική κυβέρνηση υπό την προεδρία του Χαλήλ μπέη.

Ο τερματισμός του πολέμου επί των οθωμανικών εδαφών και η αρχή του κατακερματισμού τους σημάνθηκε στις 30/10/1918 με την ανακωχή του Μούδρου. Η ανακωχή υποχρέωνε την Τουρκία να ανοίξει τα Δαρδανέλια, να παραχωρήσει τα οχυρά των Στενών στους συμμάχους και να διευκολύνει τη δίοδο των πλοίων τους στον Εύξεινο Πόντο. Έτσι στις 13/11, πενήντα πέντε συμμαχικά πλοία αγκυροβόλησαν στην Κων/πολη, ο έλεγχος της οποίας διαμοιράστηκε μεταξύ Βρετανών, Γάλλων και Ιταλών. Ο τουρκικός στρατός θα αφοπλιζόταν, εκτός από ένα μικρό αριθμό ενόπλων για την επιβολή της τάξης και θα παραχωρούνταν στους συμμάχους ο έλεγχος των συγκοινωνιών και των επικοινωνιών. Επιπλέον οι σύμμαχοι θα είχαν δικαίωμα στάθμευσης στις πετρελαιοφόρες περιοχές του Βατούμ και του Μπακού και η αυτοκρατορία θα απέσυρε τα στρατεύματά της από Συρία, Υεμένη, Κιλικία, Χετζάζη, Μεσοποταμία και Αρμενία⁸⁷.

2.3. Οι Μεγάλες Δυνάμεις και η Ανατολία

Η κατανομή των συντελεστών ισχύος μεταξύ των κρατών και συνεπαγόμενα η διαμόρφωση ισορροπιών ισχύος-συμφερόντων, καθίσταται η αποφασιστικότερη μορφή ελέγχου-διακυβέρνησης, είτε σε περιφερειακό είτε σε πλανητικό επίπεδο. Για το λόγο αυτό ο έλεγχος της εγγύς Ανατολής και της ανατολικής Μεσογείου από τις μεγάλες ευρωπαϊκές δυνάμεις, σε όλη τη διάρκεια της ιστορικής διαχρονίας, αντικατοπτριζόταν στην ανάσχεση-εξισορρόπηση της ισχύος της Οθ. Αυτοκρατορίας, δηλαδή στη βέλτιστη διαχείριση του Ανατολικού ζητήματος⁸⁸. Το ζήτημα αφορούσε τις σχέσεις των δυτικών χριστιανικών δυνάμεων με την αυτοκρατορία και το διαμοιρασμό των εδαφών της σε περίπτωση κατάρρευσής της. Συνεπώς η διαχείριση των εδαφών της Μικράς Ασίας ήταν μέρος του ευρύτερου Ανατολικού ζητήματος, για το οποίο υπήρχαν δύο λύσεις: διατήρηση της ακεραιότητας της αυτοκρατορίας ή διαμοιρασμός της στις μεγάλες δυνάμεις και στα μικρά έθνη, εικονικά ανεξάρτητα, τιθέμενα υπό την προστασία των πρώτων⁸⁹. Μετά μάλιστα τον Α΄ΠΠ το Ανατολικό ζήτημα εξελίχθηκε σε μείζον θέμα, καθώς η κατάρρευση της αυτοκρατορίας ήταν πλέον μη αναστρέψιμη και οι Μεγάλες Δυνάμεις έριζαν για την απόκτηση των εδαφών της.

⁸⁶ Στο ίδιο, σελ. 13-16.

⁸⁷ Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τόμος ΙΕ, σελ. 103-104.

⁸⁸ Robert Gilpin, *Πόλεμος και Αλλαγή στη Διεθνή Πολιτική*, 3η έκδοση, (Αθήνα: Ποιότητα, Cambridge University Press, 2007), σελ. 61-78.

⁸⁹ Κιτσίκης, *Συγκριτική Ιστορία Ελλάδος και Τουρκίας στον 20ο αι.*, σελ. 51-60.

Κατά το 19ο αι. οι δυτικές ευρωπαϊκές δυνάμεις ακολούθησαν το δόγμα της ακεραιότητας, διότι εξυπηρετούσε τις στρατηγικές τους ανάγκες: εμπόδιζε την κάθοδο της Ρωσίας στη Μεσόγειο και στα Στενά και προσέφερε την εκμετάλλευση των πλουτοπαραγωγικών πόρων της προστατευόμενης χώρας. Το δόγμα διατηρήθηκε όσο η επιρροή των δυνάμεων ήταν ισόρροπη και εγκαταλείφθηκε όταν η γερμανική επιρροή και διείσδυση στην Οθ. Αυτοκρατορία αυξήθηκε. Παράλληλα η γερμανική οικονομική βοήθεια ενίσχυσε τον τουρκικό εθνικισμό και την αδιαλλαξία των Νεότουρκων επιφέροντας καταλυτικές αλλαγές στην εγγύς Ανατολή⁹⁰. Καθοριστικός παράγοντας στην εγκατάλειψή του υπήρξε επίσης η πτώση του τσαρικού καθεστώτος στη Ρωσία και η απότοκη έξοδός της από τους κόλπους της Αντάντ. Οι εξελίξεις αυτές άλλαξαν το γεωστρατηγικό πεδίο της εγγύς Ανατολής και προώθησαν την Ελλάδα ως τοποτηρητή των συμμαχικών και ιδιαίτερα των βρετανικών συμφερόντων στην ανατολική Μεσόγειο.

Για να το θέσουμε διαφορετικά, η πολιτική στην ευρύτερη περιοχή της Ανατολίας διαμορφωνόταν από τον ανταγωνισμό των Μεγάλων Δυνάμεων. Η βρετανική πολιτική, λόγω του αγγλορωσικού ανταγωνισμού, υποστήριζε αρχικά την ακεραιότητα της Οθ. Αυτοκρατορίας ως εμπόδιο στη ρωσική κάθοδο σε Στενά και Μεσόγειο. Από το δεύτερο μισό όμως του 19ου αι., όταν Ιταλία και Γερμανία συγκροτούνταν σε ανεξάρτητα κράτη και άρχιζαν σταδιακά να ενδιαφέρονται για την αυτοκρατορία, η στάση της Αγγλίας αλλάζει⁹¹, κηρύσσοντας πόλεμο στο οθωμανικό κράτος. Κατά τη διάρκεια του πολέμου, που αποδείχτηκε διπλωματικό σφάλμα, το κύριο βάρος των βρετανικών στρατιωτικών προσπαθειών στράφηκε στο μέτωπο της εγγύς Ανατολής⁹², ώστε να εξασφαλιστεί η ακεραιότητα των ινδικών κτήσεων και να εδραιωθεί η κυριαρχία της στην πετρελαιοφόρα περιοχή της Μοσούλης. Μετά τον πόλεμο όμως και με την ανάμνηση της αποτυχημένης απόβασης στην Καλλίπολη, στόχευε στη διεθνοποίηση των Στενών και της Κων/πολης. Τέλος, όσον αφορά το θέμα της Μικράς Ασίας και σε ποιον θα επιδικαζόταν τελικά η περιοχή της Σμύρνης, η αγγλική πολιτική δεν ήταν σαφής καθώς στους κυβερνητικούς κόλπους υπήρχε διάσταση απόψεων. Ο Λούντ Τζωρτζ (Lloyd George) έβλεπε με κατανόηση τις ελληνικές διεκδικήσεις, ο Κώρζον (Korzon) υποστήριζε ότι η Τουρκία θα έπρεπε να κρατήσει ολόκληρη τη Μικρά Ασία και ο Μπάλφουρ (Balfour) δεν είχε διαμορφωμένη πολιτική⁹³.

Η Γαλλία ακολουθούσε πατροπαράδοτα φιλοτουρκική στάση και είχε ως κύριο άξονα της εξωτερικής της πολιτικής τη διατήρηση της ακεραιότητας της Οθ. Αυτοκρατορίας. Από την εκστρατεία όμως του Ναπολέοντα στη Μέση Ανατολή (1798) και μετά, εγκατέλειψε σταδιακά τον παραδοσιακό της ρόλο και επιδίωξε να επεκτείνει την κυριαρχία της στο χώρο της Ανατολής⁹⁴. Οι στόχοι της όμως μεταβλήθηκαν μετά τον Α'ΠΠ, καθώς το πρόβλημα που κυριαρχούσε στην εξωτερική της πολιτική ήταν η διευθέτηση των διαφορών της με τη Γερμανία για το θέμα της Ρηνανίας και των οικονομικών επανορθώσεων. Εντούτοις ενδιαφερόταν και για την Τουρκία, ενώ τα πετρέλαια της Μοσούλης εντάσσονταν στη σφαίρα των απώτερων επιδιώξεών της. Επιθυμούσε να διατηρήσει τόσο την πολιτιστική της υπεροχή στην ανατολική Μεσόγειο, όσο και τα οικονομικά της συμφέροντα σε οθωμανικούς θεσμούς, όπως η εταιρία καπνών και το δημόσιο χρέος. Αρχικά βέβαια άφησε ως ρυθμιστή του τουρκικού ζητήματος τη Βρετανία, πιστεύοντας ότι

⁹⁰ Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τόμος ΙΕ, σελ. 98.

⁹¹ Αρετή Τούντα-Φεργαδή, *Θέματα Ελληνικής Διπλωματικής Ιστορίας (1919-1940)*, (Αθήνα: Ι. Σιδέρης, 1996), σελ. 155.

⁹² Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τόμος ΙΕ, σελ. 108.

⁹³ Smith, *Το όραμα της Ιωνίας*, σελ. 136-139.

⁹⁴ Κούτσης, *Μέση Ανατολή, Διεθνείς Σχέσεις και Πολιτική Ανάπτυξη*, σελ. 21-22.

με αυτόν τον τρόπο θα πετύχαινε υποστήριξη στις διαφορές της με τη Γερμανία⁹⁵. Τέλη του 1920 όμως, η διάσταση απόψεων και συμφερόντων Αγγλίας-Γαλλίας εκδηλώθηκε ανοιχτά και συνέπεσε με την επιστροφή του βασιλιά Κων/νου στην Ελλάδα (12/1920). Από τότε η Γαλλία επέστρεψε στην πατροπαράδοτη φιλοτουρκική της στάση στηρίζοντας οικονομικά, στρατιωτικά και διπλωματικά τον Κεμάλ.

Όσον αφορά τη Ρωσία οφείλουμε να υπογραμμίσουμε ότι η παραδοσιακή επιδίωξη της εξωτερικής της πολιτικής για έξοδο στα Στενά και στη Μεσόγειο μεταβλήθηκε το 1917, με την Επανάσταση των Μπολσεβίκων και την αποχώρησή της από το στρατόπεδο της Αντάντ. Ωστόσο, αν και παραιτήθηκε από τις προγενέστερες αξιώσεις της επί των οθωμανικών εδαφών, διαδραμάτισε καίριο ρόλο στις εξελίξεις της Μικράς Ασίας διότι, στην προσπάθειά της να ακυρώσει την πολιτική των δυτικών ευρωπαϊκών δυνάμεων, έγινε ο κύριος χρηματοδότης της κεμαλικής Τουρκίας.

Η μεσογειακή πολιτική της Ιταλίας εγκαινιάστηκε το 1912, με τον ιταλοτουρκικό πόλεμο και την κατάληψη των Δωδεκανήσων. Χαρακτηρίστηκε από υπερβολική φιλοδοξία σε σχέση με το περιορισμένο δυναμικό της. Αξιοσημείωτη είναι επίσης η έντονη προπαγάνδα που ανέπτυξε στο βίλαετι του Αιδινίου και ιδιαίτερα στη Σμύρνη, καθώς η ιταλική μικρασιατική πολιτική, εκτός από εθνικιστικό χαρακτήρα, είχε μια κοινωνική και οικονομική βάση. Οι νέες κτήσεις θα απορροφούσαν το πλεονάζον ανθρώπινο δυναμικό και θα παρείχαν αποθέματα άνθρακα και σιταριού⁹⁶. Το δεύτερο μάλιστα έτος του Α'ΠΠ υπέγραψε με τις δυνάμεις της Αντάντ στο Λονδίνο ομώνυμη συνθήκη, που καθόριζε τους όρους συμμετοχής της στον πόλεμο, το άρθρο 9 της οποίας όριζε ότι, αν διαμελιζόταν η Οθ. Αυτοκρατορία, θα προσαρτούσε την παράκτια περιοχή που συνόρευε με την Αττάλεια⁹⁷.

Το πιο ολοκληρωμένο ανατολικό πρόγραμμα φαινόταν να έχει η Γερμανία. Η ραγδαία εκβιομηχάνισή της την ωθούσε προς αναζήτηση νέων καταναλωτικών αγορών και η Τουρκία προσφερόταν για κάτι τέτοιο. Μέχρι το 1910 είχε αναδειχθεί η σημαντικότερη, μετά τη Βρετανία, προμηθεύτρια χώρα της αυτοκρατορίας⁹⁸. Το πιο σημαντικό και ταυτόχρονα επίμαχο έργο που είχε αναλάβει ήταν η κατασκευή της σιδηροδρομικής γραμμής Κων/πολης-Βαγδάτης, που συνέδεε τη Γερμανία με τον Περσικό κόλπο. Η στρατηγική σημασία της γραμμής, ενέτεινε τον πολιτικό ανταγωνισμό μεταξύ των ευρωπαϊκών δυνάμεων για τον έλεγχο της Μέσης Ανατολής⁹⁹. Ωστόσο, η ήττα της Γερμανίας στον Α'ΠΠ επέφερε τη διακοπή της γερμανοτουρκικής προσέγγισης και την αντικατάσταση της γερμανικής θέσης στην εγγύς Ανατολή από τις δυνάμεις της Αντάντ.

Επικίνδυνο για τα συμφέροντα των ευρωπαϊκών δυνάμεων ήταν και το ενδιαφέρον των ΗΠΑ για την Ανατολία, το οποίο χρονολογείται από τις πρώτες δεκαετίες του 19ου αι., ενώ εντείνεται στο τέλος το ίδιου αιώνα, όταν δηλαδή αυξήθηκε η οικονομική σημασία του πετρελαίου. Οι ΗΠΑ έκαναν αισθητή την παρουσία τους στο διεθνή χώρο το 1918, με την εξαγγελία του διαγγέλματος Ουίλσον, ένα από τα δεκατέσσερα σημεία του οποίου τασσόταν υπέρ της ακεραιότητας της Οθ. Αυτοκρατορίας προς όφελος των μεγάλων δυνάμεων.

⁹⁵ Τούντα-Φεργαδής, *Θέματα Ελληνικής Διπλωματικής Ιστορίας (1919-1940)*, σελ. 157.

⁹⁶ Smith, *Το όραμα της Ιωνίας*, σελ. 146.

⁹⁷ Τούντα-Φεργαδής, *Θέματα Ελληνικής Διπλωματικής Ιστορίας (1919-1940)*, σελ. 156.

⁹⁸ Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τόμος ΙΕ, σελ. 108.

⁹⁹ Κούτσης, *Μέση Ανατολή, Διεθνείς Σχέσεις και Πολιτική Ανάπτυξη*, σελ. 33.

Παρόλα αυτά, στη συνδιάσκεψη ειρήνης που ακολούθησε, οι ΗΠΑ έδειξαν πλέον εμφανώς το ενδιαφέρον τους για την εγγύς Ανατολή, όπου είχαν μεγάλα οικονομικά συμφέροντα, συνυφασμένα με τα πετρέλαια της περιοχής¹⁰⁰. Αυτό που ήθελαν ήταν να εμποδίσουν τις ευρωπαϊκές δυνάμεις από το να συνάψουν αποκλειστικές συμφωνίες αποικιοκρατικού τύπου, που θα τις απομάκρυναν από τις τουρκικές αγορές.

Η ένταξη της Οθ. Αυτοκρατορίας στον Α'ΠΠ έδινε την ευκαιρία στα μέλη της Αντάντ να υλοποιήσουν μερικές, αν όχι όλες, από τις επιδιώξεις τους. Προκειμένου μάλιστα να τις διευθετήσουν διεξήγαγαν σειρά συνομιλιών και διαπραγματεύσεων, που οδήγησαν στη σύναψη ενός πλέγματος συμφωνιών με κύριο στόχο τη διάλυση της αυτοκρατορίας. Η αρχή έγινε το 1915 με το μυστικό σύμφωνο της Κων/πολης μεταξύ Αγγλίας-Γαλλίας-Ρωσίας, που προέβλεπε τη ρωσική προσάρτηση της Κων/πολης, της δυτικής όχθης του Βοσπόρου, της θάλασσας του Μαρμαρά με τα νησιά της, της Ίμβρου, της Τενέδου, καθώς και της παράκτιας μικρασιατικής περιοχής ανατολικά του Βοσπόρου έως τον ποταμό Σαγγάριο¹⁰¹. Ακολούθησε η συμφωνία του Λονδίνου, μεταξύ Ιταλίας- Αντάντ με την οποία επικυρώνονταν στην πρώτη τα Δωδεκάνησα και η Τριπολίτιδα, ενώ σε περίπτωση νίκης των συμμάχων θα αποσπούσε τον Αυλώνα και εδαφική ζώνη στην περιοχή της Αττάλειας¹⁰². Ένα χρόνο μετά (1916) υπογράφηκε η μυστική συμφωνία Σάικς-Πικό που καθόριζε τις ζώνες επιρροής μετά τον πόλεμο και τις εδαφικές προσαρτήσεις Αγγλίας, Γαλλίας και Ρωσίας στην ασιατική Τουρκία. Στη Ρωσία εκχωρούνταν οι επαρχίες της Τραπεζούντας, του Μπιτλίκ, του Βαν και του Ερζερούμ, καθώς και τμήμα του νοτίου Κουρδιστάν. Η Γαλλία έπαιρνε την παράκτια λωρίδα της Συρίας, το βιλαέτι των Αδάνων και το τμήμα της ασιατικής Τουρκίας μεταξύ Συρίας, Μεσοποταμίας και ρωσικής ζώνης, που μόλις είχε προσδιοριστεί. Τέλος η Αγγλία θα έπαιρνε τη νότια Μεσοποταμία με τη Βαγδάτη, δηλαδή τις περιοχές του Ιράκ και τον Περσικό Κόλπο¹⁰³.

Όταν η Ιταλία πληροφορήθηκε για τις διατάξεις της συμφωνίας Σάικς-Πικό αντέδρασε απαιτώντας να πάρει, εκτός από την Αττάλεια, τη Σμύρνη, το Ικόνιο, τα Άδανα και τη Μερσίνα. Το θέμα διευθετήθηκε με τη συμφωνία του Αγίου Ιωάννη της Μωριέννης (4/1917). Η συμφωνία αυτή έθεσε τις βάσεις για να αποκηρύξει η Ιταλία τις διεκδικήσεις της στα Άδανα και τη Μερσίνα και συνεπώς να αναγνωρίσει τη συμφωνία Σάικς-Πικό. Σε αντάλλαγμα της παραχωρήθηκε μία σαφώς καθορισμένη ζώνη στη Μικρά Ασία που περιλάμβανε το Ικόνιο και τη Σμύρνη¹⁰⁴, η οποία είχε παραχωρηθεί και στην Ελλάδα. Το ίδιο έτος η Ρωσία, λόγω της Οκτωβριανής Επανάστασης, παραιτήθηκε από τις διεκδικήσεις της καταγγέλλοντας τις συμφωνίες για το διαμοιρασμό της Οθ. Αυτοκρατορίας ως ιμπεριαλιστικές. Τελικά οι προαναφερθέντες συμφωνίες, παρά τη νίκη της Αντάντ, δεν εφαρμόστηκαν ποτέ, εξαιτίας του κεμαλικού εθνικιστικού κινήματος.

2.4. Συνδιάσκεψη Ειρήνης των Παρισίων (1919)

Στη συνδιάσκεψη ειρήνης των Παρισίων συμμετείχαν μόνο οι νικήτριες δυνάμεις του Α'ΠΠ και η Ελλάδα ήταν μία από αυτές. Ο Βενιζέλος μάλιστα προκειμένου να οργανώσει το διπλωματικό του αγώνα για την επιτυχία των

¹⁰⁰ Τούντα-Φεργαδής, *Θέματα Ελληνικής Διπλωματικής Ιστορίας (1919-1940)*, σελ. 156.

¹⁰¹ Κούτσης, *Μέση Ανατολή, Διεθνείς Σχέσεις και Πολιτική Ανάπτυξη*, σελ. 76-77.

¹⁰² Τσιριγώτης, *Η ελληνική στρατηγική στη Μικρά Ασία 1919-1922*, σελ.122.

¹⁰³ Smith, *Το όραμα της Ιωνίας*, σελ. 144-145.

¹⁰⁴ Στο ίδιο, σελ. 145-146.

ελληνικών διεκδικήσεων, είχε μεταβεί από το φθινόπωρο του 1918 στη δυτική Ευρώπη. Στόχος του ήταν να πάρει με το μέρος του τους ηγέτες των τριών μεγαλύτερων δυνάμεων: Αγγλίας, Γαλλίας και ΗΠΑ. Στις διεκδικήσεις του περιλαμβάνονταν τα νησιά του Αιγαίου, που βρίσκονταν υπό τουρκική κατοχή, τα Δωδεκάνησα, η Βόρεια Ήπειρος, η Ανατολική και Δυτική Θράκη καθώς και μία περιοχή στη Μικρά Ασία, την οποία οριοθετούσε η λωρίδα που εκτεινόταν στα δυτικά μίας νοητής γραμμής, μεταξύ των περιοχών της Πανόρμου στο Μαρμαρά και ενός σημείου στη νότια ακτή απέναντι από το Καστελόριζο. Η περιοχή δηλαδή περιλάμβανε το μεγαλύτερο μέρος του βιλαετίου του Αιδινίου, εκτός από το σαντζάκι του Ντενιζλί, που ο πληθυσμός του ήταν ως επί το πλείστον τούρκικος και μεγάλο μέρος του βιλαετίου της Προύσας. Από τις διεκδικήσεις απουσίαζαν η Κύπρος, για να μη δυσαρεστηθεί η Βρετανία και η Κων/πολη, εξαιτίας του διεθνούς ενδιαφέροντος για αυτήν. Ο Βενιζέλος βέβαια υπογράμμιζε διαρκώς την ελληνικότητά της και πίστευε ότι αν πραγματοποιούνταν οι παραπάνω διεκδικήσεις η Κων/πολη θα βρισκόταν μεταξύ ελληνικών εδαφών και αργά ή γρήγορα θα γινόταν ελληνική¹⁰⁵. Τέλος, σχετικά με τον ελληνισμό του Πόντου, προτεινόταν η συγχώνευση της Τραπεζούντας με το νέο αρμενικό κράτος¹⁰⁶.

Τα υποστηρικτικά επιχειρήματα των ελληνικών διεκδικήσεων στη Μικρά Ασία, που παρουσιάστηκαν στις 3/2/1919, χωρίζονται σε εθνολογικά, αξιοποιώντας τη διεθνή αρχή των εθνοτήτων του Ουίλσον, ιστορικά-γεωγραφικά-κλιματολογικά και στην ανάγκη αποκατάστασης των 450.000 εκδιωχθέντων και εκτοπισμένων, ενώ βασιζόνταν σε στατιστικές και σε φωτογραφίες. Σύμφωνα με την απογραφή του 1912, προ των διωγμών του 1914 και 1916, η ζώνη που διεκδικούσε η Ελλάδα περιλάμβανε περίπου 800.000 Έλληνες, έναντι 1.000.000 Τούρκων και 100.000 Αρμενίων, Εβραίων κ.ά. Ο Βενιζέλος προκειμένου να ενισχύσει αριθμητικά το ελληνικό στοιχείο συμπεριέλαβε εντέχνως στη διεκδικούμενη ζώνη τα γειτονικά νησιά Ίμβρο, Τένεδο, Μυτιλήνη, Χίο, Σάμο Ικαρία, Ρόδο, Καστελόριζο και τα υπόλοιπα Δωδεκάνησα, όπου οι Έλληνες είχαν μεγάλη αριθμητική υπεροχή, 370.000 έναντι 25.000. Ο ελιγμός αυτός δικαιολογήθηκε, με ένα επικίνδυνο αν αντιστρεφόταν επιχείρημα, ότι από οικονομική και γεωγραφική άποψη τα νησιά αυτά ήταν μέρος της ηπειρωτικής Τουρκίας. Στη δεύτερη κατηγορία επιχειρημάτων υποστηρίχτηκε ότι η δυτική Μικρά Ασία ήταν ιστορικά και γεωγραφικά διαφορετική από το κεντρικό υψίπεδο της Ανατολίας και από φυσική και κλιματολογική άποψη αποτελούσε τμήμα της λεκάνης του Αιγαίου (γη της ελιάς και των αμπελιών με ήπιο μεσογειακό κλίμα)¹⁰⁷.

Οι ελληνικές διεκδικήσεις, οι οποίες αφενός προσέκρουαν στα εθνικά συμφέροντα των συμμάχων και αφετέρου στις δεσμεύσεις που είχαν αναλάβει κατά τη διάρκεια του πολέμου, υποβλήθηκαν σε επιτροπή εμπειρογνομόνων, όπου Άγγλοι και Γάλλοι αντιπρόσωποι συμφώνησαν με την παραχώρηση μίας εκτεταμένης ζώνης, αν και μικρότερης από αυτήν που διεκδικούσε ο Βενιζέλος. Αντίθετα οι Αμερικανοί αμφισβήτησαν τη θέληση των Ελλήνων της Ιωνίας να ενωθούν με το ελληνικό Βασίλειο, υπογράμμισαν την αναπόσπαστη γεωγραφική και οικονομική εξάρτηση της παράκτιας ζώνης από το εσωτερικό της Ανατολίας και προσανατολίζονταν στην επιβολή ενός καθεστώτος προστασίας υπό την κηδεμονία της ΚτΕ¹⁰⁸. Η πιο ισχυρή πάντως αντίδραση προήλθε από την Ιταλία, οι διεκδικήσεις της οποίας συγκρούσαν με τις ελληνικές σε Β. Ήπειρο, Δωδεκάνησα

¹⁰⁵ Θάνος Βερέμης, Οδυσσέας Δημητρακόπουλος (επιμέλεια), *Μελετήματα γύρω από τον Βενιζέλο και την εποχή του*, (Αθήνα: Φιλippiότη, 1980), σελ. 101-106.

¹⁰⁶ Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τόμος ΙΕ, σελ. 111.

¹⁰⁷ Smith, *Το όραμα της Ιωνίας*, σελ. 151-152.

¹⁰⁸ Σβολόπουλος, *Η Ελληνική Εξωτερική Πολιτική 1900-1945*, σελ. 150.

και Σμύρνη. Οι Ιταλοί επομένως υιοθέτησαν άκρως αρνητική στάση υποστηρίζοντας ότι, η ζώνη της Σμύρνης δεν έπρεπε να απομονωθεί από τον ευρύτερο πολιτικό και εδαφικό διακανονισμό για τη Μικρά Ασία.

Στη συνέχεια η Ιταλία προσπάθησε με την κατάληψη της Αττάλειας και την επεκτατική της τάση στο βιλαέτι του Αιδινίου, να δημιουργήσει τετελεσμένο γεγονός, θορυβώντας τους Άγγλους και τους Γάλλους. Αυτό σε συνδυασμό με την έντονη αμερικανοϊταλική διαφωνία για το θέμα του Φιούμε στην Αδριατική, που προκάλεσε τη συγκατάθεση του Ουίλσον και κατόπιν διαβεβαιώσεων του Βενιζέλου ότι, η Ελλάδα διέθετε την απαραίτητη στρατιωτική ισχύ για να φέρει σε πέρας από μόνη της το εγχείρημα, αποφασίστηκε σε συνεδρίαση του Ανώτατου Συμβουλίου στις 5/5/1919, εν απουσία του Ιταλού πρωθυπουργού Ορλάντο, η αποστολή ελληνικού εκστρατευτικού σώματος στη Σμύρνη, με σκοπό την κατάληψη αυτής και της τριγύρω περιοχής. Για να εξασφαλιστεί η εκ των υστέρων έγκριση των Ιταλών, ο Ζωρζ Κλεμανσώ (Georges Clemenceau) τόνισε ότι, η απόβαση δεν προδίκαιε την τύχη της Σμύρνης, αλλά ήταν προσωρινού χαρακτήρα και στόχευε στην προστασία του ελληνικού πληθυσμού. Να τονίσουμε ότι η διασυμμαχική απόφαση ήταν απότοκη της πολιτικοστρατηγικής αναγκαιότητας Αγγλίας, Γαλλίας και ΗΠΑ για ανάσχεση του αξονικού πολιτικού στόχου (εγκαθίδρυση διευρυμένης σφαίρας επιρροής στα παράλια της Ιωνίας) της ιταλικής υψηλής στρατηγικής. Τελικά στην Ελλάδα παραχωρήθηκε η ζώνη από τη Σμύρνη έως το Αϊβαλί, που περιέκλειε και την κάτω κοιλάδα του Μαιάνδρου, ενώ η τουρκική Μικρά Ασία διαμοιράστηκε στα τρία: ο ελληνικός τομέας περιέλαβε το υπόλοιπο βιλαέτι του Αιδινίου, ο ιταλικός τη νότια Μικρά Ασία και ο γαλλικός τη βόρεια και κεντρική Ανατολία. Η αρμενική ζώνη τέλος, περιερχόταν στην κηδεμονία των ΗΠΑ¹⁰⁹. Γενικά ο διαμελισμός της αυτοκρατορίας άφηνε μία θνησιγενής Τουρκία περιορισμένη στα βιλαέτια της Κασταμονής, της Άγκυρας και του Ικονίου, γεγονός που εγκυμονούσε εξ αρχής τον κίνδυνο της έξαρσης του τουρκικού εθνικισμού¹¹⁰.

Εν κατακλείδι, η απόφαση για την έναρξη της Μικρασιατικής Εκστρατείας πάρθηκε βεβιασμένα, χωρίς να προηγηθεί σοβαρή μελέτη και εξέταση των συνεπειών της και ενώ οι ευρισκόμενοι στην Τουρκία ευρωπαίοι, εξέφραζαν την ανησυχία τους για τις πρακτικές δυσκολίες της διατήρησης της ελληνικής διοίκησης στη Σμύρνη, βλέποντας την απροθυμία των Τούρκων να εφαρμόσουν τον όρο της ανακωχής περί αφοπλισμού. Ακόμα και οι βρετανικοί στρατιωτικοί κύκλοι θεωρούσαν την αποστολή του ελληνικού στρατού, ως εμπλοκή της Αγγλίας σε έναν καινούργιο μακροχρόνιο πόλεμο¹¹¹. Πέρα όμως από τις αντιρρήσεις¹¹², στις διαβουλεύσεις φάνηκε ότι τα κράτη αποφάσιζαν με γνώμονα τα εθνικά τους συμφέροντα και τα σχετικά κέρδη και όχι τις προσωπικές συμπάθειες. Επιπλέον η Ελλάδα εξυπηρετούσε τα οικονομικά και πολιτικά συμφέροντα της Αγγλίας, στην περιοχή των Στενών και στην Ανατολία, καθώς οι ελληνικές δυνάμεις θα εξισορροπούσαν την ισχυρή βρετανική δύναμη στην Ανατολία, χωρίς όμως η πολιτική αυτή να έχει τη μορφή επίσημης συμμαχίας με αμοιβαίες οικονομικοστρατιωτικές υποχρεώσεις, ενώ στηριζόταν στην υποτιθέμενη αδυναμία της Τουρκίας.

¹⁰⁹ Smith, *Το όραμα της Ιωνίας*, σελ. 168.

¹¹⁰ Στο ίδιο, σελ. 153-154.

¹¹¹ Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τόμος ΙΕ, σελ. 116.

¹¹² Smith, *Το όραμα της Ιωνίας*, σελ. 172.

Από όσα προηγήθηκαν συμπεραίνουμε ότι η υψηλή στρατηγική τόσο της Ελλάδας όσο και της Τουρκίας, επηρεάζονταν σε μείζονα βαθμό και ήταν άμεσα εξαρτημένες από τις στρατηγικές επιλογές των Μεγάλων Δυνάμεων στην περιοχή της Ανατολίας. Στα επόμενα πέντε κεφάλαια αναλύονται οι διαστάσεις της ελληνικής και τουρκικής μικροσκοπικής υψηλής στρατηγικής κατά τη Μικρασιατική Εκστρατεία.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

Η ΔΙΑΣΤΑΣΗ ΤΗΣ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΗΣ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗΣ ΣΤΗ

ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΙΚΗ ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑ

3.1. Το Μικρασιατικό Θέατρο του Πολέμου

Η εδαφική έκταση της δυτικής Μικράς Ασίας είναι ως επί το πλείστον ορεινή. Περίπου στο κέντρο της μικρασιατικής χερσονήσου υπάρχει ένα υψίπεδο, που καλύπτει το μεγαλύτερο μέρος της, και περιβάλλεται από βουνά¹¹³. Οι οροσειρές που χωρίζουν την ενδοχώρα από το Αιγαίο και τον Εύξεινο Πόντο εκτείνονται προς τα δυτικά. Σε απόσταση περίπου 400 χλμ. από τα δυτικά παράλια υπάρχει ένα κομμάτι ερήμου, η αλμυρά έρημος. Στις άκρες της ερήμου, γύρω από τα βόρεια και νότια όριά της, υπάρχουν ανοίγματα που οδηγούν στην αχανή ενδοχώρα της κεντρικής και της ανατολικής Μικράς Ασίας, επομένως η αξία της ως ορίου για έναν κατακτητή του δυτικού τμήματος δεν πρέπει να υπερεκτιμάται¹¹⁴.

Ανατολικά των δυτικών παραλίων εκτείνονται μεγάλες κοιλάδες, εκ των οποίων οι βασικότερες είναι των ποταμών Έρμου και Μαιάνδρου. Οι κοιλάδες αυτές διακόπτονται από τις δυτικές καταπτώσεις των ορέων που περικλείουν το κεντρικό υψίπεδο. Κατά μήκος των κοιλάδων διέρχονταν την περίοδο της Μικρασιατικής Εκστρατείας, οι δύο σιδηροδρομικές γραμμές της περιοχής, πάνω από τις οποίες δέσποζαν τα βουνά της βόρειας πλευράς, το Σιμάβ στη γραμμή Σμύρνης-Αφιόν Καραχισάρ και η Τρωάδα στη γραμμή Σμύρνης-Πανόρμου, στην Προποντίδα. Ο δε μεγάλος όγκος του Ολύμπου υψώνεται πάνω από την Προύσα προς το Εσκή Σεχίρ¹¹⁵. Να σημειώσουμε επίσης ότι το οδικό δίκτυο της εποχής ήταν φτωχό και περιοριζόταν κατά μήκος των κοιλάδων.

Τα γεωγραφικά αυτά χαρακτηριστικά καταδεικνύουν ότι το πρόβλημα δεν ήταν η κατάκτηση της Μικράς Ασίας, αλλά η διατήρηση της κατάκτησης και συντελούν στο σχηματισμό μετώπου σε μία από τις εξής γραμμές. Η μία περνάει από βορρά προς νότο κοντά στη δυτική πλευρά της κρημνώρειας του υψιπέδου, με τη δεξιά πλευρά υποστηριζόμενη από το όρος Σιμάβ και την αριστερή από τα βουνά των Μούγλων. Όσο η άμυνα κρατά αυτή τη γραμμή, ο εισβολέας καθυλώνεται στις δυτικές πεδιάδες, χωρίς να μπορεί να αξιοποιήσει τη δυνατότητα συνδυασμένων επιχειρήσεων από την Απάλεια ή το Μαρμαρά, υποκείμενος σε παρενοχλήσεις των επικοινωνιών του λόγω ανταρτοπόλεμου, αν έχει αξιόλογο αντίπαλο. Η δεύτερη γραμμή, σε απόσταση 250 χλμ. περίπου προς τα ανατολικά, έχει την ίδια κατεύθυνση από βορρά προς νότο, με την έρημο να δημιουργεί ένα ρήγμα στο κέντρο¹¹⁶. Ο Τούνμπη (Toynbee) υποστήριζε ότι η δεύτερη γραμμή ήταν ευνοϊκότερη για τον εισβολέα, διότι του προσέφερε ενοποιημένο μέτωπο, που μπορούσε να εφοδιαστεί από τη δυτική ακτή μέσω Σμύρνης και από τη βορειοδυτική μέσω Μαρμαρά, ενώ έκοβε στα δύο το μέτωπο των αμυνόμενων. Επιπλέον ο εισβολέας είχε στη διάθεσή του εγκάρσιες γραμμές οδικής και σιδηροδρομικής επικοινωνίας, μεταξύ Εσκή Σεχίρ και Αφιόν Καραχισάρ¹¹⁷. Ωστόσο, οι γραμμές επικοινωνίας επιμηκύνονταν επικίνδυνα δημιουργώντας σοβαρά προβλήματα, διότι τόσο εκτεταμένα σύνορα δεν προστατεύονται εύκολα, ενώ απαιτούν τεράστιους πόρους που οδηγούν σε εξάντληση, παγίδα στην οποία έπεσαν και οι Έλληνες εισβολείς το 1920.

3.2. Η Ελληνική Στρατιωτική Στρατηγική

¹¹³ Κάλφουλους, *Ιστορική Γεωγραφία της Μικρασιατικής Χερσονήσου*, σελ. 45-49.

¹¹⁴ Arnold Toynbee, *Το Δυτικό Ζήτημα μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας: μιας μελέτης επαφής πολιτισμών*, (Θεσσαλονίκη: University Studio Press, 2003), σελ. 240-241.

¹¹⁵ Smith, *Το όραμα της Ιωνίας*, σελ. 112-113.

¹¹⁶ Toynbee, *Το Δυτικό Ζήτημα μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας: μιας μελέτης επαφής πολιτισμών*, σελ. 242.

¹¹⁷ Smith, *Το όραμα της Ιωνίας*, σελ. 114.

3.2.1 Κατάληψη Σμύρνης - Ιούνιος 1920

Ο Βενιζέλος προκειμένου να εκμεταλλευτεί τα συγκριτικά πλεονεκτήματα της ελληνικής υψηλής στρατηγικής, που είχε ως πολιτικό στόχο τη δημιουργία τετελεσμένων μέσω της κατάληψης και κατοχής εδαφικών περιοχών στη Μικρά Ασία, έναντι των αποδιαρθρωμένων και αποσυντιθέμενων στρατιωτικά οθωμανικών ενόπλων δυνάμεων, είχε προετοιμάσει τον ελληνικό στρατό για τη διεξαγωγή κεραυνοβόλας επιχειρησιακής στρατιωτικής ενέργειας, με στόχο τον αιφνιδιασμό. Έτσι η κινητοποίηση και αποστολή του ελληνικού στρατού κατοχής ολοκληρώθηκε με επιτυχία στις 15/5/1919, με την απόβαση της 1ης Μεραρχίας, αποτελούμενη από τρία Συντάγματα και δύο Μοίρες πυροβολικού, στη Σμύρνη¹¹⁸, ενώ η είδηση της παρουσίας του είχε γίνει γνωστή από την προηγούμενη όταν αποσπάσματα συμμαχικού στρατού, υπό τη διοίκηση του ναυάρχου Κάλθροπ, κατέλαβαν τα οχυρά της πόλης¹¹⁹. Ωστόσο κατά την αποβίβαση των ελληνικών στρατευμάτων έλαβε μέρος το πρώτο ελληνοτουρκικό επεισόδιο, οργανωμένο από Ιταλούς. Συνεπώς, ο εξαρχής αντικειμενικός σκοπός του ελληνικού στρατού, περίσχεση της πόλης και χωρισμός της τουρκικής συνοικίας από την ελληνική για αποφυγή συγκρούσεων¹²⁰, διαψεύστηκε, ενώ η παρουσία του αφύπνισε τον τουρκικό εθνικισμό.

Το δεύτερο συγκριτικό πλεονέκτημα της ελληνικής υψηλής στρατηγικής εκπορευόταν από την επιλογή και την εφαρμογή μίας επιθετικής στρατιωτικής στρατηγικής άμεσης προσέγγισης, μέσω διεξαγωγής αποφασιστικών μαχών και με στρατιωτικό στόχο την εκμηδένιση των κεμαλικών στρατιωτικών δυνάμεων και των άτακτων ομάδων περιμετρικά της ελληνικής ζώνης¹²¹. Με την εγκατάσταση άλλωστε των στρατευμάτων πάρθηκαν μέτρα εσωτερικής εξισορρόπησης, για ενίσχυση της στρατιωτικής στρατηγικής που περιλάμβαναν: συγκρότηση αμυντικών βάσεων και κέντρων ανεφοδιασμού και συγκοινωνιών-επικοινωνιών, κατασκευή ισχυρών αμυντικών αναχωμάτων για διεξαγωγή αποτελεσματικής άμυνας, ποσοτική και ποιοτική ενίσχυση του έμψυχου δυναμικού, επιστράτευση ομοεθνών της Ανατολίας, γεωμορφολογική μελέτη της περιοχής, χαρτογράφηση του δικτύου συγκοινωνιών και συγκρότηση τοπικών κέντρων μεταφορών¹²².

Εντούτοις, η επέκταση της κατεχόμενης ζώνης σε Αιδίνι, Πέργαμο και Μαινεμένη κατέδειξε την περιορισμένη δύναμη του ελληνικού στρατού και την αυξημένη αντίσταση των αντιπάλων, τόσο του στρατού όσο και του ένοπλου τουρκικού πληθυσμού, που ενισχύονταν από τους ιταλικούς τομείς της Μικράς Ασίας. Το Αιδίνι χαρακτηριστικά, καταλήφθηκε στις 27/5, τρεις μέρες μετά εκκενώθηκε εξαιτίας αντίδρασης των τσέτηδων και ανακαταλήφθηκε στις 4/7 κατεστραμμένο κατά τα 2/3. Παρά λοιπόν την ενίσχυση του τακτικού στρατού, τέλη Ιουλίου απαρτιζόταν από ένα Σώμα Στρατού των πέντε Μεραρχιών με 1.795 αξιωματικούς και 52.545 οπλίτες¹²³, τα γεγονότα του Αιδινίου έκαναν σαφές ότι οι ομάδες των Τούρκων άτακτων μπορούσαν να προκαλέσουν σοβαρές παρενοχλήσεις, ενώ θα εξουδετερώνονταν μόνο αν πλήττονταν η βάση τους στην ιταλική ζώνη.

¹¹⁸ Τσιριγώτης, *Η ελληνική στρατηγική στη Μικρά Ασία 1919-1922*, σελ.257-260.

¹¹⁹ Smith, *Το όραμα της Ιωνίας*, σελ. 176.

¹²⁰ Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τόμος ΙΕ, σελ. 117.

¹²¹ Τσιριγώτης, *Η ελληνική στρατηγική στη Μικρά Ασία 1919-1922*, σελ. 260.

¹²² Στο ίδιο, σελ. 249-251.

¹²³ Γενικό Επίτελείο Στρατού, *Επίτομος Ιστορία Εκστρατείας Μικράς Ασίας 1919-1922*, (Αθήνα: Διευθύση Ιστορίας Στρατού, 1967), σελ. 30.

Οι σύμμαχοι, ωστόσο, είχαν απαγορεύσει στις ελληνικές δυνάμεις τόσο τον αφοπλισμό του τουρκικού πληθυσμού¹²⁴, όσο και την επέκταση των στρατιωτικών επιχειρήσεων τους πέραν της ζώνης τους, τα όρια της οποίας συνιστούσε η γραμμή Κερέμκιοϊ, Πέργαμος, Ζαγνός, Κινίκ, Γενιτζέ, Αχμετλί, Σάρδεις, Μπιρτζέ, Αντιτζεντέ και Αιδίνι με φυλάκια μέχρι το Μαϊάνδρο ποταμό και κινητά αποσπάσματα να επιτηρούν τις κοιλάδες του Καϊκού, του Έρμου, του Καϋστρου και του Μαιάνδρου¹²⁵. Επιπλέον δεν είχε εφαρμοστεί λογοκρισία, η τηλεγραφική επικοινωνία διεξαγόταν από Τούρκους υπαλλήλους και ο έλεγχος των σιδηροδρομικών μεταφορών ήταν απαγορευμένος¹²⁶. Συνεπώς, οι απαγορεύσεις των συμμάχων και σε μικρότερο βαθμό οι αποφάσεις του ύπατου αρμοστή Σμύρνης Αριστείδη Στεργιάδη, που έρχονταν σε αντίθεση με αυτές των στρατιωτικών, συνέτειναν στην αδυναμία ελέγχου των ένοπλων τουρκικών δυνάμεων που προσέβαλαν τα μετόπισθεν και τις γραμμές συγκοινωνιών.

Κατόπιν εντόνων αιτήσεων των στρατιωτικών διοικητών και διαβουλεύσεων των πολιτικών, το ζήτημα των ορίων της ελληνικής ζώνης κατοχής διευθετήθηκε στις αρχές Οκτωβρίου, όταν ο στρατηγός Μιλν¹²⁷ παραχώρησε στους Έλληνες ελευθερία δράσης μέχρι βάθους 3 χλμ. υπερασπίζοντας τον εαυτό τους, εναντίον τουρκικών επιθέσεων, με τον όρο να επιστρέφουν στις αρχικές τους θέσεις. Η διείσδυση επομένως δεν είχε στρατηγικούς σκοπούς, επέκταση της ζώνης, αλλά τακτικούς, απόκρουση των ανταρτών. Τον ίδιο μήνα καθορίστηκαν οριστικά, με συμμαχική απόφαση, τόσο τα ελληνοτουρκικά όσο και τα ελληνοϊταλικά όρια. Από τότε και μέχρι τον Ιούνιο 1920, τα όρια της ελληνικής ζώνης, καθόριζε η γραμμή Μιλν και ήταν τα εξής: Κερέμκιοϊ, Ντουσμέ, ύψωμα 590, Γενιτζέ, Παπαζλί, ανατολικά από το Αχμετλί, Σάρδεις, Μπόζ, Δάγ, ανατολικά από το Οδεμήσιο, Μπαντέμια, βόρεια όχθη του Μαιάνδρου ως το Μουσλούκ Ντερέ, Ντεμερτζίκ, δυτικά από το Αζιζιέ, εκβολές του Καϋστρου¹²⁸.

Το 1920 ξεκίνησε με επιτυχία του στρατού κατοχής, καθώς στις αρχές Ιανουαρίου το 2ο Σύνταγμα πεζικού αντιμετώπισε τουρκική νυχτερινή επίθεση, από τις υπώρειες του Τμώλου ως τον Έρμο ποταμό και τους ανάγκασε να υποχωρήσουν άτακτα προς Σαλιχλή. Τον ίδιο μήνα σε σύσκεψη στη Χίο (29/1), αποτελούμενη από τους Βενιζέλο, Στεργιάδη, αρχιστράτηγο Παρασκευόπουλο και μέλη του επιτελείου, αποφασίστηκε να σταλεί μία ακόμη Μεραρχία, να ενισχυθεί ο τομέας της Μαγνησίας και να δοθεί ελευθερία κίνησης στο στρατό, προς αντιμετώπιση των επικείμενων τουρκικών κινήσεων¹²⁹. Στη συνέχεια το ελληνικό στρατηγείο μεταφέρθηκε από τη Θεσ/νίκη στη Σμύρνη και τη γενική διοίκησή του ανέλαβε ο Παρασκευόπουλος¹³⁰. Συγχρόνως, οργανώθηκε στη Θεσ/νίκη και η Μεραρχία Κυδωνιών, που θα ενίσχυε τη Στρατιά Μικράς Ασίας, ενώ η στρατιωτική ηγεσία απέκλεισε οποιαδήποτε μείωση του στρατού. Έτσι στις αρχές Απριλίου η Στρατιά αριθμούσε 3.248 αξιωματικούς και 91.063 οπλίτες¹³¹.

3.2.2 Ιούνιος 1920 - Φεβρουάριος 1921

¹²⁴ Στο ίδιο, σελ. 24.

¹²⁵ Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τόμος ΙΕ, σελ 122.

¹²⁶ ΓΕΣ, *Επίτομος Ιστορία Εκστρατείας Μικράς Ασίας 1919-1922*, σελ. 24.

¹²⁷ Smith, *Το όραμα της Ιωνίας*, σελ. 214.

¹²⁸ Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τόμος ΙΕ, σελ. 128.

¹²⁹ Στο ίδιο, σελ. 128.

¹³⁰ ΓΕΣ, *Επίτομος Ιστορία Εκστρατείας Μικράς Ασίας 1919-1922*, σελ. 42.

¹³¹ ΓΕΣ, *Επίτομος Ιστορία Εκστρατείας Μικράς Ασίας 1919-1922*, σελ. 47.

Η τουρκική επίθεση στη χερσόνησο της Νικομήδειας εναντίον βρετανικών θέσεων, τον Ιούνιο του 1920, προκάλεσε τη συμμαχική απόφαση για προέλαση του ελληνικού στρατού, γεγονός που νομιμοποιούσε διεθνώς τις ελληνικές επιθετικές επιχειρήσεις. Κατά τη διάρκεια της πρώτης φάσης των επιχειρήσεων καταλήφθηκε το Αξάρι, το Σαλιχλή και η Φιλαδέλφεια, ενώ η δεύτερη αποσκοπούσε στη διεύρυνση της ελληνικής ζώνης στην ενδοχώρα της Μικράς Ασίας και στην περιοχή της Αν. Θράκης¹³². Επρόκειτο για προέλαση προς τα βορειοανατολικά, από την περιοχή της Σμύρνης, κατά μήκος της σιδηροδρομικής γραμμής Σμύρνης-Πανόρμου, με στόχο την κατάληψη της Πανόρμου, στη θάλασσα του Μαρμαρά, προέλαση που θα ελάφρυνε την πίεση της συμμαχικής φρουράς στην περιοχή των Στενών. Ο Βενιζέλος μάλιστα έχοντας διαγνώσει την απειλή που συνιστούσε το κεμαλικό εθνικιστικό κίνημα και έχοντας συνεκτιμήσει τη δυνατότητα διεξαγωγής ενός αποφασιστικού προληπτικού πρώτου στρατιωτικού πλήγματος, για την καταστροφή των δυνάμεων του αντιπάλου, είχε θέσει τον ελληνικό στρατό στη διάθεση του διασυμμαχικού συμβουλίου. Αντικειμενικός στρατιωτικός στόχος της επίθεσης ήταν η αποκοπή μίας κεντρικής γραμμής συγκοινωνιών των κεμαλικών δυνάμεων, η αμυντική θωράκιση των κατεχόμενων περιοχών, η ανάσχεση των ενδεχόμενων αιφνιδιαστικών αντεπιθέσεων του αντιπάλου και η διασφάλιση της μείζονος ναυτικής οδού (Δαρδανέλια) για τον ανεφοδιασμό και την ενίσχυση των συμμαχικών στρατευμάτων¹³³.

Παραμονές της προέλασης ο ελληνικός στρατός διέθετε σημαντική υπεροχή έναντι των τουρκικών δυνάμεων. Η αριθμητική του δύναμη ανερχόταν στους 100.000 άνδρες περίπου και διέθετε 52 Τάγματα πεζικού, 14 Ίλες, 96 ορειβατικά, 72 πεδινά και 36 βαρέα πυροβόλα¹³⁴. Υπό αυτές τις συνθήκες στις 22/6 το Α΄ Σώμα Στρατού προχώρησε στις κοιλάδες του Έρμου και του Καϋστρου ως τη Φιλαδέλφεια. Για υποστήριξη υπήρχε μία παράλληλη προώθηση στα νότια, στην κοιλάδα του Μαιάνδρου, ενώ στο βορρά το στρατιωτικό Σώμα της Σμύρνης κατευθύνθηκε βόρεια της Μαγνησίας, ακολουθώντας τη σιδηροδρομική γραμμή κατά τον Αξάριο και τη Σόμα. Το αποτέλεσμα της πρώτης σοβαρής επιθετικής ενέργειας του ελληνικού στρατού, από την αρχή του μικρασιατικού εγχειρήματος ήταν η κατάληψη της Πανόρμου και της Προύσας εντός 3 ημερών¹³⁵. Η πραγματοποίηση των αντικειμενικών σκοπών της προέλασης σε μέτωπο 400 χλμ. και σε βάθος 100-150 χλμ. οφειλόταν στα άριστα επιτελικά σχέδια, στο ακμαίο ηθικό των στρατιωτών και στη μειωμένη τουρκική αντίσταση.

Η επιτυχία κατέδειξε αφενός την υπερεκτίμηση των τουρκικών δυνατοτήτων και αφετέρου δημιούργησε ευκαιρία για πλήρη καταστροφή των δυνάμεων του αντιπάλου και εξάρθρωση του κεμαλικού κινήματος. Για το λόγο αυτό το στρατηγείο πρότεινε στο Βενιζέλο τη συνέχιση των επιχειρήσεων προς Εσκή Σεχίρ-Αφιόν Καραχισάρ, αλλά για τον πρωθυπουργό προείχε η επέκταση στην Αν. Θράκη, προς διασφάλιση ισχυρότερων διαπραγματευτικών θέσεων, ενόψει της συνθήκης ειρήνης με την Τουρκία και έτσι διέταξε μεταφορά δυνάμεων από τη Μικρασία στην Αν. Θράκη¹³⁶. Λίγο αργότερα άλλωστε (7/7) το ανώτατο συμμαχικό συμβούλιο αποφάσισε ότι, τα ελληνικά στρατεύματα θα παρέμεναν στις θέσεις τους μέχρι να υπογραφεί η συνθήκη ειρήνης¹³⁷, απόφαση που έδινε χρόνο στον Κεμάλ να οργανώσει εκ νέου το στρατό του και τελικά να επιτεθεί τον

¹³² Τσιριγώτης, *Η ελληνική στρατηγική στη Μικρά Ασία 1919-1922*, σελ.261-262.

¹³³ Στο ίδιο, σελ.207-209.

¹³⁴ ΓΕΣ, *Επίτομος Ιστορία Εκστρατείας Μικράς Ασίας 1919-1922*, σελ. 53.

¹³⁵ Στο ίδιο, σελ. 56-61.

¹³⁶ Smith, *Το όραμα της Ιωνίας*, σελ. 242.

¹³⁷ Στο ίδιο, σελ. 241.

Οκτώβριο στην περιοχή του Ουσάκ και του Τσεντίς, όπου οι Έλληνες είχαν αναλάβει εκκαθαριστικές επιχειρήσεις. Η επίθεση βέβαια, αν και σφοδρή, αποκρούστηκε. Εν τω μεταξύ στις 10/8/1920 υπογράφηκε επιτέλους η Συνθήκη ειρήνης των Σεβρών¹³⁸, με την οποία τερματιζόταν επίσημα η εμπόλεμη κατάσταση μεταξύ της Οθ. Αυτοκρατορίας και των νικητών του Α' ΠΠ, αν και ουσιαστικά η κατάσταση είχε τερματισθεί ήδη για όλους τους συμμάχους πλην της Ελλάδας, η οποία τώρα καλείτο να επιβάλλει με τα όπλα τη συνθήκη. Όταν δε οι σύμμαχοι έκαναν σαφές ότι δεν προτίθετο να αρχίσουν πάλι τον πόλεμο για επιβολή των όρων της ειρήνης, ο Βενιζέλος τους απάντησε ότι ο ελληνικός στρατός δεν ήταν μόνο σε θέση να εξασφαλίσει τις ελληνικές εθνικές διεκδικήσεις, αλλά ότι θα γινόταν ο κύριος συντελεστής της επιβολής όλων των όρων¹³⁹.

Τέλη Αυγούστου το Γενικό Στρατηγείο ήταν πεπεισμένο ότι, η κυβέρνηση της Άγκυρας δεν προτίθετο να αναγνώρισει τη συνθήκη και ότι υπήρχε μόνο ένα μέσο για εκμηδένιση του κεμαλικού κινήματος και επαναφορά της ηρεμίας στη Μικρά Ασία. Το μέσο ήταν η προέλαση του στρατού και η κατάληψη των σημαντικών κέντρων Εσκή Σεχίρ, Αφιόν Καραχισάρ και Άγκυρας, εκτεινόμενης της προέλασης, εάν ήταν ανάγκη μέχρι το Ικόνιο, καθώς η κατοχή αυτών των σημαντικών σιδηροδρομικών κόμβων θα στερούσε τον Κεμάλ από τα κύρια μέσα ανεφοδιασμού, ενώ η κατάληψη της Άγκυρας θα ήταν κολοσσιαίο ηθικό πλήγμα για τον εχθρό¹⁴⁰. Το Γενικό Στρατηγείο όμως υποτιμούσε τη θέληση των Τούρκων εθνικιστών να αντισταθούν. Επιπλέον, για να είχε πιθανότητες επιτυχίας μια τέτοια ενέργεια έπρεπε να γίνει άμεσα, διότι ο χρόνος κυλούσε υπέρ των Τούρκων, καθώς ο Κεμάλ ενίσχυε το στρατό του σε προσωπικό και μέσα. Από την άλλη ο Βενιζέλος, έχοντας στο νου του την προκήρυξη εκλογών, επιθυμούσε την αποστράτευση κλάσεων του στρατού και όχι την ενίσχυσή του, γεγονός που καθιστούσε ανέφικτη κάθε επιθετική ενέργεια (διάσταση πολιτικών και στρατιωτικών στόχων).

Η διενέργεια των εκλογών και η συνακόλουθη καθεστωτική αλλαγή επέδρασε σημαντικά στο στρατό. Το νέο καθεστώς, με βασιλικό διάταγμα, αποκατέστησε τους απότακτους¹⁴¹, αξιωματικοί που είχαν απολυθεί από το βενζελικό καθεστώς, χωρίς να αποστρατεύσει τους βενιζελικούς και υιοθέτησε μία σειρά περίπλοκων μέτρων προς αποκατάσταση της παλιάς σειράς αρχαιότητας¹⁴². Επιπλέον πολλοί βενιζελικοί ανώτατοι αξιωματικοί παραιτήθηκαν, ανάμεσά τους και ο γενικός διοικητής Παρασκευόπουλος, τη θέση του οποίου ανέλαβε ο Αναστάσιος Παπούλας. Άλλοι αντικαταστάθηκαν, όπως όλοι οι διοικητές των Σωμάτων Στρατού και οι περισσότεροι των Μεραρχιών και των Συνταγμάτων, ενώ κάποιοι λιποτάκτησαν δημιουργώντας το στρατιωτικό πυρήνα ενός βενιζελικού κινήματος, την Εθνική Άμυνα Κων/πολης. Εκτεταμένες αλλαγές έγιναν ακόμα και σε ανώτερες θέσεις του Επιτελείου. Τελικά, στην επιχείρηση του Μαρτίου συμμετείχαν δύο μόνο από τους παλιούς διοικητές και πολλοί απότακτοι, οι οποίοι δεν είχαν πείρα μεταγενέστερη των Βαλκανικών πολέμων και αγνοούσαν τις ιδιαίτερες συνθήκες στη Μικρά Ασία, γεγονός που επηρέασε αρνητικά τόσο το μαχητικό πνεύμα, όσο και την αποτελεσματικότητα του στρατού.

¹³⁸ Τσιριγώτης, *Η ελληνική στρατηγική στη Μικρά Ασία 1919-1922*, σελ. 264.

¹³⁹ Χρήστος Αγγελομάτης, *Χρονικόν Μεγάλης Τραγωδίας (το έπος της Μικράς Ασίας)*, 6η έκδοση, (Αθήνα: Εστία, 2005), σελ. 102.

¹⁴⁰ ΓΕΣ, *Επίτομος Ιστορία Εκστρατείας Μικράς Ασίας 1919-1922*, σελ. 63-64.

¹⁴¹ Smith, *Το όραμα της Ιωνίας*, σελ. 314.

¹⁴² Στο ίδιο, σελ. 314-315.

Όταν ανέλαβε καθήκοντα ο Παπούλας το Γενικό Στρατηγείο Σμύρνης μετονομάστηκε σε Στρατιά Μικράς Ασίας¹⁴³, η δύναμη της οποίας, συνυπολογίζοντας τη Μεραρχία Κυδωνιών και το 5ο Σύνταγμα Αρχιπελάγους, ανερχόταν σε 3.805 αξιωματικούς, 111.861 οπλίτες, 115 πεδινά πυροβόλα των 75, 37 ορειβατικά πυροβόλα των 75 και 109 των 65, 24 βαρέα πυροβόλα των 120 και 12 οβιδοβόλα των 155. Ωστόσο η διενέργεια ελέγχου προς διαπίστωση της μαχητικής ικανότητας της Στρατιάς κατέγραψε μεγάλες ελλείψεις σε προσωπικό και υλικό. Οι πρώτες ανέρχονταν, μετά την απόλυση από την κυβέρνηση Βενιζέλου της κλάσης του 1915, σε 850 αξιωματικούς και 30.000 οπλίτες. Όσον αφορά τον οπλισμό, υπήρχε ανεπάρκεια πυρομαχικών πεζικού και πυροβολικού, κυρίως βλημάτων ορειβατικών πυροβόλων, ενώ και το διατιθέμενο βαρύ πυροβολικό ήταν ποσοτικά και ποιοτικά ανεπαρκές. Υπήρχαν επίσης μεγάλες ελλείψεις σε μεταφορικά μέσα, ιδίως σε φορτηγά και σε νοσοκομειακά αυτοκίνητα καθώς και σε υλικό διαβιβάσεων¹⁴⁴. Αντίθετα ο Κεμάλ είχε βελτιώσει τη θέση του. Συνεπώς, όταν η νέα ελληνική κυβέρνηση και το Επιτελείο καλούνταν να θέσουν το στόχο του στρατού, τα δεδομένα έδειχναν ότι η παράταση των επιχειρήσεων δρούσε, παρά τις επιτυχίες, αρνητικά για την ελληνική μαχητική ισχύ και θετικά για την τουρκική, ενώ θεωρητικά υπήρχαν πολλές επιλογές. Πρώτον εκκένωση της Μικράς Ασίας από τον ελληνικό στρατό, λύση που δεν αντιμετωπίστηκε στα σοβαρά λόγω της αντίδρασης που θα προκαλούσε στο εσωτερικό, δεύτερον τήρηση αμυντικής στάσης στα όρια του κατεχόμενου μετώπου ή συρρίκνωση αυτού προς τα δυτικά, τρίτον επιθετική προέλαση για εκμηδένιση του εχθρού ή τέταρτον διαπραγμάτευση συμβιβαστικής ειρήνης με τους Τούρκους, βασισμένη σε καθολική ή μερική απομάκρυνση από τη Μικρά Ασία.

Την περίοδο εκείνη οι ελληνικές μονάδες συγκεντρώνονταν σε τρία σημεία, που αντιστοιχούσαν στα τρία Σώματα Στρατού και σχημάτιζαν ένα τεράστιο μισοφέγγαρο ανοιχτό προς την ανατολή. Στο νότιο τμήμα της ζώνης το Α΄ Σώμα είχε προωθηθεί και κατείχε την περιοχή Ουσάκ-Μπουλαντάν, το Γ΄ Σώμα είχε οχυρωθεί 160 χλμ. προς βορρά, ανατολικά από την Προύσα, ενώ στο κέντρο και δυτικότερα προς την κατεύθυνση των ακτών του Αιγαίου το Β΄ Σώμα έλεγχε τη σιδηροδρομική γραμμή Μαγνησίας-Πανόρμου, το μοναδικό αξιόλογο μέσο χερσαίας επικοινωνίας ανάμεσα στα τρία σημεία¹⁴⁵. Η μεγάλη απόσταση ανάμεσα στο βόρειο και το νότιο τμήμα των δυνάμεων καθώς και η διαμόρφωση του εδάφους στο κεντρικό τμήμα του μετώπου, δημιουργούσε κινδύνους μόνιμης αποκοπής κάθε επικοινωνίας μεταξύ τους, ενώ η προωθημένη θέση τους απαιτούσε ισχυρές δυνάμεις προς εξασφάλιση των γραμμών επικοινωνίας με τα μετόπισθεν. Ο στρατός έπρεπε λοιπόν, ή να προελάσει και να καταλάβει το Εσκί Σεχίρ και το Αφιόν Καραχισάρ, για να μειώσει την απόσταση μεταξύ των Α΄ και Γ΄ Σωμάτων και να εξασφαλίσει με τη σιδηροδρομική γραμμή την άμεση επικοινωνία τους, ή να συμπτυχθεί με αντικειμενικό σκοπό την άμυνα στην περίμετρο της ζώνης της Σμύρνης.

Το ανακύψαν δίλημμα δεν ήταν μόνο στρατιωτικό αλλά και πολιτικό, άμεσα συνυφασμένο με τις πολιτικοδιπλωματικές εξελίξεις, ενώ οι μετανοεμβριανές κυβερνήσεις έκλειναν προς την υιοθέτηση επιθετικής στρατιωτικής στρατηγικής και έτσι έλαβαν μέτρα που στόχευαν κυρίως στην ποσοτική εσωτερική εξισορρόπηση και στην αρχή της συγκέντρωσης στρατιωτικών δυνάμεων. Στα μέτρα

¹⁴³ ΓΕΣ, *Επίτομος Ιστορία Εκστρατείας Μικράς Ασίας 1919-1922*, σελ. 73.

¹⁴⁴ Στο ίδιο, σελ. 74.

¹⁴⁵ Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τόμος ΙΕ, σελ. 158.

περιλαμβάνονταν πρώτον, η ποσοτική ενίσχυση του έμψυχου δυναμικού και ποσοτική-ποιοτική αναβάθμιση του στρατιωτικού εξοπλισμού, ώστε να διασφαλισθεί, αν όχι η υπεροχή, τουλάχιστον η ισορροπία στρατιωτικής ισχύος στο αποφασιστικό σημείο διεξαγωγής της επίθεσης, δεύτερον η βελτίωση της λειτουργικότητας του δικτύου συγκοινωνιών-επικοινωνιών, με απότοκο τη δυνατότητα αφενός ταχέως και συνεχούς ανεφοδιασμού και αφετέρου άμεσης πληροφόρησης για την κατάσταση στο θέατρο του πολέμου, τρίτον η κάλυψη των επιμελητειακών και επισιτιστικών αναγκών των στρατευμάτων, τέταρτον η εξεύρεση και η πρόσκτηση ικανού αριθμού μεταγωγικών μέσων για την εκτέλεση των επιχειρησιακών στρατιωτικών δράσεων, πέμπτον η αναδιοργάνωση του κλάδου των πληροφοριών-κατασκοπείας, για αξιόπιστη αποκρυπτογράφηση και χαρτογράφηση των στρατηγικών κέντρων εφοδιασμού, συγκοινωνιών και επικοινωνιών του αντιπάλου και έκτον η συγκέντρωση όλων των διαθέσιμων στρατιωτικών μέσων στο αποφασιστικό θέατρο του πολέμου¹⁴⁶. Εξωτερική τέλος εξισορρόπηση παρείχε η ενεργή συνδρομή των ομοεθνών πληθυσμών της Ανατολίας (Μικρασιατική Άμυνα)¹⁴⁷.

Ενόψει λοιπόν της συνδιάσκεψης του Λονδίνου και προκειμένου η Ελλάδα να παρευρεθεί με νέα επιτυχία, που θα τη βοηθούσε διαπραγματευτικά, ο Παπούλας αποφάσισε τη διεξαγωγή επιθετικής αναγνώρισης στο Εσκή Σεχίρ, προς διαπίστωση της κατάστασης και της δύναμης του κεμαλικού στρατού¹⁴⁸. Η επιχείρηση ξεκίνησε αρχές Ιανουαρίου 1921 κάτω από δύσκολες καιρικές συνθήκες. Το μεγαλύτερο μέρος του Γ΄ Σώματος κινήθηκε με κατεύθυνση νοτιοανατολική. Πρώτα κινήθηκε ο βόρειος σχηματισμός που προέλασε ως το Αβγκίν, 35 περίπου χλμ. βορειοδυτικά από το Εσκή Σεχίρ, ενώ οι κεντρικός και νότιος συνάντησαν μία καλά οχυρωμένη δύναμη περίπου 6.000 Τούρκων κοντά στην Κοβαλίτσα, που άρχισε να κάμπτεται όταν τμήμα των ελληνικών δυνάμεων πραγματοποίησε κυκλωτική κίνηση. Οι Έλληνες αποκρούστηκαν στο χωριό Ινονού υποχωρώντας με απόλυτη τάξη, προς τις οχυρωμένες θέσεις τους ανατολικά από την Προύσα (επανάληθαν 14/1)¹⁴⁹. Η ισχυρή αντίσταση του οργανωμένου πλέον τουρκικού στρατού και οι ελλείψεις και ανακριβείς πληροφορίες της Στρατιάς, οδήγησαν στην πρώτη αποτυχημένη ελληνική επιχείρηση στη Μικρά Ασία, που δεν αξιολογήθηκε σωστά.

Έτσι το Μάρτιο η κυβέρνηση, κατόπιν εισηγήσεως του Γενικού Επιτελείου Στρατού (ΓΕΣ), αποφάσισε την άμεση συνέχιση των επιθετικών επιχειρήσεων προς Εσκή Σεχίρ και Αφιόν, με σκοπό την κατάληψή τους και την καταστροφή των δυνάμεων του Κεμάλ, έχοντας προηγουμένως αποσπάσει την έγκριση της Αγγλίας (στη συνδιάσκεψη του Λονδίνου). Η μη ορθή αντίληψη από στρατιωτικούς και πολιτικούς του εφικτού της ενέργειας, λόγω των σημείων τρωτότητας της στρατηγικής (εμπόδια σε πρόσβαση-ανεφοδιασμό και ψύχος), οδήγησαν στην επιλογή της λανθασμένης επιθετικής στρατηγικής, καθώς η κυβέρνηση Καλογερόπουλου ήθελε να χρησιμοποιήσει τη στρατιωτική διάσταση της υψηλής στρατηγικής, για να ενισχύσει τη διαπραγματευτική θέση της χώρας. Πολιτικός δε στόχος της επίθεσης ήταν η ανάσχεση της απόφασης της συνδιάσκεψης για αναθεώρηση της συνθήκης των Σεβρών, μέσω της δημιουργίας εδαφικών τετελεσμένων¹⁵⁰.

¹⁴⁶ Τσιριγώτης, *Η ελληνική στρατηγική στη Μικρά Ασία 1919-1922*, σελ.270-274.

¹⁴⁷ Στο ίδιο, σελ. 277-279.

¹⁴⁸ Smith, *Το όραμα της Ιωνίας*, σελ. 328-330.

¹⁴⁹ Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τόμος ΙΕ, σελ. 156-157.

¹⁵⁰ Τσιριγώτης, *Η ελληνική στρατηγική στη Μικρά Ασία 1919-1922*, σελ.296-298.

3.2.3 Επιχείρηση Μαρτίου 1921

Βασιλικό διάταγμα της 20ης Μαρτίου 1921, καλούσε από την εφεδρεία τρεις κλάσεις στρατεύσιμων και όλους τους αξιωματικούς από την κλάση του 1909 και μετά, ενώ ακύρωνε τις άδειες όλων των υπηρετούντων αξιωματικών. Ταυτόχρονα, έγινε έκκληση για εθελοντές στην περιοχή της Αν. Θράκης και της Σμύρνης. Με τα μέτρα αυτά το Υπουργείο Στρατιωτικών υπολόγιζε να αυξήσει τη δύναμη του στρατού κατά 60.000 άνδρες, σύμφωνα με αίτημα του Παπούλα για αποστολή ενισχύσεων. Τρεις μέρες μετά (23/3) και πριν ακόμα φτάσουν στο μέτωπο οι ενισχύσεις, πριν ολοκληρωθούν τα απαραίτητα επιτελικά σχέδια και ενώ ο στρατηγός Νίδερ απομακρύνθηκε από τη διοίκηση του Α΄ Σώματος, ο επιτελάρχης Πάλλης αρρώστησε και ο αναπληρωτής αρχηγός του Επιτελείου απουσίαζε στο Λονδίνο, άρχισε η επιθετική ενέργεια. Ο παράγοντας χρόνος, σε σχέση με τη γαλλοτουρκική και ιταλοτουρκική συμφωνία του Λονδίνου και η σιγουριά για εύκολη νίκη επηρέασαν αναμφισβήτητα την εσπευσμένη αυτή κίνηση.

Κατά την επιχείρηση η Στρατιά διέθεσε τη μισή από τη συνολική της δύναμη, η οποία ήταν κατανεμημένη σε δύο συγκροτήματα, το Γ΄ Σώμα Στρατού στην περιοχή της Προύσης και το Α΄ Σώμα στην περιοχή του Ουσάκ, που απείχαν σε ευθεία γραμμή περί τα 200 χλμ. και χωρίζονταν από μεγάλους ορεινούς όγκους. Το δε επιχειρησιακό σχέδιο της στρατιωτικής ηγεσίας αποκρυσταλ-λωνόταν στην υιοθέτηση επιθετικής στρατιωτικής στρατηγικής άμεσης προσέγγισης, καταστροφή του κέντρου βάρους του αντιπάλου, με εφαρμογή ελιγμού, για περικύκλωση και εκμηδένιση των εχθρικών δυνάμεων (έμμεση προσέγγιση)¹⁵¹, ενώ προέβλεπε, πέρα από την κατάληψη της γραμμής Αφιόν- Εσκή Σεχίρ, ενέργεια προς κατάληψη της Άγκυρας, αμέσως ή μετά από λίγο ανάλογα με την κατάσταση, χωρίς να αποκλείει και ενδεχόμενη προχώρηση προς Ικόνιο¹⁵².

Κύρια κατεύθυνση της επίθεσης ήταν αυτή του Γ΄ Σώματος, αποτελούμενο από τρεις Μεραρχίες και μία Ταξιαρχία ιππικού, από Προύσα προς Εσκή Σεχίρ και δευτερεύουσα αυτή του Α΄ Σώματος, αποτελούμενο από δύο Μεραρχίες, από Ουσάκ προς Τομλού Μπουνάρ. Από εκεί θα ενεργούσε είτε προς Αφιόν-Εσκή Σεχίρ, είτε προς Κιουτάχεια-Εσκή Σεχίρ, ανάλογα με το που θα συμπτυσσόταν ο όγκος των τουρκικών δυνάμεων¹⁵³. Με βάση λοιπόν το σχέδιο η δευτερεύουσα προσπάθεια θα συνέκλινε τελικά με την κύρια στο Εσκή Σεχίρ. Οι δυνάμεις που διέθετε όμως το Α΄ Σώμα δεν επαρκούσαν για τέτοιο ελιγμό. Επίσης παρόλο που τελικός σκοπός ήταν η σύγκλιση των κατευθύνσεων, οι αρχικές κατευθύνσεις ήταν αποκλίνουσες με αποτέλεσμα τα δύο Σώματα να ενεργούν ανεξάρτητα ωφελώντας τους Τούρκους, οι οποίοι εκμεταλλευόμενοι τις εσωτερικές συγκοινωνίες, κατάφεραν να μετακινήσουν δυνάμεις πρώτα εναντίον του Γ΄ και έπειτα εναντίον του Α΄ Σώματος. Τα δε γεγονότα εξελίχθηκαν ως εξής: Το Α΄ Σώμα κατέλαβε το Αφιόν (28/3), ενώ το Γ΄ στην πορεία του προς το Εσκή Σεχίρ συνάντησε την αποτελεσματική αντίσταση των δυνάμεων του Ισμέτ. Για πρώτη φορά η Στρατιά αντιμετώπιζε τμήμα τακτικού στρατού, καλά περιχαρακωμένου σε οχυρές θέσεις και έτσι στις 2/4, ολόκληρο το Σώμα άρχισε να υποχωρεί, καλά οργανωμένο και μέσα από δύσκολο έδαφος, προς το σημείο αφετηρίας του στην Προύσα, για να λάβει θέση άμυνας. Τελικά και το Α΄ Σώμα, ύστερα από την αντίσταση του 34ου

¹⁵¹ Στο ίδιο, σελ. 298.

¹⁵² Ξενοφών Στρατηγός, *Η Ελλάς εν Μικρά Ασία*, (Αθήνα: Τυπογραφική Εταιρία Σταύρου Χριστού, 1925), σελ. 189.

¹⁵³ ΓΕΣ, *Επίτομος Ιστορία Εκστρατείας Μικράς Ασίας 1919-1922*, σελ. 94-95.

Συντάγματος στην τουρκική επίθεση στο Τομλού Μπουνάρ, υποχώρησε στο Ουσάκ¹⁵⁴.

Η πρώτη σοβαρή αποτυχία των Ελλήνων στο μικρασιατικό μέτωπο οφείλετε σε πολλούς λόγους. Σε στρατηγικό επίπεδο έγινε βεβιασμένα και ακατάλληλα σχεδιασμένα, υποτιμήθηκε ο αντίπαλος, ενώ τα διατιθέμενα στρατιωτικά μέσα δεν επαρκούσαν προς στήριξη του πολιτικού σκοπού. Σε επιχειρησιακό επίπεδο η Στρατιά χρησιμοποίησε τις μισές της δυνάμεις, οι δύο κατευθύνσεις ενεργείας απείχαν πολύ μεταξύ τους και είχαν αρχικά αποκλίνουσες πορείες, δηλαδή το σχέδιο ήταν περίπλοκο και απαιτούσε ακριβή συντονισμό μεταξύ των δυνάμεων, πράγμα αδύνατο, λαμβάνοντας υπόψη τα υπάρχοντα μέσα επικοινωνιών και μεταφορών, ενώ συγχρόνως η έλλειψη πληροφοριών, δημιουργούσε εσφαλμένες εντυπώσεις για τον εχθρό και αδυναμία ανάληψης έγκαιρων και ορθών ενεργειών. Σε τακτικό τέλος επίπεδο, τα στρατεύματα έδειξαν μαχητικό πνεύμα και πειθαρχία, καταφέροντας αρχικά να εκπληρώσουν το σκοπό τους, αλλά στη συνέχεια οι επιχειρησιακές ελλείψεις τους οδήγησαν σε υποχώρηση.

Οι συνέπειες της ήττας ήταν σημαντικές καθώς είχε σοβαρό ψυχολογικό αντίκτυπο. Η τελειωτική ήττα και η περικύκλωση αποφεύχθηκαν μόνο χάρη στην αντίσταση του 34ου Συντάγματος. Στρατιωτικοί και πολιτικοί συνειδητοποίησαν ότι αντιμετώπιζαν έναν οργανωμένο και συνεχώς ισχυροποιούμενο αντίπαλο. Συνεπώς οι λύσεις για την κυβέρνηση ήταν είτε να προχωρήσει σε νέες επιθετικές επιχειρήσεις ευρείας κλίμακας με όλες τις στρατιωτικές δυνάμεις, που μπορούσε να διαθέσει η χώρα, είτε να αποχωρήσει από τη Μικρασία. Τελικά, λόγω της διεθνούς συγκυρίας, που ενίσχυσε σημαντικά το ηθικό του στρατού, παρά το ότι δεν πάρθηκαν συγκεκριμένα μέτρα ενίσχυσης της Ελλάδας και της απόρριψης των συμβιβαστικών προτάσεων της συνδιάσκεψης του Λονδίνου από την κυβέρνηση της Άγκυρας, επιλέχθηκε η πρώτη. Εντούτοις, υπήρχαν και ελληνικές φωνές αντίθετες στην εν λόγω επιλογή. Χαρακτηριστική περίπτωση αποτελεί ο Μεταξάς, ο οποίος μάλιστα αρνήθηκε να συμμετάσχει στρατιωτικά στην Εκστρατεία. Κατά την άποψή του η νίκη ήταν ανέφικτη, καθώς ακόμα κι αν η νέα επίθεση πετύχαινε και ο Κεμάλ και οι Τούρκοι πείθονταν να υπογράψουν τη συνθήκη των Σεβρών, οι Έλληνες θα αναγκάζονταν να εκκενώσουν τη Μικρά Ασία και να αποστρατεύσουν το στρατό, με εξαίρεση μία ισχυρή φρουρά για την περιοχή της Σμύρνης, καθώς δε θα είχαν τη δύναμη να αποτρέψουν την αναπόφευκτη εξέγερση του τουρκικού εθνικισμού, τη συγκρότηση νέων αντάρτικων ομάδων και την έναρξη ενός νέου πολέμου¹⁵⁵. Συνεπώς ο πολιτικός σκοπός ξεπερνούσε τα διατιθέμενα στρατιωτικά μέσα.

3.2.4 Θερινές Επιχειρήσεις 1921

Η αναφαινόμενη αδυναμία της στρατιωτικής στρατηγικής στην επιχείρηση του Μαρτίου, οδήγησε την κυβέρνηση σε εμβριθείς διαδικασίες αναδιοργάνωσης-αναδόμησης των στρατιωτικών της μέσων και πυρετώδης προετοιμασίες της Στρατιάς, ώστε να διασφαλισθεί η επιτυχία του προσδιορισμένου στρατιωτικού σκοπού, εκμηδένιση των κεμαλικών δυνάμεων, κατά την επανέναρξη των επιθετικών επιχειρήσεων¹⁵⁶. Το Υπουργείο Στρατιωτικών κάλεσε δύο ακόμα κλάσεις, ενώ οι δυνάμεις ενισχύθηκαν και από δύο Μεραρχίες. Συνεπώς η Στρατιά

¹⁵⁴ Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τόμος ΙΕ, σελ. 165.

¹⁵⁵ Smith, *Το όραμα της Ιωνίας*, σελ. 362-364.

¹⁵⁶ Τσιριγώτης, *Η ελληνική στρατηγική στη Μικρά Ασία 1919-1922*, σελ. 302.

από αριθμητική τουλάχιστον άποψη, το άθροισμα αξιωματικών και οπλιτών ξεπερνούσε τους 200.000 άνδρες, ήταν ισχυρότερη από ποτέ. Ωστόσο, η απομάκρυνση του μετώπου από τα μετόπισθεν και η δραστηριότητα των Τούρκων ατάκτων, απορροφούσαν μεγάλο μέρος των δυνάμεων στη διασφάλιση των γραμμών επικοινωνίας και στις υπηρεσίες εφοδιασμού, με αποτέλεσμα οι άνδρες της πρώτης γραμμής του μετώπου να μην ξεπερνούν τους 60.000¹⁵⁷. Στα προβλήματα εντάσσονταν επίσης η απειθαρχία και η απειρία των νεοσύλλεκτων, η συνομωσία της Άμυνας Κων/πόλεως, η διακοπή προμήθειας πολεμοφοδίων από την Αγγλία (4/1921), ελλείψεις σε ηθικό και υλικά εφόδια, η περιορισμένη συλλογή πληροφοριών, η συμμαχική άρνηση χρήσης της Κων/πολης, ως ναυτικής βάσης και η στέρηση του δικαιώματος του εμπόλεμου, να επισκέπτεται και να ερευνά τα συμμαχικά εμπορικά πλοία σε Μαρμαρά και Αιγαίο, αφήνοντας έτσι ανεξέλεγκτο το παράνομο εμπόριο με τους κεμαλικούς¹⁵⁸.

Κατά την προετοιμασία πάντως καταβλήθηκε μεγάλη προσπάθεια για την υλική υποστήριξη του στρατού. Ο φορητός οπλισμός ενισχύθηκε με πυροβόλα, τουφέκια, πυρομαχικά πεζικού και βλήματα πυροβολικού και έτσι το πυροβολικό υπερτερούσε αριθμητικά του τουρκικού, μειονεκτούσε όμως σε βεληνεκές και καμπυλότητα τροχιάς. Ανάλογη ενίσχυση έγινε στα αυτοκίνητα, με 1.000 βαρέα, 500 ελαφρά και 250 νοσοκομειακά, ενώ βελτιώθηκε σημαντικά και η μεταφορική δυνατότητα του σιδηροδρόμου, με τη μεταφορά από την Ελλάδα ατμομηχανών. Κατασκευάστηκε επίσης σιδηροδρομική γραμμή στενού πλάτους, μήκους 22 χλμ., για να συνδέσει την Προύσα με τους Μύλους. Στη γενική αναδιοργάνωση συμπεριελήφθη και η αεροπορία, αποτελούμενη από τρεις Μοίρες αεροπλάνων και ένα ναυτικό Σμήνος, αν και οι ελλείψεις συνεχίζονταν στους τομείς των αεροπορικών αναγνωρίσεων και των ασύρματων επικοινωνιών¹⁵⁹. Τέλος, για την εξύψωση του ηθικού, αποφασίσθηκε η ανασύσταση του Βασιλικού Αρχιστρατηγείου των Βαλκανικών πολέμων, που είχε τη γενική επίβλεψη όλου του στρατού.

Ο γενικός σκοπός του σχεδίου ενεργείας της Στρατιάς ήταν η συντριβή των τουρκικών δυνάμεων, με υπερκέραση του αμυνόμενου αντίπαλου στρατού στην Κιουτάχεια και από τα δύο πλευρά και την αποκοπή της υποχωρήσεώς του, καθώς και η κατάληψη της σιδηροδρομικής γραμμής Κων/πολης-Βαγδάτης, από τον κόμβο του Εσκή Σεχίρ, που ήταν το κύριο κέντρο ανεφοδιασμού των Τούρκων, μέχρι τον κόμβο του Αφιών Καραχισάρ. Σε στρατηγικό επίπεδο δηλαδή επιλέχθηκε πάλι η επιθετική στρατηγική άμεσης προσέγγισης, καταστροφή των τουρκικών δυνάμεων και κατάληψη του κέντρου ανεφοδιασμού τους και σε επιχειρησιακό η έμμεση (ελιγμός) υπερκέραση του αμυνόμενου, για κύκλωσή του και συγχρόνως κατά μέτωπο επίθεση.

Η τρίτη ελληνική επίθεση μέσα σε ένα έτος ξεκίνησε στις 10/7/1921 και η τακτική κινήσεων των μονάδων, σε αντίθεση με την επιχείρηση του Μαρτίου, είχε σχεδιαστεί με βάση το μεγαλύτερο δυνατό συντονισμό δράσεως, ανάμεσα στα τρία Σώματα Στρατού. Τελικά, μετά από σκληρές μάχες, καταλήφθηκε το Αφιών (13/7), η Κιουτάχεια (17/7) και το Εσκή Σεχίρ (19/7). Παρά όμως την εκπλήρωση των αντικειμενικών σκοπών, ο αντίπαλος δεν κυκλώθηκε στην Κιουτάχεια, διότι ο Κεμάλ διέταξε γενική υποχώρηση. Η αποφυγή της κύκλωσής του έδωσε τη

¹⁵⁷ Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τόμος ΙΕ, σελ. 172.

¹⁵⁸ Smith, *Το όραμα της Ιωνίας*, σελ. 382-383 και 387-388.

¹⁵⁹ ΓΕΣ, *Επίτομος Ιστορία Εκστρατειάς Μικράς Ασίας 1919-1922*, σελ. 139-140.

δυνατότητα ανασύνταξης, ενίσχυσης και τελικά αντεπίθεσης (21/7). Ωστόσο η αποφασιστική αυτή αντεπίθεση αποκρούστηκε χάρη στις πρωτοβουλίες των διοικητών των μονάδων, που έδρασαν από μόνοι τους και χωρίς καμία διαταγή από τη Στρατιά, η οποία όντας μακριά από το μέτωπο δεν είχε σαφή εικόνα της κατάστασης. Η μάχη του Δορυλαίου (Εσκή Σεχίρ), όπως έμεινε γνωστή, ήταν η σπουδαιότερη της Μικρασιατικής Εκστρατείας, γιατί έλαβε μέρος το σύνολο σχεδόν των αντίπαλων δυνάμεων και σίγουρα επέδρασε αρνητικά στο ηθικό των Τούρκων.

Συνολικά στην επιχείρηση του Ιουλίου ο ελληνικός στρατός πέτυχε τον τακτικό του στόχο, κατάληψη της σιδηροδρομικής γραμμής Εσκή Σεχίρ-Αφίον, όχι όμως και το στρατηγικό, καταστροφή του κεμαλικού στρατού και σύναψη ειρήνης. Η αδυναμία της στρατιωτικής στρατηγικής, εντοπίζεται στην ανικανότητα εκτέλεσης του επιχειρησιακού ελιγμού της Στρατιάς για κύκλωση και εκμηδένιση του αντιπάλου, καθώς και στη διακοπή της επιθετικής δράσης που θα αποστερούσε από τον αντίπαλο το πλεονέκτημα του χρόνου και του χώρου, για την αναδιοργάνωση των στρατιωτικών του δυνάμεων¹⁶⁰. Απέναντι δε στην ελληνική στρατηγική εκμηδένισης, με στόχο τη συντριβή του αντίπαλου στρατού μέσω αποφασιστικής μάχης, οι Τούρκοι ακολούθησαν στρατηγική εξουθένωσης. Στόχος τους ήταν η όσο το δυνατό μεγαλύτερη επιμήκυνση των γραμμών επικοινωνίας και ανεφοδιασμού του αντιπάλου και η εξάντλησή του. Συνεπώς μπορεί οι Έλληνες να νίκησαν στη μάχη και να θεωρούσαν ότι ήρθε «το τέλος του κεμαλικού στρατού»¹⁶¹, τελικά όμως ο στόχος των Τούρκων εκπληρώθηκε σε μεγαλύτερο βαθμό.

Λίγες μέρες μετά τη μάχη του Δορυλαίου και την εγκατάσταση της Στρατιάς στη νέα γραμμή Εσκή Σεχίρ-Κιουτάχεια-Αφίον συγκλήθηκε στην Κιουτάχεια πολεμικό συμβούλιο (28/7), ώστε να αξιολογηθούν τα αποτελέσματα της στρατιωτικής στρατηγικής. Στο συμβούλιο, παρόλο που τέθηκε για πρώτη φορά το ζήτημα της μερικής αποστράτευσης, αποφασίστηκε η άμεση διεξαγωγή επιχειρήσεων πέρα από τον ποταμό Σαγγάριο, με τελικό στόχο την Άγκυρα και τη συντριβή του κεμαλικού στρατού¹⁶², καθώς πίστευαν ότι η κατάκτηση της Άγκυρας θα διέλυε τον Κεμάλ. Επιπλέον η βέλτιστη ψυχολογική, φυσική και στρατιωτική κατάσταση των δυνάμεων, η κακή εσωτερική πολιτική κατάσταση της Τουρκίας, η κάμψη του ηθικού του κεμαλικού στρατού, μετά την ήττα του Ιουλίου και η επιτακτική στρατηγική ανάγκη για παρεμπόδιση άμεσης ανασυγκρότησής του, προσέδιδαν σημαντικό πλεονέκτημα τη συγκεκριμένη χρονική στιγμή, στην ελληνική επιθετική στρατηγική¹⁶³. Έτσι παρά τις διαφωνίες για τα προβλήματα που θα δημιουργούσε η προέλαση στα μετόπισθεν και στις γραμμές ανεφοδιασμού λόγω απόστασης (Εσκή Σεχίρ-Άγκυρα: 300 χλμ.), υπερίσχυσε η πίεση του Γούναρη για ενεργό δράση.

Τελικά, η επιχειρησιακή αδυναμία του ελληνικού στρατού στο μικρασιατικό θέατρο, συγκεκριμένα η στρατηγική αναγκαιότητα για μεταφορά των βάσεων ανεφοδιασμού από τη Σμύρνη στα Μουδανιά, απέτρεψε την άμεση διεξαγωγή επιθετικών επιχειρήσεων, διανοίγοντας ένα παράθυρο τρωτότητας για την ελληνική στρατιωτική στρατηγική και αντίστοιχα ένα παράθυρο ευκαιρίας για τη στρατιωτική στρατηγική του Κεμάλ¹⁶⁴. Ο μήνας βέβαια που μεσολάβησε από τη λήψη της απόφασης προέλασης μέχρι την πραγματοποίησή της, καταναλώθηκε σε εντατικές προετοιμασίες (συγκέντρωση εφοδίων, πυρομαχικών και μεταφορικών

¹⁶⁰ Τσιριγώτης, *Η ελληνική στρατηγική στη Μικρά Ασία 1919-1922*, σελ. 305-306.

¹⁶¹ Smith, *Το όραμα της Ιωνίας*, σελ. 399.

¹⁶² ΓΕΣ, *Επίτομος Ιστορία Εκστρατείας Μικράς Ασίας 1919-1922*, σελ. 206-208.

¹⁶³ Τσιριγώτης, *Η ελληνική στρατηγική στη Μικρά Ασία 1919-1922*, σελ. 226-227.

¹⁶⁴ Τσιριγώτης, *Η ελληνική στρατηγική στη Μικρά Ασία 1919-1922*, σελ. 309.

μέσων). Η επιθετική δύναμη ανερχόταν στους 120.000 άνδρες και περιλάμβανε τρία Σώματα Στρατού των τριών Μεραρχιών, ένα Σύνταγμα πεζικού και ένα βαρέως πυροβολικού, μία Ταξιαρχία ιππικού, δύο Μοίρες πυροβολικού Skoda και τρεις Μοίρες αεροπλάνων. Το πεζικό διέθετε 50.000 τυφέκια, 2.052 οπλοπολυβόλα και 672 πολυβόλα, σχεδόν όσα και οι Τούρκοι, ενώ το πυροβολικό υπερείχε του τουρκικού ποσοτικά, αλλά υστερούσε σε ποιότητα και διαμέτρημα. Οι Τούρκοι τέλος υπερείχαν σε ιππικό¹⁶⁵.

Η διοίκηση της Στρατιάς με γνώμονα τον προσδιορισμένο πολιτικό στόχο εφάρμοσε επιθετική στρατηγική άμεσης προσέγγισης. Στρατιωτικός στόχος ήταν η καταστροφή του κέντρου βάρους του εχθρού (Άγκυρα), μέσω διεξαγωγής ενός επιχειρησιακού ελιγμού για την υπερκέραση του ισχυρού σημείου της αμυντικής γραμμής των κεμαλικών δυνάμεων και την προσβολή τους εκ των νώτων τους. Επιχειρησιακά δηλαδή υιοθετήθηκε έμμεση προσέγγιση (αποφυγή κατά μέτωπο επίθεσης), λόγω των αναφαινόμενων δυσχερειών κατά την προέλαση της Στρατιάς στην ενδοχώρα της Ανατολίας και προσβολή του εχθρού με ευρύ υπερκερωτικό ελιγμό και κύκλωση¹⁶⁶.

Αναλυτικότερα το σχέδιο ενεργείας προέβλεπε: πρώτον απασχόληση των κύριων δυνάμεων του εχθρού με επιθέσεις μικρών δυνάμεων κατά μέτωπο, για να βρίσκονται υπό διαρκή απειλή και δεύτερον επίθεση του όγκου της Στρατιάς ανατολικά του Σαγγαρίου, ώστε να υπερκεράσει και να κυκλώσει την εχθρική τοποθεσία από το νότο και νοτιοανατολικά. Η εξέλιξη των επιχειρήσεων θα γινόταν σε δύο στάδια: το πρώτο προέβλεπε προέλαση των τριών Σωμάτων προς τον ανατολικό κλάδο του Σαγγαρίου και το δεύτερο τη γρήγορη μεταφορά του όγκου των δυνάμεων στην περιοχή νοτιοανατολικά του Σαγγαρίου, με κάλυψη μικρών δυνάμεων. Ακολουθούσε εκτόξευση επίθεσης εναντίον του τουρκικού μετώπου, εκτελώντας στροφή προς βορρά και κύκλωση του ανατολικού πλευρού των Τούρκων. Δευτερεύουσα επίθεση θα εξαπολυόταν συγχρόνως από τα δυτικά¹⁶⁷. Προβλεπόταν τέλος, καταδίωξη του εχθρού μέχρι την Άγκυρα για καταστροφή των εκεί εγκαταστάσεων του και της σιδηροδρομικής γραμμής, ώστε να τον αποστερήσουν από πολύτιμες βάσεις.

Ωστόσο η επιχείρηση στο Σαγγάριο ήταν μια ενέργεια υψηλού ρίσκου, που ακόμα και αν απέβαινε νικηφόρα δεν είχε αξιολογηθεί σε ποιο βαθμό η διαμορφωθείσα κατάσταση θα συνωθούσε στην επιβολή της ελληνικής πολιτικής βουλήσεως στον αντίπαλο. Ο επιδιωκόμενος σκοπός της συντριβής του τουρκικού στρατού, ο οποίος διέθετε επαρκή χώρο για παραχώρηση, ήταν συμπυκνμένος σε ισχυρά οχυρωμένες θέσεις πλησίον βάσεων ανεφοδιασμού, λειτουργούσε σε εσωτερικές γραμμές συγκοινωνιών-επικοινωνιών και ανεφοδιασμού, ήταν εγκλιματισμένος στη μορφολογία του θεάτρου του πολέμου, είχε τη δυνατότητα επίτευξης επιχειρησιακού ή τακτικού αιφνιδιασμού, μέσω διεξαγωγής ταχείας αντεπίθεσης ή αναπτύσσοντας υπεροχή ισχύος σε επιλεγμένα σημεία, αξιοποιούσε τον παράγοντα της εσωτερικής νομιμοποίησης και ενισχυόταν από τους συμμάχους, ήταν εξαιρετικά δύσκολος. Από την άλλη ο ελληνικός στρατός συνωθούνταν στη διεξαγωγή ενός πολέμου φθοράς¹⁶⁸, διότι είχε απομακρυνθεί από τις βάσεις ανεφοδιασμού του αντιμετωπίζοντας σοβαρές δυσχέριες σε επιμελητεία, επικοινωνίες και μεταφορές, αντιμετώπιζε αιφνιδιαστικές και

¹⁶⁵ ΓΕΣ, *Επίτομος Ιστορία Εκστρατείας Μικράς Ασίας 1919-1922*, σελ. 209 και 211-212.

¹⁶⁶ Τσιριγώτης, *Η ελληνική στρατηγική στη Μικρά Ασία 1919-1922*, σελ. 310-311.

¹⁶⁷ ΓΕΣ, *Επίτομος Ιστορία Εκστρατείας Μικράς Ασίας 1919-1922*, σελ. 217-219.

¹⁶⁸ Edward Luttwak, *Strategy: The Logic of War and Peace*, (Cambridge, Massachusetts: The Belknap Press of Harvard University Press, 1987), σελ. 92-97.

συστηματικές επιθέσεις από τον αντίπαλο, με απότοκο την ανάγκη διασφάλισης των πλευρών και των μετόπισθόν του (ανάπτυξη πλαγιοφυλακών) και δε διέθετε εξωτερική εξισορρόπηση λόγω του συμμαχικού οικονομικοστρατιωτικού αποκλεισμού. Επιπρόσθετα ο μείζον στόχος του επιχειρησιακού ελιγμού θα δημιουργούσε αφενός ευνοϊκότερες συνθήκες στο τακτικό επίπεδο, αλλά δεν είχε συνεκτιμηθεί ότι με τα υπάρχοντα ελλιπή μέσα μεταφορών, διοικήσεως και ελέγχου, το συγκριτικό πλεονέκτημα των εσωτερικών γραμμών του αντιπάλου, την ανεπάρκεια στρατιωτικών δυνάμεων, που είχε ως αποτέλεσμα την ανικανότητα συγκέντρωσης ή ανάπτυξης δυνάμεων σε πολλές θέσεις, όπως απαιτεί ο ελιγμός και την ανυπαρξία εφεδρείας, ήταν ανέφικτος¹⁶⁹.

Η προέλαση των Σωμάτων προς το Σαγγάριο ξεκίνησε το πρωί της 14ης Αυγούστου. Ύστερα από κοπιαστική πορεία εννέα ημερών, ήρθαν σε επαφή με προκεχωρημένες τουρκικές θέσεις στα νότια του ποταμού Γκεκ. Η μάχη κράτησε τρεις εβδομάδες. Στις 2/9 τα υψώματα του Τσαλ Νταγ κατελήφθησαν από Έλληνες, οι οποίοι είχαν φτάσει στη δεύτερη γραμμή άμυνας των Τούρκων, χωρίς όμως να τους καταδιώξουν και να τους συντρίψουν παρά το καταρρακωμένο, λόγω υπερβολικής κόπωσης, πολλών απωλειών και έλλειψης εφεδρειών, ηθικό τους¹⁷⁰. Αυτό ήταν το αποκορύφωμα της ελληνικής επιτυχίας, καθώς υπήρχε οξύ πρόβλημα ανεφοδιασμού, ενώ το τουρκικό ιππικό παρενοχλούσε τις επικοινωνίες πίσω από τις γραμμές. Σε λίγο μάλιστα οι Τούρκοι, ενισχυόμενοι συνεχώς από πρόσφατα στρατολογημένα στρατεύματα, αντεπιτέθηκαν (8-10/9). Η ελληνική γραμμή αρχικά κράτησε, αλλά η σφοδρότητα της επίθεσης ανάγκασε τον Παπούλα να διατάξει υποχώρηση, κατά την οποία η Στρατιά πέρασε το Σαγγάριο καταστρέφοντας 120 χλμ. σιδηροδρόμου και καθετί χρήσιμο στον εχθρό. Έτσι έληξαν οι επιθετικές επιχειρήσεις και διαμορφώθηκε η νέα αμυντική γραμμή: Νικομήδεια-Σειντή Γαζή-Εσκή Σεχίρ-Αφιόν-κοιλάδα Μαιάνδρου¹⁷¹, που κράτησε μέχρι τον Αύγουστο του 1922.

Τα αποτελέσματα της ελληνικής στρατιωτικής στρατηγικής ήταν τα εξής: πρώτον υπέρβαση του αποφασιστικού σημείου της επίθεσης (υψώματα Τσαλ Νταγ), με παρεπόμενο την προοδευτική εξασθένιση της στρατιωτικής ισχύος, δεύτερον εξουδετέρωση του επιχειρησιακού της ελιγμού, με συνεπακόλουθο τη διεξαγωγή αποφασιστικής επίθεσης στην κεντρική γραμμή άμυνας του αντιπάλου για τη διάρρηξή της, τρίτον υπέρβαση του κορυφαίου σημείου της άμυνας από τις κεμαλικές δυνάμεις, όπου οι γενικές ζημιές του αμυνόμενου αρχίζουν να προλαμβάνονται από τον ίδιο, με αποτέλεσμα την ανάκτηση ισορροπίας στρατιωτικής ισχύος στο πεδίο της μάχης, τέταρτον υπερεκτεταμένες γραμμές συγκοινωνιών-επικοινωνιών, με απότοκο υπέρμετρες δυσχέρειες στον ανεφοδιασμό και πέμπτον ανάσχεση της επιθετικής δράσης και σύμπτυξη σε θέση άμυνας με άμεσο τον κίνδυνο περιαγωγής σε πόλεμο φθοράς¹⁷². Σε τακτικό τέλος επίπεδο διαπιστώθηκαν τόσο λάθη όσο και ηρωισμοί. Η Στρατιά σε κρίσιμες στιγμές άλλαξε τις αρχικές της αποφάσεις, στηριζόμενη σε λάθος πληροφορίες, που λάμβανε από αεροπορικές αναγνωρίσεις, αγνοώντας τις αντίθετες πληροφορίες των εν επαφή τμημάτων, ενώ η έλλειψη σε μέσα επικοινωνιών δυσκόλεψε το συντονισμό των ενεργειών των Μεραρχιών και τη διεύθυνση του αγώνα από τη διοίκηση. Από την άλλη, χάρη στις ηρωικές προσπάθειες-θυσίες των ανδρών και την ικανή ηγεσία των σχηματισμών, παραλίγο να διασπασθεί η

¹⁶⁹ Τσιριγώτης, *Η ελληνική στρατηγική στη Μικρά Ασία 1919-1922*, σελ. 312-314.

¹⁷⁰ ΓΕΣ, *Επίτομος Ιστορία Εκστρατείας Μικράς Ασίας 1919-1922*, σελ. 238 και 244-245.

¹⁷¹ Στο ίδιο, σελ. 296-302.

¹⁷² Τσιριγώτης, *Η ελληνική στρατηγική στη Μικρά Ασία 1919-1922*, σελ. 315-317.

άμυνα του εχθρού, ενώ υλοποιήθηκε πετυχημένη σύμπτυξη με όλο το υλικό στο Εσκή Σεχίρ.

3.2.5 Σεπτέμβριος 1921- Καταστροφή Σμύρνης

Παρεπόμενο του αναντίστρεπτου προβλήματος της υπέρβασης του κορυφαίου σημείου της επίθεσης ήταν η ανακοπή της επιθετικής προέλασης, η υποχώρηση στη γραμμή Εσκή Σεχίρ-Κιουτάχεια-Αφιόν Καραχισάρ και η προβολή στατικής άμυνας για τη διατήρησή της. Υπό αυτή την κατάσταση η πολιτική ηγεσία τήρησε μία επαμφοτερίζουσα στάση. Από τη μία προδίδωνε την πολιτικο-στρατηγική αναγκαιότητα της στρατιωτικής κατοχής και κράτησης μίας αρκετά υπερεκτεταμένης εδαφικής ζώνης, για τη δημιουργία και παγίωση εδαφικών τετελεσμένων και από την άλλη εξουσιοδοτούσε τη στρατιωτική ηγεσία να οριοθετήσει την όψη της στρατιωτικής στρατηγικής αποκλειστικά και μόνον από το στρατιωτικό συμφέρον, το οποίο είχε προσδιοριστεί σε συνθηκολόγηση με την κεμαλική κυβέρνηση και σε παγίωση των εδαφικών τετελεσμένων¹⁷³.

Ωστόσο, μετά τη μάχη του Σαγγάριου η κατάσταση της Στρατιάς συνεχώς δυσχεραινόταν. Η ποιότητα, η πειθαρχία και το ηθικό αξιωματικών και στρατιωτών είχαν μειωθεί κατά κόρον. Ο Εθνικός Διχασμός, η πολιτικοστρατιωτική μεταβολή με τις εκλογές του 1920, η διακίνηση από τους βενιζελικούς πρωτοκόλλων επαναστατικού περιεχομένου, η άσχημη οικονομική κατάσταση της Ελλάδας, η μη συντριβή του κεμαλικού στρατού, οι βαρύτατες απώλειες των θερινών επιχειρήσεων, οι ελλείψεις σε φαγητό, ιματισμό και εφόδια και η καθυστέρηση στη μισθοδοσία, είχαν σοβαρό αντίκτυπο στο στράτευμα. Καταλυτικό ρόλο έπαιξαν επίσης, η χαλάρωση της δίωξης χιλιάδων ανυπότακτων και λιποτακτών και η επικράτηση στις τάξεις του στρατού της αντίληψης ότι, η νίκη ήταν ανέφικτη και η συνέχιση του αγώνα μάταιη. Η κομμουνιστική προπαγάνδα¹⁷⁴ τέλος, αναζωπύρωνε τις κομματικές και πολιτικές αντιθέσεις των στρατιωτών και συντελούσε στην απονομιμοποίηση του σκοπού του πολέμου, τονίζοντας τον αποικιακό και ιμπεριαλιστικό χαρακτήρα του. Συνεπώς τα ιδανικά του 1919 για έναν ευγενή αγώνα, που θα λύτρωνε ελληνικά εδάφη και Έλληνες είχαν καταρρεύσει¹⁷⁵. Τα δε μέτρα που έλαβε η νέα διοίκηση υπό το Χατζηανέστη, δεν ήταν ικανά να ανυψώσουν το ηθικό και η επιθυμία των στρατιωτών να επιστρέψουν σπίτια τους ήταν διάχυτη¹⁷⁶.

Για όλους τους ανωτέρω λόγους η ανάληψη επιθετικής δράσης ήταν αδύνατη και η Στρατιά, παρά τις πληροφορίες περί συγκέντρωσης τουρκικών στρατευμάτων, αρκέσθηκε στην τήρηση αμυντικής στάσης. Η ανεπάρκεια των δυνάμεών της, που γινόταν εντονότερη λόγω του μεγάλου αναπτύγματος του μετώπου της, περίπου 700 χλμ., οδήγησε στην εφαρμογή στατικής άμυνας για διατήρηση της κατεχόμενης εδαφικής γραμμής. Συνεπώς, η στρατιωτική ηγεσία, αξιολογώντας το μέτρο αποτελεσματικότητας των στρατιωτικών μέσων, υπό το πλαίσιο των διαμορφωθείσων συνθηκών στο μικρασιατικό θέατρο, αναδιαμόρφωσε τη στρατηγική της, από επιθετική σε καθαρά αμυντική, επαληθεύοντας τη ρήση του Κλαούζεβιτς «ο φυσικός στόχος κάθε επιχειρησιακού σχεδίου είναι το αποφασιστικό σημείο στο οποίο η επίθεση γίνεται άμυνα. Εάν κάποιος θελήσει να το υπερβεί, δε θα είναι μόνο μία ανώφελη ενέργεια που δε θα

¹⁷³ Στο ίδιο, σελ. 318-319.

¹⁷⁴ Smith, *Το όραμα της Ιωνίας*, σελ. 481-482.

¹⁷⁵ Στο ίδιο, σελ. 432.

¹⁷⁶ ΓΕΣ, *Επίτομος Ιστορία Εκστρατείας Μικράς Ασίας 1919-1922*, σελ. 342-344.

προσθέσει τίποτα στην επιτυχία. Θα είναι μία επιβλαβής που θα οδηγήσει σε αντίδραση». Παρόλα αυτά η πολιτική ηγεσία επέμενε στην ανάγκη κατοχής ευρείας ζώνης, που τα όρια θα αποφάσιζε η διοίκηση της Στρατιάς, αναδεικνύοντας ανεπάρκεια ως προς τον προσδιορισμό του πολιτικού σκοπού του πολέμου, σε αντίθεση με την πολιτικότερη οπτική του Παπούλα, για σύναψη ανακωχής και τερματισμό της εκστρατείας¹⁷⁷. Να σημειώσουμε επίσης, ότι το γενικό στρατηγείο το χειμώνα του 1921-22 απέρριπτε τη σύμπτυξη του μετώπου, δυτικά από το υπάρχον, ως επισφαλή από στρατιωτική άποψη και κακή για το ηθικό του στρατού και ότι το καλοκαίρι ο Χατζηανέστης έκρινε πως μια τουρκική επίθεση θα απωθόταν χωρίς δυσκολία, ενώ ενδείξεις άμεσης αποχώρησης δεν υπήρχαν¹⁷⁸.

Εντούτοις, η επιλογή της στατικής άμυνας δημιουργούσε άμεσες απειλές λόγω της προοδευτικής ενίσχυσης των κεμαλικών δυνάμεων και της αντίστροφης εξασθένησης της ελληνικής στρατιωτικής δύναμης, με παρεπόμενο ο αντίπαλος να μπορεί να χρησιμοποιήσει το πλεονέκτημα του επιχειρησιακού αιφνιδιασμού για τη διάρρηξη του αμυντικού μετώπου. Παράλληλα η αμυντική διάταξη είχε πολλά μειονεκτήματα. Από τις δώδεκα Μεραρχίες, οι δέκα κάλυπταν το μέτωπο και μόνο δύο βρίσκονταν σε εφεδρεία. Οι υπόλοιπες εφεδρικές δυνάμεις εξοικονομούντο από τη διάθεση τμημάτων των Μεραρχιών της πρώτης γραμμής. Επίσης, η πυκνότητα της κατεχόμενης γραμμής δεν ήταν η απαιτούμενη, υπήρχαν κενά αρκετών χιλιομέτρων, που απλώς επιτηρούνταν από περιπόλους. Παρά δε τις υποβαλλόμενες προτάσεις από το επιτελείο της Στρατιάς για την ανάγκη σύμπτυξης του μετώπου ή για μετακίνηση δυνάμεων προς ενίσχυση του Αφίον, ως του πλέον ευπαθούς σημείου της διάταξης και θέσεως κλειδί, όπως και το Εσκή Σεχίρ, λόγω των σιδηροδρομικών διασταυρώσεων, ο Παπούλας δεν έπραξε τίποτα παρασυρόμενος από τη λύση της κατάληψης της Κων/πολης¹⁷⁹ και των διαβεβαιώσεων των διοικητών για το αξιόμαχο του στρατού. Στη συνέχεια, με απόφαση του νέου διοικητή, η δύναμη της Στρατιάς μειώθηκε περεταίρω, καθώς στάλθηκαν ενισχύσεις στη Θράκη, που δεν επέστρεψαν έγκαιρα μετά τη ματαίωση της επιχείρησης Κων/πολης. Άλλα σοβαρά μειονεκτήματα ήταν η μεγάλη απόσταση του μετώπου από την κύρια βάση της Στρατιάς στη Σμύρνη, οι πολύ μακρές γραμμές εφοδιασμού της, εκτεθειμένες σε επιδρομές Τούρκων ατάκτων, η πενιχρή κατάσταση του δικτύου συγκοινωνιών που τις εξυπηρετούσε, η έλλειψη μέσων επικοινωνίας και η αναξιοπιστία όσων υπήρχαν κ.ά.¹⁸⁰

Ωστόσο παρά τα προβλήματα η αμυντική στρατηγική στόχευε στην απορρόφηση του πρώτου πλήγματος και στην προοδευτική εξασθένηση της επιθετικής ορμής των κεμαλικών δυνάμεων, έως τη χρονική στιγμή που θα της ήταν δυνατό να διεξαγάγει αποφασιστική αντεπίθεση. Αντικειμενικοί της στόχοι επομένως ήταν: πρώτον συγκράτηση-ανάσχεση της κεμαλικής επιθέσεως μέσω της εφαρμογής αποτελεσματικής στατικής άμυνας, δεύτερον διεξαγωγή αντεπιθέσεως για την ανάσχεση και την απώθηση των εχθρικών ενόπλων δυνάμεων εκτός ζώνης άμυνας, υπό την προϋπόθεση ότι θα προηγείτο η απόκτηση ενός μείζονος πλεονεκτήματος από την άμυνα (π.χ. εξασθένηση της δύναμης πυρός του επιτιθέμενου, κάμψη του ηθικού του, διακοπή της επιθετικής του δράσης μέσω προοδευτικής οπισθοχώρησης) και τρίτον σύμπτυξη του μετώπου σε βραχεία γραμμή, μέσω βραδείας οπισθοχώρησης της Στρατιάς στο εσωτερικό της δυτικής Μικράς Ασίας, με στόχο την προοδευτική εξάντληση των

¹⁷⁷ Τσιριγώτης, *Η ελληνική στρατηγική στη Μικρά Ασία 1919-1922*, σελ. 322-325.

¹⁷⁸ Smith, *Το όραμα της Ιωνίας*, σελ. 441 και 478-479.

¹⁷⁹ Στο ίδιο, σελ. 483-488.

¹⁸⁰ ΓΕΣ, *Επίτομος Ιστορία Εκστρατείας Μικράς Ασίας 1919-1922*, σελ. 340-341.

δυνάμεων του αντιπάλου και την εξασθένηση του ηθικού του. Να σημειώσουμε ωστόσο ότι το κόστος από την οπισθοχώρηση του Α΄ Σώματος, μετά τη μάχη στο Αλή Βεράν, ήταν συγκριτικά υψηλότερο από ότι θα ήταν σε περίπτωση εθελούσιας υποχώρησής του πριν τη διεξαγωγή της μάχης¹⁸¹.

Το πρωί της 26ης Αυγούστου 1922, τα τουρκικά κανόνια άρχισαν να χτυπούν ανελέητα το ελληνικό μέτωπο, στα δυτικά του Αφιών Καραχισάρ, στις χαράδρες του Ακάρ Ντάγ και έπειτα αιφνιδιαστικά μπήκε στη μάχη το πεζικό. Ο στρατηγικός αιφνιδιασμός ήταν πλήρης, καθώς οι Έλληνες ελλείπει πληροφοριών δεν κατόρθωσαν να αντιληφθούν το μέγεθος των τουρκικών συγκεντρώσεων στην περιοχή Αφιών, ενώ περίμεναν επίθεση στο Εσκή Σεχίρ¹⁸². Ωστόσο ο τακτικός αιφνιδιασμός δεν επιτεύχθηκε, διότι είχαν αντιληφθεί την προπαρασκευή της επίθεσης. Παρά δε τα προαναφερθέντα μειονεκτήματα της άμυνάς τους, οι ελληνικές δυνάμεις, μη έχοντας εναλλακτική στρατηγική, έμειναν στις θέσεις τους πολεμώντας γενναία, ιδιαίτερα κατά τα πρώτα στάδια της διαρρήξεως του μετώπου τους. Την πρώτη μέρα της επίθεσης, εκτός από το 49ο Σύνταγμα, δεν υποχωρούσαν εύκολα και η υπόθεση δεν είχε χαθεί. Οι Τούρκοι όμως κατάφεραν να πλήξουν τις επικοινωνίες, που σε συνδυασμό με άστοχες αντιδράσεις, οδήγησε τη Στρατιά σε υποχώρηση καθώς τα πυρομαχικά λιγόστευαν, οι άνδρες εξαντλούνταν, οι επικοινωνίες ήταν αναξιόπιστες, το γενικό στρατηγείο είχε διαστρεβλωμένη εικόνα των μαχών¹⁸³ και οι ανώτεροι αξιωματικοί δρούσαν αυτοβούλως, ενώ μετά από 48 ώρες πολέμου, η συνοχή των σχηματισμών ήταν ως επί το πλείστον κατεστραμμένη¹⁸⁴.

Οι σπασμωδικές κινήσεις πανικού της ελληνικής κυβέρνησης αποτυπώνονται στην αντικατάσταση του Χατζηανέστη από τον Τρικούπη (4/9). Καθώς όμως ο Τρικούπης ήταν ήδη αιχμάλωτος, γενικός διοικητής έγινε ο Πολυμενάκος. Μετά δε την αιχμαλωσία της ομάδας του Τρικούπη, στις 2/9, η σύμπτυξη των περισσότερων δυνάμεων παρουσίασε την εικόνα άτακτης φυγής, που παρέσυρε και πρόσφυγες. *«Οι άνδρες δε νοιάζονταν πια για τη στρατιωτική πειθαρχία ούτε καν για να υπερασπίσουν τον εαυτό τους. Πολλοί πετούσαν τα όπλα για να μην τους εμποδίζουν στις κινήσεις τους. Μέσα στον πανικό οι στρατιώτες έκαιγαν και ρήμαζαν ότι έβρισκαν μπροστά τους»*¹⁸⁵. Η κατάσταση αυτή ωστόσο, δε συνεπάγεται την απουσία σχηματισμών, που υποχώρησαν με πλήρη τάξη και που διέσωσαν το μεγαλύτερο μέρος του προσωπικού και του υλικού τους.

Η πλειονότητα των Α΄ και Β΄ Σωμάτων Στρατού, που πολέμησε στο Αφιών, αιχμαλωτίστηκε, εκτός από τη δύναμη που έφτασε στο Ουσάκ και όσους έφτασαν από την οπισθοφυλακή και παρά την πίεση των Τούρκων στη Σμύρνη. Όταν μάλιστα οι εναπομείναντες κύριες φάλαγγες έφταναν στη Σμύρνη (8/9), έλαβαν διαταγή για συνέχιση της υποχώρησης και εγκατάλειψη κάθε σκέψης περί υπεράσπισης της πόλης. Την επομένη μέρα αποχώρησαν για Χίο, αφήνοντας τους κατοίκους τρομαγμένους και απροστάτευτους στο έλεος των Τούρκων που κατέφθαναν. Αντίθετα το Γ΄ Σώμα, που κράτησε το βόρειο τμήμα του μετώπου από τη θάλασσα του Μαρμαρά ως το Εσκή Σεχίρ, έμεινε ανέπαφο, καθώς οι Τούρκοι ενισχύοντας το μέτωπο του Αφιών, δεν είχαν τοποθετήσει απέναντί του δύναμη ικανή να σπάσει την άμυνά του και επιπλέον μόνο μία Μεραρχία του είχε

¹⁸¹ Τσιριγώτης, *Η ελληνική στρατηγική στη Μικρά Ασία 1919-1922*, σελ. 338-339.

¹⁸² Dumont, *Κεμάλ: Ο Δημιουργός της Νέας Τουρκίας*, σελ. 153.

¹⁸³ Τσιριγώτης, *Η ελληνική στρατηγική στη Μικρά Ασία 1919-1922*, σελ. 340-341.

¹⁸⁴ Smith, *Το όραμα της Ιωνίας*, σελ. 500-507.

¹⁸⁵ Στο ίδιο, σελ. 513.

αποσπασθεί προς βοήθεια του νοτίου. Έτσι κράτησε τις θέσεις του μέχρι 2/9, όταν επιτέλους αποφασίστηκε η απόσυρσή του. Το Σώμα υποχώρησε προς Πάνορμο με τάξη, εκτός από μία Μεραρχία που έχασε τη συνοχή της και παραδόθηκε και επιβιβάστηκε με επιτυχία στα πλοία, προβάλλοντας αντίσταση στις επιδρομές των Τούρκων¹⁸⁶.

Συμπεραίνουμε λοιπόν, ότι υπό το πρόταγμα της μη εγκατάλειψης της Μικράς Ασίας μέχρι εξαντλήσεως και των τελευταίων οικονομικών μέσων που διέθετε η Ελλάδα προς συντήρηση του στρατού, επιλέχθηκε μία ανορθολογική στρατιωτική στρατηγική, που δεν ήταν δυνατό να υποστηριχθεί από το σύνολο των διατιθέμενων μέσων εσωτερικής εξισορρόπησης και δεν προσέδιδε κανένα ισχυρό πλεονέκτημα στο στρατό. Αντίθετα οι υπερεκτεταμένες γραμμές άμυνας, που ήταν ανέφικτο να υποστηριχθούν αποτελεσματικά, οι τεράστιες επιμελητειακές ελλείψεις, το καταρρακωμένο ηθικό, το ανεπαρκές δίκτυο συγκοινωνιών-επικοινωνιών που καθιστούσε δυσχερή τον ανεφοδιασμό και τη δυνατότητα άμεσης μετακίνησης των μονάδων από δευτερεύοντα μέτωπα, η άμεση υπαγωγή των τριών Σωμάτων στη διοίκηση της Στρατιάς Μικράς Ασίας και η απόσταση των 400 χλμ. του στρατηγείου της Σμύρνης από το μέτωπο, που κατέστησαν αδύνατη την έγκαιρη και έγκυρη διάγνωση, το συντονισμό και τον έλεγχο της διαμορφωθείσας επιχειρησιακής και τακτικής κατάστασης, καθώς και η διάσπαση των Α΄ και Β΄ Σωμάτων σε δύο ομάδες και η αποτυχημένη απόπειρα σύμπτυξης νέας γραμμής άμυνας, κατέληξαν στην κατάρρευση της αμυντικής διάταξης, στην αποδιάρθρωση της στρατιωτικής στρατηγικής και τελικά στην ανάγκη εκκένωσης της Μικράς Ασίας¹⁸⁷.

Στις 19/9/1922 τα τελευταία μαχόμενα ελληνικά στρατεύματα είχαν εγκαταλείψει τη Μικρά Ασία κατευθυνόμενα προς Χίο, Μυτιλήνη και Αν. Θράκη. Στα συνεπακόλουθα της ήττας περιλαμβάνονται η πυρπόληση της Σμύρνης (13/9), η δημιουργία χιλιάδων προσφύγων, οι σφαγές, οι λεηλασίες και όλες οι άλλες φρικαλεότητες εις βάρος των χριστιανών, Ελλήνων και Αρμενίων, που δε μπόρεσαν να διαφύγουν υπό την αδράνεια των συμμάχων, καθώς και ο ξεριζωμός του ελληνισμού από τις προαιωνίες εστίες του.

3.3. Η Τουρκική Στρατιωτική Στρατηγική

3.3.1 Κατάληψη Σμύρνης - Ιούνιος 1920

Η στρατιωτική κατάσταση που επικρατούσε στην Τουρκία το 1919 ήταν χαοτική. Η ανακωχή του Μούδρου είχε επιβάλει τον αφοπλισμό του στρατού, αλλά οι Τούρκοι δεν είχαν πρόθεση να παραδώσουν το μεγάλο όγκο του οπλισμού τους, απλά επεδίωκαν να αναβάλουν όσο το δυνατόν περισσότερο μία σύγκρουση με τους συμμάχους¹⁸⁸. Παρόλα αυτά δεν ήταν όλοι οι σύμμαχοι εχθρικοί απέναντί τους, π.χ. οι Ιταλοί αξιωματικοί ενίσχυαν συνεχώς τους Τούρκους αντάρτες και η ιταλική ζώνη κατοχής αποτελούσε βάση για επιθετικές εξορμήσεις στην ελληνική, ενώ από τη νύχτα που έγινε γνωστή η έλευση του ελληνικού στρατού στη Σμύρνη, χιλιάδες Τούρκοι κάτοικοι διαμαρτυρήθηκαν και εκατοντάδες Τούρκοι κρατούμενοι αφέθηκαν ελεύθεροι, μερικοί εκ των οποίων κατόρθωσαν να προμηθευτούν και όπλα από μια αποθήκη¹⁸⁹. Λίγο δε πριν την ελληνική απόβαση, η φιλοσυμμαχική

¹⁸⁶ Smith, *Το όραμα της Ιωνίας*, σελ. 517-518.

¹⁸⁷ Τσιριγώτης, *Η ελληνική στρατηγική στη Μικρά Ασία 1919-1922*, σελ. 341-342.

¹⁸⁸ Smith, *Το όραμα της Ιωνίας*, σελ. 205.

¹⁸⁹ Στο ίδιο, σελ. 176-177.

σουλτανική κυβέρνηση της Κων/πολης, διόρισε τον αξιωματικό του τακτικού στρατού Μουσταφά Κεμάλ (Ατατούρκ)¹⁹⁰ επιθεωρητή των ανατολικών επαρχιών, για να επιβάλει το νόμο και την τάξη και να διαλύσει τις άτακτες στρατιωτικές μονάδες. Η κυβέρνηση ακόμα και αν η εντολή δεν εκπληρωνόταν θα έβγαινε κερδισμένη, διότι θα απαλλασσόταν από τον ύποπτο Κεμάλ, για τον οποίο η θέση ήταν μια ευκαιρία να βγει στην ύπαιθρο και να οργανώσει ένα εθνικιστικό κίνημα αντίστασης ενάντια στην ταπεινωτική ειρήνη που είχε επιβληθεί στη χώρα του. Από τα τέλη άλλωστε του 1918 είχαν δημιουργηθεί τοπικές εθνικιστικές στρατιωτικές μονάδες σε όλη τη Μικρά Ασία και την Ανατολική Θράκη¹⁹¹.

Η πρώτη επίσημη σύσκεψη της τουρκικής στρατιωτικής ηγεσίας έγινε στην Αμάσεια (18/6/1919), με τη συμμετοχή του Κεμάλ και των στρατηγών Αλή Φουάτ και Ρεφέντ. Στη σύσκεψη καταρτίστηκε σχέδιο κοινής ενέργειας που σε πρώτη φάση προέβλεπε την οργάνωση και ενίσχυση των ατάκτων (συμμορίες τσέτηδων) της περιοχής της Σμύρνης και την προώθηση της εκπαίδευσής τους, με στόχο τη συνεχή παρενόχληση των ελληνικών τμημάτων και την επιβράδυνση της προέλασής τους. Οργανωτικός δε πυρήνας της αντίδρασης στην περιοχή ήταν ο στρατός Σμύρνης, το μεγαλύτερο μέρος του οποίου, 2.000 πεζοί και 150 ιππείς, είχε εγκαταλείψει τους στρατώνες και είχε καταφύγει στην ύπαιθρο μετά τα γεγονότα της αποβάσεως¹⁹². Σε δεύτερη φάση αποφασίστηκε ο εξοπλισμός ενός νέου τακτικού στρατού με τη χρησιμοποίηση στελεχών του παλαιού. Για το σκοπό αυτό θα δημιουργούνταν μυστικά κέντρα επιστράτευσης και οπλοστάσια, για τον κλεμμένο οπλισμό από τις αποθήκες που φρουρούσαν οι σύμμαχοι, ενώ όλες οι οργανώσεις αντίστασης θα τίθεντο υπό ενιαία διοίκηση επιτελείου, με τις δυτικές μονάδες υπό το διοικητή του XX Σώματος Στρατού, τις ανατολικές υπό το διοικητή του XV Σώματος και τον Κεμάλ στο κέντρο¹⁹³. Συνεπώς η στρατηγική στόχευε βραχυπρόθεσμα στην τακτική ανταρτοπόλεμου και μακροπρόθεσμα στη δημιουργία τακτικού στρατού.

Ο ανταρτοπόλεμος αναφέρεται σε στρατιωτικές και παραστρατιωτικές επιχειρήσεις, που διεξάγονται από άτακτες, βασικά ντόπιες δυνάμεις, σε κατεχόμενες από τον εχθρό ή σε εχθρικές περιοχές. Στον ορισμό αυτό του NATO δίνεται έμφαση στη φύση των δυνάμεων που διεξάγουν τον ανταρτοπόλεμο και όχι στον τρόπο διεξαγωγής του. Άλλωστε και ένας τακτικός στρατός μπορεί να προβεί σε επιχειρήσεις παρενόχλησης, κυρίως των γραμμών επικοινωνίας του αντιπάλου, παραμένει όμως συμβατική, στρατιωτική δύναμη, με καθορισμένη δομή και στρατιωτική πειθαρχία¹⁹⁴. Σε αντίθεση λοιπόν με το συμβατικό στρατό που διαθέτει συνοχή, υψηλό βαθμό οργάνωσης, συγκεντρωμένη και ιεραρχική διοίκηση και κατά κανόνα, τακτική υπεροχή στο πεδίο της μάχης, οι αντάρτες είναι οργανωτικά διάσπαρτοι, δηλαδή δεν έχουν διάταξη μάχης¹⁹⁵. Απόρροια της ασυμμετρίας αυτής, καθώς και του γεγονότος ότι οι δυνάμεις που τον διεξάγουν έχουν περιορισμένους πόρους, είναι η αποφυγή των μεγάλων μαχών. Οι αντάρτες προβαίνουν σε μάχες, μόνο αν η επιτυχία είναι σε μεγάλο βαθμό εξασφαλισμένη και οι απώλειες λίγες, καθώς μεγάλες απώλειες πλήττουν την αγωνιστικότητά τους και μετατρέπουν τον αρχικό ενθουσιασμό σε ηττοπάθεια, με αποτέλεσμα την εγκατάλειψη του αγώνα. Η αγωνιστικότητά τους πλήττεται επίσης από τη σύλληψη

¹⁹⁰ Margaret Macmillan, *Οι Ειρηνοποιοί*, (Αθήνα: Θεμέλιο, 2005), σελ. 279-483.

¹⁹¹ Smith, *Το όραμα της Ιωνίας*, σελ. 200-201.

¹⁹² Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τόμος ΙΕ, σελ. 119.

¹⁹³ ΓΕΣ, *Επίτομος Ιστορία Εκστρατείας Μικράς Ασίας 1919-1922*, σελ. 31.

¹⁹⁴ Κωνσταντίνος Κολιόπουλος, *Θεωρία Ανταρτοπολέμου*, Working Paper Series, τεύχος 9, (Αθήνα: Ινστιτούτο Διεθνών Σχέσεων, 2000).

¹⁹⁵ Παπασωτηρίου, *Ο Αγώνας για την Ελληνική Ανεξαρτησία*, σελ. 83.

ή τη δολοφονία του αρχηγού τους, καθώς οι δυνάμεις αυτές είναι πιο προσωποπαγείς από τις συμβατικές.

Η στρατηγική του ανταρτοπόλεμου συνίσταται στην αποκέντρωση των δυνάμεων. Οι αντάρτες αποκεντρώνουν τον πόλεμο όσο το δυνατόν περισσότερο, επιδιώκοντας πολλές αψιμαχίες με λίγες δυνάμεις του αντίπαλου τακτικού στρατού, στις οποίες αυξάνονται οι πιθανότητες επιτυχίας τους. Η αποκέντρωση των ανταρτών οδηγεί και στην αποκέντρωση των δυνάμεων του αντιπάλου. Για να επικρατήσει στον ανταρτοπόλεμο, ο οργανωμένος στρατός πρέπει να εξαπλωθεί στις περιοχές των ανταρτών, είτε για να τους κυνηγήσει, είτε για να τους εξολοθρεύσει, είτε για να εκμηδενίσει την υποστήριξη του πληθυσμού, παθητική και ενεργητική, προς τους αντάρτες¹⁹⁶. Οι αντάρτικες ομάδες συγκεντρώνονται μόνο στα πλαίσια συγκεκριμένων επιχειρήσεων, αλλά η συγκέντρωση αυτή καλύπτει περιορισμένο χώρο και γίνεται για περιορισμένο χρόνο. Για το λόγο αυτό οι αντάρτες είναι σε θέση να καταλάβουν ή να διατηρήσουν μία αμυντική γραμμή μόνο προσωρινά. Συνεπώς η επιτυχής κατάληψη και διατήρηση αμυντικών γραμμών σηματοδοτεί τη μετεξέλιξη του ανταρτοπόλεμου σε συμβατικό πόλεμο¹⁹⁷.

Η ανάγκη του ανταρτοπόλεμου για αποκέντρωση δυνάμεων, οδήγησε τον Κλαούζεβιτς να θέσει ως απαραίτητη προϋπόθεση για την επιτυχή έκβασή του το μεγάλο εύρος της περιοχής στην οποία εκδηλώνεται, καθώς το σχετικά μεγάλο θέατρο επιχειρήσεων δυσκολεύει τον τακτικό στρατό να εξαπλωθεί και να αντιμετωπίσει τους αντάρτες σε κάθε σημείο. Συναφής με τη γεωγραφική περιοχή είναι και η μορφολογία του εδάφους, που πρέπει να είναι δύσβατη λόγω βουνών, δασών, βάλτων ή τοπικών μεθόδων καλλιέργειας. Το έδαφος και η γεωγραφία της μικρασιατικής χερσονήσου ευνοούσαν την εκδήλωση ανταρτοπόλεμου, καθώς το κεντρικό υψίπεδο της είναι περικυκλωμένο από βουνά, που προσφέρουν ευνοϊκό έδαφος στους υπερασπιστές να πλευροκοπήσουν τους εισβολείς και να κόψουν τις γραμμές επικοινωνιών τους.

Ας εξετάσουμε τώρα τις τρεις τουρκικές δυνάμεις (δύο σοβαρές στις πτέρυγες και μία ασθενέστερη στο κέντρο), που είχαν καταφέρει να συγκεντρωθούν τον Ιούλιο 1919, απέναντι στον ελληνικό στρατό. Στην περιοχή Αξαρίου-Μπαλικεσέρ-Πανόρμου στάθμευε το XIV Σώμα Στρατού και 4.000 άτακτοι με πυροβόλα και στην περιοχή Σαλιχλή-Φιλαδέλφειας-ανατολικά του Οδεμήςίου στάθμευε η 23η Μεραρχία πεζικού και 3000 άτακτοι. Επιπλέον, ομάδες ατάκτων κινούνταν στο εσωτερικό ενισχυμένοι από τον Κεμάλ. Τέλος, ισχυρές ομάδες δρούσαν γύρω από την Κιουτάχεια καθώς και η 1η και η 10η Μεραρχία στην περιοχή της Νικομήδειας¹⁹⁸. Παρόλα αυτά από 9/1919 έως 3/1920, ο Κεμάλ αντιμετώπιζε πολλά αντιεπαναστατικά κινήματα, σε τέτοιο βαθμό που η Μικρά Ασία έμοιαζε να είναι υπό εμφύλιο πόλεμο.

3.3.2 Ιούνιος 1920 - Φεβρουάριος 1921

Την περίοδο της τουρκικής επίθεσης στη Νικομήδεια, το κεμαλικό κίνημα βρισκόταν στην πιο κρίσιμη καμπή της ιστορίας του, καθώς είχε συνεγείρει τους στρατιωτικούς, αλλά όχι ακόμα τη μάζα του λαού, οι δυνάμεις του σουλτάνου υπερίσχυαν στον εμφύλιο, ενώ φιλοσουλτανικά κινήματα εκδηλώνονταν και εντός στρατού. Ταυτόχρονα ο Κεμάλ είχε να αντιμετωπίσει τους Γάλλους στην Κιλικία και την επαναστατική κινητοποίηση στην Αρμενία. Ο δε στρατός, βρισκόμενος ακόμα

¹⁹⁶ Στο ίδιο, σελ. 84-85.

¹⁹⁷ Κολιόπουλος, *Θεωρία Ανταρτοπολέμου*.

¹⁹⁸ ΓΕΣ, *Επίτομος Ιστορία Εκστρατείας Μικράς Ασίας 1919-1922*, σελ.30.

υπό την επήρεια της ήττας, διέθετε 42 Τάγματα πεζικού, μεγάλο αριθμό ατάκτων και 50 πυροβόλα, με συνολικό αριθμό ανδρών 42.250. Στην πραγματικότητα όμως οι δυνάμεις του ήταν αρκετά μικρότερες¹⁹⁹ και μειώθηκαν κι άλλο με την κατάληψη της Πάνορμου και της Προύσας από τον ελληνικό στρατό (6/1920), που επέφερε την αύξηση των λιποταξιών και την πτώση του ρεύματος της εθελοντικής κατάταξης. Μάλιστα μετά την ήττα, ο Κεμάλ αναγκάστηκε να μεταβεί στο Εσκή Σεχίρ προκειμένου να ανασυγκροτήσει και να εμψυχώσει τις αποθαρρημένες του μονάδες²⁰⁰, ενώ σε αυτό τον βοήθησε τόσο η συμμαχική απόφαση απαγόρευσης περειαίρων προέλασης των Ελλήνων, όσο και η επιμήκυνση του ελληνικού μετώπου, με απότοκο τη διάσπαση των δυνάμεων προς κάλυψη της κατεκτημένης περιοχής, γεγονός που ευνοούσε τον ανταρτοπόλεμο των Τούρκων ατάκτων. Τελικά ο Κεμάλ κατόρθωσε να αναδιοργανώσει τις δυνάμεις του και να πραγματοποιήσει, τον Οκτώβριο, την πρώτη καλά οργανωμένη τουρκική επίθεση, η οποία παρότι απέτυχε, έδειξε τη μαχητική αξία του στρατού του, που έπαψε να στηρίζεται στους ατάκτους.

Ταυτόχρονα η ήττα συνώθησε σε δραστικές αλλαγές στη στρατιωτική ηγεσία και σε μία νέα οργανωτική προσπάθεια στο στρατό²⁰¹. Έτσι τα περισσότερα άτακτα σώματα εντάχθηκαν στον τακτικό στρατό, ενώ δόθηκε ιδιαίτερη έμφαση στη συγκρότηση ισχυρού ιππικού. Επιπλέον ο Κεμάλ κατάφερε να συνάψει εμπορικές συμφωνίες με τους Ιταλούς (3/1920), οι οποίοι κατείχαν τους τομείς του Μαιάνδρου και της Αττάλειας, ως απόρροια της εκκένωσης του τομέα του Ικονίου, να διαπραγματευτεί μαζί τους τον ανεφοδιασμό του στρατού του σε οπλισμό, καύσιμα και πυρομαχικά και να χρησιμοποιεί το λιμάνι της Αττάλειας ως κέντρο ανεφοδιασμού. Παράλληλα είχε κλείσει και το αρμενικό μέτωπο, αναγκάζοντας τους Αρμένιους να συνθηκολογήσουν και να υπογράψουν συνθήκη ειρήνης (11/1920). Ωστόσο δεν εξελίσσονταν όλα θετικά. Στο μέτωπο της Κιλικίας, μετά την ολιγοήμερη ανακωχή του Μαΐου, οι Γάλλοι με τη βοήθεια των Αρμενίων συνέχιζαν τις εχθροπραξίες, ενώ το κεμαλικό κίνημα αντιμετώπιζε και εσωτερικά προβλήματα, ένα εκ των οποίων αφορούσε τα άτακτα ένοπλα σώματα του Ετέμ Μπέη. Ο Κεμάλ, από το φθινόπωρο του 1920, αφού είχε ισχυροποιηθεί πολιτικά και στρατιωτικά, είχε αποφασίσει τη διάλυση και την ένταξή τους στο στρατό, απόφαση που οδήγησε σε εμφύλιο πόλεμο, έτσι οι τακτικές δυνάμεις επιτέθηκαν κατά των ατάκτων του Ετέμ (12/1920) και κατέλαβαν την Κιουτάχεια, ενώ οι άτακτοι αποσύρθηκαν στο Τσεντίζ.

Στο μεταξύ όμως ο Κεμάλ πληροφορήθηκε την επικείμενη ελληνική επίθεση στην Προύσα και έτσι συγκέντρωσε ισχυρές δυνάμεις στο Εσκή Σεχίρ, ανακαλώντας το μεγαλύτερο μέρος όσων απασχολούνταν με τους ατάκτους²⁰². Συνολικά δε την περίοδο εκείνη, σύμφωνα με πληροφορίες της ελληνικής Στρατιάς, ο κεμαλικός στρατός περιλάμβανε τρία Σώματα Στρατού και επτά Μεραρχίες, που ανέρχονταν σε 29.300 άνδρες, ενώ ο οπλισμός του αποτελούνταν κυρίως από τουρκικά όπλα Μάουζερ. Λόγω όμως ανεπάρκειας, χρησιμοποιούνταν διάφοροι τύποι όπλων (γερμανικά, ρωσικά, ιταλικά, αγγλικά), που μετατρέπονταν στα εργοστάσια της Άγκυρας και του Εσκή Σεχίρ, ώστε να δέχονται φυσίγγια Μάουζερ. Τέλος, το πυροβολικό αποτελούνταν από πεδινά πυροβόλα των 75 και ορειβατικά των 75 και 105 αυστριακής προέλευσης (Skoda), ενώ από τις

¹⁹⁹ ΓΕΣ, *Επίτομος Ιστορία Εκστρατείας Μικράς Ασίας 1919-1922*, σελ. 53.

²⁰⁰ Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τόμος ΙΕ, σελ. 130-131.

²⁰¹ Στο ίδιο, σελ. 132-133.

²⁰² ΓΕΣ, *Επίτομος Ιστορία Εκστρατείας Μικράς Ασίας 1919-1922*, σελ. 75 και 80-81.

διαβιβάσεις χρησιμοποιούνταν ασύρματοι τηλεφούνκεν, μεταφερόμενοι από αυτοκίνητα²⁰³.

Υπό αυτές τις συνθήκες, η ελληνική επιθετική αναγνώριση του Ιανουαρίου 1921, η πρώτη επιχείρηση που οι Έλληνες αντιμετώπιζαν τακτικό στρατό αυστηρά πειθαρχημένο, απέτυχε. Η υποχώρηση του αντιπάλου θεωρήθηκε ως νίκη από τους Τούρκους και ανύψωσε το ηθικό τους. Στη συνέχεια ο Κεμάλ, έχοντας αντιμετωπίσει την απειλή των Ελλήνων, προχώρησε στη συντριβή των ατάκτων του Ετέμ, οι οποίοι υποχώρησαν στην ελληνική ζώνη και παραδόθηκαν²⁰⁴. Μετά τις επιτυχίες αυτές, καθώς και την αναγνώριση της κεμαλικής Τουρκίας από τους συμμάχους (προσκλήθηκε αντιπροσωπεία της στη συνδιάσκεψη του Λονδίνου και σύναψε συμφωνίες με Ιταλούς και Γάλλους), με απότοκο την κατάταξη αξιωματικών του τουρκικού στρατού στον κεμαλικό²⁰⁵, η κεμαλική ηγεσία άρχισε να προετοιμάζεται για επιχειρήσεις ευρύτερης κλίμακας.

3.3.3 Επιχείρηση Μαρτίου 1921

Παραμονές της ελληνικής επιχείρησης του Μαρτίου, οι τουρκικές δυνάμεις ήταν συγκεντρωμένες στις γειτνιάζουσες περιοχές του Εσκή Σεχίρ, της Κιουτάχειας και του Αφιόν Καραχισάρ, ενώ διέθεταν τη σιδηροδρομική γραμμή Εσκή Σεχίρ-Αφιόν, μήκους 160 χλμ. και αρκετές οδικές συγκοινωνίες, που επέτρεπαν ταχεία μεταφορά και συγκέντρωση δυνάμεων προς την απειλούμενη περιοχή. Έναντι του ελληνικού μετώπου, διέθεταν δέκα Μεραρχίες πεζικού και τρεις ιππικού καθώς και ανεξάρτητα Συντάγματα πεζικού. Όσον αφορά το πολεμικό υλικό, ο Κεμάλ είχε στη διάθεσή του το υλικό που είχαν εγκαταλείψει οι σύμμαχοι στις αποθήκες της Μικράς Ασίας και της Κων/πολης, ενώ προμηθευόταν επιπλέον υλικό και αεροπλάνα από το εξωτερικό, μέσω των λιμανιών της Αττάλειας, του Αγά Λιμάν και της Μερσίνης. Συγκεκριμένα η σοβιετική Ρωσία τον εφοδίαζε με βαρύ πυροβολικό, ενώ στα εργοστάσια του Εσκή Σεχίρ επισκευάζονταν τα κλείστρα των πυροβόλων. Επιπροσθέτως το επιτελείο, που είχε πάντοτε ακριβείς πληροφορίες δεδομένου ότι οι σύμμαχοι αξιωματικοί και άλλοι «πράκτορες» μετέδιδαν τις κινήσεις των ελληνικών τμημάτων, γνώριζε ότι οι Έλληνες θα προχωρούσαν σε επιχείρηση κατάληψης της γραμμής Εσκή Σεχίρ-Αφιόν, ενώ η τουρκική αντιπροσωπεία στο Λονδίνο μετέδιδε ακόμα και τη μέρα της επίθεσης. Συνεπώς ο κεμαλικός στρατός την ανέμενε και ήταν πλήρως ενημερωμένος για τις κινήσεις των αντιπάλων²⁰⁶.

Οι Τούρκοι λοιπόν διαθέτοντας ακριβείς πληροφορίες, επαρκείς δυνάμεις και πολεμικό υλικό καθώς και ευκολία μετακινήσεων αυτών, αντέταξαν σθεναρή άμυνα, υποχωρώντας αρχικά μέχρις ότου απορρόφησαν την επιθετική ενέργεια των αντιπάλων. Ακολούθως ενεργώντας ευρείς ελιγμούς και μεταφορά δυνάμεων από το ένα μέρος του μετώπου στο άλλο, απέκρουσαν την επίθεση, ενώ η διενέργεια διείσδυσης στα μετόπισθεν των ελληνικών δυνάμεων, στο Τομλού Μπουνάρ, κόντεψε να αποκόψει ολόκληρο το Α΄ Σώμα Στρατού. Το επίσημο ανακοινωθέν του κεμαλικού στρατού ανέφερε: «*Η μάχη του Εσκή Σεχίρ, αρξάμενη προ μίας εβδομάδος, έληξε με την απόκρουσιν των επιθέσεων των Ελλήνων, οίπινες έσχον μεγάλας απωλείας*»²⁰⁷.

3.3.4 Θερινές Επιχειρήσεις 1921

²⁰³ Στο ίδιο, σελ. 75-76.

²⁰⁴ Στο ίδιο, σελ. 85.

²⁰⁵ Στο ίδιο, σελ. 90-91.

²⁰⁶ Στο ίδιο, σελ. 91.

²⁰⁷ Τσιριγώτης, *Η ελληνική στρατηγική στη Μικρά Ασία 1919-1922*, σελ. 300.

Προ των επιχειρήσεων του Ιουλίου ο κεμαλικός στρατός, δυτικά της Άγκυρας, με διοικητή τον στρατηγό Ισμέτ Πασά, αποτελούνταν από δεκαοκτώ Μεραρχίες πεζικού και πέντε ιππικού, αριθμούσε 50.000 μάχιμους με 200 πυροβόλα και 400 πολυβόλα στην πρώτη γραμμή και 10.000 άνδρες στις γραμμές εφεδρείας, ενώ υπήρχαν και πολλές ομάδες ατάκτων. Το δε ηθικό του, ιδίως μετά την επιχείρηση του Μαρτίου, ήταν ακμαιότατο και επιπλέον υπερτερούσε έναντι των αντιπάλων σε ιππικό, το πιο σημαντικό ίσως όπλο για τις συγκεκριμένες καιρικές και εδαφικές συνθήκες του μετώπου²⁰⁸. Γενικός σκοπός του σχεδίου του ήταν αρχικά η άμυνα, προς κάλυψη των ζωτικών περιοχών Εσκή Σεχίρ, Κιουτάχεια, Αφιόν και ταυτόχρονα εκτέλεση καταδρομικών ενεργειών στα μετόπισθεν του αντιπάλου. Εν συνεχεία και μετά τη συγκέντρωση ανάλογων δυνάμεων, η στρατηγική άλλαζε από αμυντική σε επιθετική, με σκοπό την καταστροφή της ελληνικής Στρατιάς. Με άλλα λόγια υιοθετήθηκε στρατηγική έμμεσης προσέγγισης, ενώ επιδιωκόταν η απαγόρευση κατάληψης των κατεχομένων εδαφών με άμυνα και διεισδύσεις στα μετόπισθεν του εχθρού για φθορά και εξασθένησή του (στρατηγική εξουθένωσης) και αφού θα είχαν εκπληρωθεί ευνοϊκές συνθήκες, καταστροφή του.

Όταν λοιπόν τα ελληνικά στρατεύματα κατέλαβαν ζωτικές τουρκικές περιοχές, ο Κεμάλ διέταξε σύμπτυξη κι έτσι όταν μπήκαν στο Εσκή Σεχίρ δε βρήκαν στρατεύματα. Στη συνέχεια οι Τούρκοι, προκειμένου να καλύψουν την υποχώρηση και να δώσουν χρόνο στην εκκένωση των στρατευμάτων τους, αφού ανασυγκρότησαν τις δυνάμεις τους ανατολικά του Εσκή Σεχίρ και υπολογίζοντας στην εξουθένωση των αντιπάλων από τους πολυήμερους αγώνες, καθώς και στις ελλείψεις τους λόγω της μεγάλης απόστασης από τα κέντρα ανεφοδιασμού τους, αποφάσισαν να αντεπιτεθούν (21/7). Η αντεπίθεση όμως αποκρούστηκε επιφέροντας μεγάλες απώλειες και κλονισμό του ηθικού. Έτσι η ηγεσία εξαναγκάστηκε να διακόψει τον αγώνα και να διατάξει γενική υποχώρηση σε βάθος 300 χλμ. μέχρι και πέρα του ποταμού Σαγγάριου, με σκοπό την εγκατάσταση σε ισχυρή αμυντική τοποθεσία, που να καλύπτει ευρύτερα την Άγκυρα. Εντούτοις, παρά τις απώλειες και την πτώση του ηθικού, είχαν γλιτώσει τον εγκλωβισμό. Ο ίδιος άλλωστε ο Κεμάλ είχε εκθέσει την τουρκική τακτική σε μία γενική οδηγία: «Αφού ο στρατός συγκεντρωθεί βόρεια και νότια από το Εσκή Σεχίρ, πρέπει να δημιουργήσουμε μια μεγάλη περιοχή ανάμεσα σε αυτόν και στις δυνάμεις του εχθρού, έτσι ώστε να μπορέσουμε να συνεχίσουμε την ανασυγκρότηση, την αναδιοργάνωση και την ενίσχυσή μας. Γι' αυτό το σκοπό θα έπρεπε να είμαστε ικανοί να αποσυρθούμε ακόμα και βόρεια από το Σαγγάριο. Αν ο εχθρός μας καταδιώξει χωρίς να σταματήσει, θα απομακρυνθεί ακόμα πιο πολύ από τη βάση των επιχειρήσεών του... Έτσι ο στρατός μας θα μπορέσει να ανασυνταχθεί και να αντιμετωπίσει τον εχθρό με πιο ευνοϊκές συνθήκες»²⁰⁹.

Αξίζει πάντως να σημειώσουμε ότι η νικηφόρα έκβαση της ελληνικής επίθεσης και η κατάληψη της Κιουτάχειας και του Εσκή Σεχίρ προκάλεσαν πανικό και σύγχυση στη σουλτανική κυβέρνηση, η οποία επιζήτησε τον τερματισμό των εχθροπραξιών ακόμα και με τους ελάχιστους δυνατούς όρους. Αντίστοιχα στους κεμαλικούς κύκλους επικράτησε σκεπτικισμός, που αντικατοπτρίστηκε τόσο στην οπισθοχώρηση πίσω από τη γραμμή του Σαγγαρίου όσο και στο ηθικό των στρατιωτών. Προκειμένου μάλιστα η Εθνοσυνέλευση της Άγκυρας να αναπτερώσει το ηθικό εξέδωσε προκήρυξη προς τον τουρκικό λαό, με την οποία τόνιζε ότι τα

²⁰⁸ ΓΕΣ, *Επίτομος Ιστορία Εκστρατείας Μικράς Ασίας 1919-1922*, σελ. 145-147.

²⁰⁹ Smith, *Το όραμα της Ιωνίας*, σελ. 402.

τμήματα του εχθρού που θέλουν να εξαπλωθούν στα βάθη της Ανατολίας βαδίζουν προς το θάνατο²¹⁰.

Ωστόσο, παρά την ήττα στη Μάχη του Δορυλαίου, ο Κεμάλ όχι μόνο διέσωσε τον όγκο των δυνάμεών του, αλλά υπερνίκησε και τους επικριτές του στη Βουλή, για την αντιλαϊκή τακτική της ελεγχόμενης υποχώρησης που ακολουθούσε, και ορίστηκε αρχιστράτηγος με δικτατορικές εξουσίες για τρεις μήνες, ώστε να αντιμετωπίσει την κρίση. Σκοπός του ήταν να παρασύρει τον αντίπαλο μακριά από τις βάσεις ανεφοδιασμού του, σε μία έρημη χώρα, όπου θα καταστρεφόταν μόνος του²¹¹. Εκμεταλλευόμενος δε την επιβράδυνση της ελληνικής επανεπίθεσης, άρχισε να συσσωρεύει στο μέτωπο της Άγκυρας όπλα και πολεμοφόδια από επαρχιακές αποθήκες και να επιστρατεύει νέες ηλικίες. Έτσι όταν ο ελληνικός στρατός των 120.000 ανδρών ετοιμαζόταν για τις επιχειρήσεις στο Σαγγάριο, ο τουρκικός αριθμούσε 90.000 άνδρες, διαφορά μη ουσιαστική καθώς ήταν όλοι μάχιμοι και είχαν ελαφρύτερη διάταξη. Όσον αφορά τον οπλισμό, το πεζικό διέθετε 60.000 τυφέκια, 205 οπλοπολυβόλα και 515 πολυβόλα, ενώ το πυροβολικό ήταν περίπου ισάξιο του ελληνικού. Τη διαφορά μεταξύ των στρατών την έκανε το ιππικό, στο οποίο οι Τούρκοι υπερετερούσαν, έναντι της μιας ελληνικής Ταξιαρχίας των δύο Συνταγμάτων με 750 σπαθιά, 32 οπλοπολυβόλα, 12 πολυβόλα και 4 πυροβόλα, διέθεταν τέσσερις Μεραρχίες και μία Ταξιαρχία, δεκαπέντε Συνταγμάτων, 6.000 σπαθιά και 30 ελαφρά πολυβόλα²¹².

Ο Κεμάλ διέταξε την αμυντική οργάνωση της κατάλληλης για άμυνα περιοχής ανατολικά του Σαγγαρίου, που αποτελούσε μέρος του κεντρικού οροπεδίου και ζωτικό χώρο της μικρασιατικής χερσονήσου, στην οποία έσκαψαν χαρακώματα σε μέτωπο 60 μιλίων, ώστε να απαγορευτεί στους αντιπάλους η κατεύθυνση προς Άγκυρα. Η αμυντική οργάνωση περιλάμβανε τρεις διαδοχικές αμυντικές τοποθεσίες σε βάθος 25-30 χλμ., ενώ μεταξύ τους υπήρχαν και άλλες δευτερεύουσες τοποθεσίες που ισχυροποιούσαν την άμυνα και διευκόλυναν τις άμεσες αντεπιθέσεις. Αναλυτικότερα το σχέδιο ενεργείας προέβλεπε: πρώτον ευρεία κάλυψη της Άγκυρας από δύση και νότο, δεύτερον απόφραξη των οδύσεων προς Άγκυρα από Πολατλί και Γιαπάν Χαμάρ, τρίτον διεξαγωγή επιβραδυντικού αγώνα δυτικά του Σαγγαρίου και νότια του ποταμού Γκεούζ Κατραντζί, για κέρδος χρόνου, φθορά και αποσύνθεση των ελληνικών δυνάμεων και τέταρτον σταθερή και πεισματώδη άμυνα στην αμυντική τοποθεσία, για εξάντληση και φθορά του αντιπάλου και στη συνέχεια, μόλις οι συνθήκες ήταν ευνοϊκές, ανάληψη επιθετικής ενέργειας για απώθησή του στην Αλμυρά έρημο. Συγχρόνως με καταδρομικές ενέργειες, προσβολή των μετόπισθεν και των γραμμών συγκοινωνίας, επιδιωκόταν η αποκοπή του από τις βάσεις ανεφοδιασμού²¹³. Εφάρμοζαν δηλαδή, στρατηγική εξουθένωσης και έμμεσης προσέγγισης.

Όταν ξεκίνησε η επίθεση οι Τούρκοι καταρχήν πέτυχαν την αποφυγή της καταστροφής του στρατού τους και την κάλυψη του ζωτικού χώρου της Άγκυρας. Έπειτα παραχώρησαν μη ζωτικό έδαφος στον αντίπαλο, απομακρύνοντάς τον από τις πηγές ανεφοδιασμού του, ενώ με την κατάλληλη συγκρότηση μονάδων του ιππικού και με τη δράση των ατάκτων τμημάτων στο εσωτερικό και στα μετόπισθεν του αντιπάλου, τον παρενοχλούσαν και προκαλούσαν μεγάλη φθορά στις δυνάμεις

²¹⁰ Τσιριγώτης, *Η ελληνική στρατηγική στη Μικρά Ασία 1919-1922*, σελ. 305 και 307.

²¹¹ Smith, *Το όραμα της Ιωνίας*, σελ. 401.

²¹² ΓΕΣ, *Επίτομος Ιστορία Εκστρατείας Μικράς Ασίας 1919-1922*, σελ. 211-212.

²¹³ ΓΕΣ, *Επίτομος Ιστορία Εκστρατείας Μικράς Ασίας 1919-1922*, σελ. 210-211.

του. Παράλληλα διατηρούσαν το εθνικιστικό αίσθημα του τουρκικού πληθυσμού στις καταληφθείσες περιοχές ζωντανό, με αποτέλεσμα να διεξάγουν πέρα από τις τακτικές επιχειρήσεις και ανταρτοπόλεμο. Επιπλέον η επιλογή και η οργάνωση της αμυντικής τους τοποθεσίας, έδινε το τακτικό πλεονέκτημα της διεξαγωγής των επιχειρήσεων στις περιοχές αυτές.

Εφάρμοσαν λοιπόν πετυχημένη άμυνα, αφαιρώντας από τους Έλληνες την πρωτοβουλία των ενεργειών και απορροφώντας την επιθετική ισχύ τους, μέχρι που δε μπορούσαν πλέον να αναλάβουν επιθετικές επιχειρήσεις. Συνεπώς στην υπέρβαση του κορυφαίου σημείου της άμυνας, παρώθησε η προοδευτική οπισθοχώρηση και οχύρωση του κεμαλικού στρατού, πίσω από τη γραμμή του Σαγγάριου, με συνεπαγόμενο την αποκατάσταση της ισορροπίας στρατιωτικής ισχύος στο θέατρο του πολέμου, λόγω της εσωτερικής και εξωτερικής εξισορρόπησης του εθνικιστικού κινήματος, της μορφολογίας του εδάφους, το οποίο ευνοούσε τη σύμπτυξη ισχυρών γραμμών άμυνας και του υπερεκτεταμένου ελληνικού μετώπου²¹⁴. Τέλος, σε τακτικό επίπεδο η επιτυχία οφειλόταν στο ισχυρό ιππικό, κατάλληλο για διεξαγωγή αγώνων κινήσεως, όπως οι επιβραδυντικές επιχειρήσεις, στην ποιοτική υπεροχή του πυροβολικού, που επιτεύχθηκε με τη βοήθεια των συμμάχων, στον πληρέστερο εφοδιασμό των μονάδων σε υλικά και πυρομαχικά, στο αυξημένο ηθικό και στη θέληση για νίκη, καθώς διακυβευόταν η ύπαρξή τους ως έθνους, στις ακριβείς πληροφορίες περί των ελληνικών ενεργειών, που τους προφύλασσε από αιφνιδιασμό και στις ορθές αποφάσεις των διοικητών κατά τη διάρκεια των επιχειρήσεων.

3.3.5 Σεπτέμβριος 1921 - Καταστροφή Σμύρνης

Μετά τις επιτυχημένες θερινές αμυντικές επιχειρήσεις, η αμυντική φύση της στρατιωτικής στρατηγικής του Κεμάλ μετεξελίσσεται σε καθαρά επιθετική, επιβεβαιώνοντας τη ρήση του Κλαούζεβιτς ότι *«από τη στιγμή που ο αμυνόμενος επιτυγχάνει ένα σημαντικό πλεονέκτημα, η άμυνα έχει ολοκληρώσει το έργο της»* από εκεί και πέρα για να μην καταστραφεί θα πρέπει να αντεπιτεθεί²¹⁵. Έτσι οι τουρκικές δυνάμεις έχοντας ανυψωμένο ηθικό και θεωρώντας ότι οι Έλληνες δεν ήταν πλέον σε θέση να αναλάβουν επιθετική δράση, επιδόθηκαν σε ανασύνταξη, ενίσχυση και μεταφορά του κύριου όγκου τους στο νότο, λόγω αναγκών ανεφοδιασμού. Με τη μεταφορά αυτή εξασφάλιζαν τη δυνατότητα ανάληψης επίθεσης εναντίον του πλέον ευπαθούς σημείου του ελληνικού μετώπου στο Αφίον. Επιπλέον ο στρατός είχε ενισχυθεί από τη στρατολόγηση που διενήργησε ο Κεμάλ και από τη συνεχή λήψη πολεμικού υλικού και χρημάτων από Γαλλία, Ιταλία, Ρωσία και σουλτανική κυβέρνηση, που ανέτρεψε την ελληνική στρατιωτική υπεροχή, ενώ η διευθέτηση του προβλήματος των εδαφών της Υπερκαυκασίας με τους Ρώσους και η αποχώρηση των γαλλικών στρατευμάτων από την Κιλικία (συμφωνία 20/10/1921), επέτρεπαν τη συγκέντρωση όλων των διαθέσιμων δυνάμεων στο δυτικό μέτωπο: σχεδόν 200.000 άνδρες, ιππικό, 100.000 τυφέκια, 3.000 μυδραλιοβόλα, πάνω από 300 πολυβόλα, 5.286 σπαθιά και περίπου 50 αεροπλάνα²¹⁶. Να αναφέρουμε τέλος ότι, από τις αρχές του 1922 συμμορίες ατάκτων εμφανίζονταν ως αποσπάσματα του κεμαλικού στρατού, προκαλώντας μεγάλες απώλειες στα μετόπισθεν της ελληνικής διάταξης.

²¹⁴ Τσιριγώτης, *Η ελληνική στρατηγική στη Μικρά Ασία 1919-1922*, σελ. 319-320.

²¹⁵ Στο ίδιο, σελ. 320-321.

²¹⁶ Dumont, *Κεμάλ: Ο Δημιουργός της Νέας Τουρκίας*, σελ. 152.

Η μεγάλη απόσταση που χώριζε τα μέτωπα των αντιπάλων επέτρεψε στους Τούρκους να προπαρασκευαστούν κατάλληλα αυξάνοντας τους εσωτερικούς συντελεστές ισχύος, καθώς και τη μαχητική ισχύ του στρατού ώστε να τον καταστήσουν ικανό για την επίτευξη των εθνικών τους στόχων²¹⁷. Η υπέρβαση λοιπόν του κορυφαίου σημείου της κεμαλικής άμυνας, σε συνδυασμό με τη συνεχώς βελτιούμενη κατάσταση του στρατού και με τις πληροφορίες για την κατάπτωση του ηθικού των Ελλήνων, ενθάρρυναν τον Κεμάλ να αποφασίσει την ανάληψη επίθεσης. Κατόπιν λοιπόν συσκέψεώς του με τον αρχηγό του επιτελείου Φεβζί και το διοικητή του δυτικού μετώπου Ισμέτ, αποφασίστηκε η ενέργεια επίθεσης κατά του πιο αδύνατου σημείου της ελληνικής διάταξης, του Αφιόν Καραχισάρ. Έτσι αρχές Αυγούστου 1922 απέναντι από το ελληνικό μέτωπο του Αφιόν είχε συγκεντρωθεί όγκος τουρκικών δυνάμεων: δεκατέσσερις Μεραρχίες πεζικού και τέσσερις ιππικού, εκ των οποίων τέσσερις του πεζικού και μία του ιππικού, βρίσκονταν στο μέτωπο και οι υπόλοιπες σε εφεδρεία, κοντά στο Τσαί. Η 2η Τουρκική Στρατιά κρατούσε τον κεντρικό τομέα του μετώπου, 40 μίλια από Αφιόν προς βορρά και η 1η το μέτωπο νότια του Αφιόν, έχοντας τρεις Μεραρχίες εφεδρεία κατά μήκος της σιδηροδρομικής γραμμής Αφιόν-Ικονίου, ενώ πιο κάτω στο Ακ Σεχίρ ήταν το στρατηγείο του Ισμέτ και ακόμα πιο πέρα το Γ' Σώμα Ιππικού στο Ιλγκίν²¹⁸.

Από τον Κεμάλ υιοθετήθηκε επιθετική στρατηγική άμεσης προσέγγισης, με αντικειμενικό στόχο την ολοκληρωτική εκμηδένιση των ελληνικών στρατιωτικών δυνάμεων, μέσω επιζήτησης και διεξαγωγής αποφασιστικών μαχών. Ειδικότερα η στρατιωτική στρατηγική προσαρμόστηκε στα σημεία τρωτότητας του αντιπάλου, δηλαδή στην υπερεπέκταση του ελληνικού μετώπου, με αποτέλεσμα την αδυναμία εφαρμογής αποτελεσματικής στατικής άμυνας, στην εξασθένηση του ηθικού των στρατιωτών και στη στατική-παθητική αμυντική διάταξη, που προσέδιδε στον επιτιθέμενο τη δυνατότητα διεξαγωγής επιτυχούς πρώτου πλήγματος. Επιπλέον η κεμαλική ηγεσία, προς εκπλήρωση του στόχου της, χρησιμοποίησε το στρατηγικό στοιχείο της παραπλάνησης-εξαπάτησης για επίτευξη επιχειρησιακού αιφνιδιασμού (ακόμα και ο Κεμάλ απέκρυπτε την παρουσία του από το πεδίο της μάχης²¹⁹), μέσω της ελευθερίας επιλογής του χρόνου, του τόπου και του τρόπου της αντεπίθεσης. Απόρροια του αιφνιδιασμού, που αντικατοπτρίστηκε και στο στρατηγικό επίπεδο, ήταν η διάρρηξη του ελληνικού μετώπου, η περικύκλωση των στρατιωτικών μονάδων και η εκμηδένιση σχεδόν του μισού αντίπαλου στρατού²²⁰.

Αναλυτικότερα το πρώτο τουρκικό επιθετικό σχέδιο ενέργειας του πολέμου προέβλεπε: πρώτον επίθεση της 2ης Στρατιάς και μίας Μεραρχίας ιππικού κατά μέτωπο στον τομέα των Β' και Γ' Σωμάτων Στρατού για καθήλωσή τους και διακοπή των συγκοινωνιών μεταξύ Αφιόν και Εσκή Σεχίρ, δεύτερον επίθεση της 1ης Στρατιάς, ενισχυμένης με δύο Σώματα της 2ης, νότια και νοτιοδυτικά του Αφιόν με σκοπό την κύκλωση του αντιπάλου, τρίτον διείσδυση ενός Σώματος ιππικού εντός της ελληνικής διάταξης νοτιοδυτικά του Αφιόν, από ακάλυπτες διαβάσεις του όρους Ακάρ Νταγ, με σκοπό την αποκοπή των σιδηροδρομικών, τηλεγραφικών και τηλεφωνικών επικοινωνιών και επίθεση εναντίον των νώτων της διάταξης και τέταρτον πλείστες παραπλανητικές ενέργειες προ της κύριας επίθεσης και πλήρη μυστικότητα όσον αφορά τις μετακινήσεις και συγκεντρώσεις μονάδων προς

²¹⁷ ΓΕΣ, *Επίτομος Ιστορία Εκστρατείας Μικράς Ασίας 1919-1922*, σελ. 326-327.

²¹⁸ Smith, *Το όραμα της Ιωνίας*, σελ. 497-498.

²¹⁹ Στο ίδιο, σελ. 498-500.

²²⁰ Τσιριγώτης, *Η ελληνική στρατηγική στη Μικρά Ασία 1919-1922*, σελ. 325-332.

επίτευξη αιφνιδιασμού²²¹. Το σχέδιο τέλος, προέβλεπε επιθετικές ενέργειες μέχρι και τη Σμύρνη, σε περίπτωση διασπάσεως του ελληνικού μετώπου.

Ο υψηλός βαθμός αποτελεσματικότητας της τουρκικής στρατηγικής εδραζόταν στην αξιοποίηση των εξής στρατηγικών αρχών: πρώτον επίτευξη αριθμητικής υπεροχής στο αποφασιστικό σημείο της επίθεσης. Δεύτερον διεξαγωγή επιχειρήσεων μικρής κλίμακας σε αδιάβατο και ισχνά φυλασσόμενο σημείο του ελληνικού μετώπου, με την επίτευξη τακτικού αιφνιδιασμού. Παρεπόμενα, η διάρρηξη του μετώπου και η ταχεία διείσδυση των ευέλικτων κεμαλικών δυνάμεων στα μετόπισθεν των ελληνικών αμυντικών γραμμών, κατέληξαν στην αποκοπή των συγκοινωνιών-επικοινωνιών του αντιπάλου. Τρίτον διεξαγωγή αποφασιστικού πρώτου πλήγματος για βέλτιστη εκμετάλλευση των συνεπακόλουθων πλεονεκτημάτων, μέσω επίτευξης τακτικού αιφνιδιασμού για ένα συγκεκριμένο χρονικό διάστημα, από μία γρήγορη αιφνιδιαστική επίθεση. Παράλληλα χρησιμοποιήθηκε το σύνολο των ενόπλων δυνάμεων για εκμετάλλευση των αναφυόμενων ρηγμάτων στη γραμμή άμυνας των αντιπάλων. Τέταρτον εφαρμογή ελιγμού στο επιχειρησιακό επίπεδο, για κύκλωση και καταστροφή των εχθρικών δυνάμεων, διασφαλίζοντας υπεροχή στρατιωτικής ισχύος στο σημείο διεξαγωγής της αποφασιστικής αντεπίθεσης. Παρεπόμενο του ελιγμού ήταν η κύκλωση και αποκοπή της ομάδας Τρικούπη. Τέλος εκμηδένιση του ελληνικού κέντρου βάρους (ένοπλες δυνάμεις) μέσω της επιζήτησης και διεξαγωγής αποφασιστικής μάχης στο Αλή-Βεράν, όπου εκμηδενίστηκε η μισή Στρατιά²²².

Σε αντίθεση λοιπόν με την ελλιπή προετοιμασία, τις επιχειρησιακές παραλείψεις και τα σφάλματα στο σχεδιασμό της ελληνικής άμυνας, οι Τούρκοι είχαν ετοιμάσει και σχεδιάσει άρτια και με άκρα μυστικότητα την επίθεσή τους, την οποία άλλωστε ο Κεμάλ είχε αποφασίσει από αρχές του καλοκαιριού. Επιπλέον είχαν διαγνώσει σωστά τις δυνατότητες του αντιπάλου και το μεταξύ τους συσχετισμό ισχύος, με αποτέλεσμα να επιτεθούν την κατάλληλη στιγμή και να επιτύχουν τον πολιτικό σκοπό του πολέμου. Χάρη λοιπόν στις στρατιωτικές επιτυχίες του 1922, η Τουρκία κάθισε στο τραπέζι των διαπραγματεύσεων με τον αέρα του νικητή, ενώ η συνθήκη της Λωζάννης (1923), που τερμάτισε τον ελληνοτουρκικό πόλεμο, αναιρούσε τη συνθήκη των Σεβρών και την ευνοούσε σημαντικά.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4 **Η ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΔΙΑΣΤΑΣΗ ΣΤΗ ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΙΚΗ** **ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑ**

4.1. Η Οικονομική Διάσταση της Ελληνικής Πλευράς

Ο πόλεμος υλικά στηρίζεται στην οικονομία ενός κράτους και παρόλο που ο πληθυσμός των εμπόλεμων κρατών είναι ανεκτικότερος σε θυσίες, οι

²²¹ Κωνσταντίνος Κολιόπουλος, *Στρατηγικός Αιφνιδιασμός, Υπηρεσίες Πληροφοριών και Αιφνιδιαστικές Επιθέσεις*, (Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, 2000).

²²² Τσιριγώτης, *Η ελληνική στρατηγική στη Μικρά Ασία 1919-1922*, σελ. 332-338.

παρατεταμένες στερήσεις και η οικονομική καχεξία υποσκάπτουν την εσωτερική νομιμοποίηση του πολέμου. Ταυτόχρονα η εξάντληση των οικονομικών πόρων, καθιστούν το κράτος ανίκανο να υλοποιήσει τους πολεμικούς του στόχους χωρίς ξένη βοήθεια και η Ελλάδα κατά τη Μικρασιατική Εκστρατεία ήταν πράγματι ανίκανη να υλοποιήσει τους πολεμικούς της στόχους χωρίς ξένη στήριξη διότι, η παρατεταμένη εμπόλεμη κατάστασή της είχε εξαντλήσει την οικονομία της. Ωστόσο όταν ξεκίνησε η εκστρατεία υπήρχε οικονομικοστρατιωτική εξωτερική εξισορρόπηση, λόγω της συμμαχίας Ελλάδας-Αντάντ, η οποία όμως έπαψε να υφίσταται τέλη του 1920, με την επάνοδο του βασιλιά Κων/νου.

«Η οικονομική βάση της ελληνικής κοινωνίας ήταν ανέκαθεν η γη, η κυριότητα και καλλιέργεια της, καθώς και οι σχέσεις που πηγάζουν από μία αγροτική κοινωνική δομή»²²³. Παρά δε την πρόοδο που σημειώθηκε στα τέλη του 19ου αι., η ελληνική οικονομία παρέμενε οπισθοδρομική και σχετικά στάσιμη λόγω της αναποτελεσματικότητας και των παρωχημένων μεθόδων καλλιέργειας, καθώς και της δομής της γαιοκτησίας. Η επανάσταση του 1909 και το νέο πνεύμα της ανερχόμενης τάξης των επιχειρηματιών, που ευνοούσε έναν καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής, συνέβαλαν στις προσπάθειες απαλλοτρίωσης των τσιφλικιών σε Θεσσαλία και Μακεδονία, χωρίς ωστόσο οι νομοθετικές αυτές πρωτοβουλίες των Φιλελευθέρων να λύσουν το μεγάλο γεωργικό πρόβλημα της χώρας. Επιπλέον η συμμετοχή της Ελλάδας στους Βαλκανικούς πολέμους και στον Α΄ΠΠ είχαν επιδεινώσει την οικονομική της κατάσταση. Το τέλος των πολέμων τη βρήκε βαριά χρεωμένη, με το νόμισμά της στα πρόθυρα της καταστροφής, τη βασική οικονομική της δομή χωρίς ποιοτικές αλλαγές, ένα απαρχαιωμένο φορολογικό σύστημα, μεγάλες περιοχές της κατεστραμμένες και τις πολιτικές της δυνάμεις πολωμένες, γεγονότα που προμήνυαν οικονομική επιδείνωση.

Το κυριότερο οικονομικό πρόβλημα της περιόδου ήταν η αποσταθεροποίηση του νομισματικού της συστήματος και η συνακόλουθη αποσταθεροποίηση του όλου οικονομικού και κοινωνικού συστήματος. Η δραχμή ήταν συνδεδεμένη με το γαλλικό φράγκο μέχρι το 1915, έτος κατά το οποίο τόσο το φράγκο, όσο και η αγγλική λίρα άρχισαν να υποτιμώνται και έτσι η δραχμή συνδέθηκε με το μοναδικό νόμισμα που διατηρούσε τη μετατρεψιμότητά του σε χρυσό, το δολάριο. Με τη λήξη του Α΄ΠΠ η δραχμή συνέχισε να διατηρεί τη συναλλαγματική της ισοτιμία στο άρτιο του δολαρίου και παρουσιαζόταν σαν ένα από τα ισχυρότερα ευρωπαϊκά νομίσματα²²⁴, κατάσταση που γρήγορα ανατράπηκε, καθώς ήταν απόρροια του πολέμου. Άλλωστε η Ελλάδα για τη διεξαγωγή του Α΄ΠΠ στηριζόταν στην οικονομική βοήθεια των δυνάμεων της Αντάντ. Το Φεβρουάριο 1918 η Αγγλία, η Γαλλία και οι ΗΠΑ άνοιξαν πιστώσεις για την ελληνική κυβέρνηση, με βάση τις οποίες η Εθνική Τράπεζα εξέδωσε τραπεζογραμμάτια αξίας 850 εκατομμυρίων δρχ. *«Το συγκριτικό πλεονέκτημα των εν λόγω δανείων ήταν οι εξαιρετικά ευνοϊκοί όροι αποπληρωμής τους με απότοκο τη δημιουργία των ικανών και αναγκαίων συνθηκών τόσο για την ανάπτυξη της δευτερογενούς παραγωγής όσο και για την οικονομική μεγέθυνση της Ελλάδας»²²⁵. Παράλληλα, παραμονές της εκστρατείας, το τραπεζικό σύστημα διέθετε μεγάλη ρευστότητα λόγω της συσσώρευσης σημαντικών καταθέσεων στις τράπεζες κατά τη διάρκεια του Α΄ΠΠ, της στασιμότητας των τραπεζικών εργασιών και της ίδρυσης πολλών νέων τραπεζών με τη λήξη του πολέμου. Συνεπώς επί Βενιζέλου, η*

²²³ Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τόμος ΙΕ, σελ. 74.

²²⁴ Θάνος Βερέμης, Κώστας Κωστής, *Η Εθνική Τράπεζα στη Μικρά Ασία (1919-1922)*, (Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, 1984), σελ. 86-87.

²²⁵ Τσιριγώτης, *Η ελληνική στρατηγική στη Μικρά Ασία 1919-1922*, σελ. 256.

εξωτερική οικονομική εξισορρόπηση ενίσχυε την οικονομική βάση της Ελλάδας και επέφερε την αναδιάρθρωση, ποσοτική και ποιοτική, της στρατιωτικής στρατηγικής.

Ωστόσο, μετά την υπογραφή της ειρήνης η Ελλάδα δεν κατόρθωσε να χρησιμοποιήσει όλες τις πιστώσεις, ενώ η εξάντληση των ειδικών διαθεσίμων σε δολάρια, οδήγησε σε αναγκαστική υποτίμηση της δραχμής έναντι του δολαρίου (8/1919) και τελικά στη σύνδεσή της με τη λίρα, της οποίας την πτωτική πορεία ακολούθησε μέχρι το 1920. Εντούτοις η κυβέρνηση Βενιζέλου συγκράτησε κάπως την υποτίμηση ρευστοποιώντας έστω και μέρος των πιστώσεων. Τέλη του 1920 είχαν χρησιμοποιηθεί οι μισές αγγλικές πιστώσεις και το 1/3 των αμερικανικών, ενώ οι γαλλικές ήταν άθικτες²²⁶. Αναφορικά με το εμπόριο, οι επισιτιστικές και ενεργειακές ανάγκες αύξησαν κατά κόρον τις εισαγωγές τέλη του 1918, δημιουργώντας πρωτοφανή ελλείμματα στο εμπορικό ισοζύγιο, καθώς η λήξη του πολέμου επέφερε και τη λήξη του προστατευτισμού, που είχε θέσει τις βάσεις για την ανάπτυξη της βιομηχανίας, αποτελούμενη κυρίως από μικρές και μεσαίες επιχειρήσεις τροφίμων και λίγες μεγάλες κλωστοϋφαντουργίας. Η δε παραγωγή κάλυπτε εγχώριες ανάγκες και ως εκ τούτου δε συνεισέφερε με εξαγωγές, που θα εισέρρεαν ξένο συνάλλαγμα²²⁷. Επιπλέον η πτώση των τιμών των ελληνικών εξαγωγικών προϊόντων (πρώτες ύλες, γεωργικά προϊόντα) λόγω της διεθνούς κρίσης του 1920-21, καθώς και η μετά τον πόλεμο εκμηδένιση των κερδών από τα εμβάσματα της εμπορικής ναυτιλίας, η πτώση των ναύλων, η εγκατάλειψη της Μαύρης θάλασσας από τους Έλληνες και η ανασυγκρότηση του στόλου²²⁸, μετέτρεψαν το ευνοϊκό μέχρι το 1918 ισοζύγιο πληρωμών σε αρνητικό. Παράλληλα στην κατεχόμενη ζώνη της Μικράς Ασίας επίσημο νόμισμα εξακολουθούσε να είναι η τουρκική λίρα, γεγονός που αμφισβητούσε την ελληνική κυριαρχία και εμπόδιζε την εμπορική δραστηριότητα και την τελωνειακή ένωση με την Ελλάδα. Επιπλέον η άφθονη προσφορά της δραχμής στο βιλαέτι της Σμύρνης, ασκούσε πίεση για υποτίμησή της και ανατίμηση της τουρκικής λίρας²²⁹.

Προς αντιμετώπιση των οικονομικών αυτών προβλημάτων η κυβέρνηση έλαβε σειρά μέτρων, τόσο στην κατεχόμενη μικρασιατική ζώνη όσο και εντός του ελληνικού κράτους. Έτσι η διοίκηση της Σμύρνης ανέλαβε προσπάθειες υποκατάστασης του τουρκικού νομίσματος από τη δραχμή, προκειμένου να ενισχύσει την ελληνική κατοχή, να διευκολύνει τις συναλλαγές και να ιδιοποιηθεί το συναλλαγματικό πλεόνασμα, ενώ για τους σκοπούς αυτούς ιδρύθηκε και υποκατάστημα της ΕΤΕ στη Σμύρνη με αξιόλογα αποτελέσματα. Στη δε Ελλάδα ο Βενιζέλος ενίσχυσε τη βιομηχανική και επιχειρηματική δραστηριότητα (π.χ. νόμος περί βιομηχανικών και εμπορικών επιμελητηρίων, ίδρυση Ανωτάτης Σχολής εμπορικών σπουδών κτλ.) και εκμεταλλεύθηκε ορθολογικά τους κρατικούς πόρους στοχεύοντας στη διασφάλιση επισιτιστικής επάρκειας του πληθυσμού και στη συσσώρευση ικανού μεγέθους πλουτοπαραγωγικών πόρων (αποθεματικού κεφαλαίου), για βιομηχανική ανάπτυξη και αύξηση των κρατικών οικονομικών εσόδων²³⁰.

Παρόλα αυτά η ελληνική οικονομική κατάσταση το 1919 δεν ήταν καλή και σε αυτή προστέθηκε ο μικρασιατικός πόλεμος, που στοίχιζε στο ελληνικό

²²⁶ Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τόμος ΙΕ, σελ. 84-85.

²²⁷ Βασίλης Κρεμμυδής, *Εισαγωγή στη Νεοελληνική Οικονομική Ιστορία (18^{ος} - 20^{ος} αιώνας)*, (Αθήνα: Τυπωθήτω Γιώργος Δαρδάνος, 1999), σελ. 177-221.

²²⁸ Βερέμης, Κωστής, *Η Εθνική Τράπεζα στη Μικρά Ασία*, σελ. 96-99.

²²⁹ Στο ίδιο, σελ. 110-111.

²³⁰ Τσιριγώτης, *Η ελληνική στρατηγική στη Μικρά Ασία 1919-1922*, σελ. 346-348.

θησαυροφυλάκιο πάνω από 8 εκατομμύρια δραχμές την ημέρα²³¹. Ο δημόσιος προϋπολογισμός για πρώτη φορά παρουσιάστηκε ελλειμματικός και η κυβέρνηση προκειμένου να καλύψει τις δαπάνες της εκστρατείας υπέγραψε σύμβαση με την ΕΤΕ για έκδοση χαρτονομίσματος, πολιτική που ακολούθησαν και οι αντιβενιζελικοί²³². Μεταξύ 1918 και 1922 η ΕΤΕ τριπλασίασε την κυκλοφορία τραπεζογραμμάτων, με αποτέλεσμα το χρήμα να χάσει σε αγοραστική δύναμη και συναλλαγματική αξία²³³. Τέλος το 1919, πραγματοποιήθηκε η πρώτη αναμόρφωση του φορολογικού συστήματος, με την εισαγωγή του φόρου επί των καθαρών εισοδημάτων, που όμως δεν επέφερε τα προσδοκώμενα αποτελέσματα εξαιτίας, τόσο της αδυναμίας των φοροτεχνικών υπηρεσιών να συλλάβουν το φορολογητέο εισόδημα, όσο και των χαμηλών εισοδημάτων των φορολογουμένων. Προς τα τέλη δε του πολέμου, η επιτακτική ανάγκη κάλυψης των δημοσίων δαπανών, οδήγησε σε αύξηση και των έμμεσων φόρων, ενώ γενικότερα η διαγνωστική απίσχναση των μετανοεμβριανών κυβερνήσεων, ως προς τις αναφυόμενες απειλές-ευκαιρίες της διεθνούς σκηνής και ειδικότερα η εθελοτυφλία ως προς την έμμεση συμμαχική απειλή, για το ζήτημα της επανόδου του Κων/νου, εκμηδένισε τη δυνατότητα εξωτερικής εξισορρόπησης της άμεσης κεμαλικής απειλής²³⁴.

Με την επάνοδο του Κων/νου (12/1920), η οικονομία άρχισε να οδηγείται σταθερά προς όλο και μεγαλύτερα αδιέξοδα και σε διαρκείς πολιτικοδιπλωματικές διαδικασίες για εξεύρεση και πρόσκτηση πόρων, καθώς οι σύμμαχοι ανακάλεσαν τις πιστώσεις και επέβαλαν “οικονομικό αποκλεισμό”²³⁵ στη χώρα, αναγκάζοντάς τη να συνεχίσει τη μικρασιατική της πολιτική βασιζόμενη σε ίδια μέσα. Προ δε της επίθεσης του Μαρτίου 1921, η ολοένα μεγαλύτερη ανάγκη διαθέσεως οικονομικών πόρων για στήριξη των επιχειρήσεων, ανάγκασε το Γούναρη να θέσει για πρώτη φορά στη συνδιάσκεψη του Λονδίνου, το ζήτημα της οικονομικής εξάντλησης. Τον επόμενο μήνα οι σύμμαχοι, αντί για βοήθεια διακήρυξαν αυστηρή ουδετερότητα παύοντας την προμήθεια πολεμικού υλικού και κάνοντας το βάρος του πολέμου ακόμα πιο δυσβάστακτο για την Ελλάδα, η οποία είχε ανάγκη χρημάτων, ιδίως συναλλάγματος, για να διατηρήσει μάχιμο το στρατό της, ενώ οι κύριες προσπάθειες εξεύρεσής του στράφηκαν στη σύναψη δανείου. Έτσι ο διοικητής της ΕΤΕ Μάξιμος επιχείρησε (7-8/1921), ανεπιτυχώς, να λάβει δάνειο στην αγγλική κεφαλαιαγορά, υποθηκεύοντας τους προσόδους του κρατικού μονοπωλίου καπνού.

Υπό αυτές τις συνθήκες ο Γούναρης ζήτησε νέο δάνειο²³⁶ από την Αγγλία. Μετά από αρκετές επιφυλάξεις, διαβουλεύσει και παρέμβαση του Λόυντ Τζωρτζ, υπογράφηκε στο Λονδίνο η συμφωνία Γούναρη-Χορν (12/1921), με την οποία η βρετανική κυβέρνηση συγκατένευε να εκχωρήσει η Ελλάδα τα έσοδά της ως εγγύηση για ένα δάνειο έως 15 εκατομμύρια λίρες, που θα σύναπτε στη Μεγάλη Βρετανία, με αντάλλαγμα την παραίτηση από κάθε απαίτηση των αχρησιμοποίητων και παγωμένων πιστώσεων (6,5 εκατομμύρια λίρες). Έτσι, αφενός η αργοπορία της Ελλάδας να παρουσιάσει μία εκτίμηση της οικονομικής της κατάστασης και αφετέρου η απροθυμία της Άρμστρονγκ Μπάνκ, που απευθύνθηκε η Ελλάδα, καθώς και των Άγγλων κεφαλαιούχων να διαπραγματευθούν σοβαρά ένα δάνειο, χωρίς την επίσημη υποστήριξη της

²³¹ Smith, *Το όραμα της Ιωνίας*, σελ. 457.

²³² Βερέμης, Κωστής, *Η Εθνική Τράπεζα στη Μικρά Ασία*, σελ. 112-113.

²³³ Θανάσης Καλαφάτης, *Νόμισμα-Πίστη, Οικονομική Ανάπτυξη (Ελληνική Οικονομία 1830-1930)*, (Πειραιάς: Σταμούλη, 1989), σελ. 96.

²³⁴ Τσιριγώτης, *Η ελληνική στρατηγική στη Μικρά Ασία 1919-1922*, σελ. 274.

²³⁵ Smith, *Το όραμα της Ιωνίας*, σελ. 306.

²³⁶ Στο ίδιο, σελ. 427.

κυβέρνησής τους, είχε σαν αποτέλεσμα η ελληνική κυβέρνηση να χάσει κάθε ελπίδα για δάνειο από την Αγγλία²³⁷.

Συνεπώς το 1922 η ελληνική οικονομία ήταν σε απελπιστική κατάσταση και η κυβέρνηση είχε να διαλέξει μεταξύ αποστράτευσης και εκκένωσης της Μικράς Ασίας ή αναγκαστικού δανεισμού, καθώς νέα έκδοση χαρτονομίσματος θα μείωνε περεταίρω την αξία της δραχμής. Το χειμώνα του 1922 ήταν η πρώτη φορά που η προοπτική λήξης του πολέμου έγινε υπαρκτό θέμα, αλλά τελικά ο υπουργός οικονομικών Πρωτοπαπαδάκης βρήκε λύση για να κρατήσει το στρατό στην Ανατολία, αναγκαστικό εσωτερικό δανεισμό, ο νόμος για τον οποίο ψηφίστηκε 24/3 και προέβλεπε ότι το μισό κάθε χαρτονομίσματος θα παρέμενε στην κυκλοφορία με τη μισή αξία του αρχικού, ενώ το άλλο μισό θα γινόταν ομολογία που ενδεχομένως θα εξαγόραζε κάποτε το κράτος²³⁸. Με το τέχνασμα αυτό το δημόσιο ταμείο ενισχύθηκε με 1.500.000 δρχ., ποσό που έδινε παράταση μερικών μηνών στην εκστρατεία ή που αρκούσε ίσα ίσα για αποστράτευση του στρατού, χωρίς να λύνει οριστικά το οικονομικό πρόβλημα της χώρας²³⁹, το οποίο εντεινόταν έως ότου, με την εγκατάσταση χιλιάδων προσφύγων, έγινε απελπιστικό.

4.2. Η Οικονομική Διάσταση της Τουρκικής Πλευράς

Οι απαρχές της παρακμής της Οθ. Αυτοκρατορίας τοποθετούνται το 1683, εντούτοις η έντονη οικονομική της κατάπτωση τοποθετείται την περίοδο 1890-1914, διότι τότε συντελέστηκε η οικονομική διείσδυση των ιμπεριαλιστικών μεγάλων δυνάμεων στην αυτοκρατορία, που υπήρξε τόσο γενικευμένη, ώστε κανένας νευραλγικός τομέας της οικονομίας δεν παρέμεινε σε οθωμανικά χέρια. Οι ευρωπαίοι έθεσαν υπό τον έλεγχό τους την κατασκευή σιδηροδρόμων, την εξόρυξη πρώτων υλών, τα δημόσια έργα, τα λιμάνια, τις υπηρεσίες κοινής ωφέλειας, το τραπεζικό σύστημα, καθώς και τα δημοσιονομικά του κράτους. Από το σύνολο δε των ξένων επενδύσεων, ποσοστό μεγαλύτερο του 70% αφορούσε κρατικά δάνεια, τα οποία υπό μορφή κρατικών χρεογράφων, καλύπτονταν από εγγυήσεις της Επιτροπής Διαχείρισης Οθωμανικού Χρέους, που ουσιαστικά λειτουργούσε ως όργανο των κυριότερων επενδυτών και ως κεντρικός μοχλός για την εξάπλωση του κεφαλαίου τους σε δημόσιο και ιδιωτικό τομέα. Ωστόσο, η ασθενικότητα του τελευταίου μαρτυρούσε την υπανάπτυξη των Οθωμανών, την εξάρτησή τους από τα ισχυρά ευρωπαϊκά βιομηχανικά κράτη και το ημιαποικιακό καθεστώς τους²⁴⁰.

Το χρονικό διάστημα 1881-1914, η αυτοκρατορία πλήρωσε στους ξένους δανειστές το εξωφρενικό ποσό των 3.300.000.000 φράγκων, για εξυπηρέτηση του δημόσιου χρέους και άλλων οφειλών της προς το εξωτερικό, χωρίς να υπολογίζονται οι τόκοι και τα μερίσματα προς εμπορικές, χρηματοπιστωτικές και βιομηχανικές επιχειρήσεις, ούτε και τα κέρδη ξένων εταιριών. Οι ευρωπαϊκές δυνάμεις λοιπόν πρώτα έλεγξαν το δημόσιο χρέος της αυτοκρατορίας και έπειτα, καθώς αυξάνονταν οι πιστωτικές της ανάγκες, τη χώρισαν σε σφαίρες επιρροής. Συνεπώς η οικονομική εξάντληση της στοίχισε την εδαφική ακεραιότητα, ενώ ο Α΄ ΠΠ απλώς ολοκλήρωσε το έργο των ευρωπαίων, οικονομική αποδυνάμωση και τελικά αποσύνθεση της αυτοκρατορίας, που ενισχύθηκε και από φυγόκεντρες

²³⁷ Smith, *Το όραμα της Ιωνίας*, σελ. 428-429.

²³⁸ Στο ίδιο, σελ. 429 και 466.

²³⁹ ΓΕΣ, *Επίτομος Ιστορία Εκστρατείας Μικράς Ασίας 1919-1922*, σελ. 312.

²⁴⁰ Γεώργιος Λεονταρίτης, *Η Ελλάδα στον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο 1917-1918*, (Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, 2005), σελ. 434-435.

τάσεις στο εσωτερικό της (π.χ. αραβικός εθνικισμός)²⁴¹. Από την ανακωχή δε του Μούδρου και μετά η τουρκική οικονομία βρισκόταν σε άθλια κατάσταση, ενώ τα χειρότερα ήρθαν με την ειρηνευτική συνδιάσκεψη, που σχεδίασε το διαμελισμό της Τουρκίας εν απουσία της, αφήνοντάς την ένα καχεκτικό, μικρό και θνησιγενές κράτος που δεν είχε ούτε οικονομικά, ούτε πολιτικά στηρίγματα και που θα απεβίωνε αν δεν αφυπνιζόταν εθνικιστικά. Επομένως στις αρχές της εκστρατείας, η οικονομία της ηττημένης και διαμελισμένης Τουρκίας ήταν σε χειρότερη μοίρα από την ελληνική.

Η δε κατοχή της περιοχής της Σμύρνης από τους Έλληνες, είχε από οικονομικής απόψεως και οφέλη και απώλειες για την Τουρκία. Από τη μία η πληθώρα των δραχμών που κυκλοφορούσαν στη Σμύρνη είχε θετικά αποτελέσματα διότι, πρώτον, επέφερε ανατίμηση της τουρκικής λίρας και δεύτερον, το οθωμανικό κράτος ιδιοποιούνταν τα συναλλαγματικά πλεονάσματα της περιοχής με τη μεταφορά τους, την περίοδο χαμηλής συναλλαγματικής ζήτησης, στην Κων/πολη²⁴². Από την άλλη η Σμύρνη ήταν το μεγαλύτερο εμπορικό και διακομετιστικό κέντρο της Μικράς Ασίας, ενώ οι νέες σιδηροδρομικές γραμμές που κατέληγαν σε αυτήν επεξετείναν την εμπορική ενδοχώρα. Στα τέλη του 19ου αι. εξήγαγε περισσότερο από κάθε άλλο τουρκικό λιμάνι, ακόμα και της Κων/πολης²⁴³. Συνεπώς η απώλειά της έπληττε σοβαρά την τουρκική οικονομία.

Εντούτοις, σταδιακά η οικονομική κατάσταση της κεμαλικής πλέον Τουρκίας βελτιωνόταν, καθώς η στάση μίας μερίδας των μεγάλων δυνάμεων έναντί της άλλαζε. Με τον καιρό οι σύμμαχοι αναθεώρησαν τις αρχικές τους θέσεις, όσον αφορά την ελληνική επικράτηση στη Μικρά Ασία, ανταποκρινόμενοι στις γεωπολιτικές και γεωστρατηγικές αλλαγές του διεθνούς περιβάλλοντος και επιδιώκοντας την ενίσχυση των συμφερόντων τους στην εγγύς Ανατολή. Όσο δε το εθνικιστικό κίνημα του Κεμάλ δυνάμωνε, τόσο περισσότερη υλική και οικονομική βοήθεια άρχισε να λαμβάνει από τους συμμάχους, η οποία τελικά οδήγησε στη *de facto* αναγνώριση της κυβέρνησης της Άγκυρας και στη δημιουργία των αναγκαίων οικονομικών προϋποθέσεων, ώστε να ανταποκριθεί στον αγώνα της εναντίον των Ελλήνων. Ρωσία, Γαλλία και Ιταλία, ειδικά μετά τη Συνθήκη των Σεβρών, όχι μόνο εφοδίαζαν συστηματικά τον κεμαλικό στρατό αλλά, επιπλέον, είχαν συνάψει με τον Κεμάλ πληθώρα οικονομικών και εμπορικών συμφωνιών.

Η πρώτη σημαντική υποστήριξη στους Τούρκους προήλθε από την κομμουνιστική Ρωσία, καθώς η ρωσοκεμαλική προσέγγιση εκκίνησε τον Αύγουστο 1920. Σε πρώτη φάση η οικονομική βοήθεια περιλάμβανε 400 κιλά χρυσό (8/1920) και σε δεύτερη 4 εκατομμύρια ρούβλια (4/1921)²⁴⁴, με παράλληλη προμήθεια σε πολεμικό υλικό. Ταυτόχρονα τον Απρίλιο 1921 οι σύμμαχοι διακήρυξαν αυστηρή ουδετερότητα ως προς τον ελληνοτουρκικό πόλεμο, ενώ οι Άγγλοι με τη σύμπραξη Ιταλών και Γάλλων, διέκοψαν την προμήθεια πολεμικού υλικού στην Ελλάδα, εξέλιξη που ευνόησε τους Τούρκους, καθώς οι Γάλλοι και οι Ιταλοί είχαν λιγότερους ενδοιασμούς από τους Άγγλους, ως προς την άρνηση αποστολής πολεμικού υλικού στα εμπόλεμα κράτη²⁴⁵, συνεχίζοντας να ενισχύουν τον Κεμάλ. Άλλωστε συνάφθηκαν και συμφωνίες μεταξύ Τουρκίας αφενός, Γαλλίας-Ιταλίας αφετέρου. Ενδεικτικά αναφέρουμε τη γαλλοτουρκική συμφωνία φιλίας και εμπορικών συναλλαγών (3/1921), που εξασφάλιζε στους Γάλλους συμμετοχή κεφαλαίων 50%

²⁴¹ Λεονταρίτης, *Η Ελλάδα στον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο 1917-1918*, σελ. 435-437.

²⁴² Βερέμης, Κωστής, *Η Εθνική Τράπεζα στη Μικρά Ασία*, σελ. 110-111.

²⁴³ Smith, *Το όραμα της Ιωνίας*, σελ. 78.

²⁴⁴ Dumont, *Κεμάλ: Ο Δημιουργός της Νέας Τουρκίας*, σελ. 107 και 246.

²⁴⁵ Smith, *Το όραμα της Ιωνίας*, σελ. 382.

στα ορυχεία Αργάνων και Μέντεν, ειδικό τελωνειακό καθεστώς και συμμετοχή στη διοίκηση των τουρκικών σιδηρόδρομων²⁴⁶ και την ιταλοτουρκική συνθήκη (3/1922), που απέληξε σε οικονομική συνεργασία και σε πολιτικοδιπλωματική στήριξη της Ιταλίας. Όσο λοιπόν περνούσε ο καιρός, παράλληλα προς τη μαχητική ισχύ των Τούρκων, βελτιώνονταν και τα οικονομικά τους²⁴⁷, με απότοκο την επαρκή εξωτερική εξισορρόπηση των πολεμικών τους προσπαθειών, που αντιστάθμισε την αρχικά άσχημη οικονομία τους.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5 **Η ΔΙΑΣΤΑΣΗ ΤΗΣ ΕΣΩΤΕΡΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΣΤΗ** **ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΙΚΗ ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑ**

5.1. Η Ελληνική Εσωτερική Πολιτική

Όταν η Ελλάδα ξεκίνησε τη Μικρασιατική Εκστρατεία, ήταν εσωτερικά διχασμένη σε βενιζελικούς και βασιλικούς ή αντιβενιζελικούς, με απότοκο την κοινωνικοπολιτική αποδυνάμωση του τρίπτυχου λαός-ηγεσία-ένοπλες δυνάμεις. Ο Εθνικός Διχασμός²⁴⁸ του 1916 είχε επιδεινωθεί, διότι η αποκατάσταση του

²⁴⁶ Edouard Driault, *Ελλάδα και Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος*, (Αθήνα: Πελασγός, 1999), σελ.350.

²⁴⁷ Τσιριγώτης, *Η ελληνική στρατηγική στη Μικρά Ασία 1919-1922*, σελ. 144-145.

²⁴⁸ Τσιριγώτης, *Η ελληνική στρατηγική στη Μικρά Ασία 1919-1922*, σελ. 356.

Βενιζέλου το 1917 από τους συμμάχους επέφερε την εκθρόνιση του Κων/νου, την ανασύσταση της Βουλής των Λαζάρων, την κήρυξη στρατιωτικού νόμου συνεπικουρούμενη από την επιβολή του νόμου περί της εχθρότητας προς το καθεστώς και τη λογοκρισία του τύπου, την εκτόπιση ηγετικών στελεχών της αντιπολίτευσης στην Κορσική και την κατάργηση της μονιμότητας των δημοσίων υπαλλήλων, ώστε να εκκαθαριστεί ο κρατικός μηχανισμός, η δικαιοσύνη, ο στρατός και η εκκλησία από τους πολιτικούς αντιπάλους²⁴⁹. Συνεπώς στην Ελλάδα υπήρχε κόσμος φανατικά εχθρικός απέναντι στην κυβέρνηση των Φιλελευθέρων, ενώ η επιστράτευση και η αναβολή υπογραφής συνθήκης ειρήνης με την Τουρκία υπέσκαπτε τη θέση της. Ακόμα όμως και η Συνθήκη των Σεβρών (10/8/1920), που δημιουργούσε την Ελλάδα των δύο ηπείρων και των πέντε θαλασσών, δεν καταλάγιασε τα πάθη. Δύο ημέρες μετά την υπογραφή της, ακολούθησε η απόπειρα δολοφονίας κατά του Βενιζέλου στο Παρίσι και τα αντίποινα αυτής, με αποκορύφωμα τη δολοφονία του Ίωνα Δραγούμη²⁵⁰.

Παρόλα αυτά η υψηλή στρατηγική του Βενιζέλου, με αξονικό πολιτικό στόχο την πραγμάτωση της Μεγάλης Ιδέας, απολάμβανε μέχρι τη διάσκεψη ειρήνης των Παρισίων υψηλό βαθμό εσωτερικής νομιμοποίησης, καθώς στηριζόταν από το σύνολο των πολιτικών κομμάτων της αντιπολίτευσης, είχε γίνει δεκτή και εφαρμοζόταν από τον ελληνικό λαό, ενώ η εσωτερική ηθικοκανονιστική και κοινωνικοπολιτική της βάση εδραζόταν στη συλλογικά αποδεκτή, εθνολογική και πολιτισμική κοσμοεικόνα της Μεγάλης Ιδέας. Συνεπώς η μικρασιατική εκστρατεία αιτιολογείτο ως επιτακτική κοινωνικοπολιτική αναγκαιότητα, για την πραγμάτωση του αέναου εθνικού στόχου, δηλαδή την εδαφική ολοκλήρωση του έθνους, η οποία θα διασφάλιζε και τη σχετική θέση ισχύος της Ελλάδας στο βαλκανικό περιφερειακό υποσύστημα. Ταυτόχρονα η εκστρατεία εκλαμβάνονταν και ως εκπολιτιστική σταυροφορία στα παράλια της Ιωνίας, βασιζόμενη στην παραδοχή ότι, η ελληνική ταυτότητα αποτελεί μία κοινή σταθερά που μετεξελισσεται αενάως και κατοπτρίζεται στο εθνικοπατριωτικό συναίσθημα του ελληνικού στοιχείου εκατέρωθεν του Αιγαίου (ιστορική συνέχεια ελληνισμού) καθώς και στο ιστορικό παρελθόν της Μικράς Ασίας, η οποία εντασσόταν για μεγάλη περίοδο στον αρχαίο ελληνικό πολιτισμό και διατήρησε την ελληνικότητά της, τόσο κατά την εποχή του Βυζαντίου όσο και της οθωμανοκρατίας. Παράλληλα, η πραγμάτωση της ελληνικής αναγέννησης στην Ανατολία το 19ο αι. παρώθησε στην ενίσχυση του κοινωνικού πατριωτισμού των Ελλήνων²⁵¹.

Από την άλλη η παρουσία του ελληνικού στρατού στη Σμύρνη, επέφερε τόσο τον ενθουσιασμό των Ελλήνων Μικρασιατών, όσο και την αντίσταση των Τούρκων και την αφύπνιση του εθνικισμού τους. Έστω όμως και υπό συνθήκες στρατιωτικής κατοχής, η εγκατάσταση της ελληνικής πολιτικής διοίκησης στην περιοχή (21/5/1919), υπό τον Αριστείδη Στεργιάδη επέβαλε το νόμο και την τάξη, τιμωρώντας τους υπεύθυνους για τα επεισόδια της 15ης-16ης Μαΐου και αποφεύγοντας τις διακρίσεις εναντίον των Τούρκων²⁵². Άλλωστε εφόσον η Σμύρνη εξακολουθούσε να είναι υπό των Οθωμανών υπήρχε τουρκική διοίκηση, αλλά ο έλεγχος είχε περάσει στην Ελλάδα. Τούρκοι υπάλληλοι διατηρήθηκαν μόνο σε κατώτερες θέσεις, ενώ οι ανώτερες καλύφθηκαν από δημόσιους υπάλληλους εξ Αθηνών. Η ιδιόρρυθμη ωστόσο προσωπικότητα του Στεργιάδη, η αυστηρότητα και οι αυταρχικές μέθοδοί του, τον έφεραν σύντομα σε ρήξη με την τοπική ελληνική

²⁴⁹ Smith, *Το όραμα της Ιωνίας*, σελ. 126-132.

²⁵⁰ Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τόμος ΙΕ, σελ. 145.

²⁵¹ Τσιριγώτης, *Η ελληνική στρατηγική στη Μικρά Ασία 1919-1922*, σελ. 348-354.

²⁵² Smith, *Το όραμα της Ιωνίας*, σελ. 182-184.

κοινωνία, τη στρατιωτική διοίκηση και την εκκλησία²⁵³. Παρόλα αυτά ο Βενιζέλος, διαβλέποντας τη δυσμενή απήχηση μίας πρώιμης αντικατάστασης του αντιπροσώπου της Ελλάδας, τον υποστήριξε. Τελικά ο Στεργιάδης διατήρησε τη θέση του μέχρι την καταστροφή της Σμύρνης και παρά την πολιτική πτώση του φίλου του Βενιζέλου.

Η επιτακτική πολιτικοστρατηγική αναγκαιότητα, για την άντληση ευμεγεθών οικονομικοστρατιωτικών πόρων και έμφυχου δυναμικού, ώστε να ενισχυθούν οι επιθετικές επιχειρήσεις του στρατού στη Μικρά Ασία, για την επιβολή των όρων της Συνθήκης των Σεβρών στο κεμαλικό καθεστώς, προϋπέθετε ως ικανή και αναγκαία συνθήκη, την εσωτερική νομιμοποίηση της υψηλής στρατηγικής από τον ελληνικό λαό. Για το λόγο αυτό ο Βενιζέλος όταν παρουσίασε στη Βουλή τη Συνθήκη των Σεβρών (7/9/1920), δηλαδή τα απτά αποτελέσματα της πολιτικής του, ανακοίνωσε και τη διενέργεια εκλογών με δική του κυβέρνηση, τηρώντας τη δέσμευσή του για προκήρυξη εκλογών, μετά την υπογραφή συνθήκης με την Τουρκία και επιζητώντας τη συναίνεση της λαϊκής ετυμηγορίας. Αμέσως ο στρατιωτικός νόμος και η λογοκρισία καταργήθηκαν και η προεκλογική περίοδος κυλούσε ομαλά μέχρι τον απρόσμενο θάνατο του βασιλιά Αλέξανδρου, από δάγκωμα μαϊμούς, που έφερε το Βενιζέλο προ του διλλήματος της διαδοχής του θρόνου. Οι επιλογές του ήταν να ανακηρύξει δημοκρατία, να παραμερίσει τη δυναστεία των Γκλύξμπουργκ υπέρ ενός νέου βασιλιά ή να καλέσει έναν αδερφό του Αλεξάνδρου να αναλάβει το θρόνο, όπως και έκανε. Η άρνηση όμως του πρίγκιπα Παύλου και των αντιβενιζελικών να εγκαταλείψουν το ισχυρότερο προεκλογικό τους όπλο, καθώς και του Βενιζέλου²⁵⁴ να ανακηρύξει δημοκρατία, προκειμένου να μην προκαλέσει τα φιλοβασιλικά αισθήματα της Βρετανίας, η οποία υπέθαλπε τη μοναρχία ως στοιχείο "σταθερότητας" και από φόβο μήπως μία δημοκρατική Ελλάδα βρεθεί υπό γαλλική επιρροή, έθεσε ως κύριο θέμα των εκλογών το ερώτημα Κων/νος ή Βενιζέλος²⁵⁵.

Κατά την προεκλογική εκστρατεία λοιπόν η Ηνωμένη Αντιπολίτευση στηρίχθηκε κυρίως στο πολιτειακό ζήτημα και στην επάνοδο του Κων/νου, στην τυραννία του βενιζελικού καθεστώτος και στην άσκηση κριτικής κατά της κυβερνητικής εξωτερικής πολιτικής, ισχυριζόμενη ότι ο Βενιζέλος είχε ρίξει την Ελλάδα σε πόλεμο, χωρίς να αποσπάσει από τους συμμάχους σταθερές εγγυήσεις και γραπτές δεσμεύσεις των όσων θα κέρδιζε ως ανταμοιβή και ότι οι διπλωματικές νίκες και η ολοκλήρωση σχεδόν της Μεγάλης Ιδέας, οφειλόταν στις αρετές του ελληνικού στρατού και λαού. Από την άλλη οι βενιζελικοί τόνιζαν τη θριαμβευτική διευθέτηση του εθνικού ζητήματος και την πραγμάτωση της Μεγάλης Ιδέας, ως απόρροια των ικανοτήτων του αρχηγού τους, ενώ δικαιολογούσαν τα σκληρά διοικητικά μέτρα στις έκτατες πολεμικές συνθήκες και στον έντονο πολιτικό διχασμό. Προκειμένου μάλιστα να αυξήσουν τη δύναμή τους αποφάσισαν να συμμετέχουν στις εκλογές και οι νέες χώρες και ο στρατός, με την αιτιολογία ότι μία ομάδα τόσο μεγάλη και τόσο στενά επηρεασμένη από την πολιτική γραμμή της κυβέρνησης δεν θα έπρεπε να στερηθεί την ψήφο²⁵⁶. Ωστόσο, η πολιτική δραστηριότητα εντός στρατού υπονόμωσε τη συνοχή και την πειθαρχία του, επιδρώντας αρνητικά στην εκστρατεία.

²⁵³ Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τόμος ΙΕ, σελ. 124-125.

²⁵⁴ Τσιριγώτης, *Η ελληνική στρατηγική στη Μικρά Ασία 1919-1922*, σελ. 371.

²⁵⁵ Smith, *Το όραμα της Ιωνίας*, σελ. 253-255.

²⁵⁶ Smith, *Το όραμα της Ιωνίας*, σελ. 262.

Όμως παρά τα ευνοϊκά μέτρα, τις αντίθετες προβλέψεις και τις στρατιωτικές και διπλωματικές νίκες, ο Βενιζέλος έχασε συντριπτικά τις εκλογές (1/11/1920), κερδίζοντας μόνο 110 από τις 370 έδρες της Βουλής. Αυτό διότι προ των εκλογών το ενδογενές νομιμοποιητικό υπόβαθρο της υψηλής στρατηγικής του είχε αποδυναμωθεί λόγω, πρώτον του Εθνικού Διχασμού, ο οποίος διέρρηξε τις κοινωνικοπολιτικές βάσεις της Μεγάλης Ιδέας, προδιαγράφοντας την κατάληξη του μικρασιατικού εγχειρήματος και δώρισε στους αντιβενιζελικούς το ατού του πολιτειακού ζητήματος, δεύτερον της λειτουργικής ανεπάρκειας του κυβερνητικού μηχανισμού, του πρόχειρου σχεδιασμού και της ακαταλληλότητας των υπαλλήλων, με απότοκο την αισχροκέρδεια και την κακοδιοίκηση που οφείλονταν στην απουσία του Βενιζέλου από τη χώρα και στην απασχόλησή του με το κύριο εθνικό ζήτημα και τρίτον της σύνδεσης της στρατιωτικής εμπλοκής της Ελλάδας στη Μικρά Ασία με το όνομα του Βενιζέλου, ο οποίος κατά τους αντιβενιζελικούς είχε οδηγήσει τη χώρα στον πόλεμο, χωρίς να έχει διασφαλίσει απτές εγγυήσεις, δεσμεύσεις και συμφωνίες και γενικότερα λόγω της προεκλογικής προπαγάνδας της αντιπολίτευσης, που αποστρεφόταν κάθε πολιτική επιλογή ικανή να την εμπλέξει στους πολιτικοστρατηγικούς ανταγωνισμούς των ευρωπαϊκών μεγάλων δυνάμεων, ενώ δεν έβλεπε τη Μικρά Ασία ως εθνικό κομμάτι, ενσωματωμένο στον εθνικό κορμό, αλλά ως αποικία διοικούμενη από την Ελλάδα, καταλύοντας έτσι την εθνική ολοκλήρωση. Η αιτία ήταν ότι η πολιτική της κομματοκρατίας που υποστήριζαν οι αντιβενιζελικοί και ο θρόνος, *«της ιδιοποίησης δηλαδή του κράτους και της αντιμετώπισής του ως λαφύρου της άρχουσας πολιτικής ελίτ απέκλειε τη σύνδεση του ελλαδικού με τον οικουμενικό ελληνισμό όχι μόνο γιατί δεν είχε καμία οργανική συνάφεια (οικονομική, κοινωνική, πολιτισμική κ.λπ.), αλλά και γιατί διέκρινε σε αυτόν ένα μείζον δίλλημα ασφάλειας για την πολιτική του επιβίωση»*²⁵⁷.

Επιπρόσθετα υπήρχαν και άλλοι λόγοι για τους οποίους ο λαός ήταν δυσареστημένος με την κυβέρνηση Βενιζέλου. Στο στρατό υπηρετούσαν ακόμα κλάσεις που είχαν κληθεί στους Βαλκανικούς πολέμους, γεγονός που έπληττε κυρίως τον αγροτικό πληθυσμό, που τότε αποτελούσε την πλειοψηφία της χώρας. Για μεγάλο μέρος λοιπόν του πληθυσμού, στην παραδοσιακή κρατική αδιαφορία για την ελληνική επαρχία, προστέθηκαν ο συμμαχικός αποκλεισμός, η υποχρεωτική επιστράτευση, οι επιτάξεις, τα έκτακτα στρατιωτικά μέτρα, καθώς και η έντονη δυσареσκεια για την αισχροκέρδεια και τον πλουτισμό πολλών μεγαλεμπόρων, εφοπλιστών, αναδόχων κρατικών συμβολαίων, προμηθευτών, χρηματιστών κ.ά. που είχαν σχέση με το στρατό και την κρατική μηχανή. Αυτά, σε συνδυασμό με την προπαγάνδα των αντιβενιζελικών, αποδείκνυαν την πραγματική φύση του κομματικού κράτους των Φιλελεύθερων, που λειτουργούσε με μικρές διακοπές από το 1910 και οδήγησαν τους αγρότες σε καταψήφισή του²⁵⁸.

Υπήρχαν και Έλληνες που καταψήφισαν τους Φιλελεύθερους γιατί πίστευαν ότι οι αντιβενιζελικοί θα ακολουθούσαν ριζικά αντίθετη πολιτική, ακόμα και στη Μικρά Ασία, παρότι προεκλογικά η Ηνωμένη Αντιπολίτευση αποκήρυττε μεν τη βενιζελική πολιτική, αλλά δεν υποσχόταν ούτε αποστράτευση, ούτε τερματισμό του πολέμου, σε αντίθεση με όσα ισχυρίζονταν οι βενιζελικοί. Η νέα λοιπόν κυβέρνηση υπό τον έμπειρο, μετριοπαθή και περισσότερο συμπαθή στους συμμάχους Ράλλη, δεν έληξε την εκστρατεία, ενώ κληρονόμησε αρκετά προβλήματα, όπως μία συνθήκη ευνοϊκή για την Ελλάδα και το μικρασιατικό ελληνισμό, αλλά ανεπικύρωτη από τους Τούρκους και από τους συμμάχους, βαθιά εχθρότητα Ελλήνων και Τούρκων στη Μικρά Ασία, λόγω της έξαρσης του

²⁵⁷ Τσιριγώτης, *Η ελληνική στρατηγική στη Μικρά Ασία 1919-1922*, σελ. 356-364.

²⁵⁸ Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τόμος ΙΕ, σελ. 147.

τουρκικού εθνικισμού, βαθιά εσωτερική πολιτική διαίρεση και ανάγκη στρατιωτικής δύναμης μεγαλύτερης των οικονομικών δυνατοτήτων της χώρας (100.000 ανδρών και άνω), για την κατοχή των καταληφθέντων περιοχών (Σμύρνη, Προύσα, Ουσάκ)²⁵⁹. Ενώ σε αυτά πρόσθεσε κι άλλα, διενεργώντας δημοψήφισμα (5/12/1920) για επάνοδο του Κων/νου, παρά τις προειδοποιήσεις και απειλές των συμμάχων για πάγωμα της οικονομικής βοήθειας σε περίπτωση επιστροφής του γερμανόφιλου, όπως τον θεωρούσαν, βασιλιά.

Με την άνοδό τους στην εξουσία οι αντιβενιζελικές πολιτικές δυνάμεις, όχι μόνο δεν απαγκίστρωσαν το στρατό από τη Μικρά Ασία, αλλά τον ενίσχυσαν ποσοτικά και εντατικοποίησαν τις επιθετικές επιχειρήσεις, λόγω του κοινωνικοπολιτικού κόστους που ενείχε η επιστροφή του και η εγκατάλειψη της τύχης του μικρασιατικού ελληνισμού στο εθνικιστικό κεμαλικό καθεστώς. Έτσι επιζητούσαν νομιμοποίηση της πολιτικής που προεκλογικά αποκήρυτταν, πρώτον μέσω νομιμοποίησης εκ του αποτελέσματος, δηλαδή με συνεχή στρατολόγηση και προσφορά μέσων εσωτερικής εξισορρόπησης από το λαό, που προδήλωνε την καθολική αποδοχή των στόχων της υψηλής τους στρατηγικής. Δεύτερον μέσω πολιτισμικής-εθνολογικής υπεροχής των Ελλήνων στα παράλια της Ιωνίας, που μετουσιωνόταν σε ζωτικό εθνικό συμφέρον. Ως εκ τούτου οι επαχθείς συνθήκες διαβίωσης του μικρασιατικού ελληνισμού δεν ήταν πολιτικά ανεκτές για τη μητρό-πολη-Ελλάδα, γεγονός που συνωθούσε και νομιμοποιούσε την ανάληψη στρατιωτικής δράσης. Τρίτον μέσω ιστορικής διεθνούς αποστολής του ελληνικού έθνους, σύμφωνα με την οποία το εθνικό συμφέρον αναγόταν σε οικουμενικό καλό και τέταρτον μέσω πολιτικής νομιμοποίησης της επιλεγείσας και εφαρμοσθείσας υψηλής στρατηγικής, καθώς μέχρι τις αρχές του 1921 η μείζων αντιπολίτευση, το κόμμα των Φιλελευθέρων υπό τον Δαγκλή, συντάχθηκε με την πολιτική των μετаноεμβριανών κυβερνήσεων. Έτσι μετά τις εκλογές δεν εκδηλώθηκε καμία μορφή λαϊκής δυσaráσκείας ως προς την πολιτική απόφαση για συνέχιση του πολέμου. Εντούτοις το ανωτέρω νομιμοποιητικό πλαίσιο των αντιβενιζελικών κυβέρνησεων δεν έγινε επαρκώς δεκτό στους κόλπους της στρατιωτικής ηγεσίας, καθώς μια ομάδα αξιωματικών ξεκίνησε προπαγανδαστικές διεργασίες στο στρατό (προπαγάνδα και κυκλοφορία πρωτοκόλλων κατά του καθεστώτος), για την εκδήλωση πραξικοπήματος με στόχο την ανατροπή της κυβέρνησης και την εκθρόνιση του βασιλιά²⁶⁰.

Παράλληλα, η καθεστωτική αλλαγή επέφερε τη δημιουργία του κινήματος Εθνικής Άμυνας Κων/πολης, από βενιζελικούς αξιωματικούς, πολιτικούς παράγοντες του κόμματος των Φιλελευθέρων και σημαίνοντα μέλη της εκεί ελληνικής παροικίας, η εδραίωση του οποίου οφειλόταν στις αμφιβολίες του μικρασιατικού ελληνισμού για τις προθέσεις της νέας κυβέρνησης, καθώς και στην αποτυχία επίτευξης στρατιωτικής νίκης²⁶¹. Στόχος της Άμυνας ήταν να κερδίσει, με τη μεσολάβηση του Βενιζέλου, την υποστήριξη της Αγγλίας για τη δημιουργία ενός αυτόνομου Ιωνικού Κράτους, ενώ ο βενιζελικός της πυρήνας έθετε ως απώτερο στόχο την ανατροπή του κωνσταντινικού καθεστώτος και την επανασύνδεση της ανατολικής και δυτικής πλευράς του ελληνικού Αιγαίου, κατά το πρότυπο του κινήματος της Θεσ/νίκης (1916). Ο Βενιζέλος πάντως, που εκείνη την περίοδο υποστήριζε αμυντική πολιτική, σύμπτυξη του μετώπου στα όρια της Συνθήκης των Σεβρών, δεν έκρινε σκόπιμο να αναλάβει την αρχηγία της Άμυνας, παρόλο που την ενθάρρυνε ηθικά και που μεσολάβησε (1/1921) για να συναντήσει ο Λούντ

²⁵⁹ ΓΕΣ, *Επίτομος Ιστορία Εκστρατείας Μικράς Ασίας 1919-1922*, σελ. 73.

²⁶⁰ Τσιριγώτης, *Η ελληνική στρατηγική στη Μικρά Ασία 1919-1922*, σελ. 372-379.

²⁶¹ Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τόμος ΙΕ, σελ. 189-190.

Τζωρτζ εκπροσώπους της. Εντούτοις οι ενέργειες αυτές δεν επέφεραν αγγλική στήριξη, ο Λόυντ Τζωρτζ παρά το ενδιαφέρον του δε δεσμεύτηκε για κάτι συγκεκριμένο, απλά χώρισαν το μικρασιατικό ελληνισμό σε υποστηρικτές της κυβέρνησης και σε αυτονομιστές²⁶².

Την ίδια περίοδο, αρχές 1921, ο Ράλλης, που είχε μικρή πολιτική δύναμη, εξαναγκάστηκε σε παραίτηση, επειδή υποστήριζε τη χρησιμοποίηση τόσο του Νίκου Πολίτη όσο και του Βενιζέλου στο εξωτερικό, με σκοπό την εκδήλωση εθνικής ενότητας, αλλά και λόγω απουσίας ικανών και ενημερωμένων αντιβενιζελικών διπλωματών. Μετά τον Ράλλη ανέλαβε πρωθυπουργός ο Νικόλαος Καλογερόπουλος²⁶³ αλλά για λίγο, καθώς μετά τη στρατιωτική αποτυχία του Μαρτίου 1921 σχηματίστηκε νέα κυβέρνηση, υπό τον πλέον ισχυρό της Βουλής, αλλά αντιπαθή στους συμμάχους, Δημήτριο Γούναρη (8/4/1921). Στο κοινοβούλιο οι Φιλελεύθεροι κράτησαν μετριοπαθή στάση, τονίζοντας την ανάγκη κοινής πολιτικής όλων των κομμάτων πάνω στο ζήτημα του πολέμου. Έτσι ο Γούναρης παρόλο που διαισθανόταν το αδιέξοδο της ακολουθητέας μικρασιατικής πολιτικής, την οποία θεωρούσε πολιτική του Βενιζέλου, που αναγκάστηκε να συνεχίσει διότι η εγκατάλειψή της θα απέσυρε την αγγλική υποστήριξη στη Θράκη, θα άφηνε τη Μακεδονία ανοικτή σε εχθρική επίθεση και θα ήταν καταστροφική για το στέμμα και το κράτος²⁶⁴, πίεσε για επιθετική στρατιωτική στρατηγική, τη στιγμή που ακόμα και ο Βενιζέλος τασσόταν υπέρ του συμβιβασμού για λήξη του πολέμου και προέλεγε την καταστροφή εξαιτίας της διπλωματικής απομόνωσης και του οικονομικού αποκλεισμού της Ελλάδας.

Συνακόλουθα, από το Μάιο του 1921 η ελληνική κοινωνικοπολιτική κατάσταση ήταν δυσμενής (ακρίβεια, επιστράτευση, πολιτική πόλωση κτλ.). Η δε επεκτατική στρατηγική οδήγησε στη στρατιωτική αποτυχία των θερινών επιχειρήσεων, με απότοκο την κατάρρευση της εύθραυστης συναίνεσης ως προς την εθνική πολιτική στη Μικρά Ασία και την ένταση του διχασμού μεταξύ βενιζελικών-αντιβενιζελικών, που επεκτάθηκε και στην εξωτερική πολιτική. Σε αυτό συναίνεσε και η δημοσίευση δύο επιστολών του Βενιζέλου προς το Δαγκλή, στις οποίες υποστήριζε ότι η παρουσία του Κων/νου, η κυβερνητική άρνηση αποδοχής συμμαχικής διαμεσολάβησης (6/921) και η αδυναμία επίτευξης τελειωτικού χτυπήματος στον Κεμάλ, ο οποίος ήταν σε θέση να αποσύρεται και να αποφεύγει τη σύγκρουση, αποτελούσαν καταστρεπτική πολιτική. Έτσι όταν ο Γούναρης ζήτησε ψήφο εμπιστοσύνης (15/10/1921), οι Φιλελεύθεροι αποχώρησαν από τη βουλή, αρνούμενοι να επωμιστούν την ευθύνη για το χειρισμό του εθνικού ζητήματος²⁶⁵.

Ταυτόχρονα στη Σμύρνη δημιουργήθηκε η Μικρασιατική Άμυνα, αντίστοιχη της Κων/πολης, από επιφανείς μεσοαστούς Σμυρνιούς, όχι τόσο ενεργά βενιζελικούς. Σύντομα η ιδέα της αυτονομίας κατέκτησε όλα τα στρώματα, ενώ η εκλογή του Μελέτιου Μεταξάκη²⁶⁶ στη θέση του Οικουμενικού Πατριάρχη (12/1921), που δεν αναγνωρίστηκε από την Αθήνα, προσέδωσε στο κίνημα της Άμυνας αίγλη και ισχύ, που σε συνδυασμό με την όλο και αυξανόμενη πεποίθηση περί προδοσίας του μικρασιατικού ελληνισμού από την ελληνική κυβέρνηση, διατάσσοντας απομάκρυνση του στρατού, ενίσχυσαν την επιρροή του. Οι Μικρασιάτες για να σωθούν έπρεπε να δημιουργήσουν αυτόνομη ζώνη και δικό

²⁶² Smith, *Το όραμα της Ιωνίας*, σελ. 333-339.

²⁶³ Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τόμος ΙΕ, σελ. 160.

²⁶⁴ Smith, *Το όραμα της Ιωνίας*, σελ. 364-367.

²⁶⁵ Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τόμος ΙΕ, σελ. 186.

²⁶⁶ Smith, *Το όραμα της Ιωνίας*, σελ. 435-436.

τους στρατό. Για το λόγο αυτό προσπάθησαν να προσεταιριστούν τόσο τον Στεργιάδη όσο και τον Παπούλα. Ο πρώτος όμως ήταν αντίθετος με κάθε μορφή αυτόνομης δράσης, ενώ από τα τέλη του 1921, πίστευε ότι το ελληνικό μέτωπο στη Μικρά Ασία δε μπορούσε να κρατηθεί. Έτσι εμείνετο κατά του Παπούλα, ο οποίος παρόλο που φερόταν ως αρχηγός του κινήματος και που έδειξε ενδιαφέρον για τα σχέδια των αυτονομιστών, δεν ήταν διατεθειμένος να ενεργήσει χωρίς την έγκριση της κυβέρνησης, καθώς θεωρούσε το κίνημα εθνικό. Όταν δε η Άμυνα του πρότεινε να τεθεί επικεφαλής (2/1922), εκείνος αρχικά δέχθηκε, αν και τόνισε ότι το κίνημα δε θα είχε καμία πιθανότητα επιτυχίας χωρίς την έστω έμμεση, στρατιωτικοοικονομική βοήθεια των Αθηνών. Εν συνεχεία όμως οι διαβεβαιώσεις του πρωθυπουργού περί μη εγκατάλειψης της Μικράς Ασίας, ακόμα και μετά τη δημοσίευση των μεσολαβητικών συμμαχικών προτάσεων της συνδιάσκεψης του Παρισιού, περί τρίμηνης ανακωχής και ακολούθως εκκένωσης και οι επισημάνσεις του για τις στρατιωτικές κυρίως αδυναμίες του εγχειρήματος, τον έπεισαν να μην προχωρήσει σε ανακήρυξη αυτονομίας, όπως ζητούσε η Άμυνα. Οι τελευταίες δε προσπάθειες προσεταιρισμού του απέτυχαν, λόγω κυρίως του κομματικού χαρακτήρα του αυτονομιστικού κινήματος. Να σημειώσουμε τέλος ότι και ο Βενιζέλος είχε επισημάνει (3/1922) σε επιστολή του στον Μεταξάκη, τις τεράστιες δυσκολίες που θα αντιμετώπιζε η ηγεσία των Μικρασιατών, αν επέλεγε την αυτονομία.

Όμως η αποτυχία εξεύρεσης διπλωματικής λύσης και επίτευξης οριστικού ειρηνευτικού διακανονισμού από τις μετаноεμβριανές κυβερνήσεις, καθώς και η άσχημη εσωτερική κατάσταση (λιποτάκτες, πολιτική πόλωση), που έτεινε προς εμφύλιο, προκάλεσαν κυβερνητική αστάθεια. Εν συντομία 4/1922 η κυβέρνηση Γούναρη καταψηφίστηκε στη βουλή και κλήθηκε ο βενιζελικός Στράτος να σχηματίσει νέα, ανεπιτυχώς. Έτσι επανακλήθηκε ο Γούναρης που σχημάτισε κυβέρνηση με τα ίδια πρόσωπα, ενώ το Μάιο αναγκάστηκε και πάλι σε παραίτηση. Τη διαδέχθηκε η κυβέρνηση Στράτου, δίνοντας ελπίδες στους αυτονομιστές μόνο για δύο μέρες, καθώς ο Στράτος παραιτήθηκε επειδή δεν έλαβε ψήφο εμπιστοσύνης. Τελικά δημιουργήθηκε κυβέρνηση συνασπισμού υπό τον Πρωτοπαπαδάκη, ενώ η παραίτηση του Παπούλα στις 26/5, σήμανε τη λήξη των προσπαθειών της Άμυνας για αυτονόμηση της Ιωνίας και τη μεγέθυνση της αγωνίας και της απόγνωσης των Ελλήνων Μικρασιατών. Οι δυσκολίες άλλωστε για τους αμυνίτες είχαν κορυφωθεί, από όταν έμαθαν μέσω του Σταυρίδη, ότι δεν είχαν την υποστήριξη του Λονδίνου. Εν κατακλείδι, ο Στεργιάδης, λόγω του αδιέξοδου της κατάστασης και της τουρκικής απαίτησης για άμεση αποχώρηση του ελληνικού στρατού προκειμένου να συναφθεί ανακωχή, ανακοίνωσε (7/1922) τη λύση της αυτονόμησης, χωρίς όμως περαιτέρω ανάμιξη της Ελλάδας, η οποία απορρίφθηκε από το μικρασιατικό λαό, διότι χωρίς την Ελλάδα θα δημιουργούσε ένα αυτόνομο μεν κράτος, αλλά εξαρτώμενο από τις Μεγάλες Δυνάμεις. Τις τελευταίες δε τραγικές μέρες του ελληνισμού στη Μικρά Ασία, όταν το μέτωπο είχε καταρρεύσει, η ύπατη αρμοστεία παρότρυνε το λαό να παραμείνει στα σπίτια του, παρότι η ίδια ετοιμαζόταν να φύγει, ενώ και η ύστατη έκκληση της Άμυνας να μοιράσει οπλισμό και να οργανώσει την άμυνα της Σμύρνης δεν έγινε δεκτή.

Στην Ελλάδα η είδηση της διάρρηξης του μετώπου και η υποχώρηση του στρατού είχε τεράστιες συνέπειες: ο λαός έχασε την εμπιστοσύνη του στην κυβέρνηση, η οποία παραιτήθηκε, ενώ ο Καλογερόπουλος που κλήθηκε από το βασιλιά να σχηματίσει νέα, αρνήθηκε και έτσι η εντολή ανατέθηκε τελικά στον Τριανταφυλλάκο. Η δε απόκρυψη των άσχημων νέων, παρότι επιχειρήθηκε από τους κυβερνώντες, δε γινόταν να διαρκέσει πολύ, καθώς τα στρατεύματα της

Μικράς Ασίας που είχαν συγκεντρωθεί στη Χίο και στη Μυτιλήνη, επαναστάτησαν με επικεφαλής τους συνταγματάρχες Πλαστήρα και Γονατά και τον πλοίαρχο Φωκά και στις 26/9 απαίτησαν την παραίτηση του βασιλιά υπέρ του διαδόχου του, την άμεση διάλυση της Εθνοσυνέλευσης και το σχηματισμό κυβέρνησης, που θα ενέπνεε εμπιστοσύνη στις δυνάμεις της Αντάντ, θα διενεργούσε σύντομα αμερόληπτες εκλογές και θα χειριζόταν τα εξωτερικά ζητήματα, μέχρις ότου αποφάσιζε ο λαός για την τύχη τους και τέλος την άμεση ενίσχυση του θρακικού μετώπου²⁶⁷.

Ο Κων/νος παραιτήθηκε και βασιλιάς ορκίστηκε ο Γεώργιος Β΄, την εξουσία ανέλαβε η επαναστατική τριάδα μέχρι το σχηματισμό της κυβέρνησης Κροκιδά (30/9) και ο Βενιζέλος, μετά από αίτημα των επαναστατών, ανέλαβε την εκπροσώπηση της χώρας στο εξωτερικό. Επειδή δε σκοπός της επανάστασης ήταν η συνοπτική αντιμετώπιση των υπεύθυνων για τη Μικρασιατική Καταστροφή και έπειτα η κήρυξη γενικής αμνηστίας, όρισαν ανακριτική επιτροπή με πρόεδρο τον Πάγκαλο, που συνέλαβε τους Πρωτοπαπαδάκη, Γούναρη, Θεοτόκη, Στράτο, Στρατηγό, Μπαλτατζή, Γούδα και Χατζηανέστη με την κατηγορία της εσχάτης προδοσίας, παρόλο που οι προσαπτόμενες κατηγορίες δεν περιείχαν καμία πράξη εσκεμμένης προδοσίας²⁶⁸, ενώ και οι υπουργοί δικάστηκαν από στρατοδικείο που δεν είχε δικαιοδοσία. Υπό την πίεση της επικείμενης καταδικαστικής απόφασης των συλληφθέντων και της Αγγλίας, που διαφωνούσε και απειλούσε με διακοπή των διπλωματικών σχέσεων, η κυβέρνηση παραιτήθηκε και ορκίστηκε νέα επαναστατική υπό τον Γονατά 27/11. Την επόμενη μέρα το στρατοδικείο καταδίκασε τους Στρατηγό και Γούδα σε ισόβια δεσμά και τους υπόλοιπους σε θάνατο. Η εκτέλεσή τους, που πραγματοποιήθηκε αυθημερόν, πριν αντιδράσει η Αγγλία, θεωρήθηκε αναγκαία ώστε να ξεπλυθεί η εθνική καταισχύνη που είχε υποστεί ο στρατός από την ήττα του στη Μικρά Ασία και να πτοηθεί και να καταστραφεί η βασιλική αντιβενιζελική παράταξη με την πολιτική δολοφονία των αρχηγών της²⁶⁹. Ενώ λοιπόν η ανυπολόγιστη καταστροφή που είχε υποστεί το έθνος θα μπορούσε να ενώσει τους Έλληνες, με τη δίκη και καταδίκη των έξι η ευκαιρία αυτή χάθηκε, το μίσος κυριάρχησε και η πολιτική πόλωση συνεχίστηκε παράλληλα με τα δεινά που κληρονόμησε στο κράτος η ήττα.

5.2. Η Τουρκική Εσωτερική Πολιτική

Οι όροι της ανακωχής του Μούδρου, η απώλεια εδαφών, ο έλεγχος που επέβαλλαν οι Μεγάλες Δυνάμεις, η απαθέστατη φιλοσυμμαχική σουλτανική κυβέρνηση, η επικείμενη αρνητική συνθήκη ειρήνης και η ελληνική απόβαση στη Μικρά Ασία, αποτέλεσαν τους λόγους αφύπνισης του τουρκικού εθνικισμού και έντασης των δραστηριοτήτων των εθνικιστικών οργανώσεων. Το έδαφος, άλλωστε, είχε ήδη προετοιμαστεί από την πολιτική εθνικής κάθαρσης των Νεότουρκων, αλλά τελικά ο Κεμάλ, ένας έμπειρος αξιωματικός, μορφωμένος και ανακατεμένος με τα ανατρεπτικά πολιτικά ρεύματα που είχαν προηγηθεί της επανάστασης των Νεότουρκων, ήταν αυτός που οργάνωσε και συντόνισε τους εθνικιστές, μετατρέποντας την Οθ. Αυτοκρατορία στο εθνικό κράτος της Τουρκίας. Ο διορισμός του ως στρατιωτικού επιθεωρητή των ανατολικών επαρχιών, που συνέπεσε με την κατάληψη της Σμύρνης από την Ελλάδα, του έδωσε την ευκαιρία να δημιουργήσει ένα ισχυρό εθνικιστικό κίνημα αντίστασης. Από τη στιγμή δε που αποβιβάστηκε στη Σαμψούντα (19/5/1919), τα κέντρα αποφάσεων στην Τουρκία

²⁶⁷ ΓΕΣ, *Επίτομος Ιστορία Εκστρατείας Μικράς Ασίας 1919-1922*, σελ. 473.

²⁶⁸ Smith, *Το όραμα της Ιωνίας*, σελ. 558-560.

²⁶⁹ Στο ίδιο, σελ. 558.

έγιναν δύο, η ελεγχόμενη από τους συμμάχους σουλτανική κυβέρνηση της Κων/πολης και το εθνικιστικό κίνημα στο εσωτερικό, που κατέληξε να έχει έδρα την Άγκυρα²⁷⁰.

Στη Σαμψούντα ο Κεμάλ, παρά την αγγλική επιτήρηση, πύκνωσε τις επαφές του με τους τοπικούς στρατιωτικούς και διοικητικούς παράγοντες, κατηγορούσε την κυβέρνηση για αδράνεια, τόνιζε την ανάγκη αντίστασης έναντι των Ελλήνων και συνιστούσε τη δημιουργία αντάρτικων ομάδων μέχρι την οργάνωση νέου τακτικού στρατού²⁷¹. Έπειτα έλαβε μέρος στην πρώτη σύσκεψη των εθνικιστών στην Αμάσεια, όπου διατυπώθηκαν σε πρωτόκολλο: ο κίνδυνος της ενότητας και της ανεξαρτησίας της πατρίδας, η ανικανότητα της κυβέρνησης να αναλάβει τις ευθύνες της, η ανάγκη ίδρυσης ενός εθνικού οργάνου μη ελεγχόμενου και επηρεαζόμενου από ξένους, που θα επανεξέταζε την κατάσταση της χώρας και θα γνωστοποιούσε σε όλο τον κόσμο την επιθυμία του τουρκικού λαού για δικαιοσύνη και τέλος, η σύγκληση Εθνικού Συνεδρίου στη Σεβάστεια²⁷². Μέχρι το εν λόγω πρωτόκολλο, που θεωρείται τουρκική διακήρυξη αντίστασης στις συμμαχικές αποφάσεις, ο Κεμάλ εμφανιζόταν ως πιστός οπαδός και αντιπρόσωπος του σουλτάνου, παρότι τον παρουσίαζε ως δέσμιό των ξένων και ανίκανο να αντιδράσει χωρίς τη βοήθεια του λαού. Η υπογραφή όμως του πρωτοκόλλου σε συνδυασμό με τις λεηλατήσεις των αποθηκών όπλων, που φύλασσαν Άγγλοι και Γάλλοι σύμφωνα με την ανακωχή του Μούδρου, για να εξοπλιστεί ο κεμαλικός στρατός, προκάλεσαν την καταγγελία των ενεργειών του στο μεγάλο βεζίρη εκ μέρους των Άγγλων και την απαίτηση αποπομπής του από το στρατό. Έτσι ο Κεμάλ ανακλήθηκε και αφαιρέθηκε ο βαθμός του, ενώ οι πολιτικοστρατιωτικές αρχές διατάχθηκαν να μην τον υπακούν. Εκείνος απτόητος υπέβαλε παραίτηση και έσπευσε να παραβρεθεί στο Ερζερούμ, όπου οργάνωσε το προκαταρκτικό συνέδριο των αντιπροσώπων της περιοχής²⁷³, που επεξεργάσθηκε το Εθνικό Συμβόλαιο και όρισε μία αντιπροσωπευτική επιτροπή με πρόεδρο τον ίδιο, για να παρουσιάσει τις αποφάσεις του στη Σεβάστεια. Στο Ερζερούμ δηλαδή, ο Κεμάλ επιβλήθηκε στους τοπικούς άρχοντες, αν και για την αποδοχή της ηγεσίας του τέθηκε ως όρος η μη εναντίωσή του στην εξουσία του σουλτάνου²⁷⁴. Οι αποφάσεις δε του συνεδρίου ανέφεραν εν συντομία ότι, όλα τα τμήματα της Τουρκίας αποτελούσαν αδιαίρετο σύνολο και σε περίπτωση διαλύσεως του οθωμανικού κράτους, το έθνος θα αντιστεκόταν σύσσωμο, καθώς και το σχηματισμό προσωρινής κυβέρνησης εκλεγόμενης από το Εθνικό Συνέδριο ή την αντιπροσωπευτική επιτροπή, λόγω ανικανότητας της υπάρχουσας να διατηρήσει την ακεραιότητα της χώρας. Συμφωνήθηκε τέλος, η άμεση σύνοδος στη Σεβάστεια ώστε να ελεγχθούν οι πράξεις της κυβέρνησης²⁷⁵.

Η Εθνοσυνέλευση στη Σεβάστεια, που άρχισε 4/9/1919, επικύρωσε τις αποφάσεις του Ερζερούμ, γνωστές ως Εθνικό Συμβόλαιο, διαχώρισε το τουρκικό έθνος από την Οθ. Αυτοκρατορία, υπερψηφίζοντας την επαναστατική πρόταση του Κεμάλ να εμφανιστούν ως έθνος, όχι ως αυτοκρατορία και διακήρυξε τη μη αποδοχή δημιουργίας ανεξάρτητου ελληνικού κράτους στις περιοχές του Αιδινίου, της Μαγνησίας και του Μπαλικεσέρ. Η κυβέρνηση της Κων/πολης, όπως ήταν αναμενόμενο, αντέδρασε στις εξελίξεις στέλνοντας κουρδικά στρατεύματα, που αποκρούστηκαν, ενώ στο μεταξύ το Συνέδριο όρισε Εκτελεστική Επιτροπή, που

²⁷⁰ Smith, *Το όραμα της Ιωνίας*, σελ. 201-202.

²⁷¹ Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τόμος ΙΕ, σελ. 126.

²⁷² Dumont, *Κεμάλ: Ο Δημιουργός της Νέας Τουρκίας*, σελ. 51-52.

²⁷³ ΓΕΣ, *Επίτομος Ιστορία Εκστρατείας Μικράς Ασίας 1919-1922*, σελ. 32.

²⁷⁴ Dumont, *Κεμάλ: Ο Δημιουργός της Νέας Τουρκίας*, σελ. 55-60.

²⁷⁵ ΓΕΣ, *Επίτομος Ιστορία Εκστρατείας Μικράς Ασίας 1919-1922*, σελ. 32.

λόγω των εκτεταμένων δικαιωμάτων της μεταβλήθηκε σε προσωρινή κυβέρνηση, πρόεδρος της οποίας εξελέγη ο Κεμάλ, ενώ ταυτόχρονα αποφάσισε και την προκήρυξη εκλογών. Ο σουλτάνος αναγκάστηκε να δεχθεί την αξίωση εκλογών και έτσι σχημάτισε νέα κυβέρνηση, με μεγάλο βεζίρη τον φιλοκεμαλικό Αλή Ριζά²⁷⁶. Στις εκλογές η κίνηση του Κεμάλ θριάμβευσε και η νέα βουλή, που άρχισε εργασίες 12/1/1920, ψήφισε το Εθνικό Σύμφωνο²⁷⁷, το οποίο συνόψιζε τις αρχές των συνεδρίων του Ερζερούμ και της Σεβάστειας και ανέτρεπε τους όρους ανακωχής του Μούδρου. Η απουσία όμως του Κεμάλ και των βουλευτών του από την Κων/πολη και η παραμονή του στην Άγκυρα, την οποία είχε προτείνει ως έδρα της βουλής επιδιώκοντας την απομάκρυνση από τον ξένο έλεγχο, σήμανε την έναρξη ενός αγώνα μεταξύ Κων/πολης και Άγκυρας, με επεισόδια σε όλη την Τουρκία και με εμπλοκή των συμμάχων. Η δε κατάληψη της Κων/πολης από τα συμμαχικά στρατεύματα προκάλεσε τη διακοπή των εργασιών της βουλής, τη φυγάδευση ή εξόριση πολλών βουλευτών και την κήρυξη στρατιωτικού νόμου, ενώ ο νέος αγγλόφιλος βεζίρης Δαμάτ Φερίτ, κήρυξε αιρετικό το κεμαλικό κίνημα και καταδίκασε ερήμην σε θάνατο τον ηγέτη και τους οπαδούς του, διακηρύσσοντας πως ήταν ιερό καθήκον κάθε μουσουλμάνου η εκτέλεση της απόφασης. Ουσιαστικά από τα τέλη Μαρτίου του 1920 η Τουρκία βρισκόταν σε εμφύλια διαμάχη.

Ο Κεμάλ είχε διενεργήσει νέες εκλογές και 23/4 οι νέοι βουλευτές συγκεντρώθηκαν στην Άγκυρα και αποτέλεσαν τη Μεγάλη Εθνοσυνέλευση, η οποία αποφάσισε το σχηματισμό προσωρινής κυβέρνησης υπό τον Κεμάλ και διακήρυξε ότι, ο σουλτάνος θα εντασσόταν ξανά στο συνταγματικό σύστημα μόνο όταν απελευθερωνόταν από την "αιχμαλωσία" και με τρόπο που θα όριζε η ίδια, ως η μόνη αρμόδια για τις εθνικές υποθέσεις, καθώς αντιπροσώπευε τη λαϊκή θέληση. Επιπλέον, από τα μέλη της εκλέχθηκε το Συμβούλιο του Κράτους, ενώ ο πρόεδρός της ήταν και πρόεδρος της βουλής. Έτσι δημιουργήθηκε η κυβέρνηση της Άγκυρας επιφέροντας και τον τυπικό διχασμό της Τουρκίας²⁷⁸, καθώς μετά τις ενέργειες αυτές ο σουλτάνος αποφάσισε να δώσει τέρμα στην επικρατούσα κατάσταση, διατάσσοντας τον υπουργό των στρατιωτικών να οργανώσει δύναμη, προς καταστολή της ανταρσίας και προτρέποντας το λαό να πάρει τα όπλα κατά των κεμαλικών. Ο εμφύλιος επεκτάθηκε σε όλη την Τουρκία, ενώ μεγάλη εξέγερση και αντιεπαναστατικά κινήματα εκδηλώθηκαν στη Μικρά Ασία. Αρχικά η έκβαση του εμφυλίου ήταν αμφίροπη, αλλά στην πορεία ο σουλτάνος απευθυνόμενος στο θρησκευτικό φανατισμό του λαού, οργάνωσε το στρατό του χαλίφη, στον οποίο συνέρρεαν πλήθη μουσουλμάνων. Η εξέλιξη αυτή απομόνωνσε την κυβέρνηση της Άγκυρας και εξασθένησε το κύρος του κεμαλικού κινήματος, το οποίο είχε να αντιμετωπίσει ταυτόχρονα τα στρατεύματα του σουλτάνου, τα αντιεπαναστατικά κινήματα, τους Κούρδους οι οποίοι άδραξαν την ευκαιρία και επαναστάτησαν, τους Γάλλους στην Κιλικία που αντεπιτέθηκαν και τους Έλληνες που επεξέτειναν την κατοχή τους.

Εντούτοις η εθνικιστική επανάσταση κατάφερε να επικρατήσει και ένας από τους λόγους ήταν η αλλαγή πολιτικής στάσης των συμμάχων και η προσέγγιση της επαναστατικής κυβέρνησης²⁷⁹, με πρώτο βήμα την πολιτική της αναγνώριση, μέσω συμμετοχής της στη συνδιάσκεψη του Λονδίνου (2/1921), γεγονός που έδωσε νέα ώθηση στους κεμαλικούς. Μετά λοιπόν τη *de facto*

²⁷⁶ Dumont, *Κεμάλ: Ο Δημιουργός της Νέας Τουρκίας*, σελ. 60-63.

²⁷⁷ Toynebee, *Το Δυτικό Ζήτημα μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας: μιας μελέτης επαφής πολιτισμών*, σελ. 229-232.

²⁷⁸ Dumont, *Κεμάλ: Ο Δημιουργός της Νέας Τουρκίας*, σελ. 86-92.

²⁷⁹ ΓΕΣ, *Επίτομος Ιστορία Εκστρατείας Μικράς Ασίας 1919-1922*, σελ. 48-51.

νομιμοποίηση της κυβέρνησης της Άγκυρας, η θέση του Κεμάλ συνεχώς ισχυροποιούνταν, διότι η νομιμοποίησή του επέτρεπε τη σύναψη συνθηκών, ως αρχηγός κράτους και την οργάνωση κρατικού μηχανισμού και τακτικού στρατού. Παρόλο δε που η στρατιωτική στρατηγική άμυνας βάθους, με παραχώρηση εδάφους, που ακολούθησε μέχρι το 1921, ήταν άκρως αντιλαϊκή και προκαλούσε τις αντιδράσεις της αντιπολίτευσης, εκείνος έπεισε τη βουλή να του παραχωρήσει μεγάλη εξουσία, σχεδόν δικτατορική, προκειμένου να λάβει δραστικά μέτρα προς αντίταξη αποτελεσματικής άμυνας στο Σαγγάριο, τη στιγμή που η κοινή γνώμη είχε κλονισθεί. Έτσι θεσπίστηκε ο θεσμός της αρχιστρατηγίας, κατά τον οποίο οι πολιτικές και στρατιωτικές εξουσίες συγκεντρώνονταν στα χέρια του αρχιστράτηγου Κεμάλ για τρεις μήνες. Με αυτό το τέχνασμα ο Κεμάλ αξιοποίησε ταχύτατα το στρατό, εξέδωσε σειρά διαταγών με ισχύ νόμου, ώστε να ρυθμίσει τα επείγοντα ζητήματα και συνέστησε δικαστήρια, που επέβαλαν μέχρι και θανατική ποινή, προκειμένου να αποκαταστήσει την ηρεμία στη χώρα²⁸⁰. Τελικά η ήττα του ελληνικού στρατού, τον κατέστησε κυρίαρχο όλης της Τουρκίας και ικανό να ολοκληρώσει το ριζοσπαστικό εκδημοκρατισμό αυτής. Στη 1/11/1922 η Μεγάλη Εθνοσυνέλευση ψήφισε την κατάργηση του σουλτανάτου και την υποβάθμιση του χαλιφάτου σε καθαρά θρησκευτική αρχή²⁸¹.

Κατά τη διάρκεια συνεπώς της Μικρασιατικής Εκστρατείας, η εσωτερική κατάσταση της Τουρκίας άλλαξε ριζικά. Από τη διαμελισμένη Οθ. Αυτοκρατορία ιδρύθηκε η Τουρκική Δημοκρατία, το σουλτανάτο καταργήθηκε, η θρησκεία έπαψε να βρίσκεται στην κορυφή, η γραφή των ιερών βιβλίων αντικαταστάθηκε, η ιστορία ξαναγράφτηκε και η πρωτεύουσα μετακινήθηκε, καθώς όλα έπρεπε να διαφέρουν από το ταπεινωτικό παρελθόν. Η αλλαγή σίγουρα δεν ήταν εύκολη, προκάλεσε μέχρι και εμφύλιο, αλλά τελικά όσο περνούσε ο καιρός και όσο συνεχιζόταν η ελληνική κατοχή περιοχών της Μικράς Ασίας, τόσο το εθνικιστικό κίνημα ρίζωνε και το εθνικιστικό αίσθημα των Τούρκων φούντωνε, κάνοντας ακόμα πιο απίθανο τον ελληνικό πολιτικό στόχο (επικύρωση της Συνθήκης των Σεβρών), με την πολιτική του πολέμου. Όπως το έθεσε και ο Μεταξάς η πολιτική αυτή ίσως να ήταν εφικτή εάν οι Τούρκοι στερούνταν εθνικού αισθήματος, το οποίο δε συνέβαινε. Αντιθέτως οι Τούρκοι αισθάνονταν τη Μικρά Ασία πατρίδα τους και έβλεπαν τους Έλληνες ως επιδρομείς²⁸². Καταληκτικά να αναφέρουμε ότι την περίοδο της εθνικιστικής επανάστασης, το προσφυγικό πρόβλημα των Ελλήνων Μικρασιατών αυξήθηκε, ενώ η ελληνική επεκτατική στρατηγική του 1921, επιδείνωσε τόσο τη μεταχείριση των μειονοτήτων όσο και τις αντεκδικήσεις από την πλευρά των Ελλήνων.

²⁸⁰ Στο ίδιο, σελ. 210.

²⁸¹ Dumont, *Κεμάλ: Ο Δημιουργός της Νέας Τουρκίας*, σελ. 162.

²⁸² Smith, *Το όραμα της Ιωνίας*, σελ. 363.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6 **Η ΔΙΑΣΤΑΣΗ ΤΗΣ ΔΙΕΘΝΗΣ ΝΟΜΙΜΟΠΟΙΗΣΗΣ ΣΤΗ** **ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΙΚΗ ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑ**

6.1. Η Διεθνής Νομιμοποίηση της Ελλάδας

Η διεθνής νομιμοποίηση της υψηλής στρατηγικής συνιστά το επιστέγασμα των διπλωματικών ενεργειών κάθε κράτους, σχετικά με την αποδοχή των πολιτικών του σκοπών από τους εταίρους του. Ουσιαστικά αντανακλά τη συναρμογή των πολιτικών στόχων του κράτους με τις διεθνείς ηθικοκανονιστικές παραδοχές, τις αξιώσεις ισχύος των Μεγάλων Δυνάμεων και τα κεντρικά προσδιοριστικά χαρακτηριστικά της διεθνούς δομής, δηλαδή την κατανομή ισχύος και συμφερόντων μεταξύ των κρατών, με απότοκο την αύξηση του βαθμού αποτελεσματικότητας της υψηλής στρατηγικής, μέσω της μείωσης του αριθμού των ενδεχόμενων απειλών και της αύξησης των δυνατοτήτων εξωτερικής εξισορρόπησης²⁸³. Όταν λοιπόν αναλήφθηκε η Μικρασιατική Εκστρατεία οι συνθήκες για την Ελλάδα ήταν ευοίωνες, καθώς ανήκε στους νικητές του Α'ΠΠ και ταύτιζε τους στόχους της υψηλής της στρατηγικής με τις επικρατούσες διεθνείς αξίες και το πνεύμα της εποχής, δηλαδή με τις διακηρυγμένες αρχές των

²⁸³ Τσιριγώτης, *Η ελληνική στρατηγική στη Μικρά Ασία 1919-1922*, σελ. 380-381.

εθνοτήτων και της αυτοδιάθεσης, που συνεπαγόταν τη διάλυση των πολυεθνικών αυτοκρατοριών, όπως της Οθ. Αυτοκρατορίας. Επιπλέον, οι σύμμαχοι έθεταν ως στόχο για την εγγύς Ανατολή, την απελευθέρωση των λαών που υφίσταντο την τουρκική τυραννία και την εκδίωξη των απολίτιστων και βάρβαρων Οθωμανών από την Ευρώπη²⁸⁴. Συνεπώς κατά τα πρώτα στάδια η ελληνική κατοχή της Σμύρνης απολάμβανε επαρκή διεθνή νομιμοποίηση.

Στη συνδιάσκεψη ειρήνης των Παρισίων, ο Βενιζέλος ξεχώρισε καταρχήν λόγω του κύρους της προσωπικότητάς του, της ηγετικής του φυσιογνωμίας και της ρητορικής και διπλωματικής του δεινότητας και κατά δεύτερον, διότι διέγινωσε ορθά την ευκαιρία που του προσέφερε το διεθνές περιβάλλον και στήριξε τις ελληνικές διεκδικήσεις σε Θράκη, Αιγαίο και Μικρά Ασία, κυρίως με εθνολογικά στοιχεία, εκμεταλλευόμενος την αρχή της αυτοδιάθεσης²⁸⁵, ενώ στη συνέχεια άρπαξε την ευκαιρία κατοχής της περιοχής της Σμύρνης, που αποφασίστηκε από του συμμάχους. Άλλωστε στη συμμαχική αυτή εντολή, για αποστολή ελληνικού στρατού στη Σμύρνη, εδράζεται η διεθνής νομιμοποίηση της υψηλής στρατηγικής του Βενιζέλου. Επιπλέον, το 1919 σε πολλές πόλεις της Ευρώπης και των ΗΠΑ, συγκεντρώνονταν υποστηρικτές της Ελλάδας και των διεκδικήσεών της, για να εκδώσουν ψηφίσματα και να μαζέψουν χρήματα. Η Daily Telegraph δημοσίευε σε μετάφραση (στα αγγλικά) του Κίπλινγκ τον ελληνικό εθνικό ύμνο, ενώ για τον Γάλλο ανώτατο διπλωμάτη Ζυλ Καμπόν, η ειρηνευτική συνδιάσκεψη αποτελούσε το καλύτερο μέσο ώστε να ικανοποιηθούν οι παλαιές διεκδικήσεις του ελληνικού έθνους. Οι δε οπαδοί του Βενιζέλου οργάνωναν σε Ευρώπη και ΗΠΑ συγκεντρώσεις, ενώ στα Βαλκάνια και την Τουρκία οι πράκτορές του παραινούσαν ελληνικές κοινότητες να στέλνουν εκκλήσεις στη συνδιάσκεψη, ζητώντας να αποτελέσουν τμήμα της Ελλάδας²⁸⁶.

Στη συνδιάσκεψη όμως ο Έλληνας πρωθυπουργός δεν είχε να αντιμετωπίσει την κοινή γνώμη, αλλά αρχηγούς κρατών που αποφάσιζαν με βάση το εθνικό τους συμφέρον και όχι συναισθηματικά, για αυτό η τακτική του επικεντρώθηκε στην επίδειξη διάθεσης συνεργασίας με ΗΠΑ, Αγγλία, Γαλλία σε περιφερειακά ζητήματα, ώστε να εξασφαλίσει την αμέριστη υποστήριξή τους για τις ελληνικές διεκδικήσεις, έναντι των άμεσα συγκρουόμενων διεκδικήσεων της Ιταλίας και άλλων αντιπάλων. Έτσι συνεργάστηκε με τις ΗΠΑ ως προς την Κοινωνία των Εθνών (ΚτΕ), με τη Βρετανία στο θέμα της Κύπρου, ενώ στη Γαλλία προσέφερε στρατό για την εκστρατεία στην Ουκρανία. Συνεπώς η πολιτικοδιπλωματική εξουσιοδότηση στην ελληνική κυβέρνηση από τους συμμάχους, με διακηρυκτικό στόχο τη διασφάλιση της εσωτερικής τάξης και της εξωτερικής ασφάλειας αποδείκνυε: την αποτελεσματικότητα της ελληνικής υψηλής στρατηγικής στο βαθμό και στο μέτρο που τα ζωτικά στρατηγικά συμφέροντα των Μεγάλων Δυνάμεων (Αγγλίας-Γαλλίας-ΗΠΑ) εξυπηρετούνταν με την ελληνική στρατιωτική παρουσία στη Μικρά Ασία, τη διεθνή αποδοχή του πολιτικού στόχου (εδαφικές αξιώσεις στην Ιωνία) και την αναγνώριση του ρόλου της Ελλάδας, στο υπό διαμόρφωση γεωπολιτικό και γεωστρατηγικό περιβάλλον της Μικράς Ασίας. Τέλος, ακρογωνιαίος λίθος της διεθνούς νομιμοποίησης της βενιζελικής πολιτικής αποτέλεσε η αρχή των εθνοτήτων, δηλαδή το δικαίωμα αυτοδιάθεσης των λαών που βρίσκονταν υπό την κυριαρχία της Οθ. Αυτοκρατορίας, ως αξονική διεθνή ηθικοκανονιστική παραδοχή, εκπορευόμενη από τη διακήρυξη των δεκατεσσάρων σημείων του αμερικανού προέδρου Ουίλσον, ενώ ταυτόχρονα οι διεκδικήσεις

²⁸⁴ Σβολόπουλος, *Η Ελληνική Εξωτερική Πολιτική 1900-1945*, σελ. 140-141.

²⁸⁵ Smith, *Το όραμα της Ιωνίας*, σελ. 133-143.

²⁸⁶ Macmillan, *Οι Ειρηνοποιοί*, σελ. 460-461 και 465.

συνυφάνθηκαν με μία πλειάδα υποστηρικτικών κριτηρίων (ιστορικά, εθνολογικά, οικονομικά, ηθικά, πολιτιστικά), που συνώθησαν στην ευρύτερη διεθνή αποδοχή τους²⁸⁷.

Κύριος υποστηρικτής του Βενιζέλου ήταν ο φιλέλληνας και εχθρός των Οθωμανών Λούντ Τζωρτζ, ο οποίος τον θεωρούσε ως τον μεγαλύτερο Έλληνα πολιτικό από την εποχή του Περικλή²⁸⁸ και επιθυμούσε τη δημιουργία μίας Μεγάλης Ελλάδας, που θα διασφάλιζε τα αγγλικά συμφέροντα στην Ανατολία. Επίσης, συνεργασία και υποστήριξη είχε και από άλλους φιλέλληνες του φιλελεύθερου βρετανικού κατεστημένου, που εργάζονταν για την ελληνική υπόθεση²⁸⁹. Ωστόσο, η θέση αυτών δεν αντικατόπτριζε τη γενικότερη στάση της κυβέρνησής τους. Για παράδειγμα το βρετανικό γενικό επιτελείο είχε προειδοποιήσει ότι μία ελληνική κατοχή στην Ιωνία θα δημιουργούσε εστία διαρκών αναταραχών, που πιθανώς θα κορυφώνονταν σε μία οργανωμένη απόπειρα των Τούρκων να ανακτήσουν τα εδάφη τους²⁹⁰, ο υπουργός στρατιωτικών Τσώρτσιλ θεωρούσε τη θέση του πρωθυπουργού επικίνδυνη και ήθελε να περιορίσει τις υποχρεώσεις της Βρετανίας στη Μικρά Ασία και να έρθει σε συμβιβασμό με τον Κεμάλ²⁹¹, ο υπουργός εξωτερικών Μπάλφουρ ήταν μάλλον αδιάφορος και ο αναπληρωτής υπουργός λόρδος Κώρζον, παρόλο που αντιπαθούσε τους Τούρκους και ήθελε να τους διώξει από την Ευρώπη και την Κων/πολη, δε συμπαθούσε ούτε τους Έλληνες, ούτε τους Ιταλούς. Η δε Γαλλία δεν έβλεπε και πολύ θετικά την ελληνική κατάληψη της Σμύρνης. Ο Κλεμανσώ αν και θαυμαστής της ελληνικής αρχαιότητας, δε θαύμαζε ιδιαίτερα τους νεοέλληνες, ενώ ενδιαφερόταν περισσότερο για τις πολεμικές αποζημιώσεις, τη Γερμανία, το Ρήνο και τη Συρία και λιγότερο για τα περιφερειακά ζητήματα. Τέλος, οι ΗΠΑ ήταν υπέρ της αυτοδιάθεσης και κατά μίας ευρωπαϊκής αποικιοκρατικής πολιτικής στη Μικρά Ασία, που θα τις απομάκρυνε από τις τουρκικές αγορές, αλλά σε εκείνη την πρώιμη μεταπολεμική φάση, ήταν άγνωστο αν θα ακολουθούσαν ή όχι πολιτική απομονωτισμού.

Στην εξωτερική νομιμοποίηση των ενεργειών της Ελλάδας βοήθησε και η αποστολή, αμέσως μετά την ανακωχή, ελληνικής επιτροπής στη Σμύρνη, που λογοδοτούσε στο υπουργείο εξωτερικών και αποσκοπούσε στην υποστήριξη των αλλοεθνών κοινοτήτων στις ελληνικές επιδιώξεις στην περιοχή. Τελικά η επιτροπή κέρδισε την εύνοια της αρμενικής και της εβραϊκής κοινότητας, αλλά απέτυχε με τους ευρωπαϊκής καταγωγής πολίτες (Λεβαντίνους), των οποίων τα οικονομικά συμφέροντα εξυπηρετούνταν με τη διατήρηση του παλαιού καθεστώτος²⁹². Η εικόνα όμως της Ελλάδας αμαυρώθηκε από την πρώτη μέρα απόβασης του στρατού της στη Σμύρνη, εξαιτίας των επεισοδίων της 15ης-16ης Μαΐου. Με την κατάλληλη προπαγάνδα, των Ιταλών ιδίως, παρουσιάστηκε ο εκδικητικός χαρακτήρας των επεισοδίων και η ανάγκη προστασίας του τουρκικού στοιχείου από τα μελλοντικά έκτροπα των Ελλήνων. Έτσι η διασυμμαχική επιτροπή (10/1919) καταδίκασε την Ελλάδα για τα εν λόγω επεισόδια και από τότε άρχισε η σταδιακή μεταστροφή της στάσεως των συμμάχων ως προς την ελληνική κατοχή. Η διεθνής νομιμοποίηση επλήγη και οι σύμμαχοι έθεσαν αυστηρούς περιορισμούς στις ελληνικές ενέργειες, εντός της κατεχόμενης ζώνης. Η επιτροπή επίσης σύστησε τερματισμό της κατοχής και απόρριψη των ελληνικών διεκδικήσεων στην

²⁸⁷ Τσιριγώτης, *Η ελληνική στρατηγική στη Μικρά Ασία 1919-1922*, σελ. 382-385.

²⁸⁸ Macmillan, *Οι Ειρηνοποιοί*, σελ. 462.

²⁸⁹ Smith, *Το όραμα της Ιωνίας*, σελ. 135.

²⁹⁰ Macmillan, *Οι Ειρηνοποιοί*, σελ. 462.

²⁹¹ Smith, *Το όραμα της Ιωνίας*, σελ. 21.

²⁹² Smith, *Το όραμα της Ιωνίας*, σελ. 175.

Ιωνία, ενώ ο Κλεμανσώ αμφέβαλλε για το κατά πόσο ήταν επιθυμητή η ελληνική παρουσία στην περιοχή και ξεκαθάρισε ότι η Γαλλία δε θα υποστήριζε ούτε υλικά, ούτε οικονομικά την Ελλάδα.

Με την ήττα της Γαλλίας στην Κιλικία (2/1920), έγινε σαφές ότι ήταν αδύνατο να επιβληθούν οι όροι της συνθήκης ειρήνης στην Τουρκία και έτσι οι σύμμαχοι αποφάσισαν την κατάληψη της Κων/πολης. Ο νέος δε Γάλλος πρόεδρος Μιλλεράν βλέποντας το αδιέξοδο πρότεινε την αποχώρηση του ελληνικού στρατού και δήλωσε ότι η γαλλική κοινή γνώμη δεν υπήρχε περίπτωση να δεχθεί την αποστολή σώματος στην Τουρκία. Την ίδια άποψη είχαν υιοθετήσει και οι Τσώρτσιλ και Ουίλσον, ενώ ακόμα και ο Λούντ Τζωρτζ πιεζόμενος από το τουρκόφιλο πνεύμα του φόρειν όφισ και των στρατιωτικών, εξήγησε στο Βενιζέλο ότι δεν υπήρχε περίπτωση παροχής συμμαχικής βοήθειας²⁹³. Απέναντι στις απόψεις αυτές ο Βενιζέλος αντέταξε τη θέση ότι, η Ελλάδα από μόνη της είχε τη δυνατότητα εφαρμογής μίας συνθήκης ειρήνης στην περιοχή που θα εκπλήρωνε τις ελληνικές διεκδικήσεις, θα προστάτευε τους ελληνικούς πληθυσμούς και θα διασφάλιζε τα συμμαχικά συμφέροντα σε Κων/πολη, Στενά και Μικρά Ασία. Υπό αυτήν την κατάσταση η υπογραφή της συνθήκης των Σεβρών, εκπλήρωνε μεν τις ελληνικές διεκδικήσεις, αλλά δεν παρείχε καμία βοήθεια για την εφαρμογή τους.

Ακολούθησαν οι εκλογές, η καθεστωτική αλλαγή και η απόφαση των αντιβενιζελικών για επάνοδο του βασιλιά Κων/νου, που έκαναν ακόμα πιο δυσμενή την κατάσταση για την Ελλάδα (οικονομικός αποκλεισμός) και αμαύρωσαν ακόμα περισσότερο τη διεθνή της εικόνα, καθώς οι σύμμαχοι κατηγορούσαν το νέο καθεστώς, ως φιλογερμανικό, λόγω του Κων/νου. Αναπόδραστα λοιπόν οι πολιτικοί στόχοι της υψηλής στρατηγικής απονομιμοποιήθηκαν διεθνώς, ενώ οι επιλογές των μετανοεμβριανών κυβερνήσεων έδειχναν πως σκοπός τους δεν ήταν η δημιουργία τετελεσμένων και η προστασία του ελληνικού πληθυσμού, αλλά η ολική καταστροφή του αντιπάλου. Η απόφαση δε για την επανεθρόνιση του Κων/νου θεωρείται απότοκος μίας ανορθολογικής και κοντόφθαλμης εκτίμησης των παρεπόμενων της στην κατανομή ισχύος-συμφερόντων και στη συνεπαγόμενη αναδιαμόρφωση της ισορροπίας ισχύος στο μικρασιατικό θέατρο. «*Με άλλα λόγια δεν αξιολογήθηκε η ενδεχόμενη αναπροσαρμογή των πολιτικών στόχων και συνακόλουθα των υψηλών στρατηγικών των Μεγάλων Δυνάμεων - Γαλλία, Βρετανία- στην Ανατολία με απότοκο το άνοιγμα ενός παραθύρου τρωτότητας για την ελληνική υψηλή στρατηγική -μείωση της απόλυτης και της σχετικής ελληνικής ισχύος. Συνεπαγόμενα, οι δυνάμεις της Αντάντ αξιοποίησαν στο μέγιστο δυνατό βαθμό το αναφυόμενο παράθυρο ευκαιρίας από τη θεμελιώδη μεταβολή στην ελληνική πολιτική δομή, για να αιτιολογήσουν-νομιμοποιήσουν διεθνώς την ακύρωση των διεθνών τους υποχρεώσεων έναντι της συμμάχου Ελλάδας*»²⁹⁴.

Παρόλα αυτά η γενικότερη εντύπωση συνέχιζε να είναι ότι, οι ελληνικές ενέργειες και μέθοδοι ήταν εκ διαμέτρου αντίθετες από τις βαρβαρότητες που διέπρατταν οι Τούρκοι, ενώ διατηρήθηκε, παρότι είχε πληγεί και ο απελευθερωτικός χαρακτήρας του ελληνικού εγχειρήματος, που είχε σχηματισθεί χάρη στην κατάλληλη ελληνική προπαγάνδα. Δυστυχώς όμως, στην Ευρώπη δε δημιουργήθηκε κανένα φιλελληνικό ρεύμα ώστε να ασκείτο πίεση στις κυβερνήσεις για υποστήριξη των ελληνικών συμφερόντων. Επιπλέον, ο απόηχος του παγκόσμιου πολέμου ήταν ακόμα ζωντανός και κανείς δεν ήθελε να εμπλακεί σε

²⁹³ Στο ίδιο, σελ. 228-231.

²⁹⁴ Τσιριγώτης, *Η ελληνική στρατηγική στη Μικρά Ασία 1919-1922*, σελ. 385-386.

ένα νέο πόλεμο και να υποστεί νέες θυσίες. Έτσι με την παράταση του πολέμου ακόμα και η στάση της Αγγλίας άρχισε να μεταβάλλεται προς το μετριοπαθέστερο έναντι της Τουρκίας, επηρεαζόμενη από τα φιλοτουρκικά αισθήματα των μουσουλμανικών πληθυσμών των κτήσεών της και αντιλαμβανόμενη την προσπάθεια της Γαλλίας να φανεί ως προστάτιδα δύναμη των μουσουλμάνων.

Ο βρετανικός τύπος εντούτοις, όταν η Ελλάδα, σε μια ύστατη προσπάθεια να απεμπλακεί από τη Μικρά Ασία, επιχείρησε να καταλάβει την Κων/πολη και οι συμμαχικές δυνάμεις της απαγόρευσαν την προέλαση του στρατού της, συμπαραστάθηκε στους Έλληνες και διαμαρτυρήθηκε για την άδικη δέσμευσή τους, σχολιάζοντας ότι η κατοχή της Κων/πολης από τους συμμάχους, έθετε την πρωτεύουσα της Τουρκίας, υπό την προστασία τους και στερούσε το δικαίωμα της Ελλάδας, αν όχι να κερδίσει, τουλάχιστον να τερματίσει τον πόλεμο, ενώ επέτρεπε στις κεμαλικές δυνάμεις να ανεφοδιάζονται μέσω των γαλλικών και ιταλικών πλοίων που διέρχονταν ελεύθερα τα Στενά. Επιπρόσθετα και ο Λόυντ Τζωρτζ σε ομιλία του στο κοινοβούλιο (7/1922), καυτηρίασε τη μεροληπτική στάση των συμμάχων υπέρ της Τουρκίας, υπενθύμισε την εντολή που είχε δοθεί στην Ελλάδα για την έναρξη της εκστρατείας, θύμισε τις τουρκικές βαρβαρότητες κατά των Αρμενίων και των Ποντίων και προειδοποίησε ότι, η συνέχιση αυτής της στάσης θα προκαλούσε σύντομα την κατάρρευση των Ελλήνων. Ο λόγος αυτός, παρότι απλά ενθάρρυνε τους Έλληνες να παραμείνουν στη Μικρά Ασία έως την ώρα των διαπραγματεύσεων και δε δέσμευε την Αγγλία για παροχή βοήθειας, εκλήφθηκε από τους Τούρκους ως πιθανή προσπάθεια ενίσχυσης του ελληνικού στρατού προκαλώντας την ένταση των προετοιμασιών τους για επίθεση, με την οποία επήλθε το ξερίζωμα των Ελλήνων Μικρασιατών, που οι σύμμαχοι παρακολούθησαν σχεδόν αμέτοχοι²⁹⁵.

Ωστόσο, πρέπει να υπογραμμισθεί ότι η υψηλή στρατηγική των μετανοεμβριανών κυβερνήσεων δεν απολάμβανε τη διεθνή νομιμοποίηση, καθώς στερείτο κάθε δυνατότητας εξωτερικής εξισορρόπησης, λόγω του οικονομικοστρατιωτικού αποκλεισμού που επέβαλαν οι σύμμαχοι με την επάνοδο του Κων/νου. Συνακόλουθα η αποκλειστική χρήση της στρατιωτικής στρατηγικής για την επίτευξη του αξονικού πολιτικού στόχου, της Μεγάλης Ιδέας, κατέληξε στην οικονομική, κοινωνική και στρατιωτική εξάντληση της Ελλάδας, με παρεπόμενο τη στρατηγική της υπερεπέκταση. Επιπλέον, στερείτο διεθνής αποδοχής των ελληνικών εδαφικών κερδών σύμφωνα με το γράμμα της Συνθήκης των Σεβρών. Η επιτακτική πολιτικοστρατηγική αναγκαιότητα των συμμάχων για τη στρατιωτική τους απεμπλοκή από τη Μικρά Ασία, γεγονός που προϋπέθετε την ικανοποίηση των πολιτικών αξιώσεων του Κεμάλ και η απίσχναση της ελληνικής διπλωματικής στρατηγικής, για τη διαμόρφωση ισόρροπων διαπραγματευτικών συνδιαλλαγών, συνώθησαν στην πολιτική τους απόφαση για την αναθεώρηση των όρων της Συνθήκης των Σεβρών²⁹⁶.

6.2. Η Διεθνής Νομιμοποίηση της Τουρκίας

Η Τουρκία το 1919 ανήκε στους ηττημένους του Α΄ΠΠ και αντιμετωπιζόταν ως δύναμη βάρβαρη και ξένη προς το δυτικό πολιτισμό, καθώς στην κοινή γνώμη της Ευρώπης επικρατούσε η αντίληψη της πολιτιστικής διαφοροποίησης Τούρκων και ευρωπαίων λόγω καταγωγής, θρησκείας, αλλά και λόγω της πρόσφατης

²⁹⁵ Smith, *Το όραμα της Ιωνίας*, σελ. 229-238.

²⁹⁶ Τσιριγώτης, *Η ελληνική στρατηγική στη Μικρά Ασία 1919-1922*, σελ. 386-388.

κατοχής πολλών ευρωπαϊκών εδαφών από τους Οθωμανούς, αντίληψη που είχε ενισχυθεί και από τις πρόσφατες τουρκικές ωμότητες (1914 και 1916) εναντίον χριστιανικών πληθυσμών, στη βάση της πολιτικής εθνολογικής κάθαρσης και στη λογική των αντιποίνων για τη σύμπραξη της Ελλάδας με την Αντάντ. Το δε αποκορύφωμα των ωμοτήτων αυτών, γενοκτονία Αρμενίων και διωγμοί-σφαγές Ελλήνων Μικρασιατών, είχε προκαλέσει τη δυσαρέσκεια της διεθνούς κοινής γνώμης. Επιπλέον, ούτε οι αρχές των εθνοτήτων και της αυτοδιάθεσης, που επικράτησαν μεταπολεμικά, ούτε η απόφαση των συμμάχων να διαλύσουν την Οθ. Αυτοκρατορία και να την εκδιώξουν από την Ευρώπη, ευνοούσαν τη διεθνή νομιμοποίηση της τουρκικής αντίστασης στην ελληνική κατοχή της Σμύρνης. Ένας δε από τους εφιάλτες των συμμάχων κατά τον πρόσφατο πόλεμο ήταν μήπως ο σουλτάνος, που ήταν επίσης και χαλίφης, δηλαδή πνευματικός ηγέτης των μουσουλμάνων σε όλο τον κόσμο, καλούσε όλα αυτά τα εκατομμύρια πιστών να πολεμήσουν εναντίον της Βρετανίας στην Ινδία ή εναντίον της Γαλλίας στη Βόρεια Αφρική. Συνεπώς η οθωμανική Τουρκία συμβόλιζε το Ισλάμ εναντίον της Χριστιανοσύνης, ενώ τώρα είχε δημιουργηθεί η ευκαιρία για νίκη σε αυτή την αιωνόβια σύγκρουση των πολιτισμών²⁹⁷.

Για τους λόγους αυτούς η Τουρκία παραμονές της συνθηκολόγησης προσπάθησε να πάρει την κοινή γνώμη με το μέρος της. Παρατηρήθηκε εντυπωσιακή στροφή τόσο στην κυβερνητική πολιτική, όσο και στη δημοσιογραφική συνθηματολογία, στα πλαίσια της οποίας οι σφαγές των Αρμενίων και οι διωγμοί των Ελλήνων χαρακτηρίστηκαν από τον τύπο ως τραγικό σφάλμα και η ιδεολογία του Παντουρκισμού αποκηρύχθηκε. Επιπροσθέτως, ο Ταλαάτ έστειλε διαβήματα σε διάφορες διεθνείς προσωπικότητες και υπέβαλε συμβιβαστικό σχέδιο δεκατεσσάρων σημείων, με στόχο την αντιστροφή της ήδη διαμορφωμένης κακής εικόνας του δυτικού κόσμου για τους Τούρκους²⁹⁸. Παρά όμως τις κινήσεις αυτές, σε όλη τη διάρκεια της Μικρασιατικής Εκστρατείας, η εικόνα των βάρβαρων και βίαιων Τούρκων, που συχνά επιβεβαιωνόταν, δεν έσβησε.

Ωστόσο η έξαρση του τουρκικού εθνικισμού και η οργάνωσή του από τον Κεμάλ έκανε τους Ευρωπαίους να ανησυχήσουν και να αναθεωρήσουν τη στάση τους απέναντι στην κεμαλική Τουρκία. Οι πολιτικές αποφάσεις άλλωστε, δεν παίρνονταν από την κοινή γνώμη, που είχε άσχημη εικόνα για τους Τούρκους, αλλά από τους ηγέτες των Μεγάλων Δυνάμεων και υπό το πρίσμα των εθνικών συμφερόντων. Οι Ιταλοί ήταν οι πρώτοι που αντιλήφθηκαν τη δυναμική του κινήματος του Κεμάλ και συνεργάστηκαν μαζί του, λόγω του ανταγωνισμού τους με τους Έλληνες και επειδή επιδίωκαν οικονομικές παραχωρήσεις. Οι Γάλλοι, οι οποίοι ανησυχούσαν κυρίως για τη βρετανική επιρροή στην περιοχή της Ανατολής, έκλιναν προς την ιταλική άποψη, αλλά όσο ενδιαφέρονταν για την Κιλικία, δε μπορούσαν να προβούν σε οποιαδήποτε συμφωνία με τους Τούρκους. Από την άλλη η Βρετανική κυβέρνηση και προπάντων ο λόρδος Κώρζον, είχαν υποτιμήσει τον τουρκικό εθνικισμό ελπίζοντας ότι το κεμαλικό κίνημα θα έσβηνε, είτε εξαιτίας των μέτρων της σουλτανικής κυβέρνησης, είτε εξαιτίας των Ελλήνων²⁹⁹.

Ακολούθησε η σφαγή χιλιάδων Αρμενίων στην περιοχή του Μαράς από Τούρκους εθνικιστές, καθώς και η ήττα των γαλλικών δυνάμεων στην Κιλικία, γεγονότα που από τη μία μεγέθυναν την απέχθεια των ευρωπαίων προς τους

²⁹⁷ Macmillan, *Οι Ειρηνοποιοί*, σελ. 461.

²⁹⁸ Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, *Τόμος ΙΕ*, σελ. 103.

²⁹⁹ Smith, *Το όραμα της Ιωνίας*, σελ. 202.

Τούρκους και από την άλλη αποδείκνυαν τη δύναμη αντίστασης των τελευταίων. Στο μεταξύ η νομιμοποιημένη πλέον κυβέρνηση της Άγκυρας πύκνωνε την οργάνωσή της στο εξωτερικό. Στη Γαλλία ο γερουσιαστής Φρανκλίν Μπουγιόν ηγείτο των φιλοτουρκικών προπαγανδιστικών κύκλων, προς εξασφάλιση των γαλλικών οικονομικών συμφερόντων στην Τουρκία³⁰⁰. Επιπλέον μετά την επάνοδο του Κων/νου στην Ελλάδα (12/1920), η Γαλλία στράφηκε ακόμα εντονότερα προς την Τουρκία, ενώ η γαλλική κοινή γνώμη και ο τύπος τάσσονταν υπέρ της ειρήνευσης με τη χώρα αυτή. Χαρακτηριστικό είναι το άρθρο της εφημερίδας *Le Temps*: «*Η διαφύλαξη της ανεξαρτησίας και της κυριαρχίας της Τουρκίας αποτελεί μία παραδοσιακή αρχή της Γαλλίας. Ύστερα από τη νίκη του στρατάρχη Φρανσέ ντ' Εσπερέ, που ανέτρεψε τη γερμανική κυριαρχία στην Κων/πολη, η στάση του γαλλικού κοινού έδειξε ότι δεν έχουμε λησμονήσει αυτή την αρχή... Η συμφωνία³⁰¹ που έχει συναφθεί πρόσφατα, δε μπορούσε παρά να εφαρμοστεί σ' αυτό το πνεύμα εγκάρδιας συνεννόησης για την οποία το κείμενο μιλά. Αρκεί να διαβάσει κανείς τους όρους της προκειμένου να διαπιστώσει ότι μεταξύ της Γαλλίας, νικήτριας στο μεγάλο πόλεμο της απελευθέρωσης των λαών, και της χειραφετημένης, χάρη στον πατριωτισμό του Μουσταφά Κεμάλ και των συντρόφων του, Τουρκίας, η συμφωνία της Άγκυρας προϋποθέτει και επιτάσσει μία διαρκή φιλία*»³⁰².

Φυσικά δεν ήταν μόνο η Γαλλία που στράφηκε απροκάλυπτα προς την Τουρκία μετά την επάνοδο του Κων/νου, ήταν και η Ιταλία, η οποία επικύρωσε την πολιτική της προσέγγιση με τον Κεμάλ μέσω συνθήκης. Σύμφωνα δε με τους όρους της ιταλοκεμαλικής συνθήκης η ιταλική κυβέρνηση, πέρα από την αποχώρηση των στρατευμάτων της, που βρίσκονταν σε οθωμανικό έδαφος, αναλάμβανε και την υποχρέωση υποστήριξης, ενώπιων των συμμάχων, όλων των οθωμανικών αξιώσεων σχετικά με τη συνθήκη ειρήνης και ειδικά την απόδοση της Σμύρνης και της Θράκης στην Τουρκία³⁰³.

Παράλληλα οι τουρκικές ωμότητες στον Πόντο, το καλοκαίρι του 1921, καθώς επίσης και οι σφαγές Αρμενίων και Ελλήνων στην Κιλικία μετά τη γαλλοτουρκική συμφωνία του Οκτωβρίου, προκάλεσαν νέο κύμα οργής και αντιδράσεων εναντίον των Τούρκων στη δυτική Ευρώπη. Η άσχημη επομένως εικόνα του βάρβαρου Τούρκου, που είχαν σχηματίσει οι ευρωπαίοι δεν είχε αλλάξει, αυτό που είχε αλλάξει ήταν ο τρόπος διασφάλισης του εθνικού συμφέροντος των Μεγάλων Δυνάμεων, ο οποίος έκλεινε προς τη συνεργασία με την Τουρκία. Η κατάσταση αυτή συνεχίσθηκε μέχρι το τέλος της Μικρασιατικής Εκστρατείας και συντέλεσε στην ισχυροποίηση της Τουρκίας.

³⁰⁰ ΓΕΣ, *Επίτομος Ιστορία Εκστρατείας Μικράς Ασίας 1919-1922*, σελ. 76.

³⁰¹ Εννοεί το Σύμφωνο Φρανκλίν-Μπουγιόν που υπογράφηκε στις 20 Οκτωβρίου 1921 στην Άγκυρα. «*Η αμοτεροβαρής αυτή συμφωνία περιέχει 13 άρθρα και καθορίζει σαφώς τα σύνορα της Κιλικίας και της Συρίας, ως επίσης και το δικαίωμα της Τουρκίας όπως ενεργή τας στρατιωτικές μεταφορές της σιδηροδρομικώς από Μείντάν Σιμπές εις Τσομπάν-Βέη εν τη Συριακή περιοχή*». Παρατίθεται στο Τσιριγώτης, *Η ελληνική στρατηγική στη Μικρά Ασία 1919-1922*, σελ. 389.

³⁰² Dumont, *Κεμάλ: Ο Δημιουργός της Νέας Τουρκίας*, σελ. 142.

³⁰³ Τσιριγώτης, *Η ελληνική στρατηγική στη Μικρά Ασία 1919-1922*, σελ. 388-389.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7 **Η ΔΙΑΣΤΑΣΗ ΤΗΣ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΑΣ ΣΤΗ ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΙΚΗ** **ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑ**

7.1. Η Ελληνική Διπλωματία

7.1.1 Διπλωματία επί Κυβερνήσεως Βενιζέλου

Η διπλωματική ελληνική παρουσία στη Συνδιάσκεψη των Παρισίων, οργανωμένη από τον Βενιζέλο, υπήρξε για πρώτη φορά σε κλίμακα πανευρωπαϊκής διακρατικής αντιπροσώπευσης ιδιαίτερα αξιοσημείωτη³⁰⁴ και πέτυχε από τη συμμαχική εντολή κατοχής μέρους της Μικράς Ασίας μέχρι τη Συνθήκη των Σεβρών, η οποία υπογράφηκε δεκαπέντε μήνες μετά την απόβαση και παρά τις πολλαπλές διπλωματικές αντιξοότητες, που ξεπεράστηκαν χάρη στον επιδέξιο χειρισμό και στο κύρος του Βενιζέλου, ο οποίος επεδίωξε τη διαμόρφωση ισόρροπων διπλωματικών συναλλαγών, για την πραγμάτωση στο μέγιστο δυνατό βαθμό της εδαφικής ολοκλήρωσης της χώρας και τη σύγκλιση των ελληνικών πολιτικών στόχων με τους αντίστοιχους σκοπούς των Μεγάλων Δυνάμεων, με εργαλεία τη λογική, την πειθώ, τη διάγνωση απειλών, την προσαρμογή, τις αρχές της μετριοπάθειας και της αβρότητας. Δηλαδή επίτευξη συμφωνιών που υποδηλώνουν την πραγμάτωση κοινού συμφέροντος, τους ελιγμούς για την άμβλυνση αναφυόμενων τριβών, τις παροχές για τη διασφάλιση διπλωματικής

³⁰⁴ Σβολόπουλος, *Η Ελληνική Εξωτερική Πολιτική 1900-1945*, σελ. 141.

υπεροχής και τη δυνατότητα διαπραγμάτευσης από θέση ισχύος και τέλος, την προβολή σθεναρών πολιτικών αρνήσεων για τη διασφάλιση των εθνικών συμφερόντων³⁰⁵.

Ουσιαστικά από τους Έλληνες αντιπρόσωπους της παρισινής ειρηνευτικής συνδιάσκεψης, εκείνος που μετρούσε πραγματικά ήταν ο Βενιζέλος. Δραστήριος, πειστικός, ακούραστος, κέρδισε τους Βρετανούς, κολάκεψε τους Γάλλους, καθυσύχασε τους Αμερικανούς και σχεδόν εξουδετέρωσε τους Ιταλούς. Δούλευε δεκαπέντε ώρες τη μέρα, έγραφε υπομνήματα και επιστολές, έδινε συνεντεύξεις, πολιορκούσε ανθρώπους με επιρροή και έγινε ένας από τους αστέρες της συνδιάσκεψης, που απολάμβανε συμπάθεια και σεβασμό αλλά ταυτόχρονα και φόβο, λόγω της πασίγνωστης και αναμφισβήτητης γοητείας του. Για τη Μάργκαρετ ΜακΜίλαν (Margaret Macmillan), ο φλογερός Έλληνας εθνικιστής Βενιζέλος «*ήταν το μεγαλύτερο πλεονέκτημα της Ελλάδας και μακροπρόθεσμα, το μεγαλύτερό της μειονέκτημα. Χωρίς αυτόν η Ελλάδα δε θα κέρδιζε ποτέ όσα κέρδισε στο τραπέζι των διαπραγματεύσεων, χωρίς αυτόν δε θα προσπαθούσε να καταβροχθίσει ένα τόσο μεγάλο κομμάτι της Μικράς Ασίας*», δημιουργώντας μια παράδοση χώρα τριγυρισμένη από εχθρούς, που ήταν δύσκολο να την κρατήσει η μικρή και φτωχή Ελλάδα των 5 εκατομμυρίων κατοίκων, ενώ τα επιχειρήματά του, αν και εκτέθηκαν τόσο λογικά, ήταν τόσο διάτρητα (αμφίβολες στατιστικές) όσο και το σχήμα της Ελλάδας που ζητούσε³⁰⁶.

Το πρώτο διπλωματικό πρόβλημα που παρουσιάστηκε μετά την απόβαση του ελληνικού στρατού στη Σμύρνη, προερχόταν από την Ιταλία. Αφορούσε το θέμα των ορίων της ελληνικής και της ιταλικής ζώνης κατοχής και επιλύθηκε με τη συμφωνία Βενιζέλου-Τιττόνι (29/7/1919), κατά τις διαπραγματεύσεις της οποίας καθορίστηκε μία προσωρινή γραμμή διαχωρισμού στο βιλαέτι του Αιδινίου. Η γραμμή αυτή ωστόσο δεν απείχε πολύ από τη ζώνη που είχε καταλάβει ο ελληνικός στρατός, μόλις 600 μέτρα από τη σιδηροδρομική γραμμή Αγιασουλούκ-Μουσλούκ Ντερέ, γεγονός που την άφηνε εκτεθειμένη στις επιθέσεις των Τούρκων ατάκτων με ορμητήριο την ιταλική ζώνη. Σύμφωνα δε με τη συμφωνία, η Ελλάδα θα δεχόταν την προσωρινή γραμμή, αν ικανοποιούνταν οι διεκδικήσεις της σε Θράκη και Βόρειο Ήπειρο. Επιπρόσθετα η Ιταλία θα υποστήριζε τις ελληνικές διεκδικήσεις, όπως διατυπώθηκαν στη συνδιάσκεψη των Παρισίων και η Ελλάδα όλες τις ιταλικές στη Μικρά Ασία, αλλά σε περίπτωση μη ικανοποίησης των ελληνικών, η Ιταλία αποδεσμευόταν από τις υποχρεώσεις της³⁰⁷.

Το δεύτερο πρόβλημα αφορούσε το τουρκικό εθνικιστικό κίνημα, το οποίο άρχισε την ανοδική του πορεία από τη στιγμή που η Σμύρνη καταλήφθηκε από τους Έλληνες. Το γεγονός αυτό μετέβαλε τα διπλωματικά δεδομένα και ανάγκασε το Βενιζέλο να δείχνει αυτοπεποίθηση στους συμμάχους από φόβο μήπως ανακαλέσουν την προσωρινή εντολή κατάληψης. Ωστόσο, όπως είδαμε στο προηγούμενο κεφάλαιο, δεν αξιολόγησαν όλοι οι σύμμαχοι το κίνημα του Κεμάλ με τον ίδιο τρόπο. Η Βρετανική κυβέρνηση το υποτίμησε σε αντίθεση με τους Ιταλούς, τους Γάλλους καθώς και τους βρετανούς αξιωματούχους που βρίσκονταν στην Τουρκία, οι οποίοι προειδοποιούσαν για τους κινδύνους της αναρχίας και της επανάστασης στη Μικρά Ασία και την απειλή μίας εθνικιστικής αναγέννησης εναντίον των συμμάχων³⁰⁸. Αναλυτικότερα υποστήριζαν ότι η κατάσταση μέχρι την

³⁰⁵ Τσιριγώτης, *Η ελληνική στρατηγική στη Μικρά Ασία 1919-1922*, σελ. 264-269.

³⁰⁶ Macmillan, *Οι Ειρηνοποιοί*, σελ. 453-454 και 458-459.

³⁰⁷ Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τόμος ΙΕ, σελ. 123-124.

³⁰⁸ Smith, *Το όραμα της Ιωνίας*, σελ. 202-209.

απόβαση του ελληνικού στρατού ήταν ικανοποιητική με συνεχείς τάσεις βελτίωσης, αλλά η παρουσία των Ελλήνων έδωσε το έναυσμα και την ηθική δύνα- μη για την έξαψη του εθνικιστικού κεμαλικού κινήματος, το οποίο «...αποτελούσε κίνδυνο εγκατάστασης μίας ανεξάρτητης και πιθανώς έντονα φανατικής και αντιευρωπαϊκής κυβέρνησης στη Μικρά Ασία, που θα απέρριπτε την εξουσία της Κων/πολης και την επικυριαρχία του σουλτάνου»³⁰⁹. Απέδιδαν δε ορθά την αρχική φάση συνεργασίας των Τούρκων στο μούδιασμα της ήττας και λανθασμένα στην προθυμία τους να αποδεχθούν τις επιταγές των συμμάχων, ενώ σύστηναν γρήγορη ειρηνική διευθέτηση του τουρκικού ζητήματος και απομάκρυνση των Ελλήνων από τη Μικρά Ασία.

Οι Γάλλοι το καλοκαίρι του 1919 εξέφρασαν επίσημα τις αμφιβολίες τους για το αν ήταν συνετή και συμφέρουσα απόφαση η ελληνική κατοχή, ενώ ο Κλεμανσώ πρότεινε την αποστολή διασυμμαχικής επιτροπής για διερεύνηση των γεγονότων της 15ης-16ης Μαΐου και διευκρίνισε στο Βενιζέλο ότι, οι Έλληνες ήταν μόνοι τους στη Μικρά Ασία, καθώς η Γαλλία δεν είχε πρόθεση να προβεί σε νέα βαλκανική εκστρατεία. Επιπλέον ρώτησε αν η Ελλάδα μπορούσε, εφόσον χρειαζόταν, να αναλάβει ταυτόχρονη αμυντική δράση σε Θράκη και Μικρά Ασία. Ο Βενιζέλος παραδέχθηκε ότι αυτό ήταν αδύνατο, αλλά υποστήριξε ότι δεν θα παρουσιαζόταν τέτοια ανάγκη³¹⁰. Μετά δε το δυσμενές πόρισμα της επιτροπής, που πρότεινε αντικατάσταση των ελληνικών στρατευμάτων από συμμαχικά και αναδιοργάνωση της τουρκικής χωροφυλακής, προς εξασφάλιση της τάξης όταν αποσύρονταν οι σύμμαχοι, ο Κλεμανσώ ρώτησε και πάλι τον Βενιζέλο, αν η Ελλάδα ήταν σε θέση, χωρίς συμμαχική βοήθεια, να κάνει τις αναγκαίες στρατιωτικοοικονομικές προσπάθειες ώσπου να επικρατήσει ειρήνη στην Τουρκία, και εκείνος απάντησε ότι με δώδεκα Μεραρχίες η Ελλάδα δε μπορούσε να φοβηθεί τους 70.000 άνδρες του Κεμάλ³¹¹. Παρά όμως τη διαφαινόμενη αισιοδοξία του ο Βενιζέλος ήταν εξαιρετικά ανήσυχος, διότι αντιλαμβανόταν τη δυσχερή θέση της Ελλάδας, μόνης απέναντι στην αντιμετώπιση των Τούρκων εθνικιστών. Σε επιστολή του προς τον Λούντ Τζωρτζ δήλωνε ότι μέσα σε 4 ή 5 μήνες ο Κεμάλ, αν δεν εμποδιζόταν, θα μπορούσε να διέθετε αξιόλογο στρατό³¹².

Οι συνομιλίες για το περιεχόμενο της συνθήκης ειρήνης άρχισαν μόλις στα τέλη του 1919 και λίγο αργότερα 14/2/1920 ο νέος πρόεδρος της Γαλλίας Μιλλεράν πρότεινε ότι, για να υπάρξει σταθερή ειρήνη με την Τουρκία οι Έλληνες έπρεπε να φύγουν από τη Σμύρνη. Η πρόταση όμως απορρίφθηκε από τους Λούντ Τζωρτζ και Βενιζέλο και τελικά αποφασίσθηκε να παραχωρηθεί στους Έλληνες μία περιοχή στη Σμύρνη. Η ξαφνική όμως τουρκική επίθεση στην Κιλικία και το Μαράς αποδείκνυε ότι οι Τούρκοι δε θα αποδέχονταν ειρήνη, που θα όριζε την ανεξαρτησία της Αρμενίας και την ελληνική κατοχή της Σμύρνης. Υπό τις εξελίξεις αυτές οι σύμμαχοι αποφάσισαν την κατάληψη της Κων/πολης, από συμμαχικές δυνάμεις και απέρριψαν πρόταση του Βενιζέλου για προέλαση του ελληνικού στρατού, με σκοπό τη συντριβή του Κεμάλ. Λίγο δε πριν τη συνδιάσκεψη του Σαν Ρέμο (19/3/1920), όπου θα αποφασίζονταν οι τελικοί όροι της ειρήνης, οι Τσώρτσιλ, Κώρζον και Ουίλσον προσπάθησαν να πείσουν το Βενιζέλο για τους κινδύνους που ελλόχευαν οι ελληνικές διεκδικήσεις και κατέστησαν σαφές την αδυναμία υποστήριξης της Ελλάδας από τη χώρα τους³¹³. Την ώρα όμως που οι δυνάμεις της Αντάντ προετοίμαζαν τους ειρηνικούς όρους, οι Τούρκοι επιτέθηκαν

³⁰⁹ Στο ίδιο, σελ. 207.

³¹⁰ Στο ίδιο, σελ. 211.

³¹¹ Smith, *Το όραμα της Ιωνίας*, σελ. 217.

³¹² Στο ίδιο, σελ. 220.

³¹³ Στο ίδιο, σελ. 225-230.

σε συμμαχικές θέσεις στη χερσόνησο της Νικομήδειας και έτσι αναγκάστηκαν να ζητήσουν από το Βενιζέλο δυνάμεις για την προστασία της περιοχής. Εκείνος αρπάζοντας την ευκαιρία της εξάρτησης των συμμάχων από τη διάθεση ελληνικών στρατευμάτων, που ισχυροποιούσε τη διαπραγματευτική του θέση, κατάφερε να πάρει έγκριση προώθησης του ελληνικού μετώπου μέχρι τη γραμμή Προύσα-Φιλαδέλφεια. Το αρνητικό ήταν ότι μετά την εξάλειψη της απειλής και την εκτόνωση της κρίσης, η ελληνική θέση έχασε το ατού της και η Ιταλία (22/7) κατήγγειλε τη συμφωνία Βενιζέλου-Τιττόνι.

Ακολούθησε, μετά από μεγάλη χρονική υστέρηση, η υπογραφή συνθήκης ειρήνης μεταξύ συμμάχων-Τουρκίας (10/8/1920), οι αδυναμίες της οποίας την καθιστούσαν μη εφαρμόσιμη³¹⁴. Σύμφωνα με τη συνθήκη, που θεωρείται διπλωματική επιτυχία του Βενιζέλου, ο οποίος υποστηριζόμενος από τον Λούντ Τζωρτζ κατάφερε να πείσει τους ηγέτες της Γαλλίας και της Ιταλίας να δεχτούν τις ελληνικές διεκδικήσεις, τα σύνορα της Ελλάδας επεκτείνονταν ως την Τσατάλτζα, στα πρόθυρα της Κων/πολης, προσεπικυρωνόταν η ελληνική κυριαρχία στα νησιά του βορειοανατολικού Αιγαίου με την Ίμβρο και την Τένεδο, ενώ η πόλη και η ενδοχώρα της Σμύρνης θα παρέμεναν για πέντε έτη υπό τουρκική επικυριαρχία, αλλά με ελληνική διοίκηση και έπειτα, από την τοπική βουλή ή με δημοψήφισμα, θα αποφαιζόταν η προσάρτηση στην Ελλάδα. Η δε Κύπρος και τα Δωδεκάνησα θέτονταν υπό καθεστώς αγγλικής και ιταλικής κυριαρχίας αντίστοιχα, ενώ η Β. Ήπειρος δεν αναφερόταν. Ταυτόχρονα με την κύρια συνθήκη υπογράφηκαν και μία σειρά ειδικών συνθηκών, όπως η ελληνοϊταλική με την οποία η Ιταλία παραχωρούσε τα Δωδεκάνησα εκτός της Ρόδου στην Ελλάδα, μία ειδική συνθήκη με την οποία Βρετανία, Γαλλία, Ιταλία και Ιαπωνία παραιτούνταν από τα δικαιώματα επαγρυπνήσεως και ελέγχου που είχαν επιβληθεί στην Ελλάδα τα έτη 1832, 1863 και 1864 και η συνθήκη μεταξύ Ελλάδας-συμμάχων που παραχωρούσε στην πρώτη τη Δ. Θράκη³¹⁵.

Πέρα όμως από τα θετικά που αποκόμιζε η Ελλάδα από τη Συνθήκη των Σεβρών αποκόμιζε και κάποια αρνητικά, καθώς η συνθήκη ήταν συνυφασμένη με τις αποικιακές βλέψεις και τις ιμπεριαλιστικές τάσεις των Μεγάλων Δυνάμεων, οι οποίες συναρτώνται με ενδογενείς ανταγωνισμούς, που άλλοτε ευνοούν και άλλοτε παραβλέπουν τα ελληνικά συμφέροντα. Στην περίπτωση μας η συνθήκη επιβεβαίωνε την επιτυχία της βρετανικής πολιτικής και τη διεύρυνση της επιρροής της στο χώρο της εγγύς Ανατολής, υποκινώντας τις αντιδράσεις των υπόλοιπων συμμάχων. Επίσης, παρότι οι όροι της ήταν τέτοιοι που θα επιβάλλονταν μόνο με τη δύναμη των όπλων, οι σύμμαχοι και κυρίως η Βρετανία, απέκρουαν κάθε ιδέα στρατιωτικής εμπλοκής. Συνεπώς ο ελληνικός στρατός ήταν υποχρεωμένος να αναγκάσει τον Κεμάλ να δεχθεί την ειρήνη, με μόνο διπλωματική και ενδεχομένως οικονομική βρετανική βοήθεια³¹⁶, ενώ ο Βενιζέλος ήταν υποχρεωμένος να διαβεβαιώνει πως διέθετε την απαραίτητη ισχύ, όχι μόνο για να εξασφαλίσει τις ελληνικές διεκδικήσεις, αλλά για να γίνει ο κύριος συντελεστής της επιβολής όλων των όρων της συνθήκης, που τελικά δεν επικυρώθηκε ούτε από τις ευρωπαϊκές δυνάμεις.

7.1.2 Διπλωματία των Μετανοεμβριανών Κυβερνήσεων

³¹⁴ Στο ίδιο, σελ. 232.

³¹⁵ Σβολόπουλος, *Η Ελληνική Εξωτερική Πολιτική 1900-1945*, σελ. 154-155.

³¹⁶ Στο ίδιο, σελ. 156-157.

Η κυβέρνηση που προέκυψε από τις εκλογές του Νοεμβρίου 1920 βρήκε μια γεωπολιτική κατάσταση στην Ανατολή διαφορετική από αυτή που αντιμετώπιζε ο Βενιζέλος. Πρώτον, η σοβιετική Ρωσία, που είχε αποκηρύξει από το 1917 το τσαρικό κάθεστώς και τις μυστικές συνθήκες αυτού, το φθινόπωρο του 1920 επέστρεψε στην Τουρκία τις περιοχές Αρνταχάν, Καρς και Βατούμ. Δεύτερον, είχε χαθεί η ελπίδα ανάθεσης εντολής από τις ΗΠΑ για σχηματισμό ανεξάρτητου αρμενικού κράτους, καθώς ο Ουίλσον είχε χάσει την προεδρία και οι ΗΠΑ είχαν επιστρέψει σε πολιτική απομονωτισμού, με αποτέλεσμα η Αρμενία να περιέλθει υπό τουρκική επιρροή. Τρίτον, Ιταλία και Γαλλία είχαν οριστικά προσανατολισθεί προς την ιδέα της συμφιλίωσης με τον Κεμάλ, για να προστατεύσουν τα συμφέροντά τους στην περιοχή. Τέταρτον, οι Βρετανοί αξιωματικοί που ήλεγχαν τις σιδηροδρομικές γραμμές, τις αποθήκες και γενικά την τήρηση των όρων ανακωχής του Μούδρου, είχαν εγκαταλείψει από το Φεβρουάριο 1920 το εσωτερικό της Τουρκίας. Συνεπώς όλος ο οπλισμός που είχε συγκεντρωθεί και φυλασσόταν στις αποθήκες από τους συμμάχους βρισκόταν στη διάθεση των Τούρκων³¹⁷.

Επιπρόσθετα η πτώση του Βενιζέλου και η επάνοδος του Κων/νου, μετά το δημοψήφισμα του Δεκεμβρίου 1920, δυσχέραναν τη διεθνή θέση της Ελλάδας και στάθηκαν η αφορμή για την ανοικτή εκδήλωση των ενδοσυμμαχικών αντιδράσεων και τη στήριξη της κεμαλικής Τουρκίας, καθώς για τις δυνάμεις της Αντάντ το νέο καθεστώς αποτελούσε στη χειρότερη περίπτωση απειλή και στην καλύτερη αστάθμητο παράγοντα, παρόλο που η κυβέρνηση Ράλλη έσπευσε να δηλώσει ότι δε θα υφίστατο καμία αλλαγή στην εξωτερική πολιτική. Έτσι σε διασυμμαχική συνδιάσκεψη στο Λονδίνο, οι αντιπροσωπεΐες της Γαλλίας και της Ιταλίας, πρότειναν να σταλεί στην ελληνική κυβέρνηση σαφής προειδοποίηση ότι η επιστροφή του Κων/νου θα σήμαινε παραδοχή της πολιτικής του κατά τη διάρκεια του παγκοσμίου πολέμου και ανασύσταση ενός καθεστώτος εχθρικού προς τους συμμάχους. Συνεπώς, οι σύμμαχοι δε θα ήταν σε θέση να εμπιστευθούν σημαντικές στρατηγικές θέσεις στη Μικρά Ασία, σε μία εχθρική κυβέρνηση.

Στις προτάσεις αυτές ο Κώρζον αντιπρότεινε την υποβολή όρων υπό τους οποίους η επιστροφή του βασιλιά θα γινόταν αποδεκτή από τους συμμάχους. Στην ουσία ζητούσε από την Ελλάδα να φερθεί με μετριοπάθεια στο εσωτερικό και να στηρίξει τη Συνθήκη των Σεβρών στο εξωτερικό για να ελπίζει σε αγγλική υποστήριξη, ενώ η στάση του χαρακτηρίζεται ως πολιτική ηθελημένης αδράνειας, καθώς η τήρηση της συνθήκης εξαρτιόταν από την ικανότητα της Ελλάδας να τη διατηρήσει. Γενικότερα άλλωστε η αγγλική στάση έναντι της Ελλάδας, μετά την πτώση του Βενιζέλου, έγινε περισσότερο διστακτική, κατά πρώτον για το συμφέρον της συμμαχικής αλληλεγγύης και κατά δεύτερον λόγω πραγματικής δυσπιστίας ως προς τους σκοπούς και τις στρατιωτικές δυνατότητες του νέου καθεστώτος, ενώ εντάθηκαν και οι διαφορές στις απόψεις των αγγλικών κυβερνητικών κύκλων. Οι προτάσεις δηλαδή του Κώρζον ήταν αντίθετες με τους σχεδιασμούς του υπουργείου άμυνας και του Τσώρτσιλ.

Τελικά το κείμενο που επιδόθηκε στην ελληνική κυβέρνηση (3/12/1920) από τη διασυμμαχική συνδιάσκεψη ήταν ένας συμβιβασμός των γαλλικών και των βρετανικών θέσεων, καθώς δεν έθετε θέμα αναθεώρησης της Συνθήκης των Σεβρών αλλά τόνιζε ότι, οι δυνάμεις της Αντάντ θα θεωρούσαν την τυχόν επάνοδο του Κων/νου ως μη φιλική ενέργεια, που θα τους έδινε το δικαίωμα να επανεξετάσουν ολόκληρη την πολιτική τους στην εγγύς Ανατολή χωρίς καμία

³¹⁷ ΓΕΣ, *Επίτομος Ιστορία Εκστρατείας Μικράς Ασίας 1919-1922*, σελ. 72.

δέσμευση. Επιπλέον, οι σύμμαχοι ανακοίνωσαν τον οικονομικό αποκλεισμό της Ελλάδας σε περίπτωση επιστροφής του βασιλιά, παρόλο που η πολιτική τους σε καμία περίπτωση δεν καθοριζόταν από την παρουσία ή όχι του Κων/νου στην Ελλάδα, αλλά από τα εθνικά τους συμφέροντα. Έτσι η Γαλλία με αφορμή την καθεστωτική αλλαγή και προκειμένου να επωφεληθεί από την ευκαιρία και να βελτιώσει τη θέση της στην περιοχή άσκησε πίεση για αναθεώρηση της Συνθήκης των Σεβρών σε βάρος της Ελλάδας και ο γαλλικός τύπος ξεκίνησε εκστρατεία, κάτι που θα γινόταν μόνο βαθμιαία και με δυσκολία αν είχε ο Βενιζέλος την εξουσία. Επιπλέον η ροπή της Γαλλίας για συνεργασία με τον Κεμάλ, που επέβαλλε ο περιορισμός της βρετανικής ισχύος και τα γαλλικά οικονομικά συμφέροντα ήταν πλέον έκδηλη, ενώ και η Ιταλία εκδήλωνε απροσχημάτιστα την αντίθεσή της ως προς την εδαφική επέκταση της Ελλάδας. Συνεπώς οι διεθνείς προϋποθέσεις του καθεστώτος των Σεβρών κατέρρεαν ανεπανόρθωτα, ενώ η κεμαλική Τουρκία επωφελούνταν³¹⁸.

Μολαταύτα οι μετаноεμβριανές κυβερνήσεις είτε δεν προσέδωσαν ιδιάζουσα σημασία, είτε δεν αξιολόγησαν ορθά της αναφαινόμενες αλλαγές στην ισορροπία ισχύος-συμφερόντων μεταξύ των Μεγάλων Δυνάμεων και έτσι δεν αναπροσάρμοσαν τους πολιτικούς στόχους της ελληνικής υψηλής στρατηγικής και δεν αξιοποίησαν τα αναφερόμενα παράθυρα ευκαιρίας προς ενίσχυση της θέσης-ρόλου της χώρας³¹⁹. Ωστόσο η απουσία συντελεστών εξωτερικής εξισορρόπησης συνώθησε την πολιτική ηγεσία στην εφαρμογή της διπλωματικής διάστασης της υψηλής στρατηγικής με αντικειμενικό πολιτικό στόχο την αναστολή των εχθροπραξιών και την κατοχύρωση των εδαφικών τετελεσμένων³²⁰. Αυτή ήταν η κατάσταση όταν συνήλθε στο Λονδίνο (21/2/1921) διασυμμαχική συνδιάσκεψη με σκοπό τη διευθέτηση του Ανατολικού ζητήματος. Στη συνδιάσκεψη η Βρετανία ενδιαφερόταν να διασώσει τη Συνθήκη των Σεβρών, ώστε να εξυπηρετηθούν τα δικά της οικονομικά και στρατηγικά συμφέροντα, ενώ Γαλλία και Ιταλία επιδίωκαν την αναθεώρησή της. Η ελληνική αντιπροσωπεία επομένως, που είχε θέσει ως απαρέγκλιτες προϋποθέσεις για την ευόδωση της διπλωματικής διαδικασίας την αρχή των εθνотήτων και τη διασφάλιση εκ μέρους των Μεγάλων Δυνάμεων της εσωτερικής τάξης και της εξωτερικής ασφάλειας στις κατεχόμενες από την Ελλάδα περιοχές, υποστήριξε τις διεκδικήσεις της κυρίως ως διασφάλιση των βρετανικών συμφερόντων στα Στενά³²¹ και στην Κων/πολη, παρόλο που μέσα από κείμενα για τον ελληνικό στρατό, τον επαναπατρισμό των προσφύγων, τη γεωργία και τη διοίκηση της Σμύρνης, στόχευε να δείξει στους συμμάχους ότι η Ελλάδα ήταν άξια υποστήριξης³²². Η ελληνική κυβέρνηση όμως βρισκόταν σε θέση μειωμένης ισχύος λόγω της αδιαλλαξίας της Άγκυρας και της στάσης των συμμάχων. Γαλλία και Ιταλία πρότειναν τη σύσταση διασυμμαχικής επιτροπής προς διερεύνηση της πληθυσμιακής σύνθεσης στην περιοχή της Σμύρνης και της Αν. Θράκης, ωστόσο αποδοχή της πρότασης αυτής θα σήμαινε ενδεχόμενη αναθεώρηση της Συνθήκης των Σεβρών και για αυτό η ελληνική κυβέρνηση, με τη συμπαράσταση σύσσωμου του πολιτικού κόσμου της χώρας, αντέδρασε σθεναρά³²³.

Οι υπόλοιπες συμμαχικές προτάσεις της συνδιάσκεψης περί αποστρατικοποίησης των Στενών, πρόβλεψης μελλοντικής αποχώρησης των συμμαχικών δυνάμεων από την Κων/πολη, κατάργησης των διομολογήσεων,

³¹⁸ Σβολόπουλος, *Η Ελληνική Εξωτερική Πολιτική 1900-1945*, σελ. 158-159.

³¹⁹ Τσιριγώτης, *Η ελληνική στρατηγική στη Μικρά Ασία 1919-1922*, σελ. 277.

³²⁰ Στο ίδιο, σελ. 279.

³²¹ Smith, *Το όραμα της Ιωνίας*, σελ. 342.

³²² Στο ίδιο, σελ. 341.

³²³ Τούντα-Φεργαδή, *Θέματα Ελληνικής Διπλωματικής Ιστορίας (1919-1940)*, σελ. 167.

περιορισμού των ελληνικών στρατευμάτων στην πόλη της Σμύρνης και αυτονομία της περιοχής της υπό χριστιανό διοικητή, όχι Έλληνα, διορισμένο από την ΚτΕ έγιναν αποδεκτές από την ελληνική πλευρά, αλλά με σοβαρές επιφυλάξεις που ισοδυναμούσαν με απόρριψη, οφειλόμενη στην ψευδαίσθηση ότι η Βρετανία υποστήριζε τη Μικρασιατική Εκστρατεία³²⁴ και στη θέληση να εξαπολύσουν επίθεση με σκοπό τη συντριβή των εθνικιστικών δυνάμεων του Κεμάλ, προτού επωφεληθούν από τις γαλλοκεμαλικές και ιταλοκεμαλικές διαπραγματεύσεις, που πραγματοποιήθηκαν κατά τη διάρκεια της συνδιάσκεψης. Τελικά, η συνδιάσκεψη του Λονδίνου κατέληξε σε αποτυχία λόγω της άρνησης της κεμαλικής αντιπροσωπείας να δεχτεί τις συμβιβαστικές προτάσεις των συμμάχων, της ψευδαίσθησης της ελληνικής αντιπροσωπείας περί βρετανικής στήριξης της εκστρατείας, καθώς και της αδυναμίας των συμμάχων να ακολουθήσουν μία κοινή πολιτική στο ελληνοτουρκικό πρόβλημα. Κάπως έτσι η Ελλάδα, με τη σιωπηρή συγκατάθεση του Λόυντ Τζωρτζ, αποφάσισε την εξαπόλυση της θερινής επίθεσης του 1921 προς κατάληψη του Εσκή Σεχίρ, της Κιουτάχειας και του Αφιόν Καραχισάρ.

Συνεπώς η Ελλάδα αποδεχόμενη εν μέρει τις συμμαχικές προτάσεις διασφάλισε την πολιτική ευμένεια της Βρετανίας, ενισχύοντας έτσι τη διπλωματική της θέση και μετακυλίνοντας το κόστος της μη συμμόρφωσης, δηλαδή της πολιτικής δυσαρέσκειας των Μεγάλων Δυνάμεων, στην κεμαλική ηγεσία. Διπλωματικά δηλαδή η Ελλάδα εφάρμοσε την αρχή της μετριοπάθειας και της αυτοσυγκράτησης προδηλώνοντας την εφαρμογή μίας πολιτικής *status quo* και νομιμοποιώντας ταυτόχρονα το δικαίωμα χρήσης της στρατιωτικής ισχύος, για τη διασφάλιση των ζωτικών της συμφερόντων στη Μικρά Ασία. Εντούτοις το μείζον πρόβλημα της διπλωματικής στρατηγικής της ήταν η έλλειψη επαρκούς διπλωματικής ισχύος και η πολιτικοστρατηγική της αδυναμία για τη σύμπληξη ενός πλαισίου πελατειακών σχέσεων με τους ισχυρούς πόλους του ευρωπαϊκού συστήματος. Διαποτιζόμενη δε από το αρχέτυπο του διεθνούς δικαίου και της διεθνής ηθικής, επικαλούνταν το αξίωμα της *pacta sunt servanda*, δηλαδή του απαραβίαστου των συνθηκών, προκειμένου να εκμαιεύσει πολιτικά, οικονομικά και στρατιωτικά οφέλη. Το γεγονός αυτό καταδείκνυε την αδυναμία της μετаноεμβριανής πολιτικής ηγεσίας να διαπραγματευθεί με γνώμονα το εθνικό συμφέρον, διαγιγνώσκοντας τον εγγενή προσωρινό χαρακτήρα των συνθηκών, η τήρηση των οποίων εξαρτάται από το βαθμό εξυπηρέτησης των ζωτικών συμφερόντων των συμβαλλομένων μερών και την παρώθησή της σε κατευναστικές στρατηγικές συμβιβασμών-υποχωρήσεων στις απαιτήσεις των Μεγάλων Δυνάμεων, εναποθέτοντας την προάσπιση των ελληνικών πληθυσμών της Ανατολίας (ζωτικό συμφέρον) στην πολιτική βούληση μίας τρίτης χώρας, της Αγγλίας³²⁵.

Ακολούθησε η αποτυχία της επιχείρησης του Μαρτίου, η οποία κατέδειξε την αναποτελεσματικότητα της στρατιωτικής στρατηγικής, με παρεπόμενο την εξασθένηση της ελληνικής διπλωματίας και αντίστροφα την ενδυνάμωση της διπλωματικής ισχύος του Κεμάλ³²⁶. Επιπλέον, οι σύμμαχοι (4/1921) διακήρυξαν ουδετερότητα μεταξύ των εμπολέμων και έτσι η βρετανική προμήθεια πολεμικού υλικού στην Ελλάδα διακόπηκε και της απαγορεύθηκε η χρήση της Κων/πολης ως ναυτικής βάσης, ενώ αντίθετα Γαλλία και Ιταλία συνέχισαν να προμηθεύουν τον Κεμάλ. Μετά από επανειλημμένες διαμαρτυρίες η κυβέρνηση πέτυχε την προμήθεια πολεμικού υλικού και για τους δύο εμπολέμους σε εμπορική βάση,

³²⁴ Στο ίδιο, σελ. 168-169.

³²⁵ Τσιριγώτης, *Η ελληνική στρατηγική στη Μικρά Ασία 1919-1922*, σελ. 284-288.

³²⁶ Στο ίδιο, σελ. 301.

χωρίς την απαγορευτική παρέμβαση των κυβερνήσεων τους. Παράλληλα οι σύμμαχοι στέρησαν την Ελλάδα από το δικαίωμα του εμπόλεμου κράτους να ασκεί νηοψία σε συμμαχικά εμπορικά πλοία σε Μαρμαρά και Αιγαίο.

Ωστόσο λίγο πριν τη θερινή επίθεση, οι σύμμαχοι άλλαξαν μερικώς στάση απέναντι στην Ελλάδα και προσπάθησαν για ακόμα μία φορά να παρέμβουν, κυρίως λόγω των βρετανικών συμφερόντων. Αν οι Έλληνες απωθούνταν στη Σμύρνη οι βρετανικές θέσεις στην Κων/πολη, λόγω έλλειψης επαρκών δυνάμεων, και οι κτήσεις σε Μεσοποταμία και Παλαιστίνη θα κινδύνευαν. Συνεπώς τους Βρετανούς, παρά τις αρνητικές συνέπειες στις μουσουλμανικές περιοχές της Ινδίας, τους συνέφερε να στηρίξουν τον ελληνικό στρατό πριν χάσει τον πόλεμο, λόγω άρνησης οικονομικής βοήθειας και πριν ο Κεμάλ ισχυροποιηθεί, ώστε να διαφυλάξουν την ουδέτερη ζώνη των Στενών. Έτσι το υπουργικό συμβούλιο της Βρετανίας διόρισε μία επιτροπή για το μέλλον της Κων/πολης, η οποία κατόπιν έρευνας που διενήργησε, αποφάνθηκε ότι ο ελληνικός στρατός ήταν αποτελεσματικότερος από ποτέ, «...το ηθικό ήταν καλό, τα μέσα μεταφοράς επαρκή, η επιτελική δουλειά σωστά συντονισμένη»³²⁷ και αποφάσισε να ζητήσουν οι σύμμαχοι εξουσιοδότηση της ελληνικής κυβέρνησης για να προτείνουν στους Τούρκους, ένα διακανονισμό βασισμένο στους όρους της συνδιάσκεψης του Λονδίνου, τροποποιημένους προς όφελος της Τουρκίας. Οι κυριότεροι δε όροι αφορούσαν την αποστρατικοποίηση του ελληνικού τμήματος της Αν. Θράκης, την αποχώρηση του στρατού από την περιοχή και την πόλη της Σμύρνης και την ακύρωση της προσβλητικής για τα τουρκικά αισθήματα τριμερούς συμφωνίας, που είχε υπογραφεί στο Παρίσι ταυτόχρονα με τη Συνθήκη των Σεβρών και προέβλεπε το διαχωρισμό της Τουρκίας σε σφαίρες βρετανικής, γαλλικής και ιταλικής οικονομικής επιρροής. Επιπλέον, αν οι Τούρκοι αρνούσαν τους όρους, οι σύμμαχοι θα στήριζαν την Ελλάδα υλικά και οικονομικά, ενώ σε περίπτωση που ο πόλεμος συνεχιζόταν και νικούσαν οι Έλληνες οι όροι θα ήταν και πάλι ανοικτοί³²⁸.

Στις κύριες γραμμές τους οι βρετανικές θέσεις έγιναν αποδεκτές από τους Ιταλούς και τους Γάλλους. Άλλωστε την περίοδο εκείνη η Γαλλία, μετά την απόρριψη της γαλλοτουρκικής συμφωνίας ανακωχής από την Εθνοσυνέλευση της Άγκυρας και τον έντονο αντιγαλλικό τόνο της πλειοψηφίας της, δεν απέκλειε το ενδεχόμενο σύγκρουσης με τον Κεμάλ, χωρίς αυτό να σημαίνει ουσιαστική μετάλλαξη των διαθέσεών της, για αυτό άλλωστε στη συνάντηση Κώρζον-Μπριάν (18-19/6/1921) αντέδρασε έντονα, ως προς τη διευθέτηση του θέματος της Θράκης και εισηγήθηκε τη λήξη της ελληνικής κατοχής και τη μετατροπή της Αν. Θράκης σε διεθνή ουδέτερη ζώνη. Η Ιταλία συμφώνησε με τη γαλλική εισήγηση, αλλά τελικά η ανυποχώρητη στάση των δύο αντίθετων πλευρών άφησε το θέμα ανοικτό για μελλοντική διευθέτηση³²⁹. Τελικά η κοινή διακοίνωση των συμμάχων επιδόθηκε 22/6 στην κυβέρνηση Γούναρη, η οποία τρεις μέρες μετά δήλωσε ότι για στρατιωτικούς λόγους δε μπορούσε να αναβάλλει την επίθεση, αλλά ήταν έτοιμη οποιαδήποτε στιγμή να μελετήσει συγκεκριμένες προτάσεις για ειρηνικό διακανονισμό. Να σημειώσουμε επίσης ότι ο Βενιζέλος συμβούλευε την κυβέρνηση, μέσω της ελληνικής πρεσβείας του Παρισιού, να αποδεχτεί τη συμμαχική παρέμβαση, καθώς ήταν εξαρχής σύμφωνος με το βρετανικό σχέδιο και κατά τη διάρκεια των συνεδριάσεων της υπουργικής επιτροπής, για το μέλλον της Κων/πολης, σε συναντήσεις με τους Κώρζον και Λούντ Τζωρτζ είχε επισημάνει αφενός την ανάγκη υποστήριξης του ελληνικού στρατού και αφετέρου ότι το ίδιο το

³²⁷ Φράση του συνταγματάρχη Χόαρ Ναίρν, Παρατίθεται στο Smith, *Το όραμα της Ιωνίας*, σελ. 392.

³²⁸ Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τόμος ΙΕ, σελ. 170

³²⁹ Smith, *Το όραμα της Ιωνίας*, σελ. 395.

συμφέρον τους διασφάλισης των θέσεών τους σε Κων/πολη, Μεσοποταμία, Συρία και Παλαιστίνη, πρόταξε τη βοήθεια προς την Ελλάδα.

Η αποτυχία της θερινής στρατιωτικής επιχείρησης απέδειξε ότι, το μικρασιατικό ζήτημα δε θα επιλυόταν στρατιωτικά, καθώς οι όροι της Συνθήκης των Σεβρών δε μπορούσαν να επιβληθούν με τα όπλα, αλλά διπλωματικά μέσω των Μεγάλων Δυνάμεων. Για το σκοπό αυτό ο πρωθυπουργός Γούναρης, ο υπουργός εξωτερικών Μπαλτατζής και τεχνικοί σύμβουλοι ξεκίνησαν (10/1921) περιοδεία στις πρωτεύουσες των συμμάχων με πρώτο σταθμό το Παρίσι, όπου ο Μπριάν επέμεινε στη γρήγορη ειρηνική διευθέτηση και αρνήθηκε να άρει την απαγόρευση νηοπιών στα γαλλικά πλοία, που εφοδίαζαν τον Κεμάλ. Άλλωστε η Γαλλία είχε προχωρήσει (20/10/1921) και σε μονομερή σύναψη συμφωνίας ειρήνης με τους Τούρκους εθνικιστές, ενέργεια που επέφερε ρήξη στη συμμαχική αλληλεγγύη, καθώς παραβίαζε κατάφορα την απαγόρευση σύναψης χωριστής ειρήνης με εχθρικό κράτος και επιβεβαίωνε τη διπλωματική απομόνωση της Ελλάδας. Δεύτερος σταθμός ήταν το Λονδίνο, αλλά πλέον η ελληνική θέση στη Μικρά Ασία είχε χειροτερέψει, καθώς μετά τη γαλλοτουρκική συμφωνία ο Κεμάλ, απαλλαγμένος από το μέτωπο της Κιλικίας, ήταν σε θέση να συγκεντρώσει τα στρατεύματά του. Υπό τις εξελίξεις αυτές και αφού το καθεστώς των Σεβρών ήταν ανεφάρμοστο, ο Κώρζον πρότεινε (27/10) την εναπόθεση των ελληνικών συμφερόντων στα χέρια των συμμάχων για σύναψη νέας συνθήκης και υπέβαλε σχέδιο συμμαχικής μεσολάβησης, καθώς πίστευε ότι οι Τούρκοι, παρά τη γαλλοϊταλική ενίσχυση των δυνάμεών τους, ήταν πρόθυμοι να συνθηκολογήσουν με τους συμμάχους, λόγω της καχυποψίας τους έναντι των Μπολσεβίκων.

Το σχέδιο Κώρζον προέβλεπε τη σύγκλιση συμμαχικής συνδιάσκεψης που θα καθόριζε τους όρους της ειρήνης και θα επέλυε το βρετανικογαλλικό αδιέξοδο σχετικά με τη Θράκη, ενώ ακολούθως θα καλούνταν οι αντιπροσωπείες της Ελλάδας και της Τουρκίας για την αποδοχή των όρων. Κατά τις διαπραγματεύσεις η Βρετανία θα πρόβαλλε επιχειρήματα για την αυτονόμηση της περιοχής της Σμύρνης υπό χριστιανό διοικητή, αλλά παραμένουσα στην κυριαρχία του σουλτάνου, ενώ ο ελληνικός στρατός θα απομακρυνόταν μόλις οργανωνόταν μικτή χωροφυλακή από τους συμμάχους. Επιπλέον, θα υπερασπιζόταν τις ελληνικές διεκδικήσεις στη Θράκη, έναντι της Γαλλίας, διότι μία ελληνική Θράκη εγγυόταν την ελευθερία των Στενών. Στο καθεστώς της Θράκης δηλαδή δε θα γινόταν καμία αλλαγή, εκτός ίσως από κάποια μικρή τροποποίηση στο μέτωπο της Τσατάλτζας. Η ελληνική κυβέρνηση στις 2/11, κατόπιν ομόφωνης απόφασης του υπουργικού συμβουλίου, αποδέχθηκε την πρόταση συμμαχικής διαμεσολάβησης, θέτοντας ως όρο την προστασία του χριστιανικού πληθυσμού από τις δυνάμεις της Αντάντ μετά την αποχώρηση του ελληνικού στρατού από τη Σμύρνη. Η κυβερνητική αυτή απόφαση κατά τον Μάικλ Λιουέλλυν Σμιθ (Michael Llewellyn Smith), δε μπορεί να ερμηνευθεί ως μία εκ των προτέρων δέσμευση χωρίς όρους για αποδοχή των αποτελεσμάτων της διαμεσολάβησης, αλλά ως μία ύστατη προσπάθεια για εξασφάλιση καλύτερων όρων για την Ελλάδα, από όσους μπορούσε μόνη της³³⁰. Παράλληλα, οι Έλληνες επιζητούσαν και σύναψη δανείου, καθώς η οικονομία τους είχε εξαντληθεί, αλλά όλες οι πόρτες ήταν κλειστές, ώσπου, μετά από επέμβαση του άγγλου πρωθυπουργού, επιτεύχθηκε η συμφωνία Γούναρη-Χόρν. Παρά όμως τη συμφωνία, κανένα δάνειο δε συνάφθηκε διότι η Ελλάδα, λόγω διπλωματικής αδυναμίας, ήταν ανήμπορη να διασφαλίσει ισόρροπες διαπραγματεύσεις ή να αντιδράσει περαιτέρω ή να ασκήσει διπλωματικό εξαναγκασμό. Με άλλα λόγια

³³⁰ Smith, *Το όραμα της Ιωνίας*, σελ. 425.

ήταν ανίκανη να παρωθήσει τη Βρετανία σε παγίδα επενδύσεως, αποστερώντας τις παροχές-υπηρεσίες, ενώ ταυτόχρονα δε διέθετε κάποιο συγκριτικό πλεονέκτημα (οικονομικό, στρατιωτικό, πολιτικό) που θα συνιστούσε δέλεαρ για τη βρετανική εξωτερική πολιτική³³¹.

Αρχές του 1922 συγκλήθηκε στις Κάννες συμμαχική συνδιάσκεψη για το θέμα των γερμανικών επανορθώσεων και της βρετανικογαλλικής συμφωνίας, που προέβλεπε βρετανική βοήθεια στη Γαλλία σε περίπτωση γερμανικής επίθεσης. Το γεγονός αυτό από τη μία λειτουργούσε ως μοχλός πίεσης προς τη Γαλλία, η Βρετανία άλλωστε είχε από το Δεκέμβριο θέσει ως όρο για τη βρετανικογαλλικής συνθήκη τη διευθέτηση του Ανατολικού ζητήματος και από την άλλη περιέπλεκε, άρα καθυστέρουσε, τις διαπραγματεύσεις τη στιγμή που ο χρόνος κυλούσε εναντίον της Ελλάδας. Η διευθέτηση δε του ελληνοτουρκικού ζητήματος αργοπόρησε ακόμα περισσότερο, λόγω ανάληψης της γαλλικής πρωθυπουργίας από τον Πουανκαρέ, ο οποίος ήταν αντίθετος με την πολιτική του προκατόχου του και με τις θέσεις του Λούντ Τζωρτζ, καθώς και της πτώσης της ιταλικής κυβέρνησης. Προ λοιπόν του διαφαινόμενου αδιεξόδου της συνδιάσκεψης και εξαιτίας της άθλιας οικονομικής κατάστασης της Ελλάδας και της στρατηγικής της υπερεπέκτασης, ο Γούναρης (15/2/1922) υπέβαλε διάβημα στο βρετανικό υπουργείο εξωτερικών, ως ύστατη έκκληση βοήθειας, με το οποίο απειλούσε ότι σε περίπτωση μη στήριξης της Ελλάδας θα αναγκαζόταν να δράσει μονόπλευρα εκκενώνοντας τη Μικρά Ασία και αφήνοντας τη Βρετανία εκτεθειμένη στον Κεμάλ. Η αντίδραση του Κώρζον ήταν να περιοριστεί στην προσφορά καλών υπηρεσιών, για διπλωματική επίλυση του μικρασιατικού ζητήματος και να συμβουλευσει τον Γούναρη να παραμείνει στη Μικρά Ασία, καθώς η Βρετανία επιθυμούσε μία εκκένωση, ως τμήμα ενός γενικού διακανονισμού και όχι μία πανικόβλητη εκκένωση, που θα έθετε σε κίνδυνο τα συμφέροντά της και που θα προκαλούσε αντιδράσεις σε Κων/πολη, Στενά, Θράκη, Μεσοποταμία και σε όλη την εγγύς Ανατολή. Επιπλέον, ο Κώρζον ήταν πεπεισμένος ότι για λόγους εσωτερικής πολιτικής οι Έλληνες δε θα προχωρούσαν στην εκκένωση και ότι το διάβημα ήταν αποτέλεσμα δικαιολογημένου πανικού ή εκβιαστικής διάθεσης. Πράγματι ο Γούναρης άκουσε τις συμβουλές του Κώρζον³³². Μέσω αυτής της απειλής ύστατου εξαναγκασμού, η ελληνική ηγεσία πίστευε ότι θα συνωθούσε τη Βρετανία σε διαδικασίες εξωτερικής εξισορρόπησης των κεμαλικών δυνάμεων. Ωστόσο, όπως επισήμανε και ο Κώρζον, η απειλή παρότι έπληττε έμμεσα ζωτικά βρετανικά συμφέροντα, είχε χαμηλό βαθμό αξιοπιστίας λόγω του υψηλού κοινωνικοπολιτικού και στρατηγικού κόστους που είχε για την Ελλάδα³³³.

Τελικά οι υπουργοί εξωτερικών Βρετανίας, Γαλλίας και Ιταλίας συναντήθηκαν 22/3 στο Παρίσι και παρουσίασαν, μετά από πενθήμερη διαβούλευση, εκτεταμένη έκθεση των προτάσεών τους για διακανονισμό, συνιστώντας πριν τη λήψη οποιασδήποτε ενέργειας, σύναψη τρίμηνης ανακωχής, που θα εξασφάλιζε την ειρηνική εκκένωση της Μικράς Ασίας από τον ελληνικό στρατό, ώστε να επανέλθει το status quo ante σε Σμύρνη και Κων/πολη. Ο απαιτούμενος χρόνος για την εκκένωση υπολογίσθηκε σε τέσσερις μήνες, ενώ τα μέτρα προέβλεπαν την προστασία των μειονοτήτων, εξασφάλιζαν τη ναυσιπλοΐα στα Στενά, καθόριζαν οροθετική γραμμή στη Θράκη (ο Ραιδεστός περιερχόταν στην Τουρκία και η Αδριανούπολη στην Ελλάδα) και επίσης καταργούσαν ή τροποποιούσαν τις διομολογήσεις. Η ελληνική πλευρά λόγω της οικονομικο-

³³¹ Τσιριγώτης, *Η ελληνική στρατηγική στη Μικρά Ασία 1919-1922*, σελ. 276-277.

³³² Smith, *Το όραμα της Ιωνίας*, σελ. 443.

³³³ Τσιριγώτης, *Η ελληνική στρατηγική στη Μικρά Ασία 1919-1922*, σελ. 289.

στρατιωτικής της εξουθένωσης δέχθηκε την πρόταση για ανακωχή, αλλά δεν απάντησε για το θέμα της εκκένωσης, προτού συμφωνήσουν και οι Τούρκοι, η αρνητική απάντηση των οποίων οδήγησε και αυτή τη μεσολάβηση σε αποτυχία, παρότι η διπλωματική στρατηγική των μεγάλων ευρωπαϊκών δυνάμεων (Βρετανίας-Γαλλίας-Ιταλίας), εμφορείτο από ακραιφνή κατευναστική πολιτική έναντι της κεμαλικής κυβέρνησης, παραχωρώντας της στρατηγικά πλεονεκτήματα και συναινώντας στην ολική αναθεώρηση της Συνθήκης των Σεβρών³³⁴.

Η μακροχρόνια αδυναμία επίτευξης ειρηνικού διακανονισμού, η συνεχής εσωτερική και εξωτερική ενίσχυση των συντελεστών ισχύος του Κεμάλ, η συστηματική εκδίωξη των χριστιανών από τον κεμαλικό στρατό και τους τσέτηδες και ο προοδευτικά κλιμακούμενος περιορισμός της επιχειρησιακής ακτίνας δράσης του ελληνικού στρατού, μέσω της δημιουργίας ουδέτερων ζωνών από τους συμμάχους, ανάγκασαν την Ελλάδα να καταφύγει, τέλη Μαΐου, σε ένα είδος διπλωματίας εξαναγκασμού, επιζητώντας εξωτερική διπλωματική εξισορρόπηση, μέσω δύο απεγνωσμένων πρωτοβουλιών³³⁵. Η πρώτη, που έκανε χρήση της στρατηγικής των τετελεσμένων, αναφερόταν στην ίδρυση αυτόνομου Μικρασιατικού Κράτους, με κέντρο τη Σμύρνη, που θα διατελούσε υπό την υψηλή επικυριαρχία του σουλτάνου, θα εδραιωνόταν στην αρχή της ισότιμης συνεργασίας χριστιανών και μουσουλμάνων, θα στηριζόταν στρατιωτικά στις ελληνικές δυνάμεις, που θα παρέμεναν εθελοντικά μετά την αποχώρηση και αργότερα όταν οι διεθνείς συνθήκες το επέτρεπαν, θα εντασσόταν στην Ελλάδα. Ωστόσο η δυσπιστία των μουσουλμάνων, η αντίθεση της Μικρασιατικής Άμυνας, η αμφίβολη εθελοντική παραμονή στρατιωτών και η άρνηση των συμμάχων να δεχθούν μία τέτοια αυτονομία, την οποία διακοίνωσαν από κοινού στην κυβέρνηση, οδήγησαν σε εγκατάλειψη του σχεδίου³³⁶.

Η δεύτερη πρωτοβουλία αφορούσε τη στρατιωτική κατάληψη της Κων/πολης, πρωτεύουσας του επίσημου τουρκικού κράτους που βρισκόταν υπό τον έλεγχο των συμμαχικών δυνάμεων, ως έσχατο μέσο πίεσης εις βάρος της Άγκυρας και ως μέτρο που θα τερμάτιζε τον πόλεμο³³⁷. Η Ελλάδα είχε τη δυνατότητα για μία τέτοια ενέργεια, αλλά χρειαζόταν τουλάχιστον τη βρετανική συγκατάθεση, ώστε να αψηφήσει τις αντιδράσεις της Γαλλίας και της Ιταλίας. Ωστόσο βρετανική υποστήριξη δεν υπήρξε, γεγονός που αποδεικνύει το λανθασμένο υπολογισμό των Ελλήνων, ως προς τη σημασία που έδινε η Βρετανία στη συμμαχική αλληλεγγύη και στην υπεράσπιση της καθεστηκυίας τάξης των Στενών. Εντέλει και οι τρεις σύμμαχοι, μέσω των πρεσβειών τους, ζήτησαν από την ελληνική κυβέρνηση να αποσύρει τα στρατεύματά της, από τα σύνορα της Τσατάλτζας προς αποφυγή μικροεπεισοδίου, που θα απέβαινε σε ευρύτερη άσκοπη σύγκρουση και παρά τη δήλωση του Μπαλτατζή ότι, τα στρατεύματα δε θα παραβίαζαν την ουδέτερη ζώνη χωρίς τη σύμφωνη γνώμη τους. Επιπλέον, αν ο στρατός προχωρούσε, οι σύμμαχοι θα απέκλειαν με τα πλοία τους τα Στενά και όλα τα λιμάνια της Ελλάδας. Ουσιαστικά η μόνη θετική απάντηση στις συνεχείς ελληνικές εκκλήσεις για βοήθεια, ήταν ένας λόγος του Λούντ Τζωρτζ στη βουλή των Κοινοτήτων, που στην ουσία δεν παρείχε τίποτα πέρα από ελπίδα.

Τελικά τη λύση στην ελληνοτουρκική διαμάχη δεν την έδωσε η διπλωματία αλλά τα όπλα. Ο Κεμάλ κατατρόπωσε τον ελληνικό στρατό, έγινε κυρίαρχος της

³³⁴ Στο ίδιο, σελ. 291.

³³⁵ Στο ίδιο, σελ. 232-234.

³³⁶ Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τόμος ΙΕ, σελ. 199.

³³⁷ 27/7 το υπουργείο εξωτερικών δήλωνε: «η Ελλάδα ήταν υποχρεωμένη να αναζητήσει τα κατάλληλα εκείνα μέτρα που η εφαρμογή τους θα μπορούσε να τερματίσει τον πόλεμο». Παράτίθεται στο Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τόμος ΙΕ, σελ. 200.

Μικράς Ασίας και από τη θέση πλέον του ισχυρού επέβαλλε τους όρους του. Η σύμβαση των Μουδιανών (11/10/1922), ανακωχή μεταξύ Βρετανίας, Γαλλίας και Ιταλίας αφενός και Τουρκίας αφετέρου, αντικατοπτρίζει τη μειονεκτική θέση της ηττημένης Ελλάδας, η οποία αναγκαστικά συναίνεσε στους όρους, χωρίς να είναι παρούσα κατά τον καταρτισμό τους. Σύμφωνα δε με τους όρους τα ελληνικά στρατεύματα έπρεπε να εκκενώσουν ολόκληρη την Αν. Θράκη και να αποσυρθούν πίσω από τον ποταμό Έβρο εντός δεκαπέντε ημερών, ενώ οι ελεύθερες περιοχές θα παραδίδονταν από τους συμμάχους στους Τούρκους εντός τριάντα ημερών. Τέλος, συμμαχικά στρατεύματα θα διατηρούνταν στην ουδέτερη ζώνη του Ελλησπόντου και του Βοσπόρου, ως τη συνομολόγηση της τελικής ειρήνης³³⁸.

Η τελευταία πράξη της Μικρασιατικής Εκστρατείας ήταν η Συνθήκη της Λωζάννης³³⁹ (24/7/1923), με την οποία αναθεωρήθηκε η Συνθήκη των Σεβρών και επικυρώθηκε η κατάσταση που διαμόρφωσε ο πόλεμος. Ο Έβρος ορίστηκε ως το ελληνοτουρκικό σύνορο, ενώ τα νησιά Ίμβρο και Τένεδο αποδόθηκαν στην Τουρκία. Η Ελλάδα, λόγω της διπλωματίας του Βενιζέλου και της ενίσχυσης και ανασυγκρότησης του στρατού της, ιδιαίτερα στην περιοχή της Δ. Θράκης, κατάφερε να επισημοποιήσει την επικυριαρχία της στα νησιά Λήμνο, Σαμοθράκη, Χίο, Σάμο, Λέσβο και Ικαρία, με τα τέσσερα τελευταία σε καθεστώς αποστρατικοποίησης. Επιπλέον υπογράφηκε (30/1/1923) συμφωνία μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας περί υποχρεωτικής ανταλλαγής πληθυσμών, η οποία μετέτρεψε την Ελλάδα σε ένα από τα εθνολογικά ομοιογενέστερα κράτη της Ευρώπης, ενώ παράλληλα σήμανε το τέλος των αξιώσεων της στη Μικρά Ασία και το θάνατο της Μεγάλης Ιδέας, συντελώντας στην υιοθέτηση μίας τελείως διαφορετικής εξωτερικής πολιτικής και υψηλής στρατηγικής, αφού ο κύριος στόχος της παλιάς έπαψε να υφίστατο. Τέλος, το καθεστώς της Λωζάννης αντικατόπτριζε τη νέα διεθνή θέση της Ελλάδας, η οποία διαμορφώθηκε όχι μόνο από τις ελληνοτουρκικές σχέσεις, αλλά και από τις βλέψεις των συμμάχων για αποικιακή ή ηγεμονική επέκταση στο χώρο της Ανατολίας.

7.2. Η Τουρκική Διπλωματία

Η Τουρκία ως ηττημένη χώρα του Α'ΠΠ δε συμμετείχε στην παρισινή συνδιάσκεψη ειρήνης, επομένως δε μπορούσε να ασκήσει διπλωματία ή να επηρεάσει τους ειρηνευτικούς όρους που αποφασίστηκαν ερήμην της. Η συνθήκη λοιπόν ειρήνης των Σεβρών (20/8/1920) μεταξύ των συμμάχων και της Τουρκίας, υπογράφηκε υπό συνθήκες ανύπαρκτης επίσημης τουρκικής διπλωματικής παρουσίας, ενώ τη στιγμή της υπογραφής της το τουρκικό εθνικιστικό κίνημα, ισχυροποιημένο και οργανωμένο από τον Κεμάλ, είχε καταφέρει να συστήσει από τις στάχτες της αυτοκρατορίας το τουρκικό έθνος- κράτος. Στην Τουρκία συνεπώς υπήρχαν δύο κέντρα εξουσίας: η Μεγάλη Εθνοσυνέλευση της Άγκυρας, υπό τον Κεμάλ και η επίσημη σουλτανική κυβέρνηση της Κων/πολης.

Η κεμαλική κυβέρνηση μάλιστα, πριν ακόμα υπογραφεί η Συνθήκη των Σεβρών είχε επιτύχει κάποιες διπλωματικές επιτυχίες που είχαν ενισχύσει τη θέση της. Πρώτον, στις 20/5/1920 υπογράφηκε στην Άγκυρα γαλλοκεμαλική ανακωχή για τον τερματισμό των εχθροπραξιών στην Κιλικία. Δεύτερον, η σοβιετική Ρωσία, εβρισκόμενη στο περιθώριο των ενδοευρωπαϊκών διπλωματικών ζυμώσεων και διαβλέποντας την κεμαλική Τουρκία ως μέσο ανάσχεσης της βρετανικής επιρροής,

³³⁸ Σβολόπουλος, *Η Ελληνική Εξωτερική Πολιτική 1900-1945*, σελ. 168-169.

³³⁹ Στο ίδιο, σελ. 169-184.

άρχισε από το καλοκαίρι του 1920 να διαπραγματεύεται προσεκτικά με τον Κεμάλ, ενώ τον Αύγουστο υπογράφηκε ρωσοτουρκική συμφωνία, που αναφερόταν στη συνεργασία των δύο κρατών και στόχευε στη διάλυση των αρμένιων αυτονομιστών του Καυκάσου. Ουσιαστικά λοιπόν, η Ρωσία ήταν η πρώτη που αναγνώρισε την επαναστατική κεμαλική κυβέρνηση, ενώ της παρείχε τόσο ηθική όσο και τεχνικοοικονομική και υλική βοήθεια σε όπλα και πυρομαχικά. Τρίτον, εξελίξεις όπως η ιταλική καταγγελία της συμφωνίας Βενιζέλου-Τιπτόνι ευνοούσαν την τουρκική πλευρά³⁴⁰. Η δε Συνθήκη των Σεβρών, που επικύρωνε τη διάλυση της Οθ. Αυτοκρατορίας και υπογράφηκε από το σουλτάνο, δεν αναγνωρίστηκε από την Εθνοσυνέλευση της Άγκυρας, η οποία κατήγγειλε τους εκπροσώπους της Πύλης ως προδότες, κήρυξε το τουρκικό έθνος σε διωγμό και συνέγειρε το λαό σε αγώνα προάσπισης της πατρίδας. Υπό αυτήν την οπτική η αναγγελία συνομολόγησής της ενίσχυσε το εθνικιστικό μέτωπο³⁴¹.

Σύμφωνα με τη συνθήκη τα 4/5 των οθωμανικών εδαφών αφαιρούνταν από τον σουλτάνο, ο οποίος παραιτούνταν οριστικά από τα εδάφη της Λιβύης, της Αιγύπτου, της Χετζάζης, της Μεσοποταμίας, της Παλαιστίνης και της Συρίας, αποδεχόταν τη δημιουργία ανεξάρτητου αρμενικού κράτους, καθώς και την αναγνώριση της αυτονομίας και σε δεύτερη φάση, της ανεξαρτησίας των Κούρδων στην περιοχή ανατολικά του Ευφράτη. Επιπλέον, τα Στενά αποστρατικοποιούνταν και τίθεντο υπό τον έλεγχο μικτής διεθνούς επιτροπής, με αντιπροσωπευτική συμμετοχή των Μεγάλων Δυνάμεων και των κρατών της περιοχής, επιφορτισμένης να διασφαλίζει την ελευθερία της ναυσιπλοΐας σε καιρό ειρήνης και σε καιρό πολέμου, ενώ και οι διομολογήσεις που είχαν καταργηθεί από το 1914 επανέρχονταν σε ισχύ. Ουσιαστικά από την Οθ. Αυτοκρατορία επιβίωνε μία Τουρκία διασπασμένη στα δύο: στην πρωτεύουσα Κων/πολη, που έμεινε στο σουλτάνο με τον όρο ότι θα σεβόταν τις υπόλοιπες διατάξεις της συνθήκης και στο υψίπεδο της Άγκυρας. Τέλος, στο σουλτάνο παρέμεινε και η ονομαστική κυριαρχία της Σμύρνης, ενώ η άσκησή της μεταβιβαζόταν στην Ελλάδα. Συνεπώς οι όροι της συνθήκης αποδείκνυαν την πρόθεση των συμμάχων για υπαγωγή της Τουρκίας υπό καθεστώς εξακολουθητικού ελέγχου, στο επίπεδο τόσο της πολιτικής όσο και της οικονομικής ζωής³⁴².

Παρά όμως τις προθέσεις τους οι σύμμαχοι δεν κατόρθωσαν να επιβάλλουν το καθεστώς της συνθήκης, λόγω του κεμαλικού κινήματος, της απροθυμίας τους να εμπλακούν στρατιωτικά και της αναθεώρησης της στάσης τους απέναντι στην Τουρκία, προς εξυπηρέτηση των εθνικών τους συμφερόντων. Η μόνη χώρα που προσπαθούσε να επιβάλλει τη συνθήκη με τα όπλα ήταν η Ελλάδα, την οποία στήριζε ηθικά κυρίως η Βρετανία. Μετά όμως την πτώση της κυβέρνησης Βενιζέλου, πέρα από την απροκάλυπτη πλέον προσέγγιση του Κεμάλ από τη Γαλλία και την Ιταλία, ακόμα και η στάση της Βρετανίας έγινε διστακτικότερη, ενώ κατά τον Τσώρτσιλ, βάση της πολιτικής τους έπρεπε να αποτελεί η ανάσχεση της Ρωσίας στην περιοχή της Ανατολίας. Επομένως μία στενότερη συνεννόηση με τη Γαλλία, θα βοηθούσε τη Βρετανία να επιτύχει μία καλή ειρήνη με τον Κεμάλ, ώστε να ανασυστηθεί ο τουρκικός φραγμός στις ρωσικές φιλοδοξίες, που υπήρξε πάντα το κλειδί της βρετανικής πολιτικής στην Εγγύς Ανατολή, να εξασφαλιστούν τα αγγλικά συμφέροντα στην Κων/πολη και να διευκολυνθεί η θέση τους σε Αίγυπτο, Μεσοποταμία, Περσία και Ινδία³⁴³.

³⁴⁰ Τούντα-Φεργαδής, *Θέματα Ελληνικής Διπλωματικής Ιστορίας (1919-1940)*, σελ. 163.

³⁴¹ Σβολόπουλος, *Η Ελληνική Εξωτερική Πολιτική 1900-1945*, σελ. 156.

³⁴² Σβολόπουλος, *Η Ελληνική Εξωτερική Πολιτική 1900-1945*, σελ. 155-156.

³⁴³ Smith, *Το όραμα της Ιωνίας*, σελ. 298-299.

Ταυτόχρονα, το εθνικιστικό μέτωπο της Άγκυρας, που βρισκόταν στην κρίσιμη φάση της οριστικής κατischύσεως στο εσωτερικό και της συστηματικής στρατιωτικής οργανώσεώς του, επωφελούνταν τόσο από την εκλογική ήττα του Ουίλσον και την επάνοδο των ΗΠΑ στην πολιτική του απομονωτισμού, με απότοκο η Αρμενία να περιέλθει υπό τουρκική επιρροή³⁴⁴, όσο και από τις συνεχιζόμενες διαπραγματεύσεις Κεμάλ-Ρώσων, καθώς και οι δύο επιθυμούσαν να διώξουν τις δυνάμεις της Αντάντ, που καταπατούσαν τις κοινές συνοριακές τους περιοχές (ταύτιση συμφερόντων). Η τύχη της Γεωργίας, του Αζερμπαϊτζάν και της Αρμενίας είχε ρυθμιστεί επιτόπου μέσω εξαναγκασμών και διαπραγματεύσεων, ενώ ο διαμοιρασμός της τελευταίας είχε ανοίξει και πάλι το δρόμο Ρωσίας-Τουρκίας. Επακολούθησε η τουρκοσοβιετική συνθήκη φιλίας (16/3/1921), που προετοίμασε το έδαφος για σοβιετική στρατιωτική βοήθεια και για άφθονη ροή όπλων και χρυσού το 1922³⁴⁵. Με τη συνθήκη οι σοβιετικοί αναλάμβαναν την υποχρέωση μη αναγνώρισης συνθηκών επιβαλλόμενων από τους συμμάχους στην Τουρκία, ενώ η Άγκυρα δε θα αναγνώριζε διεθνείς συμβάσεις που αφορούσαν τη Σοβιετική Ένωση και είχαν υπογραφεί ερήμην της. Επιπλέον, ακυρώθηκαν όλες οι συμφωνίες και συνθήκες που είχαν γίνει μεταξύ σουλτάνου και τσαρικής Ρωσίας και ρυθμίστηκαν συνοριακά θέματα: τα οχυρά του Καρς, η πόλη Άρτβιν και το Αρνταγκάν παραχωρήθηκαν στην Τουρκία, ενώ το Βατούμ, λιμάνι εξαγωγής πετρελαίου παρέμεινε στη Ρωσία. Τέλος, η συμφωνία κατήγγειλε το καθεστώς των διομολογήσεων και όλα τα αποικιακά προνόμια των Μεγάλων Δυνάμεων επί της Τουρκίας³⁴⁶.

Ήδη είχε μεσολαβήσει η διασυμμαχική συνδιάσκεψη του Λονδίνου (2/1921), στην οποία η Τουρκία είχε προσκληθεί με αντιπροσώπους και από τις δύο κυβερνήσεις. Ωστόσο η αποτυχία της συνδιάσκεψης οφειλόταν κυρίως στην αδιαλλαξία της Άγκυρας, που δε δεχόταν καμία πρόταση, εκτός εάν προέβλεπε ολοκληρωτική εκκένωση της Μικράς Ασίας από τον ελληνικό στρατό. Κατά τη διάρκεια δε των διαπραγματεύσεων έγινε φανερό ότι η Γαλλία και η Ιταλία υποστήριζαν την Τουρκία. Καταρχήν, οι δύο χώρες πρότειναν τη σύσταση διασυμμαχικής επιτροπής, που θα διερευνούσε την πληθυσμιακή σύνθεση στην περιοχή της Σμύρνης και της Αν. Θράκης, αποσκοπώντας στην αναθεώρηση της Συνθήκης των Σεβρών. Η πρόταση φυσικά έγινε δεκτή από τον αντιπρόσωπο και υπουργό εξωτερικών της κεμαλικής κυβέρνησης Μπεκίρ Σαμί, ο οποίος ήθελε να απονομιμοποιήσει την ελληνική κατοχή, αλλά απορρίφθηκε από την ελληνική πλευρά, λόγω προηγούμενης εξέτασης του θέματος για τη συνθήκη των Παρισίων³⁴⁷. Παρεπόμενα η τουρκική διπλωματία στηρίχθηκε σε στατιστικές μελέτες για να αποδείξει την πλειοψηφία του μωαμεθανικού στοιχείου, ενώ η ελληνική έκανε χρήση προγενέστερων στατιστικών στοιχείων, για την ανάλυση των αναφυόμενων πολιτικοδιπλωματικών πρωτοβουλιών, που αποσκοπούσαν στην αναθεώρηση του καθεστώτος των Σεβρών.

Κατά δεύτερον, πραγματοποιήθηκε σειρά μυστικών επαφών μεταξύ της γαλλικής και της ιταλικής αντιπροσωπείας και του Μπεκίρ Σαμί, που κατέληξαν σε συμφωνίες. Στις 10/3/1921 μονογραφήθηκε γαλλοτουρκική συμφωνία ανακωχής στο μέτωπο της Κιλικίας. Οι Γάλλοι αναλάμβαναν να αποσύρουν τα στρατεύματά τους με αντάλλαγμα την παροχή μίας σειράς προνομιακών συμβάσεων στην περιοχή και τη γενική μελλοντική πρόβλεψη για παρόμοιες οικονομικές

³⁴⁴ Σβολόπουλος, *Η Ελληνική Εξωτερική Πολιτική 1900-1945*, σελ. 158-159.

³⁴⁵ Smith, *Το όραμα της Ιωνίας*, σελ. 296-297.

³⁴⁶ Νίκος Ψυρούκης, *Η Μικρασιατική Καταστροφή*, (Αθήνα: Επικαιρότητα, 1982), σελ. 191-202.

³⁴⁷ Τούντα-Φεργαδή, *Θέματα Ελληνικής Διπλωματικής Ιστορίας (1919-1940)*, σελ. 167.

παραχωρήσεις στη νέα κεμαλική Τουρκία. Τρεις μέρες μετά υπογράφηκε παρόμοια συμφωνία με τους Ιταλούς, που προέβλεπε ακόμα εκτενέστερες παραχωρήσεις προς τις ιταλικές εταιρίες στη ζώνη της Αττάλειας, ενώ επιβεβαιωνόταν και συμβατικά η πώληση όπλων στο κεμαλικό στρατόπεδο στην εν λόγω ζώνη. Τη μέρα δε που υπογράφηκε η ιταλοκεμαλική συμφωνία, η διασυμμαχική συνδιάσκεψη κατέληξε σε σχέδιο τροποποίησης των όρων της Συνθήκης των Σεβρών, σύμφωνα με το οποίο η κυβέρνηση του Κεμάλ πετύχαινε: διεθνή αναγνώριση μέσω ένταξής της στην ΚτΕ, διατήρηση της Κων/πολης, εγκατάσταση τουρκικού στρατού και ανάληψη του πολιτικού ελέγχου των Στενών, ποσοτική ενίσχυση της τουρκικής στρατιωτικής και ναυτικής ισχύος, οικονομικές παραχωρήσεις-προνόμια και διατήρηση της Σμύρνης υπό τουρκική πολιτική κυριαρχία³⁴⁸. Τελικά μπορεί το σχέδιο να μην εφαρμόστηκε, οι συμφωνίες μεταξύ Σαμί και Γάλλων-Ιταλών να απορρίφθηκαν από την Εθνοσυνέλευση της Άγκυρας, λόγω του είδους των οικονομικών δεσμεύσεων, που είχε αναλάβει ο Τούρκος εκπρόσωπος και γενικότερα της φιλοδυτικής του στάσης κατά την παραμονή του στο Λονδίνο και η συνδιάσκεψη να μην επίλυσε την ελληνοτουρκική διαμάχη, εντούτοις η επαναστατική κεμαλική κυβέρνηση κέρδισε διεθνή αναγνώριση, με τις συμφωνίες επιτεύχθηκε επίσημη διάσπαση του συμμαχικού μετώπου και τέλος, το καθεστώς της Άγκυρας βγήκε από τη διπλωματική του απομόνωση³⁴⁹.

Λίγο αργότερα, τον Απρίλιο του 1921, οι σύμμαχοι διακήρυξαν αυστηρή ουδετερότητα ως προς τους εμπόλεμους από την οποία επωφελήθηκε η Τουρκία, καθώς η Βρετανία τηρώντας συνεπή στάση, σταμάτησε να προμηθεύει με πολεμικό υλικό την Ελλάδα, ενώ Ιταλία και Γαλλία συνέχισαν να τροφοδοτούν το εθνικιστικό κίνημα του Κεμάλ. Ακολουθώντας η απόρριψη της συμμαχικής παρέμβασης από την Ελλάδα (6/1921) και η στρατιωτική αποτυχία του ελληνικού στρατού, κατά τη θερινή του επιχείρηση προς Σαγγάριο, ενίσχυσαν κι άλλο τη διπλωματική θέση της κεμαλικής Τουρκίας. Κι ενώ η διπλωματική απομόνωση της Ελλάδας μεγάλωνε, η Τουρκία βελτίωσε ακόμα περισσότερο τη θέση της με τη γαλλοτουρκική συμφωνία Φρανκλίν-Μπουγιόν, που υπογράφηκε στην Άγκυρα στις 20/10/1921. Με τη συμφωνία αυτή τερματιζόταν η εμπόλεμη κατάσταση ανάμεσα στα δύο συμβαλλόμενα μέρη και ρυθμιζόνταν οι λεπτομέρειες της οριστικής αποχώρησης του γαλλικού στρατού από την Κιλικία, γεγονός που ισχυροποίησε την τουρκική πλευρά και στρατιωτικά. Ουσιαστικά με το σύμφωνο αυτό ήταν σα να επικυρωνόταν η γαλλοτουρκική συμφωνία ανακωχής του Μαρτίου. Επιπλέον η κυβέρνηση της Άγκυρας αναγνωριζόταν ως η μόνη κυβέρνηση της Τουρκίας, καθώς από το κείμενο της συμφωνίας απουσίαζε οποιαδήποτε αναφορά στη σουλτανική κυβέρνηση, ενώ η συμμαχική αλληλεγγύη δεχόταν θανάσιμο πλήγμα. Τέλος, η γαλλοτουρκική συνεννόηση, σε συνδυασμό με την αποτυχία του ελληνικού στρατού να καταφέρει αποφασιστικό πλήγμα στον κεμαλικό, ώθησε ξανά τη Γαλλία, μετά το σύντομο και αβέβαιο διάλειμμα του καλοκαιριού, στη γνωστή της πολιτική προσέγγισης των Τούρκων εθνικιστών³⁵⁰.

Αρχές του 1922 πραγματοποιήθηκε νέα μεσολάβηση των συμμάχων, η οποία κατέληξε πάλι σε αδιέξοδο, διότι οι Τούρκοι, παρόλο που ο διακανονισμός προέβλεπε εκκένωση της Μικράς Ασίας από τα ελληνικά στρατεύματα, μετά από περίοδο τρίμηνης ανακωχής, με το πρόσχημα της πιθανής ενίσχυσης του ελληνικού στρατού κατά τη διάρκεια της ανακωχής και την έναρξη νέων

³⁴⁸ Τσιριγώτης, *Η ελληνική στρατηγική στη Μικρά Ασία 1919-1922*, σελ. 280-283.

³⁴⁹ Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τόμος ΙΕ, σελ. 164.

³⁵⁰ Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τόμος ΙΕ, σελ. 187-188.

επιχειρήσεων, αρνήθηκαν την ανακωχή θέτοντας ως απαρέγκλιτο όρο για την αποδοχή της την ταυτόχρονη εκκένωση, καθώς η κεμαλική πολιτική ηγεσία επιζητούσε ενίσχυση της σχετικής διπλωματικής της ισχύος και παρεπόμενα την ισχυροποίηση της διεθνούς της θέσεως. Στην πραγματικότητα οι Τούρκοι αρνήθηκαν να συνάψουν μία ειρήνη, η οποία δε θα ικανοποιούσε τους δικούς τους όρους, διότι πλέον είχαν τη δύναμη να επιβάλλουν τους όρους τους δια της στρατιωτικής τους ισχύος. Επιπλέον, η σθεναρή πολιτική στάση της Τουρκίας και η κατευναστική πολιτική παροχών και πλεονεκτημάτων των μεγάλων ευρωπαϊκών δυνάμεων, οδηγούσαν αναπόδραστα τις διπλωματικές ενέργειες για συνθηκολόγηση και ειρηνική επίλυση του μικρασιατικού ζητήματος σε αδιέξοδο³⁵¹.

Τελικά επήλθε η στρατιωτική νίκη της Τουρκίας το Σεπτέμβριο του 1922 και ένα μήνα αργότερα η σύμβαση ανακωχής των Μουδανιών, στην οποία οι Τούρκοι από τη θέση πλέον του νικητή αξίωσαν και πέτυχαν την απόσυρση των ελληνικών στρατευμάτων από την Αν. Θράκη. Η στρατιωτική δηλαδή ισχύς της Τουρκίας ενίσχυσε και τη διπλωματική της ικανότητα, με απότοκο την αναβάθμιση της θέσης της στην εγγύς Ανατολή. Το γεγονός αυτό αντικατοπτρίστηκε και στη Συνθήκη της Λωζάννης, με την οποία αναγνωρίστηκε η τουρκική κυριαρχία σε Αν. Θράκη, Ίμβρο, Τένεδο, Κιλικία και Αττάλεια.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8 **ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ³⁵² ΚΑΙ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΙΚΗΣ** **ΥΨΗΛΗΣ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗΣ ΚΑΤΑ ΤΗ ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΙΚΗ** **ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑ**

8.1. Καταλληλότητα ή Εσωτερική και Εξωτερική Προσαρμοστικότητα

Από την ανάλυση των διαστάσεων της υψηλής στρατηγικής των εμπλεκομένων στη Μικρασιατική Εκστρατεία διαπιστώνουμε ότι, η υψηλή στρατηγική του Βενιζέλου (1919-20) ήταν σύμφωνη με τις γεωπολιτικές και γεωστρατηγικές μεταβλητές του εξωτερικού περιβάλλοντος, δηλαδή με τα συμφέροντα των συμμάχων στην εγγύς Ανατολή, με αποτέλεσμα πρώτον, να αντιπαρέρχεται τις άμεσες και έμμεσες απειλές της διεθνής σκηνής προερχόμενες από την απόβαση των ιταλικών στρατιωτικών δυνάμεων στην Αττάλεια (4/1919) και τη δημιουργία του κεμαλικού εθνικιστικού κινήματος και δεύτερον, να αξιοποιεί τις ευκαιρίες, δηλαδή τη διασυμμαχική εντολή για αποστολή ελληνικού στρατού στη Σμύρνη, που αποσκοπούσε στη δημιουργία εδαφικών τετελεσμένων από την Ελλάδα, στην παρεμπόδιση αντίστοιχων τετελεσμένων από την Ιταλία και στην αξιοποίηση της διαμορφωθείσας στρατηγικής κατάστασης στην Ανατολία, μέσω συναρμογής των ελληνικών ζωτικών συμφερόντων, με τα συμφέροντα των συμμαχικών δυνάμεων, κυρίως της Βρετανίας και της Γαλλίας, καθώς και τη διεθνή νομιμοποιητική τους αποδοχή. Αντίθετα, η εσωτερική προσαρμοστικότητα της

³⁵¹ Τσιριγώτης, *Η ελληνική στρατηγική στη Μικρά Ασία 1919-1922*, σελ. 294.

³⁵² Η αξιολόγηση της ελληνικής υψηλής στρατηγικής έχει βασισθεί κυρίως στο βιβλίο Τσιριγώτης, *Η ελληνική στρατηγική στη Μικρά Ασία 1919-1922*, σελ. 391-425.

υψηλής στρατηγικής, παρότι οικοδομήθηκε από τον αέναο στόχο της Μεγάλης Ιδέας, διαταράχθηκε λόγω του υψηλού κοινωνικοπολιτικού κόστους εφαρμογής της, επί οκτώ συναπτόμενα έτη και κυρίως λόγω του Εθνικού Διχασμού, δηλαδή της κοινωνικοπολιτικής πόλωσης του λαού σε βενιζελικούς-αντιβενιζελικούς.

Από την άλλη η υψηλή στρατηγική των μετανοεμβριανών κυβερνήσεων, με επίσης αξονικό στόχο τη δημιουργία της Μεγάλης Ελλάδας, καταδεικνύεται ανεπαρκής και ανορθολογική λόγω πρώτον, της προορατικής αδυναμίας έγκαιρης και έγκυρης διάγνωσης άμεσων και έμμεσων απειλών, όπως το τελεσίγραφο των δυνάμεων της Αντάντ, για την επιβολή οικονομικοστρατιωτικού αποκλεισμού σε περίπτωση επανεθρόνισης του βασιλιά Κων/νου, με απότοκο την επιτάχυνση της αλλαγής στις ισορροπίες ισχύος-συμφερόντων στην Ανατολία, μέσω της εξωτερικής οικονομικοστρατιωτικής και πολιτικοδιπλωματικής εξισορρόπησης της κεμαλικής κυβέρνησης (διεθνής αναγνώριση και σύναψη συμφωνιών μεταξύ Κεμάλ από τη μία, Ρωσίας-Ιταλίας-Γαλλίας από την άλλη). Δεύτερον λόγω της πολιτικοδιπλωματικής αδυναμίας αξιοποίησης των ευκαιριών, όπως ήταν η σύμπτυξη ενός πλαισίου πελατειακών σχέσεων με τις συμμαχικές δυνάμεις, ιδίως με τη Βρετανία, για πρόσκτηση συντελεστών εξωτερικής εξισορρόπησης ή η αποδοχή των προτάσεων της συνδιάσκεψης του Λονδίνου (1921), για διαμεσολάβηση των Μεγάλων Δυνάμεων, μεταξύ των αντιμαχόμενων, εξέλιξη που θα νομιμοποιούσε διεθνώς την ελληνική υψηλή στρατηγική, ως σύνηθες με τις διεθνείς ηθικοκανονιστικές αρχές, ενώ θα απονομιμοποιούσε την τουρκική και θα παγίωνε τα εδαφικά τετελεσμένα στη Μικρά Ασία. Παράλληλα η ολοκληρωτική εξάντληση των οικονομικών πόρων και του έμψυχου δυναμικού της χώρας καθώς και η υποπλάσια της υψηλής στρατηγικής, υπονόμευαν την εσωτερική νομιμοποίηση του πολέμου, με επακόλουθο τη δημιουργία επαναστατικού κινήματος εντός του στρατού, με στόχο την ανατροπή της κυβέρνησης και την εκθρόνιση του Κων/νου. Αυτά σε συνδυασμό με τη μη εξισορρόπηση της κεμαλικής απειλής και τη συμμαχική πολιτική απόφαση για αναθεώρηση της Συνθήκης των Σεβρών, οδήγησαν σε στρατηγική υπερεπέκταση και αποδιάρθρωση.

Ο δε βαθμός εσωτερικής και εξωτερικής προσαρμοστικότητας της κεμαλικής υψηλής στρατηγικής, με την πάροδο του χρόνου αυξανόταν παρά τη διεθνή απονομιμοποίησή της, καθώς ο Κεμάλ κατάφερε να εκμεταλλευτεί τις έριδες των Μεγάλων Δυνάμεων προς όφελός του. Καταρχήν εξισορρόπησε τις ευρωπαϊκές δυνάμεις χρησιμοποιώντας την κομμουνιστική Ρωσία, η οποία εφαρμόζοντας την παροιμία ο εχθρός (Τουρκία) του εχθρού μου (Αντάντ και κυρίως Βρετανία) είναι φίλος μου, υποστήριξε τον Κεμάλ σε μία κρίσιμη για αυτόν περίοδο, ενώ ο φόβος εξάπλωσης του κομμουνισμού και ο κίνδυνος καθόδου της Ρωσίας στη Μεσόγειο, οδήγησαν στη διατήρηση της Τουρκίας ως του κυριότερου πόλου ισχύος στην περιοχή. Κατά δεύτερον, εκμεταλλεύτηκε την ανησυχία Ιταλών και Γάλλων για την αύξηση της βρετανικής επιρροής, με απότοκο τη μετατροπή του καταρρακωμένου τουρκικού στρατού σε μία καλά οργανωμένη και εφοδιασμένη πολεμική μηχανή χάρη στη γαλλική και ιταλική βοήθεια. Ταυτόχρονα, το κεμαλικό κίνημα κατάφερε να επικρατήσει εσωτερικά έναντι της σουλτανικής κυβέρνησης, διότι μαχόταν υπέρ της επιβίωσης του έθνους και είχε εμπνευσμένο ηγέτη, ο οποίος αντιλήφθηκε νωρίς ότι σε μία εποχή κατάλυσης των αυτοκρατοριών και εθνικής αναγέννησης των κρατών της Βαλκανικής και της εγγύς Ανατολής, η χώρα του θα επιβίωνε μόνο αν μετεξελισσόταν σε έθνος-κράτος, σύμφωνα με τα δυτικά πρότυπα και εκμεταλλεύθηκε στο έπαρκο την εθνικιστική φλόγα του λαού, που φούντωνε από την παρουσία Ελλήνων στην καρδιά της

Μικράς Ασίας. Άλλωστε μία μη επεκτατική στρατηγική, όπως ήταν η τουρκική, νομιμοποιείται ευκολότερα τόσο στο εσωτερικό όσο και στο εξωτερικό.

8.2. Εσωτερική Συνοχή

Η βενιζελική υψηλή στρατηγική χαρακτηρίζεται από υψηλό βαθμό εσωτερικής συνοχής, καθώς οι διαστάσεις της αλληλοτροφοδοτούνταν και αλληλοϋποστηρίζονταν διαρκώς, προσλαμβάνοντας πολλαπλές αλληλοσυμπληρωματικές μορφές, κινούμενη στο δίπολο πολιτικοδιπλωματική και στρατιωτικο-οικονομική ισχύς (επιθετική ή αμυντική στρατιωτική στρατηγική, διπλωματική ή οικονομική στρατηγική). Ταυτόχρονα, μέσω αξιοποίησης των συντελεστών εσωτερικής-εξωτερικής εξισορρόπησης, οι εναλλακτικές μορφές της υψηλής στρατηγικής συνυφαίνονταν με τις επικρατούσες διεθνείς αξίες (αρχή εθνότητων) και με τα ζωτικά συμφέροντα των Μεγάλων Δυνάμεων (Βρετανίας, Γαλλίας, ΗΠΑ). Συνεπώς ο Βενιζέλος για την πραγμάτωση των εδαφικών αξιώσεων στη Μικρά Ασία χρησιμοποίησε τόσο την πολιτικοδιπλωματική διάσταση της υψηλής του στρατηγικής, κατά τη διάρκεια της ειρηνευτικής συνδιάσκεψης των Παρισίων, προκειμένου να αποσπάσει εδαφικά, οικονομικά και πολιτικά οφέλη, όσο και τη στρατιωτική στρατηγική προκειμένου να δημιουργήσει και να παγιώσει εδαφικά τετελεσμένα, ενώ η συνεργασία των διαστάσεων συνεχίστηκε σε όλο το διάστημα που κατείχε την εξουσία. Έτσι η υποστηρικτική λειτουργία της διπλωματικής διάστασης συνώθησε στη διεύρυνση του επιχειρησιακού πεδίου δράσης των ελληνικών στρατευμάτων και της ζώνης κατοχής, ο περιορισμός των οποίων γεννούσε κινδύνους για την υψηλή στρατηγική της Ελλάδας, έχοντας τη συναίνεση των Μεγάλων Δυνάμεων.

Τουναντίον, οι μετανοεμβριανές κυβερνήσεις δεν πέτυχαν αгаστή συνύφανση και αλληλοϋποστηρικτική λειτουργία των διαστάσεων της υψηλής τους στρατηγικής, με απότοκο την αλληλοϋπονόμευση και αλληλοεξουδετέρωση της λειτουργικής αποτελεσματικότητάς της. Συγκεκριμένα η αντιβενιζελική πολιτική ηγεσία απέρριψε τόσο τη διασυμμαχική πρόταση συνθηκολόγησης κατά τη συνδιάσκεψη του Λονδίνου, κάνοντας χρήση της στρατιωτικής στρατηγικής για καταστροφή των κεμαλικών δυνάμεων, υπονομεύοντας τη διεθνή θέση της χώρας, αποδυναμώνοντας τη διπλωματική της στρατηγική και ενισχύοντας τη διαπραγματευτική ισχύ της κεμαλικής κυβέρνησης, όσο και την πρόταση του Ιουνίου 1921, με την οποία οι σύμμαχοι καλούσαν την κυβέρνηση να αποδεχθεί τη διαμεσολάβησή τους, για αναστολή των εχθροπραξιών και συνθηκολόγηση των αντιμαχόμενων μερών, προδελώνοντας το υψηλό πολιτικό, οικονομικό και στρατιωτικό κόστος, που ενείχε η απόρριψη αποκλειστικά για την Ελλάδα. Συνεπώς η αποκλειστική χρήση της στρατιωτικής διάστασης, προκειμένου να επιβληθεί η ελληνική πολιτική βούληση στην κυβέρνηση του Κεμάλ, αντιτασσόταν στις πολιτικοδιπλωματικές πρωτοβουλίες των συμμαχικών δυνάμεων, μετακυλίζοντας το πολιτικοδιπλωματικό και οικονομικοστρατιωτικό κόστος στην Ελλάδα.

Στη συνέχεια εφάρμοσαν μία σειρά αλληλοσυγκρουόμενων εναλλακτικών στρατηγικών. Συγκεκριμένα, τον Οκτώβριο 1921 η κυβέρνηση Γούναρη υιοθέτησε μία κατευναστική διπλωματική στρατηγική αποδεχόμενη τις βρετανικές προτάσεις διαμεσολάβησης των συμμάχων, εναποθέτοντας με αυτόν τον τρόπο τα εθνικά συμφέροντα στα χέρια της Βρετανίας, χωρίς όρους, δεσμεύσεις και προϋποθέσεις. Ακολούθησε η εφαρμογή πολιτικοδιπλωματικού εξαναγκασμού της Βρετανίας μέσω απειλής άμεσης αποχώρησης των ελληνικών δυνάμεων από τη Μικρά Ασία, η οποία όμως είχε χαμηλό βαθμό αξιοπιστίας, λόγω του υψηλού κοινωνι-

κοπολιτικού κόστους που ενείχε η υλοποίησή της. Τέλος, η κυβέρνηση εφάρμοσε επιθετική στρατιωτική στρατηγική, Ιούλιο 1922, με αντικειμενικό στόχο την καταστροφή του κέντρου βάρους του αντιπάλου, που μετά τις επιθετικές επιχειρήσεις προς Άγκυρα αναπροσδιορίστηκε στην Κων/πολη. Ωστόσο, η εν λόγω στρατιωτική επιλογή διαρρηγνυόταν από την κακή οικονομική κατάσταση, ενώ βαλλόταν και καταλυόταν από τον προδηλωμένο πολιτικό στόχο της υψηλής στρατηγικής των συμμάχων. Συνεπώς οι εναλλακτικές διαστάσεις της υψηλής στρατηγικής των μετανοεμβριανών κυβερνήσεων, λόγω απουσίας συγκροτημένης πολιτικής βούλησης, αλληλοϋπονομεύονταν και αλληλοεξουδετερώνονταν, με παρεπόμενα την αποδυνάμωση της αξιοπιστίας και της αποτελεσματικότητας της υψηλής στρατηγικής, την εξάλειψη των συντελεστών εξωτερικής εξισορρόπησης, την ενδυνάμωση των συντελεστών ισχύος της κεμαλικής κυβέρνησης, μέσω εσωτερικής-εξωτερικής εξισορρόπησης, με συνεπαγόμενο την ενίσχυση και αναβάθμιση της διεθνής της θέσης, την κλιμακούμενη εξάντληση των εσωτερικών πηγών ισχύος, με απότοκο τη στρατηγική υπερεπέκταση, την υπερκέραση της στρατιωτικής στρατηγικής, λόγω της τριβής του πολέμου και της αποφασιστικής θέλησης του αντιπάλου και τέλος, την απενεργοποίηση της πολιτικοδιπλωματικής και την πλήρη αποδιάρθρωση της οικονομικής και στρατιωτικής διάστασης.

Η δε τουρκική υψηλή στρατηγική είχε εσωτερική συνοχή, καθώς υπήρχε αгаστή συνέργεια και αλληλοϋποστηρικτική λειτουργία των εσωτερικών της διαστάσεων, σε όλη τη διάρκεια του πολέμου. Δηλαδή η διπλωματία του Κεμάλ υποστήριζε συνεχώς τη στρατιωτική στρατηγική της εξουθένωσης, που μέχρι την ισχυροποίηση των δυνάμεών του ήταν αμυντική και υποχωρητική, ώστε να παρασύρει τον αντίπαλο στα βάθη της Μικράς Ασίας, διευρύνοντας το μέτωπό του και απομακρύνοντάς τον από τις βάσεις ανεφοδιασμού του, διευκολύνοντας τη διεξαγωγή ανταρτοπόλεμου στα μετόπισθεν, που υποβοηθούσε τη δράση του τακτικού στρατού και προξενούσε συνεχή φθορά στα ελληνικά στρατεύματα, αποκτώντας έτσι στρατιωτική υπεροχή. Από τη στιγμή όμως που ισχυροποιήθηκε διπλωματικά (αρχικά έμμεση αναγνώριση της κυβέρνησης της Άγκυρας από τους συμμάχους, ως ισότιμοι μέλους και κεντρικού συνομιλητή στη συνδιάσκεψη του Λονδίνου και έπειτα επίσημη διεθνής αναγνώρισή της μέσω της σύναψης διμερών συνθηκών με Ρωσία, Γαλλία και Ιταλία) και στρατιωτικά (δημιουργία ισχυρού τακτικού στρατού μέσω και της οικονομικής βοήθειας και παροχής πολεμικού υλικού από τις χώρες, με τις οποίες είχε συνάψει διπλωματικές σχέσεις και συνθήκες), εφάρμοσε επιθετική στρατιωτική στρατηγική, με σκοπό την εκμηδένιση των ενόπλων δυνάμεων του αντιπάλου. Η επιτυχημένη δε επιθετική επιχείρηση προσέφερε διπλωματική αναβάθμιση στην κεμαλική Τουρκία, με παρεπόμενο την αναίρεση της Συνθήκης των Σεβρών και την αντικατάστασή της από τη Συνθήκη της Λωζάννης, με όρους ευνοϊκούς για εκείνη. Συμπεραίνουμε λοιπόν ότι η διπλωματική και οικονομική διάσταση της τουρκικής υψηλής στρατηγικής τροφοδοτούσε και ενίσχυε τη στρατιωτική, μέσω οικονομικοστρατιωτικής εξισορρόπησης, ενώ παράλληλα οι επιτυχίες της στρατιωτικής στρατηγικής ενδυνάμωναν την πολιτικοδιπλωματική ισχύ της κεμαλικής κυβέρνησης.

8.3. Αποδοτικότητα - Αποτελεσματικότητα

Ο βαθμός αποτελεσματικότητας της υψηλής στρατηγικής επί κυβερνήσεως Βενιζέλου είναι υψηλός, κρινόμενος εκ του αποτελέσματος, δηλαδή με βάση την υπογραφή της Συνθήκης των Σεβρών που δημιουργούσε, έστω και στα χαρτιά, τη Μεγάλη Ελλάδα των δύο ηπείρων και των πέντε θαλασσών, μέσω μίας επιδέξιας διπλωματίας, προσαρμοζόμενης στις ορθά διαγνωσμένες ευκαιρίες και απειλές του

διεθνούς περιβάλλοντος, ορθολογικά υπολογισμένης σε σχέση με τα κόστη και τα οφέλη και διεθνώς νομιμοποιημένης. Το δε πραγματικό κόστος της εκστρατείας μετριοζόταν από την επικουρία οικονομικών (δάνειο 1918), στρατιωτικών και διπλωματικών μέσων εξωτερικής εξισορρόπησης, προερχόμενων από τους συμμάχους. Άλλωστε η εμπλοκή της Ελλάδας στη Μικρά Ασία ήταν επιβεβλημένη λόγω της ανακατανομής ισχύος-συμφερόντων στο υποσύστημα της Ανατολίας (διαμελισμός Οθ. Αυτοκρατορίας), του αέναου εθνικού στόχου της εδαφικής ολοκλήρωσης του έθνους και της προστασίας της ζωής και παρουσίας των ελληνικών πληθυσμών (ζωτικό συμφέρον).

Στον αντίποδα, η υψηλή στρατηγική των αντιβενιζελικών κυβερνήσεων δεν ικανοποιούσε το σύνολο των αναγκών συνθηκών για τη βέλτιστη δυνατή αποδοτικότητα της. Οι μετаноεμβριανοί κυβερνώντες δεν αξιοποίησαν τις αναφυόμενες ευκαιρίες, όπως τη συνδιάσκεψη του Λονδίνου, για συνθηκολόγηση με τον Κεμάλ και στρατιωτική απεμπλοκή από τη Μικρά Ασία, έστω και με περιορισμένα εδαφικά οφέλη (διατήρηση Αν. Θράκης), ενώ εφάρμοζαν αποκλειστικά μία επιθετική στρατιωτική στρατηγική, για επιβολή της πολιτικής βουλήσεως στην κεμαλική κυβέρνηση, που ενείχε υψηλό πολιτικοκοινωνικό και οικονομικοστρατιωτικό κόστος. Προοδευτικά λοιπόν οι επιμελητειακές ανάγκες της Στρατιάς Μικράς Ασίας (ακόμα και ο σιτισμός και ο ιματισμός ήταν ελλιπής), το δημόσιο χρέος και οι νεκροί, οι τραυματίες και οι αγνοούμενοι αυξάνονταν, με απότοκο την εξουθένωση του ελληνικού κράτους και τελικά την επαναφορά του status quo ante, μέσω της αναθεώρησης της Συνθήκης των Σεβρών, που επέφερε τη γεωγραφική, πολιτικοοικονομική και στρατηγική συρρίκνωση του ρόλου και της θέσης της Ελλάδας στο περιφερειακό υποσύστημα των Βαλκανίων.

Όσον αφορά το βαθμό αποδοτικότητας της κεμαλικής υψηλής στρατηγικής κρίνεται υψηλός με βάση το αποτέλεσμα, δηλαδή την επίτευξη του πολιτικού σκοπού του πολέμου: αναθεώρηση της Συνθήκης των Σεβρών και αποτροπή συρρικνώσεως του τουρκικού έθνους και της γεωπολιτικής και γεωστρατηγικής του σημασίας, στο υποσύστημα της Ανατολίας. Συνεπώς η υψηλή στρατηγική διέγινωσεν σωστά και εκμεταλλεύτηκε τις αναφυόμενες ευκαιρίες και απειλές του διεθνούς περιβάλλοντος, κατείχε υψηλή εσωτερική νομιμοποίηση, χάρη στην προβολή του εθνικιστικού κινήματος, είχε ορθά υπολογίσει τα κόστη και τα οφέλη, δημιουργώντας παράλληλα τις προϋποθέσεις για ενίσχυση των εξωτερικών συντελεστών ισχύος, μέσω συμφωνιών με Ρωσία, Γαλλία και Ιταλία, που ενίσχυσαν σημαντικά όχι μόνο τη στρατιωτική ισχύ της Τουρκίας, αλλά και τη διπλωματική της θέσης, αντισταθμίζοντας με αυτό τον τρόπο, δηλαδή με τη στήριξη των πολιτικών, τη διεθνή απονομιμοποίηση της κοινής γνώμης, λόγω των ωμοτήτων που διέπρατταν οι Τούρκοι. Υπό τις συνθήκες αυτές αποκλειόταν ο κίνδυνος εξάντλησης και υπερεπέκτασης, ενώ σταδιακά επήλθε αλλαγή στην ισορροπία ισχύος των αντιπάλων υπέρ της Τουρκίας, γεγονός που τελικά επέτρεψε την εκπλήρωση του πολιτικού της στόχου, αφού πλέον κάθισε στο τραπέζι των διαπραγματεύσεων με τον αέρα του νικητή.

8.4. Συσχετισμός Ικανοτήτων - Στόχων

Η βενιζελική υψηλή στρατηγική δεν οδηγούσε σε στρατηγική υπερεπέκταση, καθώς ο Βενιζέλος δεν πίστευε ότι η Ελλάδα είχε τη δυνατότητα διεξαγωγής διμέτπου πολέμου και τόνιζε ότι, η στρατιωτική επιβολή της πολιτικής βουλήσεως στην κεμαλική κυβέρνηση, αρχικά των τετελεσμένων της κατάληψης και έπειτα των όρων της Συνθήκης των Σεβρών και η άμεση εκμηδένιση του εθνικιστικού κινήματος χωρίς συντελεστές εξωτερικής εξισορρόπησης ήταν

δυνατές υπό τους εξής όρους και προϋποθέσεις: διαμελισμός Οθ. Αυτοκρατορίας, δημιουργία κρατών του Πόντου και της Αρμενίας και εγκαθίδρυση εδαφικών ζωνών συμμαχικής πολιτικοστρατηγικής επιρροής. Συνεπώς ο πολιτικός σκοπός του πολέμου δεν ξεπερνούσε τα διατιθέμενα μέσα του κράτους και ήταν συνεπής με την άποψη του Λίντελ Χαρτ *«Η επιτυχία της στρατηγικής εξαρτάται πρώτα και κυρίως από μία καλή εκτίμηση της κατάστασης και την εναρμόνιση του σκοπού και των διατιθέμενων μέσων. Ο σκοπός πρέπει να είναι ανάλογος προς τα συνολικά διατιθέμενα μέσα και τα μέσα που χρησιμοποιούνται για την επιτυχία κάθε ενδιάμεσου σκοπού, ο οποίος προσφέρει στον ανώτατο τελικό σκοπό, πρέπει να είναι ανάλογα προς την αξία αυτού του ενδιάμεσου αντικειμενικού σκοπού και στην ανάγκη που τον επιβάλλει... Η υπερβολή είναι δυνατό να δημιουργήσει ζημιά όσο και η ανεπάρκεια ή η ατελής πραγματοποίηση... Η αληθινή προσαρμογή θα δημιουργήσει μία τέλεια οικονομία δυνάμεων, με τη βαθύτερη έννοια αυτού του τόσο συχνά διαστρεφόμενου στρατιωτικού όρου...»*³⁵³.

Αντίθετα, η επιθετική στρατιωτική στρατηγική άμεσης προσέγγισης των αντιβενιζελικών κυβερνήσεων, με αντικειμενικό στόχο την εκμηδένιση του κεμαλικού στρατού, συνώθησε σε υπερεπέκταση και αποδιάρθρωση της υψηλής στρατηγικής. Η επίτευξη του πολιτικού στόχου, επιβολή των όρων της Συνθήκης των Σεβρών στην κυβέρνηση της Άγκυρας, μέσω αποκλειστικά της στρατιωτικής ισχύος, λόγω απουσίας συντελεστών εξωτερικής εξισορρόπησης, οδήγησαν σε άντληση οικονομικών πόρων και ανθρώπινου δυναμικού από ζωτικούς παραγωγικούς τομείς (γεωργία, βιομηχανία, εμπόριο) και τελικά σε εξάντλησή τους. Η δε παράταση της εκστρατείας, σε συνδυασμό με τις τεράστιες στρατιωτικές υποχρεώσεις λόγω της υπερεκτεταμένης αμυντικής γραμμής, επέφεραν την οικονομική εξάντληση της χώρας και την επακόλουθη πολιτικοστρατηγική και κοινωνική της αποσάθρωση. Πρέπει δε να τονισθεί ότι η υψηλή στρατηγική της περιόδου 1920-22 στηρίχθηκε αποκλειστικά στη διάσταση της στρατιωτικής στρατηγικής, καθώς η διπλωματική ήταν ανεπιτυχής λόγω της πολιτικοστρατηγικής ανικανότητας των μετаноεμβριανών κυβερνήσεων να συνυφάνουν τα εθνικά συμφέροντα, με όρους ισχύος ανακτώντας τη δυνατότητα διεξαγωγής ισόρροπων διαπραγματεύσεων.

Ως προς τη σύζευξη μέσων-στόχων της τουρκικής υψηλής στρατηγικής παρατηρούμε ότι υπήρχε αντιστοιχία, η οποία απέκλειε τη στρατηγική υπερεπέκταση. Σε αντίθεση με την ελληνική υψηλή στρατηγική των μετаноεμβριανών κυβερνήσεων, ο Κεμάλ έθετε ένα σαφώς περιορισμένο αντικειμενικό πολιτικό σκοπό στο μικρασιατικό πόλεμο, άρνηση των ελληνικών διεκδικήσεων, ώστε να αποτραπεί η συρρίκνωση του τουρκικού έθνους-κράτους σε βαθμό που θα κινδύνευε η ίδια του η ύπαρξη, δηλαδή αναθεώρηση του καθεστώτος της Συνθήκης των Σεβρών, καθώς είχε επίγνωση των ικανοτήτων του. Η αρχική του λοιπόν ανεπαρκής στρατιωτική και διπλωματική ισχύς τον ώθησε σε στρατηγική περιορισμένου αντικειμενικού σκοπού και σε αμυντική στρατιωτική στρατηγική. Όπως άλλωστε αναφέρει και ο Λίντελ Χαρτ, η πιο συνήθης αιτία για εφαρμογή περιορισμένου σκοπού, είναι η αναμονή αλλαγής στην ισορροπία ισχύος, η οποία συχνά επιδιώκεται και πετυχαίνεται μέσω σταδιακής εξάντλησης της δύναμης του εχθρού, ενώ προϋποθέτει εξάντληση του εχθρού δυσανάλογα μεγαλύτερη από εκείνου που την επιδιώκει. Η δε επιτυχία του *«μπορεί να επιδιωχθεί με επιδρομές στις βάσεις ανεφοδιασμού του αντιπάλου, με τοπικές*

³⁵³ Liddell Hart, *Στρατηγική της Έμμεσης Προσεγγίσεως*, σελ. 502-503.

επιθέσεις, που εκμηδενίζουν ή επιβάλλουν δυσανάλογες απώλειες σε τμήματα της δυνάμεώς του, με να τον δελεάσουμε και να τον παρασύρουμε σε ανωφελείς επιθέσεις, με την πρόκληση υπερβολικής διασποράς των δυνάμεών του και, τελευταίο αλλά όχι μικρότερης σημασίας, με την εξάντληση της ηθικής και φυσικής ενεργητικότητάς του...»³⁵⁴.

Ο Κεμάλ, εφάρμοσε ακριβώς αυτή την τακτική αρχικά μέσω ανταρτοπόλεμου και στη συνέχεια με τον τακτικό του στρατό, αλλά και τη βοήθεια των ατάκτων, που εντάχθηκαν σε αυτόν, ενώ παράλληλα ενίσχυε και τις υπόλοιπες διαστάσεις της υψηλής του στρατηγικής, κυρίως τη διπλωματική και την οικονομική, με απότοκο την υιοθέτηση αποτελεσματικής επιθετικής στρατηγικής (από αμυντική τη μετέτρεψε σε επιθετική), που απολάμβανε εσωτερική νομιμοποίηση και σε καμία περίπτωση, λόγω εξωτερικής εξισορρόπησης, δεν κινδύνευε από υπερεπέκταση. Συνεπώς, υπό τις εν λόγω συνθήκες, η επιθετική του ενέργεια στέφθηκε με επιτυχία και ο πολιτικός σκοπός του πολέμου επιτεύχθηκε, καθώς μέσα και στόχοι συμβάδισαν.

8.5. Αντοχή στα Σφάλματα

Ο χαμηλός βαθμός τρωτότητας της υψηλής στρατηγικής του Βενιζέλου αποδεικνύεται στην απορρόφηση των πολιτικοστρατηγικών κραδασμών, που ανέκυψαν από την αποβίβαση και την εγκατάσταση του ελληνικού στρατού στη Σμύρνη, επεισόδια 15ης-16ης Μαΐου 1919 και εκτεταμένες ένοπλες συγκρούσεις με Τούρκους ατάκτους, κατά τη διεύρυνση της ζώνης κατοχής και την ενίσχυση των στρατιωτικών δυνάμεων. Η εν λόγω κατάσταση συνιστούσε μείζονα απειλή για το βαθμό αποτελεσματικότητας και τη διεθνή νομιμοποίηση της ελληνικής στρατιωτικής αποστολής, καθώς έθετε υπό αμφισβήτηση την ικανότητά της για πραγμάτωση της διασυμμαχικής εντολής, δηλαδή της διατήρησης εσωτερικής τάξης στην περιοχή της Σμύρνης. Ο Βενιζέλος, όμως, υπερφαλαγγίζοντας τις αναφυόμενες τριβές στο διεθνές διπλωματικό πεδίο και εξουδετερώνοντας τα πλήγματα των Τούρκων ατάκτων στην κατεχομένη ζώνη της Σμύρνης, απέφυγε το ενδεχόμενο παρέκκλισης ή αναδίπλωσης του πολιτικού σκοπού. Επιπλέον, για να ενισχύσει την ελληνική θέση εγκαθίδρυσε διοικητική αρχή στη Σμύρνη, για διασφάλιση της εσωτερικής τάξης και απονομή της δικαιοσύνης, ενώ παράλληλα υιοθέτησε επιθετική στρατιωτική στρατηγική, με σκοπό την άμεση εξάρθρωση των τουρκικών θυλάκων αντίστασης. Προς εκπλήρωση δε του τελευταίου σκοπού προέβη σε εσωτερική ποσοτική εξισορρόπηση των στρατιωτικών δυνάμεων, εκμαίευσε συμμαχική αδειοδότηση, για διεύρυνση των ορίων δράσης τους και εφάρμοσε επιθετική στρατηγική άμεσης προσέγγισης, με στρατιωτικό στόχο την κατάληψη κεντρικών συγκοινωνιακών κόμβων και τελικά την καταστροφή των κεμαλικών ενόπλων δυνάμεων, μέσω διεξαγωγής αποφασιστικού πρώτου πλήγματος, με προϋποτιθέμενες συνθήκες την ποσοτική-ποιοτική εσωτερική εξισορρόπηση, τη διασφάλιση οικονομικοστρατιωτικής εξωτερικής εξισορρόπησης και τη βραχυπρόθεσμη ολοκλήρωση των επιχειρήσεων προς αποφυγή ενός πολέμου φθοράς.

Αντιθέτως, η υψηλή στρατηγική των μετаноεμβριανών κυβερνήσεων τόσο κατά την περίοδο των επιθετικών επιχειρήσεων, όσο και κατά τη διεξαγωγή της κεμαλικής επίθεσης αποδείχθηκε ευάλωτη σε αβεβαιότητες, λάθη, ατυχήματα,

³⁵⁴ Liddell Hart, *Στρατηγική της Έμμεσης Προσεγγίσεως*, σελ. 500.

τεχνικές δυσκολίες, απρόβλεπτα καθώς και στα συνεπακόλουθα αυτών στις αποφάσεις, στο ηθικό και στις ενέργειες των αντιπάλων, δηλαδή κατά τον Κλαούζεβειτς, στους αναπόφευκτους παράγοντες της τριβής και της ομίχλης του πολέμου³⁵⁵, με αποτέλεσμα την αποδιάρθρωση της διάστασης της στρατιωτικής στρατηγικής. Ειδικότερα, η ατελής και λανθασμένη λειτουργία του συστήματος συλλογής, ερμηνείας και αξιολόγησης των εξωτερικών πληροφοριών, δηλαδή η ανορθολογική, μη έγκυρη και έγκαιρη διάγνωση των επιχειρησιακών και τακτικών ενεργειών του αντιπάλου, απενεργοποίησε την επιχειρησιακή διάσταση της στρατιωτικής στρατηγικής.

Από την άλλη η τουρκική στρατηγική αποδείχτηκε ανθεκτική στα σφάλματα και στην τριβή του πολέμου, καθώς ο Κεμάλ ενίσχυε συνεχώς τη θέση της κυβέρνησής του τόσο εσωτερικά, μέχρι που του παραχωρηθήκαν δικτατορικές εξουσίες για να πετύχει το σκοπό του, όσο και διεθνώς μέσω διπλωματίας, ενώ παράλληλα εκμεταλλευόταν τα σημεία τρωτότητας του αντιπάλου, όπως τη διεθνή απονομιμοποίηση των ελληνικών εδαφικών αξιώσεων, απότοκη της δεδηλωμένης πολιτικής απόφασης των συμμάχων για αναθεώρηση της Συνθήκης των Σεβρών (έκθεση 3/1921). Κυρίως όμως εκμεταλλεύτηκε την τρωτότητα του αντιπάλου στο στρατιωτικό τομέα, την οποία άλλωστε επιδίωκε να κάνει εντονότερη, καταστρέφοντας π.χ. τα δίκτυα επικοινωνίας του, ενώ ταυτόχρονα λάμβανε μέτρα που μείωναν τη δική του τριβή, όπως καλό και προσεκτικό σχεδιασμό των επιχειρησιακών του ενεργειών, εσωτερική εξισορρόπηση των δυνάμεών του, μέσω επιστρατεύσεων, εξωτερική εξισορρόπηση, μέσω επαρκή εφοδιασμού πολεμικού υλικού, ανάπτυξη ικανού συστήματος συλλογής, ερμηνείας και αξιολόγησης εξωτερικών πληροφοριών, με αποτέλεσμα την πλήρη ενημέρωση ως προς τις κινήσεις του εχθρού, πρόνοια για επαρκή μέσα επικοινωνίας, μεταφορών και ανεφοδιασμού, τήρηση μυστικότητας ως προς τις επιχειρήσεις, που του έδινε το πλεονέκτημα του αιφνιδιασμού και πολλών άλλων ακόμη.

³⁵⁵ Paret, *Οι Δημιουργοί της Σύγχρονης Στρατηγικής*, σελ. 248.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Από τα ανωτέρω συμπεραίνουμε ότι η εμπλοκή της Ελλάδας στο μικρασιατικό εγχείρημα δεν ήταν εξ αρχής καταδικασμένη σε καταστροφή, καθώς η βενιζελική υψηλή στρατηγική στηριζόταν σε όλες τις διαστάσεις της και πληρούσε σε ικανοποιητικό βαθμό όλα τα κριτήρια αξιολόγησης που εξετάσαμε, ενώ ακόμα και όταν ο Βενιζέλος ανέλαβε έναντι των συμμάχων την πολιτική δέσμευση για εκμηδένιση του κεμαλικού κινήματος, με αποκλειστική χρήση της ελληνικής στρατιωτικής ισχύος, επιζήτησε ως προϋπόθεση την πρόσκτηση συντελεστών εξωτερικής οικονομικής εξισορρόπησης. Αντίθετα μία σειρά εξωτερικών μεταβλητών: επιβολή οικονομικού αποκλεισμού, επικράτηση κεμαλικού κινήματος εσωτερικά και διεθνή αναγνώρισή του εξωτερικά, με συνακόλουθη την παροχή πολιτικοδιπλωματικής και οικονομικοστρατιωτικής εξισορρόπησης από Ρωσία, Ιταλία, Γαλλία, διεθνής απονομιμοποίηση των ελληνικών εδαφικών διεκδικήσεων στη Μικρά Ασία, καθώς και εσωτερικών: οικονομική εξουθένωση που αντικατοπτρίστηκε στο στράτευμα, υπερεπέκταση του επιχειρησιακού μετώπου, εσωτερική απονομιμοποίηση της υψηλής στρατηγικής, κυρίως από ομάδα αξιωματικών της εθνικής άμυνας και υπονόμευση του εθνικού στόχου της Μεγάλης Ιδέας, από την πολιτική ηγεσία και το θρόνο, έκαναν απαγορευτική την εντατικοποίηση των στρατιωτικών επιχειρήσεων στα βάθη της Μικράς Ασίας, πολιτική που ακολούθησαν οι μετаноεμβριανές κυβερνήσεις και που στάθηκε η κύρια αιτία της Μικρασιατικής Καταστροφής.

Συνεπώς η αποκλειστική χρήση της στρατιωτικής στρατηγικής, παρεπόμενο της απουσίας συντελεστών εξωτερικής εξισορρόπησης για επιβολή της πολιτικής βουλήσεως στην κεμαλική κυβέρνηση ήταν όχι μόνο ανορθολογική, ως προς τη σύζευξη στόχων-μέσων και στη βάση υπολογισμών κόστους-όφελους,

αλλά και άκαιρη αναφορικά με τις γεωπολιτικές και γεωστρατηγικές συνθήκες της περιόδου, που σε συνδυασμό με την ασαφή οριοθέτηση του πολιτικού σκοπού του πολέμου, μεγέθυναν το βαθμό τρωτότητας της υψηλής στρατηγικής και αντίστροφα μείωσαν το βαθμό αποτελεσματικότητάς της, καταλήγοντας στην προοδευτική αλλαγή ισορροπίας στρατιωτικής ισχύος, που ολοκληρώθηκε με την υπέρβαση του κορυφαίου σημείου της ελληνικής επίθεσης το θέρος του 1921. Το αποτέλεσμα ήταν η Μικρασιατική Καταστροφή, που οφείλεται στα αλληλο-ενισχυόμενα πολιτικοδιπλωματικά, οικονομικοκοινωνικά και στρατηγικοστρατιωτικά σημεία τρωτότητας της υψηλής στρατηγικής των αντιβενιζελικών κυβερνήσεων και αποτελεί τομή τόσο για τον ελληνισμό, που από τη Μεσόγειο, το Αιγαίο και τη Μαύρη θάλασσα περιορίστηκε στα σύνορα της Ελλάδας και της Κύπρου, όσο και για την ελληνική υψηλή στρατηγική, που μετατράπηκε από επεκτατική, εκ συστάσεως του ελληνικού κράτους, σε αμυντική. Η δε ισορροπία δυνάμεων που διαμορφώθηκε στην Ανατολία τότε και σε γενικές γραμμές ισχύει μέχρι τις μέρες μας, συνεπέφερε τη διπλωματική υποτίμηση και απομόνωση της Ελλάδας³⁵⁶, ενώ έθεσε την Τουρκία ως καίριο παίκτη ισχύος στο νευραλγικό χώρο από τη Μαύρη θάλασσα και τα Στενά ως τη Μέση Ανατολή, διαιωνίζοντας τον ανταγωνισμό των δύο χωρών.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Αρκετοί αγνοούν τη στρατηγική ανάλυση της Μικρασιατικής Εκστρατείας και ως εκ τούτου χαρακτηρίζουν τη βενιζελική πολιτική και το εγχείρημα της επέκτασης στην Ιωνία ως εκ γενετής λάθος. Την καλύτερη απάντηση στην κριτική αυτή την έχει δώσει ο ίδιος ο Βενιζέλος, ο οποίος όταν διάβασε ότι η εκστρατεία ήταν λάθος, χαμογέλασε ειρωνικά και είπε: *«Κάθε εγχείρημα που δε στέφεται με επιτυχία είναι λάθος»*.

Η εμπειρική μελέτη της Μικρασιατικής Εκστρατείας, επιβεβαίωσε τις αρχές του πολιτικού ρεαλισμού προερχόμενες από το Θουκυδίδη. Ειδικότερα είδαμε την ευαισθησία που δείχνουν τα κράτη υπό συνθήκες διεθνούς αναρχίας στις ανακατανομές ισχύος και συμφερόντων, που αντικατοπτρίζονται σε διλήμματα ασφάλειας και παρεπόμενα σε αιτίες ανταγωνισμών και ενόπλων συγκρούσεων. Επιπλέον αποδείχθηκε ότι στις διεθνείς σχέσεις δεν υπάρχουν μόνιμοι φίλοι και εχθροί, αλλά σύγκλιση ή απόκλιση συμφερόντων³⁵⁷, ότι η αρχή της αυτοβοήθειας συνιστά προϋποτιθέμενη συνθήκη για την κρατική επιβίωση, ότι κύριο μέλημα κάθε κράτους σε συνθήκες διεθνούς αναρχίας είναι η κατοχύρωση της ασφάλειάς του, δηλαδή η εξασφάλιση της εδαφικής του κυριαρχίας και ανεξαρτησίας, ότι η ορθολογική πολιτικοστρατηγική δράση είναι αναγκαία συνθήκη, τόσο για την προάσπιση του συμφέροντος επιβίωσης, όσο και για την προαγωγή των οριοθετημένων και ιεραρχημένων πολιτικών στόχων, ότι *«τα αξονικά διαμορφωτικά, υποστηρικτικά και πυροδοτικά κίνητρα της εκάστοτε υψηλής στρατηγικής αποκρυσταλλώνονται στην ασφάλεια, στο ιδιοτελές εθνικό συμφέρον-*

³⁵⁶ Σβολόπουλος, *Η Ελληνική Εξωτερική Πολιτική 1900-1945*, σελ. 185.

³⁵⁷ *«Η έσχατη πραγματικότητα συνίσταται από υπάρξεις, άτομα ή ομάδες που αγωνίζονται για την αυτοσυντήρησή τους και μαζί, αναγκαστικά, για τη διεύρυνση της ισχύος τους. Για αυτό συναντώνται ως φίλοι ή ως εχθροί και αλλάζουν φίλους και εχθρούς ανάλογα με τις ανάγκες του αγώνα για την αυτοσυντήρησή τους και τη διεύρυνση της ισχύος τους...»*. Παρατίθεται στο Παναγιώτης Κονδύλης, *Ισχύς και Απόφαση*, (Αθήνα: Στιγμή, 1991), σελ. 231.

κέρδος και στο γόητρο-κύρος»³⁵⁸ και τέλος ότι οι διεθνείς ηθικοδικαιακές αρχές συνιστούν εξαρτημένες μεταβλητές της ισχύος. Άλλωστε διεθνής ηθική με την έννοια της ενδοκρατικής ηθικής δεν υφίσταται, καθώς στη διεθνή σκηνή η ηθική ταυτίζεται με την ηθική του ισχυρότερου, έτσι οι Μεγάλες Δυνάμεις, ενώ απονομιμοποιούσαν διεθνώς την υψηλή στρατηγική των Τούρκων και καταδίκαζαν τις βαρβαρότητες που εισέπρατταν εις βάρος του χριστιανικού πληθυσμού, δε δίστασαν να υποστηρίξουν, χωρίς ενδοιασμό, τους Τούρκους εθνικιστές εφόσον αυτό εξυπηρετούσε τα συμφέροντά τους.

Θεωρώ τη στρατηγική ανάλυση της Μικρασιατικής Εκστρατείας επίκαιρη για όποιον θέλει να εντρυφήσει στις σχέσεις Ελλάδας-Τουρκίας. Για παράδειγμα στις αρχές του 2010, ο νυν Πρωθυπουργός και τότε υπουργός εξωτερικών της Τουρκίας Αμχέτ Νταβούτογλου, συγγραφέας του βιβλίου, *«Το στρατηγικό βάθος. Η διεθνής θέση της Τουρκίας»*, που θεωρείται βίβλος της εξωτερικής πολιτικής της Τουρκίας, ανέλυσε σε ομιλία του προς τους πρέσβεις της χώρας του, το όραμα μίας Τουρκίας όχι απλά περιφερειακής υπερδύναμης, αλλά ενεργού παίκτη σε όλα τα μεγάλα παγκόσμια ζητήματα. Για να περιγράψει μάλιστα το ρόλο που προσδίδει στη διπλωματική δραστηριότητα και το νέο δόγμα που επιθυμεί να εισαγάγει σε αυτή, χρησιμοποίησε παραφρασμένη, μία ρήση του Κεμάλ που αναφερόταν στην κριτική, που είχε δεχθεί για την απόφασή του να αποσύρει στρατιωτικές δυνάμεις από το μέτωπο, κατά την προέλαση του ελληνικού στρατού, στη διάρκεια της Μικρασιατικής Εκστρατείας, *«δεν υπάρχει άμυνα μίας γραμμής, υπάρχει άμυνα επιφάνειας. Αυτή η επιφάνεια είναι ολόκληρη η πατρίδα»*. Αντίστοιχα ο Νταβούτογλου δήλωσε ότι *«δεν υπάρχει διπλωματία γραμμής, αλλά διπλωματία επιφάνειας, αυτή η επιφάνεια είναι ολόκληρη η υδρόγειος»* και συνέχισε *«...είμαστε σε θέση να παρέμβουμε θετικά στην περιοχή. Δεν υπάρχει άλλη χώρα που να βρίσκεται σε ανάλογη γεωγραφική θέση. Πρέπει να είμαστε ταυτόχρονα δραστήριοι σε όλα τα μέτωπα. Η τουρκική διπλωματία μπορεί να συγκριθεί μόνο με αυτή πέντε ή έξι χωρών στον κόσμο»*³⁵⁹.

Με την αποτυχία της ελληνικής υψηλής στρατηγικής να επιτύχει τους στόχους της Ελλάδας, δεν αποκόπηκε μόνο το ελληνικό στοιχείο από τις προπατορικές εστίες της Μικράς Ασίας, του Πόντου και της Ανατολικής Θράκης. Με τη Συνθήκη της Λωζάννης προσεπικυρώθηκε η διάλυση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και γεννήθηκε το εθνικό Τουρκικό Κράτος. Αυτό το γεγονός είχε τεράστια επίπτωση στη νέα διεθνή θέση της Ελλάδας. Η Ελλάδα από τότε απέκτησε έναν αδιάκοπο ανταγωνιστή των συμφερόντων της στην περιοχή. Η Τουρκία με την κατοχή του ευρωπαϊκού τμήματος της Ανατολικής Θράκης, απέκτησε όλα τα δικαιώματα ενός ευρωπαϊκού κράτους, γεγονός που της επιτρέπει τη συμμετοχή στους ευρωπαϊκούς θεσμούς. Η απόλυτη κυριαρχία της στα δυτικά παράλια της Μικράς Ασίας, προκάλεσε νέες διεκδικήσεις της επί του ευρύτερου θαλάσσιου χώρου του Αιγαίου, διεκδικήσεις που τη φέρνουν σε ευθεία αντιπαράθεση με την ελληνική κυριαρχία και τα ελληνικά συμφέροντα στην περιοχή. Η αποστρατικοποίηση των νήσων του Ανατολικού Αιγαίου που προέβλεπε η Συνθήκη της Λωζάννης, αποτελεί διαρκές αίτημα των Τούρκων. Αν και παραιτήθηκε από κάθε δικαίωμα επί των Δωδεκανήσων, εξακολουθεί να διεκδικεί αριθμό ελληνικών μικρονησίδων με τη δημιουργία «γκρίζων ζωνών» στο Αιγαίο. Όσον αφορά την Κύπρο, παρά την παραίτησή της από κάθε δικαίωμα επί της νήσου, κατάφερε να συμπεριληφθεί μερικές δεκαετίες αργότερα στις

³⁵⁸ Τσιριγώτης, *Η ελληνική στρατηγική στη Μικρά Ασία 1919-1922*, σελ. 443-444.

³⁵⁹ Δώρα Αντωνίου, Όποιο χάρτη κι αν κοιτάξεις, η Τουρκία βρίσκεται στο κέντρο, *Η Καθημερινή*, Αθήνα, 6 Ιαν 2010, σελ. 24.

«εγγυήτριες δυνάμεις» και τελικά να εισβάλλει και να θέσει υπό την κατοχή της το ένα τρίτο του νησιού.

Εν κατακλείδι, ο τρόπος που η Ελλάδα επέλεξε να διεκδικήσει τα εθνικά της συμφέροντα αποδείχθηκε λανθασμένος. Ο Κεμάλ σε μια συνάντησή του με το Βενιζέλο το 1932, είχε πει «*ακόμη και αν ο Ελληνικός Στρατός είχε νικήσει στο Σαγγάριο, οι τουρκικές δυνάμεις διέθεταν επαρκή χώρο στην Ανατολή για να αποσυρθούν και να οργανωθούν εκ νέου προκειμένου να επιτύχουν τελικά την νίκη*». Η μη ορθή άσκηση της ελληνικής υψηλής στρατηγικής κατά την εξεταζόμενη περίοδο, απέτυχε να εκπληρώσει τους ελληνικούς εθνικούς στόχους και επηρέασε κατά μεγάλο βαθμό τη δημιουργία του νέου περιβάλλοντος στα Νότια Βαλκάνια και στην περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου. Επίσης διαμόρφωσε τις σχέσεις μεταξύ της Ελλάδας και της Τουρκίας, οι οποίες από τότε βρίσκονται σε ανταγωνιστική βάση μέχρι και σήμερα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Ελληνόγλωσση

Αγγελομάτης Χρήστος Εμ., *Χρονικόν Μεγάλης Τραγωδίας (το έπος της Μικράς Ασίας)*, 6η έκδοση, Αθήνα, εκδόσεις Εστία, 2005.

Αντωνίου Δώρα, *Όποιο χάρτη κι αν κοιτάξεις, η Τουρκία βρίσκεται στο κέντρο, Η Καθημερινή*, Αθήνα 6 Ιαν 2010.

Βερέμης Θάνος, *Ιστορία των Ελληνοτουρκικών Σχέσεων 1453-1998*, 2η έκδοση, Αθήνα, εκδόσεις ΕΛΙΑΜΕΠ- Σιδέρη, 1999.

Βερέμης Θάνος, Δημητρακόπουλος Οδυσσέας (επιμέλεια), *Μελετήματα γύρω από τον Βενιζέλο και την εποχή του*, Αθήνα, εκδόσεις Φιλιππότη, 1980.

Βερέμης Θάνος, Κωστής Κώστας, *Η Εθνική Τράπεζα στη Μικρά Ασία (1919-1922)*, Αθήνα, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, 1984.

Βερέμης Θάνος, Ντόκος Θάνος (επιμέλεια), *Η Σύγχρονη Τουρκία: Πολιτικό Σύστημα, Οικονομία και Εξωτερική Πολιτική*, ΕΛΙΑΜΕΠ, Αθήνα, εκδόσεις Παπαζήσης, 2002.

Γενικό Επιτελείο Στρατού, *Επίτομος Ιστορία Εκστρατείας Μικράς Ασίας 1919-1922*, Αθήνα, εκδόσεις Διευθύνσεως Ιστορίας Στρατού, 1967.

Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τόμος ΙΔ, Αθήνα, Εκδοτική Αθηνών, 1977.

Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, *Τόμος ΙΕ*, Αθήνα, Εκδοτική Αθηνών, 1978.

Καλαφάτης Θανάσης, *Νόμισμα-Πίστη, Οικονομική Ανάπτυξη (Ελληνική Οικονομία 1830-1930)*, Πειραιάς, εκδόσεις Σταμούλη, 1989.

Κάλφογλου Ιωάννης Η., *Ιστορική Γεωγραφία της Μικρασιατικής Χερσονήσου*, Αθήνα, Κέντρο Μικρασιατικών Σπουδών, 2002.

Καραμπελιάς Γεράσιμος, *Η Πολιτική Ηγεμονία των Ενόπλων Δυνάμεων στην Τουρκία, Θέματα Πολιτικής και Άμυνας*, Αθήνα, Ινστιτούτο Αμυντικών Αναλύσεων, 2000.

Κιτσίκης Δημήτριος, *Συγκριτική Ιστορία Ελλάδος και Τουρκίας στον 20^ο αιώνα*, 3η έκδοση, Αθήνα, Εκδόσεις Εστία, 1990.

Κολιόπουλος Κωνσταντίνος, *Η υψηλή στρατηγική της αρχαίας Σπάρτης (750-192 π.Χ.)*, 4η έκδοση, Αθήνα, εκδόσεις Ποιότητα, 2005.

Κολιόπουλος Κωνσταντίνος, *Θεωρία Ανταρτοπολέμου*, Working Paper Series, τεύχος 9, Αθήνα, Ινστιτούτο Διεθνών Σχέσεων, 2000.

Κολιόπουλος Κωνσταντίνος, *Στρατηγικός Αιφνιδιασμός, Υπηρεσίες Πληροφοριών και Αιφνιδιαστικές Επιθέσεις*, Αθήνα, εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, 2000.
Κονδύλης Παναγιώτης, *Ισχύς και Απόφαση*, Αθήνα, εκδόσεις Στιγμή, 1991.

Κούτσης Αλέξανδρος, *Μέση Ανατολή, Διεθνείς Σχέσεις και Πολιτική Ανάπτυξη*, τόμος Α, Αθήνα, εκδόσεις Παπαζήσης, 1992.

Κρεμμυδάς Βασίλης, *Εισαγωγή στη Νεοελληνική Οικονομική Ιστορία (18^{ος} -20^{ος} αιώνας)*, Αθήνα, εκδόσεις Τυπωθήτω Γιώργος Δαρδάνος, 1999.

Λεονταρίτης Γεώργιος, *Η Ελλάδα στον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο 1917-1918*, Αθήνα, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, 2005.

Παπαγεωργίου Στέφανος Π., *Το ελληνικό κράτος (1821-1909)*, Αθήνα, εκδόσεις Παπαζήσης, 1988.

Παπασωτηρίου Χαράλαμπος, *Βυζαντινή Υψηλή Στρατηγική 6^{ος} - 11^{ος} αιώνας*, Αθήνα, εκδόσεις Ποιότητα, 2001.

Παπασωτηρίου Χαράλαμπος, *Ο Αγώνας για την Ελληνική Ανεξαρτησία*, Αθήνα, εκδόσεις Σιδέρη, 1996.

Πλατιάς Αθανάσιος, *Διεθνείς Σχέσεις και Στρατηγική στον Θουκυδίδη*, 4η έκδοση, Αθήνα, εκδόσεις Εστία, 2007.

Πρεβελάκης Γιώργος, *Γεωπολιτική της Ελλάδας*, Αθήνα, εκδόσεις Libro, 1998.

Σβολόπουλος Κωνσταντίνος, *Η Ελληνική Εξωτερική Πολιτική 1900-1945*, τόμος Α, 10η έκδοση, Αθήνα, Βιβλιοπωλείον της Εστίας, 2003.

Στρατηγός Ξενοφών, *Η Ελλάς εν Μικρά Ασία*, Αθήνα, Τυπογραφική εταιρία Σταύρου Χριστού, 1925.

Τσιριγώτης Διονύσιος, *Η ελληνική στρατηγική στη Μικρά Ασία 1919-1922*, Αθήνα, εκδόσεις Ποιότητα, 2010.

Τούντα-Φεργαδή Αρετή, *Θέματα Ελληνικής Διπλωματικής Ιστορίας (1919-1940)*, Αθήνα, εκδόσεις Ι. Σιδέρης, 1996.

Χριστοδουλίδης Θεόδωρος, *Διπλωματική Ιστορία Τριών Αιώνων: Από τη Βιέννη στις Βερσαλλίες 1815-1919*, 3η έκδοση, τόμος Β, Αθήνα, Εκδόσεις Ι. Σιδέρης, 1997.

Ψυρούκης Νίκος, *Η Μικρασιατική Καταστροφή*, Αθήνα, εκδόσεις Επικαιρότητα, 1982.

2. Ξενόγλωσση ή Μεταφρασμένη στα Ελληνικά

Clausewitz Carl Von, *Περί του πολέμου*, 5η ανατύπωση, Θεσσαλονίκη, εκδόσεις Βάνιας, 1999.

Driault Edouard, *Η Μεγάλη Ιδέα: Η αναγέννηση του Ελληνισμού*, Αθήνα, εκδόσεις Κάτοπτρο, 1998.

Driault Edouard, *Ελλάδα και Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος*, Αθήνα, εκδόσεις Πελασγός, 1999.

Dumont Paul, *Κεμάλ: Ο Δημιουργός της Νέας Τουρκίας*, Αθήνα, Κούριερ Εκδοτική, 1998.

Gilpin Robert, *Πόλεμος και Αλλαγή στη Διεθνή Πολιτική*, 3η έκδοση, Αθήνα, εκδόσεις Ποιότητα, Cambridge University Press, 2007.

Gray Colin, *Weapons don't Make War*, University Press of Kansas, 2000.

Grygiel Jacob, *Great Powers and Geopolitical Change*, Baltimore, John Hopkins University Press, 2006.

Liddell Hart Basil, *Στρατηγική της Έμμεσης Προσεγγίσεως*, Θεσσαλονίκη, εκδόσεις Βάνιας, 1995.

Luttwak Edward, *Strategy: The Logic of War and Peace*, Cambridge, Massachusetts, The Belknap Press of Harvard University Press, 1987.

Macmillan Margaret, *Οι Ειρηνοποιοί*, Αθήνα, εκδόσεις Θεμέλιο, 2005.

Paret Peter, *Οι Δημιουργοί της Σύγχρονης Στρατηγικής*, Αθήνα, εκδόσεις Κωνσταντίνου Τουρίκη, 2004.

Smith Michael Llewellyn, *Το όραμα της Ιωνίας*, 2η ανατύπωση, Αθήνα, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, 2009.

Τοynbee Arnold, *Το Δυτικό Ζήτημα μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας: μιας μελέτης επαφής πολιτισμών*, Θεσσαλονίκη, University Studio Press, 2003.